

RODNI IDENTITETI I INTERKULTURALNOST:
KRITIČKA ANALIZA AFIRMATIVNIH MERA
NA VISOKOŠKOLSKIM INSTITUCIJAMA U SRBIJI
2000–2013. GODINE

Dr Slavica Denić

Novi Sad, 2015.

Rodni identiteti i interkulturalnost: kritička analiza afirmativnih mera na visokoškolskim institucijama u Srbiji: 2000-2013. godine

dr Slavica Denić

Edicija doktorskih, master i magistarskih radova
u oblasti ravnopravnosti polova „Roza Luksemburg“

Izdavač: Zavod za ravnopravnost polova

Za izdavača: Vesna Šijački

Recenzija: prof. dr Svenka Savić, dr Biljana Sikimić, prof. dr Marija Zotović

Lektura i korektura: dr Milan Ajdžanović

Prelom i dizajn korica: mr Darko Vuković

Štampa: Magyar Szó, Novi Sad

Tiraž: 500 primeraka

Novi Sad, 2015.

Sredstva za objavljivanje knjige obezbeđena su u budžetu AP Vojvodine

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

305-055.1/.2:378(497.11)"2000/2013"

ДЕНИЋ, Славица, 1977 -

Rodni identiteti i interkulturalnost : kritička analiza afirmativnih mera na visokoškolskim institucijama u Srbiji : 2000-2013. godine. - Novi Sad : Zavod za ravnopravnost polova, 2015 (Novi Sad : Magyar Szó). - 250 str. ; 24 cm

Tiraž 500.

ISBN 978-86-86259-23-3

а) Родна равноправност - Високошколске установе - Србија - 2000-2013
COBISS.SR-ID 301249287

Sadržaj

1. Uvod	8
2. Cilj istraživanja.....	20
2.1. Predmet istraživanja.....	20
2.2. Problem istraživanja.....	20
2.3. Hipoteza istraživanja.....	20
3. Teorijski okvir: rod, interkulturalnost, identitet	21
3.1. Multikulturalizam i/ili interkulturalizam	21
3.2. Pojam identiteta.....	24
3.3. Identiteti Romkinja i Roma u uslovima integracije	25
3.4. Rod kao komponenta identiteta.....	31
4. Teorijski okvir praksi u Srbiji.....	43
4.1. Mehanizmi uključivanja Romkinja i Roma	43
4.2. Mere afirmativne akcije u obrazovanju u Srbiji.....	44
5. Metod istraživanja	68
5.1. Uzorak istraživanja	68
5.2. Način ispitivanja	68
6. Rezultati istraživanja	70
6.1. Koordinatori/ke za romska pitanja u AP Vojvodini: statistički podaci	70
6.2. Pedagoški asistenti/kinje u AP Vojvodini: statistički podaci.....	91
6.3. Zdravstvene medijatorke u AP Vojvodini: statistički podaci	107
6.4. Studenti/kinje u AP Vojvodini: statistički podaci.....	116
7. Zaključak	144
8. Literatura	148
9. Prilozi	154
Prilog broj 1. Upitnik za koordinator/ke za romska pitanja	154
Prilog broj 2. Upitnik za pedagoške asistente/kinje	157
Prilog broj 3. Upitnik za studente/kinje romske nacionalnosti na UNS	159
Prilog broj 4. Hi kvadrat analiza	164
Prilog broj 5. Tabelarni prikaz statističkih podataka (studenti/kinje)	175

ABSTRACT

The aim of the paper is to list, systematize and analyze the different forms of the application of affirmative measures for the enrollment and study of Roma women and men at higher education schools in Serbia, and to propose measures for improving their application in practice. The general hypothesis is that the implementation of the affirmative measures for the enrollment and studying at higher education institutions affects the construction of the (different) identity of students and (especially) female Roma students, but their detailed planning and adequate scientific analysis is surely necessary.

The theoretical framework for practice in Serbia, shows that significant progress has been made in the participation of the Roma community in social life, as indicated by the number of Roma women and men engaged in the institutions of the Republic of Serbia in 2013: a total of 363 persons (214 Roma women and 149 Roma men) working in different parts of the system (coordinators for Roma issues, pedagogical assistants, health mediators). The quantitative research that was conducted included Roma women and men living in Vojvodina in four selected groups of respondents, disgregated by gender - a total of 110: coordinators for Roma issues, pedagogical assistants, students at UNS, health mediators.

The research shows that there are more Roma women than Roma men engaged in the institutions of the system. This is a fact that should be known to the public. Also, there is an interdependence between the language and the reality in the sense that the overall process of building and implementation of the affirmative measures in Serbia included a larger number of Roma women than Roma men, yet the language in which this phenomena was communicated to the public and used in legislative regulation, is always in the male gender (coordinator, pedagogical assistant, health mediator). This has 'blurred' the contribution of Roma women to the social and national (Roma) identity. The question remains whether the turnaround, with the help of the affirmative measures, made by the educated women in the Roma community is only short-term at the moment, or if it is a significant step forward in the construction of different identities of Roma women and men in the new social relations.

Keywords: Roma, gender, identity, affirmative measures, education, students, coordinators, pedagogical assistants, health mediators

PREDGOVOR

Tekst koji je pred čitaocima skraćena je verzija doktorske disertacije „Rodni identiteti i interkulturalnost: kritička analiza afirmativnih mera na visokoškolskim institucijama u Srbiji: 2000–2013. godine”, odbranjene (20.02.2015) na ACIMSI Centru za rodne studije Univerziteta u Novom Sadu pred komisijom u sastavu: prof. dr Milica Andevski, prof. dr Jovan Komšić, prof. dr Marija Zotović, prof. dr Gordana Daša Duhaček (mentorka), profesorka emeritus Svenka Savić (mentorka).

Pitanja kojima se u ovom radu bavim jesu u kojoj meri je rod relevantan za primenu afirmativnih akcija za upis romskih učenika i učenica u srednje škole, na fakultete i visokoobrazovne ustanove koje se u Srbiji primenjuju više od jedne decenije (od 2003/04. godine) i sprovode se na osnovu Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina (2002). Mechanizam afirmativnih mera u obrazovanju nesumnjivo je doprineo uključivanju Roma i Romkinja u rad institucija u Srbiji u proteklih deset godina, ali je neophodno njihovo detaljnije uređenje, kao i podaci o tome da li je rod relevantna kategorija tih mehanizama.

Razmatram takođe i druge mehanizme uključivanja Roma i Romkinja u institucije sistema (koordinatori/ke za romska pitanja, pedagoški asistenti/kinje, zdravstvene medijatorke) i, shodno tekućim teorijama u interdisciplinarnim rodnim studijama u kojima se sagledava intersekcija roda, identiteta i interkulturalnosti, detaljno pišem o različitim identitetima Roma i Romkinja, promenljivosti identiteta i međuzavisnosti od onoga što su postojeće zakonodavne regulative u Srbiji i na međunarodnom planu.

Rezultati istraživanja pokazuju da je u ukupnom procesu izgrađivanja i primene afirmativnih mera uključen veći broj Romkinja nego Roma (2013. godine je 214 Romkinja i 149 Roma bilo zaposleno u institucijama u Srbiji), što govori o značajnom pomaku u učešću Romkinja u društvenom životu.

Postoje određena istraživanja na temu afirmativnih mera, ali je evidentan nedostatak empirijskih podataka koji bi mogli poslužiti za uspešan rad nakon okončanja Dekade. Nadam se da se ovaj rad može smatrati skromnim doprinosom problematizaciji samog pojma afirmativne akcije, njenoj primeni u konkretnim uslovima u Srbiji i onome što je nauka ponudila kao sumu ideja za poboljšanje ukupnog položaja romske zajednice i proces izgradnje romske intelektualne elite.

Mentorki Svenki Savić, profesorki emeritus na Univerzitetu u Novom Sadu, zahvaljujem se na saradnji i podršci tokom izrade doktorske disertacije koja je u osnovi ovog rada, Marini Oros, saradnici na Odseku za psihologiju Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, koja je pomogla u obradi istraživačkog materijala, koordinatorima/kama za romska pitanja, pedagoškim asistentima/kinjama i zdravstvenim medijatorkama u AP Vojvodini, kao i studentima/kinjama iz romske zajednice sa Univerzitetu u Novom Sadu koji su popunjavanjem upitnika učestvovali u sprovedenom istraživanju. Takođe se zahvaljujem članovima komisije, recezentkinjama i Zavodu za ravnopravnost polova AP Vojvodine, koji je prepoznao potrebu za objavljivanjem ove publikacije.

1. Uvod

U teoriji o gradanskom društvu u fokusu su razlike (Savić 2013: 17). Različitosti se smatraju sumom osnovnih normi za izgrađivanje društva koje je sposobno da različitosti pojedinaca i pojedinci pretvori u darove društvu. Osnovna ideja jeste da se individue osnaže u izgrađivanju boljeg, građanski primerenijeg društva, a prvi zadatak svakog aktivizma u akademskoj zajednici jeste da izgradi kritički svesne osobe koje će nadalje menjati postojeću životnu praksu.

Romska populacija se svrstava među najugroženije zajednice u jugoistočnoj Evropi, zbog čega je na inicijativu Svetske banke 2005. godine i pokrenuta Dekada Roma. Potpisivanjem Deklaracije Dekade inkluzije Roma 2005–2015. godine u Sofiji (2. februara 2005) od strane predsednika vlada zemalja učesnica, započela je realizacija međunarodne inicijative koja okuplja države centralne i jugoistočne Evrope, međunarodne organizacije, udruženja građana i predstavnike romskog građanskog društva, čiji cilj je unapređenje položaja Roma i smanjivanje neprihvatljivih razlika Roma i ostalog dela stanovništva. Pored određenih prioritetnih oblasti (obrazovanje, zapošljavanje, stanovanje i zdravstvo), posebna pažnja je posvećena suzbijanju diskriminacije, smanjenju siromaštva i poboljšanju položaja žena, pri čemu je osnovni princip bio uključivanje predstavnika romskih zajednica u sve navedene procese (Strategija za unapređivanje položaja Roma 2009: 9).

Prema zvaničnom popisu Republičkog zavoda za statistiku 2011. godine (RZS 2012: 7) u Srbiji živi 147.604 Romkinja i Roma (u Vojvodini 42.391), što predstavlja 2,05% ukupnog broja stanovništva. Popis iz 2011. u odnosu na Popis iz 2002. godine, u kom su se 108.193 osobe izjasnile kao pripadnici romske zajednice, beleži porast od 39.411 članova. Ipak, ovo ne znači da se u tolikom broju stvarno povećala zajednica, već da se veći broj Roma ohrabrio da javno iskaže svoj romski identitet. Međutim, procene nevladinog sektora govore da je broj Roma u Srbiji mnogo veći i da se kreće od 250.000 do 500.000 (Strategija za unapređivanje položaja Roma 2009: 9).

Srbija je, kao jedna od potpisnica Dekade, usvojila Strategiju za unapređenje položaja Roma (2009), kao i Akcioni plan za sprovođenje Strategije, najpre za trogodišnji period od 2009–2011. godine, a zatim i za period 2012–2015. Akcioni plan se odnosi na pomenute četiri oblasti Dekade, kao i na: raseljena lica, povratnike po osnovu sporazuma o readmisiji, lična dokumenta, socijalnu zaštitu, položaj žena, informisanje, kulturu, diskriminaciju, i predviđa mere i aktivnosti koje nadležni organi javne uprave, u saradnji sa nevladinim sektorom i međunarodnim organizacijama, treba da preduzmu kako bi se smanjile razlike koje postoje u socijalno-ekonomskom i kulturno-prosvetnom položaju između romske populacije i ostalog stanovništva u Srbiji. U periodu od 1. jula 2008. godine do kraja juna 2009. godine, Srbija je i predsedavala Dekadom Roma.

Nekoliko domaćih pravnih dokumenata, počev od Ustava Srbije (2006), preko pojedinačnih zakona, predviđaju i preporučuju kreiranje i primenu politika koje će za cilj imati unapređenje statusa ranjivih (podzastupljenih, marginalizovanih) grupa. Takođe, u Srbiji su na snazi konvencije Ujedinjenih nacija (UN) i Saveta Evrope koje propisuju usvajanje afirmativnih mera čiji bi korisnici bile marginalizovane grupe. UN su donele Međunarodnu konvenciju o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (1995), koja od država članica zahteva „posebne konkretne mere za obezbeđivanje razvoja i zaštite rasnih grupa ili pojedinaca radi garantovanja punog ostvarenja prava čoveka i osnovnih sloboda”. Generalna skupština UN je usvojila Deklaraciju o pravima pripadnika nacionalnih ili etničkih manjina (1992), kojom se pripadnicima manjina garantuje jednakost pred zakonom i ostvarivanje prava i sloboda bez diskriminacije. Savet Evrope pak doneo je Okvirnu konvenciju

za zaštitu nacionalnih manjina (1994), kao i Evropsku povelju o regionalnim i manjinskim jezicima (1995). Evropska unija (EU) već godinama zagovara afirmativnu akciju u politikama prema podstupljenim (marginalizovanim) etničkim, odnosno nacionalnim manjinama na teritorijama članica EU. Evropski parlament je, prepoznavši romsku zajednicu kao manjinu koja se nalazi u specifičnom položaju marginalizacije, usvojio Rezoluciju o evropskoj strategiji prema Romima (2008), u kojoj poziva države članice i institucije EU da usvoje neophodne mere kako bi se stvorilo odgovarajuće društveno i političko okruženje za uključivanje Romkinja i Roma.

Što se tiče domaćeg zakonodavstva, Ustav Republike Srbije (2006) predviđa jednakost svih građana pred zakonom i zabranu diskriminacije. Posebnu pažnju i značaj za pripremu podzakonskih akata u korist pripadnika romske nacionalne manjine u oblasti obrazovanja ima čl. 21. stav 4, kojim se predviđa „primena mera afirmativne akcije radi postizanja pune ravnopravnosti u korist lica ili grupe lica koja su u suštinski nejednakom položaju sa ostalim građanima“. Takođe, u čl. 76. stav 3. navodi se da se „mere afirmativne akcije u korist pripadnika nacionalne manjine mogu uvesti ako su usmerene na uklanjanje izrazito nepovoljnih uslova života koji ih posebno pogađaju“. Iako je različito formulisan osnov primene ovih mera, jasno je da se one mogu odnositi na Romkinje i Rome po oba osnova, jer su oni suštinski u nejednakom položaju sa ostalim građanima, pri čemu žive u izrazito nepovoljnim uslovima koji ih posebno pogađaju.

Romkinje i Romi su kao korisnici mera afirmativne akcije prvi put prepoznati u Zakonu o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina (2002, čl. 4), u kojem se predviđa da „organi vlasti mogu u skladu sa Ustavom i zakonom da donose propise, pojedinačne pravne akte i preduzimaju mere u cilju obezbeđenja pune ravnopravnosti između pripadnika nacionalnih manjina i većinske nacije, kao i da imaju obavezu da preduzimaju mere u cilju popravljanja položaja lica koja pripadaju romskoj nacionalnoj manjini“. Zakon o zabrani diskriminacije (2009) u čl. 14. ističe da se „diskriminacijom ne smatraju posebne mere uvedene radi postizanja pune ravnopravnosti, zaštite i napretka lica, odnosno grupe lica, koja se nalaze u nejednakom položaju“.

Međunarodna zajednica i Republika Srbija su prepoznale da formalna jednakost pred zakonom ne znači i ravnopravan pristup zagarantovanim pravima, ali napredak u praksi je vrlo neujednačen. Socijalna izolovanost romske dece počinje i pre njihovog rođenja zbog izuzetno lošeg položaja u kome se nalaze njihovi roditelji, naročito majke. Siromašne, neuhranjene, neobrazovane devojčice odrastaju u majke koje rađaju bebe nedovoljne težine, koje nisu u stanju da pruže pomoći i podršku sopstvenoj deci u učenju. Njihova deca često ne nalaze svoje mesto čak ni u statistikama i zvaničnim podacima – nevidljive su za zvanične institucije, što je istovremeno i uzrok i posledica njihove izolacije. Tako se siromaštvo i socijalna isključenost prenose sa generacije na generaciju. Veliki broj Romkinja i Roma ostaju nekvalifikovani radnici, baš kao i njihovi roditelji, dok društvo koje se razvija pred njih postavlja sve veće zahteve kada su u pitanju određena znanja i veštine neophodne za opstanak na tržištu rada.

Iako udeo romskog radno sposobnog stanovništva u Srbiji raste, samo 29% njih učestvuje na lokalnom tržištu rada. Zaposleni Romi u proseku zarađuju samo 48% od prosečne plate u Srbiji, više od 60 % njih je bez ikakvih prihoda, i to su većinom Romkinje (MISC, 2010).

Promocija zapošljavanja Romkinja i Roma i kampanje za podizanje svesti o značaju i prednosti zapošljavanja i rada nad primanjem socijalne pomoći, koje sprovode nadležno ministarstvo i Nacionalna služba za zapošljavanje, dali su skromne rezultate, koji se manifestuju samo u vidu povećanog broja Romkinja i Roma prijavljenih na evidenciju NZS. Formirana je i rodno razvrstana evidencija i baza podataka o nezaposlenim licima romske nacionalnosti (www.nzs.gov.rs), na kojoj se 31. 12. 2013. godine nalazilo 22.102 lica, od kojih su 10.152 žene ili 45,9%, a 44,1% su muškarci, što nije velika razlika po polu – drugim rečima, i jedni i drugi su visoko nezaposleni. U odnosu na ukupan broj nezaposlenih lica prijavljenih na evidenciju NZS 31.12.2013. godine, 2,87% su činila lica romske nacionalnosti.

Kada je reč o starosnoj strukturi Romkinja i Roma prijavljenih do kraja 2013. godine na evidenciju NZS, 7.441 osoba je od 18 do 30 godina starosti, 11.008 lica su od 31 do 50 godina, dok je 3.653 ljudi starije od 50 godina.

Ako se posmatra obrazovni nivo nezaposlenih lica romske nacionalnosti, prema podacima od 31. decembra 2013. godine 19.850 lica, odnosno 87,8% od ukupnog broja prijavljenih na evidenciju NZS, jeste nekvalifikovano (ima I i II stepen stručne spreme).

Zaključno sa 31.12.2013. godine, na evidenciji NZS bilo je prijavljeno 2.167 lica romske nacionalnosti sa srednjom školom, dok je sa visokom stručnom spremom 85 Romkinja i Roma. Broj od 85 visokoobrazovanih, ali nezaposlenih pripadnika romske zajednice, potvrđuje da se u Srbiji ne primenjuju afirmativne mere u cilju zapošljavanja čak i tako malog broja fakultetski obrazovanih Romkinja i Roma.

Pored raspisivanja redovnih javnih poziva, NZS raspisuje i poseban javni poziv namenjen Romkinjama i Romima za dodelu subvencije za samozapošljavanje (u iznosu od 160.000 dinara). Međutim, rezultati pokazuju da se zanemarljivo mali broj ljudi na ovaj način zaposlio. Naime, 2011. godine uz pomoć subvencija zaposленo je svega 30 Roma i 16 Romkinja, dok je 2012. godine zaposleno 23 Roma i 18 Romkinja. Kod ovih javnih poziva izostaje terenski rad zaposlenih u NZS, kako bi se Romkinje i Romi bliže obavestili o mogućnostima zapošljavanja koje su im na raspolaganju, ali i motivisali za uključivanje u programe samozapošljavanja.

U Izveštaju Evropske komisije o napretku Srbije za 2013. godinu (Izveštaj o napretku Srbije za 2013. godinu, Radni dokument osoblja Komisije, Brisel 16.10. 2013. SWD (2013) 412 konačni, str. 56) konstatiše se da je „romska populacija, a posebno žene romske nacionalnosti, najviše diskriminisana grupacija na tržištu rada i suočava se i dalje sa socijalnim isključivanjem i visokom stopom nezaposlenosti”. Ipak, navodi se i da su „mere za zapošljavanje koje se odnose na Rome imale određene ohrabrujuće rezultate u Vojvodini”.

Pokrajinska vlada je 19.02.2014. godine usvojila „Pokrajinski akcioni plan zapošljavanja u AP Vojvodini za 2014. godinu” (www.spriv.vojvodina.gov.rs), u kome se kao mere aktivne politike zapošljavanja navode: subvencije poslodavcima za otvaranje novih radnih mesta u iznosu od 130.000,00 do 150.000,00 dinara, subvencije nezaposlenim licima za samozapošljavanje u iznosu od 160.000,00 dinara, program stručne prakse, program pripravnika, obuke u profesionalnim i radnim veštinama i javni radovi. Dokument naglašava da posebno osetljivu grupu na tržištu rada i veliki izazov u zapošljavanju predstavljaju nezaposlena lica romske nacionalnosti.

Na evidenciji Nacionalne službe za zapošljavanje na teritoriji AP Vojvodine na dan 31.12.2013. godine registrovano je 5.522 nezaposlenih lica romske nacionalnosti ili 2,8% od ukupnog broja nezaposlenih, od čega žena 2.522 ili 45,7%. Prema stepenu stručne spreme, najviše je nezaposlenih sa I stepenom – 90,4%, zatim sa III – stepenom 5 % te sa IV stepenom –1,9%.¹ Prema godinama starosti, najviše je nezaposlenih od 30 do 34 godine (14,2%), 20–24 godine (14,2%) i 35–39 godina starosti (13,7%). „Njihova isključenost sa tržišta rada i neučestvovanje u produktivnosti i stvaranju dohotka ima za posledicu da AP Vojvodina gubi u fiskalnim doprinosima i produktivnosti. Iz tih razloga, a posebno ako se imaju u vidu demografski trendovi i predviđanja da će ideo Roma u radno sposobnom stanovništvu rasti u narednom periodu, Pokrajinski akcioni plan zapošljavanja posvećuje posebnu pažnju društvenoj inkluziji i zapošljavanju Roma”, navodi se u dokumentu Pokrajinske vlade.

Programe samozapošljavanja Romkinja i Roma realizuje i Kancelarija za inkluziju Roma AP Vojvodine, od 2007. godine u partnerstvu sa Pokrajinskim sekretarijatom za privredu, zapošljavanje i ravnopravnost polova i Nacionalnom službom za zapošljavanje. Od 2007. do 2013.

¹ U Pokrajinskom akcionom planu zapošljavanja u AP Vojvodini za 2014. godinu nisu navedeni podaci o broju nezaposlenih lica romske nacionalnosti sa visokom stručnom spremom u AP Vojvodini.

godine dodeljene su 103 subvencije za samozapošljavanje licima romske nacionalnosti (Strateški plan Kancelarije za inkluziju Roma od 2014. do 2017. godine, 2013: 10). Tokom 2011–2012. godine realizovan je projekat pod nazivom „Poboljšanje zapošljivosti Romkinja i Roma u AP Vojvodini”, koji je finansijski podržan sredstvima iz RSEDP programa Evropske unije. Ovim projektom otvoreno je 20 preduzeća čiji su vlasnici Romkinje i Romi i zaposleno je 38 osoba, a 179 Romkinja i Roma je pohađalo različite obuke za deficitarna zanimanja. U toku sprovođenja ovog projekta predstavnici Kancelarije za inkluziju obilazili su romska naselja na teritoriji AP Vojvodine i obaveštavali pripadnike romske zajednice o mogućnostima, načinu i proceduri korišćenja ovih programa za obuke i samozapošljavanje.

Zaključak i preporuke koji se tiču zapošljavanja u Vojvodini, a koji su 2008. godine dale Svenka Savić i Milana Grbić u zborniku „Akademskim obrazovanjem do romske elite” (Savić, Grbić 2008: 115), mogu se ponoviti i 2014. godine i primeniti i u ostalim delovima Srbije. Kada je zapošljavanje Romkinja i Roma u pitanju, postoji implicitna diskriminacija u svim institucijama i organizacijama. Dakle, i kada bi romski studenti i studentkinje diplomirali na vreme, oni se ne bi mogli zaposliti u institucijama sistema, jer u okviru tih institucija ne postoje strateški planovi za njihovo zapošljavanje.

Predlog je da Univerzitet u Novom Sadu intenzivira rad na zapošljavanju romskih diplomiranih studenata, na isti način na koji bi trebalo i da intenzivira rad na razvijanju mogućnosti za njihovo dalje usavršavanje (master, doktorske studije). Pokrajinske institucije bi trebalo da u odgovarajuće dokumente unesu odredbu prema kojoj su institucije sistema u obavezi da zapošljavaju diplomirane Romkinje i Rome na osnovu strateških planova. U isto vreme dok romski studenti privode kraju svoje studije, u široj društvenoj zajednici mora postojati jaka kampanja protiv diskriminacije u zapošljavanju, ali i u drugim domenima rada i života ne samo u odnosu na Romkinje i Rome, nego i u odnosu na druge predstavnike različitih grupa na univerzitetu (osobe sa invaliditetom i osobe iz drugih osetljivih grupa).

Postoji značajna razlika između uslova stanovanja Romkinja i Roma i opšte populacije u Srbiji, što ukazuje na stepen isključenosti romske zajednice i na postojeću diskriminaciju u stanovanju. Prema istraživanju iz 2002. godine (Jakšić, Bašić 2005), u Srbiji je bilo 593 romskih naselja sa više od 15 kuća, od čega 285 gradskih, dok su ostala bila prigradska i ruralna. Najviše naselja bilo je u Beogradu (137), zatim u Vojvodini i u pojedinim oblastima u južnoj Srbiji. Oko 70% naselja nije imalo regulisan imovinski i pravni status, a oko 44% je imalo odlike nehigijenskih naselja i slamova. Infrastruktura naselja je neadekvatna (oko 30% naselja nema vodovodnu mrežu, više od 60% nema kanalizaciju, a struju nema 35%), kao i dostupnost institucijama (za skoro 50% naselja škola je udaljena više od jednog kilometra, zdravstvena ustanova za oko 60%, a prodavnica za skoro 80% naselja).

Zaštitnik građana je 2011. godine sproveo istraživanje u 47 romskih naselja u 30 lokalnih samouprava u Srbiji, koje je pokazalo da je svega 8,1% ovih naselja uređeno, da je 62,5% delimično uređeno, odnosno da se uslovi stanovanja mogu poboljšati uređenjem objekata i infrastrukture, kao i da je 29,3% ovih naselja nehigijensko (Zaštitnik građana, 2012: 33).

Tokom poslednje decenije u Srbiji su nastala mnogobrojna nehigijenska naselja, neka od njih i u centralnim gradskim zonama velikih gradova, koja su potom bila predmet masovnih nasilnih raseljavanja, na primer naselja Belvil i Gazela u Beogradu (Antić, Balić, Koprivica, 2013: 36). Romkinje i Romi predstavljaju grupu izloženu posebnom riziku u procesu povratka po osnovu Sporazuma o readmisiji. Veliki broj se po readmisiji u Srbiju naseljava u neformalnim naseljima, kao i interno raseljeni Romi koji nisu smešteni u kolektivnim centrima i ne primaju nikakvu pomoć od države.

Prema izveštaju Evropske komisije protiv rasizma i netolerancije Saveta Evrope iz 2011. godine (<http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/country-by-country/serbia>), dve trećine Romkinja i

Roma u Srbiji živilo je u neformalnim, podstandardnim i prenaseljenim naseljima, gde uslovi stanovanja i infrastruktura predstavljaju pretnju zdravlju njihovih stanovnika. U istom izveštaju Komisija primećuje da je „rešavanje tih problema često praćeno nasilnim izbacivanjima i raseljavanjima bez poštovanja osnovnih procedura – za vreme grejne sezone, bez konsultacija i često bez pružanja odgovarajućeg alternativnog smeštaja. U nekoliko slučajeva porodicama je bio ponuđen smeštaj u objektima za socijalno stanovanje, dok je u drugim slučajevima bio ponuđen smeštaj u metalnim kontejnerima, koji nisu održivo i trajno rešenje”.

Nevladina organizacija Praxis iz Beograda u izveštaju „Iseljenje neformalnog naselja u Bloku 72, Novi Beograd” iz 2012. godine (Praxis, 2012: 2), navodi da u Srbiji postoji oko 780 romskih naselja, od kojih je više od sedmice u Beogradu. Od 2009. godine zabeleženo je 16 velikih iseljenja neformalnih naselja u Beogradu (Gazela, Belvil, Vojvođanska, Vidikovac, Obrenovac, Pančevački most, Skadarska, Blok 72 itd.), kojima je pogodeno skoro 1.500 lica. Prinudnim iseljenjima izvršene su mnogobrojne povrede ljudskih prava stanovnika neformalnih naselja – prava na imovinu, prava na slobodan izbor prebivališta i prava na adekvatno stanovanje.

Prema izveštaju Pokrajinskog ombudsmana (<http://www.ombudsmanapv.org>), u AP Vojvodini nalaze se 93 romska naselja na teritorijama 28 lokalnih samouprava, u kojima živi oko 40.000 Romkinja i Roma. Više od 40% ovih naselja su slamovi koji se nalaze na veoma rizičnim područjima. I pored navedenih podataka veliki broj lokalnih samouprava (40%) nije u svoje budžetske planove uveo liniju za unapređivanje stanovanja Roma u ovim naseljima. Takođe, preko 85% lokalnih samouprava nije donelo akta kojima bi se legalizovala romska naselja.

Ipak, postoje i primeri dobre prakse unapređenja uslova stanovanja Romkinja i Roma u Vojvodini (Zaštitnik građana, 2012: 43). Opština Apatin je u romskom naselju sanirala sve kuće koje nisu ispunjavale minimum uslova stanovanja, uvela vodu, struju i asfaltirala ulice. U naselju je izgrađena ambulanta, u kojoj četiri sata dnevno dežura lekar, kao i vrtić, u kome se organizuje produženi dnevni boravak. U opštini Kula su, uz pomoć međunarodnih donacija i sredstava Pokrajinske vlade, Romima koji su živeli u neformalnom naselju, kupljena domaćinstva u selu Sivac, a lokalna samouprava je preduzela i druge aktivnosti koje obezbeđuju punu integraciju Romkinja i Roma: školovanje dece, ekonomsko osnaživanje i podršku kulturnom stvaralaštvu.

Fond za kapitalna ulaganja AP Vojvodine (www.fkuapv.org) u periodu od 2008. do 2012. godine realizovao je aktivnosti sa ciljem rešavanja pitanja infrastrukture i unapređenja uslova stanovanja u romskim naseljima. Izgrađeni su putevi u romskim naseljima u opštinama: Žabalj, Kovin, Ruma, Odžaci i Senta, dok je u opštini Žitište rešen problem vodosnabdevanja za oko 400 porodica.

Značajne rezultate u oblasti stanovanja postigli su i projekti Ekumenske humanitarne organizacije iz Novog Sada u kojima su, pored sredstava iz budžeta, značajan deo obezbedili donatori iz zapadnoevropskih zemalja. Ekumenska humanitarna organizacija (EHO) u periodu od 2007. do 2012. godine realizovala je projekat „Socijalna inkluzija i poboljšanje uslova stanovanja Roma i Romkinja u AP Vojvodini, Republici Srbiji” (EHO 2013: 87). U saradnji sa Romima i Romkinjama iz naselja Bangladeš i Adice u Novom Sadu, zatim romskih naselja u Đurđevu i Čurugu (opština Žabalj), Bačkom Gradištu, Bečeju, Deronjama (opština Odžaci), Donjim Petrovcima (opština Ruma) i Margiti (opština Plandište), Ekumenska humanitarna organizacija je izgradila 270 septičkih jama, 500 kupatila, uradila rekonstrukciju 18 kuća, izgradila četiri manje kuće od polovnog građevinskog materijala i poboljšala uslove stanovanja u 540 kuća. Projekat je nastavljen i u toku 2013. godine, uspostavljena je saradnja sa 120 porodica, a plan je realizovan u opštinama Odžaci (Bogojevo, Ratkovo i Odžaci) i Plandište (Veliki Gaj, Jermenovci, Kupinik, Barice).

Dva najbitnija zakona koja regulišu materiju stanovanja u Srbiji jesu Zakon o stanovanju (Službeni glasnik RS, br. 99/2011) i Zakon o socijalnom stanovanju (Službeni glasnik RS, br. 72/2009), koji u članu 10. pored drugih ranjivih grupa koje mogu ostvariti prava iz ovog zakona (deca bez roditeljskog staranja, samohrani roditelji, porodice sa više dece, samačka domaćinstva, lica preko 65 godina starosti, osobe sa invaliditetom, lični vojni invalidi, porodični vojni invalidi, civilni invalidi rata, izbeglice i interno raseljena lica), navodi i romsku populaciju. Vlada Srbije je 2012. godine donela Strategiju socijalnog stanovanja u Srbiji (Službeni glasnik RS, br. 13/2012), podzakonski akt koji bi trebalo da omogući implementaciju Zakona o socijalnom stanovanju. Strategija prepoznaje romsku populaciju kao posebno ugroženu grupu i korisnika socijalnog stanovanja (tačka 5) i posebno se osvrće na unapređivanje stanovanja Roma u podstandardnim naseljima. Međutim, nedostaje donet i budžetiran Akcioni plan za sprovođenje ove Strategije.

Studija koju su 2013. godine sprovele nevladine organizacije Centar za prava manjina, Romski ženski centar „Bibija” i YUROM centar (Antić, Balić, Koprivica, 2013: 44) navodi da su kapaciteti socijalnog stanovanja danas u Srbiji veoma mali i da čine manje od 2% stambenog fonda. Štaviše, pojedine opštine uopšte ne raspolažu stanovima za socijalno stanovanje. S druge strane, u opštinama koje imaju ove kapacitete oni vrlo često nisu pristupačni Romkinjama i Romima. Ipak, unapređen zakonski okvir koji je prepoznao odgovornost države za uslove stanovanja ugroženih građana i Roma, širom otvara vrata za dalje konkretne aktivnosti na polju stanovanja. Iako novousvojeni zakoni obavezuju državu na finansiranje konkretnih aktivnosti iz budžetskih sredstava, malo je verovatno da će se ona u ovom trenutku u to upustiti. Međutim, najavljeni su finansiranja od strane EU (fondovi IPA 2012 i IPA 2013), u čijoj je pripremi i programiranju učestvovala i Srbija, što bi trebalo iskoristiti.

Neka istraživanja su pokazala da su u obrazovanju uspešne one učenice i učenici koji imaju u okviru svog stana kupatilo i sobu, odnosno da su to preduslovi za širenje obrazovanja (podatke o uslovima stanovanja pogledati u Prilogu broj 3). Ovde naglašavam da je stanovanje preduslov i obrazovanju i zdravlju i političkoj participaciji Romkinja i Roma. Postojeći podaci o lošoj stambenoj situaciji ne uveravaju nas da će se u bliskoj budućnosti situacija bitno izmeniti u ova tri domena.

Propisima u oblasti zdravstvene zaštite, lica romske nacionalnosti uvrštena su u posebno osetljive grupacije stanovništva i izdvojena su kao posebna kategorija osiguranika. Uprkos tome, pojedini Romi i Romkinje suočavaju se sa problemima prilikom pokušaja da ostvare pravo na zdravstveno osiguranje, kao i u samim zdravstvenim ustanovama (Praxis, 2013: 22). Njima zdravstvena zaštita ostaje nedostupna zbog neposedovanja dokumenata potrebnih za prijavu na zdravstveno osiguranje ili zbog neprijavljenog prebivališta (pogledati detaljnije razgovor sa zdravstvenim medijatorkama u odeljku 6. 3).

Problem je trebalo da bude rešen zahvaljujući Zakonu o zdravstvenom osiguranju (Službeni glasnik RS, br. 107/2005, 109/2005 – ispr., 57/2011, 110/2012 – odluka US i 119/2012), koji je u čl. 22. st. 1. izdvojio lica romske nacionalnosti bez prebivališta/boravišta kao posebnu kategoriju osiguranika. Umesto prijave boravka, prilikom prijave na osiguranje po ovom osnovu bilo je dovoljno da se priloži izjava o tome da je podnositelj prijave lice romske nacionalnosti i izjava o faktičkoj adresi stanovanja. Međutim, ovaj član Zakona dosledno se primenjivao samo u periodu od jula 2010. do marta 2012. godine. Nakon što je donet Zakon o prebivalištu i boravištu građana (Sl. glasnik SRS, br. 42/77 – prečišćen tekst, 24/85, 6/89 i 25/89),² Republički fond za zdravstveno

² Članom 11. st. 2. Zakona o prebivalištu i boravištu građana predviđeno je da licima koja nemaju pravni osnov da prijave prebivalište (a koja su mahom pripadnici romske nacionalne manjine ili beskućnici) nadležni organ utvrđuje prebivalište na adresi Centra za socijalni rad na teritoriji opštine u kojoj stanuju.

osiguranje (RFZO) svojim filijalama prosledio je instrukciju (Akt Republičkog fonda za zdravstveno osiguranje, br. 450-576/13 od dana 05.2.2013. godine) u kojoj je navedeno da lica romske nacionalnosti, ukoliko nemaju stalno prebivalište, odnosno boravište, uz prijavu na osiguranje treba da prilože i dokaz o prijavi prebivališta na adresi ustanove, odnosno Centra za socijalni rad.

Praxis (Praxis, 2013: 23) je uputio pritužbu zaštitniku građana zbog nezakonitog postupanja filijala RFZO, nakon čega je zaštitnik građana ustanovio da je nesporno „da se suprotno zakonu, uskraćuje pravo građanima romske nacionalnosti na zdravstveno osiguranje kada ne mogu da kao dokaz dostave prijavu boravka“. Republičkom fondu za zdravstveno osiguranje upućena je od strane zaštitnika građana preporuka o potrebi preuzimanja mera kako bi se Romkinjama i Romima bez prebivališta/boravišta omogućila prijava na zdravstveno osiguranje. U maju 2012. godine, Praxis je Ustavnom суду Srbije podneo inicijativu za ocenu zakonitosti Uredbe u delu u kome se od lica romske nacionalnosti bez prebivališta/boravišta traži prilaganje dokaza o prijavljenom prebivalištu, ali taj postupak do momenta objavljivanja publikacije nije okončan.

Ovo bi bio primer implicitne institucionalne diskriminacije jedne etničke grupe kojoj je posvećena čitava Dekada (2005–2015), period u kojem treba da bude pojačana pozornost na različite aspekte romske zajednice. Činjenica je da u sukobu dvaju pravnih akata samo stradaju predstavnici romske zajednice.³ Pored otežanog pristupa zdravstvenim uslugama, problem predstavlja i diskriminacija, sa kojom se pojedini pripadnici romske nacionalne manjine susreću u zdravstvenim ustanovama, što može da umanji njihovu spremnost da se blagovremeno obraćaju lekaru u slučaju bolesti. Ipak, značajan napredak u pogledu pristupa zdravstvenoj zaštiti postignut je uvođenjem zdravstvenih medijatorki (vidi odeljak br. 6.3) u sistem zdravstvene zaštite.

Prvi preduslov za pristup skoro svim pravima jeste posedovanje različitih dokumenata, poput izvoda iz matične knjige rođenih, uverenja o državljanstvu, lične karte i prijave prebivališta. Unapređenje položaja lica romske nacionalnosti u Srbiji znatno usporavaju upravo problemi sa kojima se ta lica suočavaju u postupcima pribavljanja ličnih dokumenata (Praxis, 2013: 9). Naime, do pre dve godine u Srbiji nije postojao zakonski okvir koji bi pripadnicima ugroženih grupa omogućio lak i jednostavan način naknadnog upisa činjenice rođenja. Zakonodavni okvir je u pogledu ostvarivanja prava na upis u matičnu knjigu rođenih unapređen 2012. godine, usvajanjem Zakona o dopunama Zakona o vanparničnom postupku (Službeni glasnik SRS, br. 42/77 i 25/89), kojim je propisan poseban postupak utvrđivanja vremena i mesta rođenja za osobe koje ne mogu da se naknadno upišu u matičnu knjigu rođenih u upravnom postupku. Ukoliko ne postoje drugi dokazi o vremenu i mestu rođenja podnosioca zahteva, dovoljne su izjave dva punoletna svedoka koji poseduju lične karte. Ipak, član 71k ostavlja Ministarstvu unutrašnjih poslova diskreciono pravo da odluku suda ne prihvati kao dokaz o nečijem vremenu, mestu rođenja i poreklu u postupku odlučivanja o zahtevu za sticanje državljanstva. Ovo što je rečeno odnosi se na osobe koje su već rođene, ali je uočena tendencija da novorođena deca nisu upisana u matične knjige rođenih. To znači da je samo iluzija da će svi članovi romske zajednice biti upisani. Moraju se obezbediti uslovi koji pomažu Romkinjama prijavljivanje novorođenčadi u matične urede.

Romkinje se u Srbiji (i ne samo u njoj) naročito suočavaju sa ozbiljnim problemima u pokušajima ostvarivanja osnovnih ljudskih prava. Diskriminacija je prisutna u svakoj društvenoj oblasti od obrazovanja, zdravstvene zaštite, preko zapošljavanja, do nasilja u porodici i u široj okolini.

³ Praxis u publikaciji „Analiza glavnih prepreka i problema u pristupu Roma pravima na zdravlje i zdravstvenu zaštitu“ (Praxis 2011: 32) navodi primer Romkinje koja je zbog straha da će u bolnici odbiti da je prime ili da će joj tražiti da plati troškove porođaja, rodila dvoje dece koristeći tude zdravstvene knjižice. Treći put, kada uopšte nije priložila zdravstvenu knjižicu, imala je problem da napusti bolnicu sa svojim novorođenim detetom jer nije imala nikakav identifikacioni dokument. Ova Romkinja ima problem da dokaže i da je majka dece koju je rodila koristeći tuđe zdravstvene knjižice.

Istraživanje sprovedeno u 11 država Evropske unije od strane EU Agency for Fundamental Rights (FRA) pokazalo je lošije pokazatelje u svim oblastima života za Romkinje u odnosu na Rome: samo 77% Romkinja ispitanica ume da čita i piše, u poređenju sa 85% Roma, plaćeni posao ima 21% Romkinja, dok je kod Roma to 35% (Perić 2014: 4, FRA 2013: 1). Slična situacija je i sa Romkinjama van Evropske unije. Naime, istraživanje koje je United Nation Development Programme (UNDP) 2011. godine realizovao u 12 država centralne, jugoistočne i istočne Evrope, utvrdilo je da je stepen zaposlenosti Romkinja niži od stepena zaposlenosti Roma u svim državama koje su bile obuhvaćene istraživanjem, da manji broj Romkinja ima zvanično registrovanu adresu stanovanja, kao i da mali procenat Romkinja poseduje kuće (Perić 2014: 4–5, O’Higgins 2012: 22–23).

Srbija je potpisnica nekoliko značajnih međunarodnih dokumenata čiji cilj je, između ostalog, borba protiv diskriminacije i rodna ravnopravnost: Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima (1948), Konvencije o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije UN (1965), Pekinške deklaracije za prava žena (1995), Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije prema ženama (CEDAW, 1979), a posebno značajan i obavezujući dokument za zemlje članice EU i zemlje kandidate za članstvo u EU jeste Rezolucija o položaju Romkinja u EU.⁴

U radnom materijalu za izradu drugog i trećeg periodičnog izveštaja RS o primeni međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (2013: 26), navodi se sledeće: Romkinja nema na pozicijama na kojima se donose odluke, ni u državnom ni u privatnom sektoru, imovina koja se vodi na ime Romkinje čini manje od 2% ukupne imovine koju poseduje porodica, poslovi koje obavljaju su najteži i najmanje plaćeni, 70% nepismenih u romskoj populaciji čine žene.

Poštovanje prava Romkinja u Srbiji nije na zadovoljavajućem nivou (Perić 2012: 11). Brojna ugovorna tela koja nadgledaju sprovođenje pomenutih konvencija u svojim se izveštajima redovno osvrću na prava romske zajednice, a u nekim slučajevima i konkretna prava Romkinja. Na primer, u poslednjem razmatranju državnog izveštaja Republike Srbije o sprovođenju Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena,⁵ relevantni komitet Ujedinjenih nacija je upozorio na diskriminaciju Romkinja u pristupu obrazovanju, zdravstvenoj nezi, sigurnim kućama za žene žrtve nasilja, na praksi ranih brakova, te nedostatak pouzdanih statističkih podataka o posebno ugroženim grupama žena uključujući Romkinje. Sem toga, praćenje sprovođenja mera za poboljšanje položaja Romkinja na nacionalnom nivou znatno je otežano činjenicom da institucije ne objavljuju redovno rezultate svojih mera za romsku zajednicu. Takođe, čak i kada podaci o sprovođenju mera usmernih na romsku zajednicu jesu javno dostupni, oni u ogromnoj većini slučajeva nisu razdvojeni po polu, što praktično onemogućava sagledavanje rodne komponente mnogih problema.

Program za podsticanje zapošljavanja i samozapošljavanja ranjivih grupa žena u Autonomnoj Pokrajini Vojvodini za period 2009–2011. godine (www.spriv.vojvodina.gov.rs) navodi podatke da je „među Romima u Vojvodini izuzetno mali procenat žena sa ličnim prihodima (svega 12,5%), dok procenat izdržavanih iznosi čak 68,3% (Popis 2002). Većina romskih domaćinstava ograničena je na izvore prihoda kao što su sezonski radovi u poljoprivredi i građevinarstvu, siva

4 Rezoluciju o položaju Romkinja broj P6 TA(2006)0244 16. juna 2006 usvojio je Evropski parlament i njome poziva države da istraže sve navode kršenja ljudskih prava Romkinja, kazne počinioce i obezbeđe adekvatno obeštećenje žrtvama. Pored toga, države se pozivaju da daju najviši prioritet donošenju mera kojima se obezbeđuje bolja zaštita reproduktivnog zdravlja, sprečava nasilna sterilizacija i ispravi ovakva zloupotreba, promoviše planiranje porodice, iznađe rešenje za ugovorene maloletničke brakove, promoviše seksualno obrazovanje, preduzmu aktivne mere za sprečavanje rasne segregacije u porodilištima, pomogne žrtvama porodičnog nasilja, primeni mere kojima se sprečava trgovina ljudima i kojima će smanjiti izuzetno visoku nezaposlenost Romkinja.

5 Committee on the Elimination of Discrimination Against Women, Concluding Observations of the Committee on the Elimination of Discrimination Against Women: Serbia, 2007, dostupno na adresi: http://www.bayefsky.com/docs.php/area/conclobs/treaty/cedaw/opt/0/state/100004/node/3/filename-serbia_t4_cedaw_38.

ekonomija, skupljanje sekundarnih sirovina, pomoć porodica koje žive u inostranstvu, materijalno obezbeđenje porodice i dečji dodatak”.

Kancelarija za inkluziju Roma AP Vojvodine u saradnji sa nevladnim organizacijama „Istraživači Romi” i „Udruženje romskih studenata”⁶ 2007. godine sprovedela je istraživanje o položaju Romkinja u Vojvodini, kojim je bilo obuhvaćeno 160 ispitanica starosti od 15 do preko 60 godina, a sprovedeno je u osam opština na teritoriji Vojvodine: Novi Sad, Indija, Kikinda, Subotica, Vršac, Pančevo, Zrenjanin i Stara Pazova. Rezultati ovog istraživanja su pokazali da Romkinje u brak stupaju već u periodu između 15 i 18 godine, da u tom istom uzrastu 52,7% njih rodi prvo dete, čak 23,1% Romkinja uopšte nije pohađalo osnovnu školu, samo osnovnu školu ima 26,9%, srednju školu ima 16,2%, dok visoku školu ili fakultet nije imala nijedna žena obuhvaćena uzorkom. Problem obrazovanja je usko povezan sa položajem Romkinja na tržištu rada i socio-ekonomskim statusom, pa je 84,6% ispitanica nezaposleno (jedini izvor prihoda su im socijalna pomoć i dečji dodatak), 8,7% radi, ali nije prijavljeno i poslodavac im ne uplaćuje doprinose, a tek 6,7% je u radnom odnosu. Poseban problem je motivisanost za aktivno traženje posla: samo je 19,4% Romkinja pokušalo da nađe posao, a kao razloge su najčešće navodile nizak obrazovni nivo, nekonkurentnost na tržištu rada, brigu o deci i porodici, ali i zabranu supruga i stav da je „ženama mesto u kući”.

Srbija u svojim strateškim dokumentima (Strategija za unapređivanje položaja Roma, Akcioni plan za sprovođenje Strategije za period 2009–2011, kao i za period 2012–2014.) ima mere i aktivnosti koje se specifično odnose samo na Romkinje. Najveća slabost ovih strateških dokumenata je nedostatak budžetskih sredstava (nijedno resorno ministarstvo nije opredelilo sredstva za oblast koja definiše potrebe Romkinja u Akcionom planu za period 2009–2011. godine).

Novi Akcioni plan za sprovođenje Strategije za period 2012–2014. godine (www.inkluzija.gov.rs) predviđao je: iznos od 45.000 evra iz donatorskih sredstava za „unapređivanje politike jednakih mogućnosti i prava Romkinja kroz rad romskih udruženja”, Kancelarija za ljudska i manjinska prava Republike Srbije je izdvojila 1.000.000,00 dinara za „učešće Romkinja u javnom i političkom životu”, a Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike je takođe opredelilo 1.000.000,00 dinara za „menjanje predrasuda i stereotipne slike o ulozi Romkinje u porodici i društvu u javnom životu”. Zaključujem da u odnosu na Akcioni plan za prethodni period ima pomaka, ali su u pitanju „simbolična” sredstva koja ne mogu u velikoj meri da utiču na položaj Romkinja u Srbiji.

Vlada Srbije je donela Akcioni plan za sprovođenje nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti za period od 2010. do 2015. godine („Službeni glasnik RS”, br. 15/09), koji je prepoznao Romkinje u delu koji se tiče ekonomskog osnaživanja (kroz sprovođenje javnih kampanja protiv stereotipa, pripremu dodatnih obuka kako bi lakše učestvovale u programima zapošljavanja, posebnu podršku zapošljavanju mladih Romkinja ispod 30 godina), iskorenjivanja funkcionalne nepismenosti, odnosno obezbeđivanja programa opismenjavanja, kao i primarne zdravstvene zaštite (formiranjem timova za rano otkrivanje oboljenja).

Program za podsticanje zapošljavanja i samozapošljavanja ranjivih grupa žena u Autonomnoj Pokrajini Vojvodini za period 2009–2011. godine (www.spriv.vojvodina.gov.rs) definisao je sledeće mere kako bi se pobošljaо položaj Romkinja u Vojvodini: podsticanje njihovog zapošljavanja i samozapošljavanja, stvaranje efikasnih mehanizama za permanentno obrazovanje i stručno ospobljavanje, povećanje dostupnosti programa za aktivno traženje posla, povećanje informisanosti Romkinja o mogućnostima zapošljavanja i ekonomskog osnaživanja, povećanje zaposlenosti Romkinja kroz subvencije poslodavcima, uvođenje afirmativnih mera (prednosti) za Romkinje prilikom zapošljavanja u institucijama, ustanovama i javnim preduzećima čiji je osnivač AP Vojvodina, spre-

⁶ Izvršno veće AP Vojvodine (2007) Regionalna konferencija „Romkinje u Srbiji: pogled u napred”, str. 4–20. Informaciju o položaju Romkinja u AP Vojvodini na osnovu ovog istraživanja razmotrilo je i prihvatiло (tadašnje) Izvršno veće AP Vojvodine na sednici održanoj 11.04.2011. godine.

čavanje i otklanjanje diskriminacije Romkinja, povećanje informisanosti Romkinja o radnom pravu, organizovanje i uključivanje Romkinja u programe obuka za započinjanje sopstvenog posla, izradu poslovnog plana i konkurisanja kod banaka za kredite i zajmove, kao i uvođenje afirmativnih mera za Romkinje prilikom dodele subvencija, kredita i garancija za samozapošljavanje.

Skupština AP Vojvodine je 2008. godine usvojila Odluku o Strategiji za zaštitu od nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja u APVojvodini za period 2008–2012. godine (01 broj: 9-3/08). Jedan od kratkoročnih ciljeva Strategije (www.hocudaznas.org) jeste razvijanje lokalnih strategija i akcionih planova u kojima će Romkinje biti jedna od specifičnih ciljnih grupa, kao i senzibilizacija i edukovanje zaposlenih u institucijama za probleme sa kojima se suočavaju žrtve iz specifičnih društvenih grupa, uključujući i Romkinje. U periodu od 2009. do 2012. godine organizovani su sastanci i edukacije u svim vojvođanskim opštinama, na koje su pozivane i romske NVO koje su aktivne na lokalnu. Finansijska podrška za sprovođenje Strategije obezbeđena je iz budžeta Pokrajinske vlade, kao i od Fonda Ujedinjenih nacija za podršku akcijama protiv nasilja nad ženama (UN Trust Fund).

Diskriminacija je još jedan od problema sa kojim se Romkinje i Romi svakodnevno suočavaju. U redovnom godišnjem Izveštaju poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2012. godinu (Petrusić 2013: 56) konstatiše se da „i dalje posebno zabrinjava položaj pripadnika romske nacionalne manjine, koji su izloženi diskriminaciji u svim oblastima društvenog života. Iako je najviše pritužbi na osnovu nacionalne pripadnosti bilo upravo zbog pripadnosti romskoj nacionalnoj manjini, broj pritužbi po ovom osnovu je i dalje mali ako se uzme u obzir rasprostranjenost diskriminacije prema ovoj nacionalnoj manjini“.⁷

Prepoznajući potrebu da se doprinese suzbijanju i sprečavanju diskriminacije romske nacionalne manjine u Srbiji, Ambasada Holandije je finansirala projekat „Jednake šanse za bolje mogućnosti – jačanje Roma i Romkinja u borbi protiv diskriminacije“, koji je sproveo poverenik za zaštitu ravnopravnosti u saradnji sa nevladinom organizacijom Praxis u periodu od 2012. do 2014. godine (Trifković, Miković, Stanković 2014: 14–11). Cilj projekta je bio da se kroz edukaciju olakša prepoznavanje diskriminacije, da se Romkinje i Romi podstaknu da koriste antidiskriminatore mehanizme zaštite, uključujući podnošenje pritužbi povereniku za zaštitu ravnopravnosti. Javne tribine su održane u 10 gradova: Novom Pazaru, Prokuplju, Smederevskoj Palanki, Nišu, Kragujevcu, Vranju, Požegi, Zemunu, Subotici i Novom Bečeju. Većina učesnika radionica nije razumevala pojам diskriminacije, nisu čuli za postojanje institucije poverenika, nisu bili upoznati sa njenim nadležnostima, niti su znali na koji način bi mogli da da se zaštite od diskriminatornih ponašanja. Sa druge strane, primeri i lična iskustva koja su predstavljali na radionicama, iako ih nisu imenovali kao diskriminaciju, ukazivali su na to da diskriminacija postoji u gotovo svakoj sferi života. Iskustva i rezultati ovog projekta su potvrdili da mali broj pritužbi primljenih od lica romske nacionalnosti nije pokazatelj poštovanja načela ravnopravnosti, nego je posledica nedovoljne informisanosti i nespremnosti da se slučajevi diskriminacije prijave.

Činjenica je da je kod nas (i ne samo kod nas) dosledno najviša etnička distanca upravo prema Romima i da se najnegativniji stereotipi javljaju prema romskoj etničkoj grupi (Mihić 2010: 70). Gotovo da nema istraživanja kojim nije utvrđena najviša etnička distanca prema Romima u odnosu na sve druge grupe (sa izuzetkom Albanaca), što je iznenađujući podatak ako uzmemu u obzir teorije koje izvor predrasuda vide u sukobu između grupa, pošto niko nikada u istoriji nije bio u dužem

⁷ Poverenik za zaštitu ravnopravnosti navodi primer organizacije R. c. m., koja je podnela tužbu protiv O. A. zbog uvredljive „šale“ koju je napisao na svom Triter profilu: „Ciganska poslovna pratnja – kučići što idu za njima dok skupljaju karton.“ Po sprovedenom postupku doneto je mišljenje da je ovim tekstrom povredeno dostojanstvo pripadnika i pripadnica romske nacionalne manjine, čime je izvršen akt diskriminacije, uznemiravajuće i ponižavajuće postupanje (Petrusić 2013: 57).

konfliktu sa Romima. No, ako uzmemo u obzir teorije koje izvor predrasuda vide u podizanju sopstvenog samopoštovanja ili poštovanja svoje grupe, a naročito ako u obzir uzmemo da predrasude mogu biti posledica zaštite svojih vrednosti, ovi se rezultati mogu lakše objasniti.

Mihić je za potrebe svoje doktorske disertacije pod nazivom „Korelati i determinante etničkih predrasuda, polnih predrasuda i predrasuda prema starima kod stanovnika Vojvodine”, sproveo istraživanje čiji cilj je da utvrdi korelate i determinante predrasuda kod stanovnika Vojvodine. U obzir su uzete tri vrste predrasuda: etničke (na primeru predrasuda prema Romima), polne i predrasude prema starima. Za istraživanje predrasuda prema Romima korišćena je „Skala predrasuda prema Romima” (Mihić 2010: 89; Fabian, Fleck 1994), koja je konstruisana u Mađarskoj, gde su ajtemi iz skale slični predrasudama koje važe i u našoj kulturi za romsku populaciju (poput: „Romi bi trebali da budu odvojeni od ostatka društva pošto oni nisu u stanju da žive zajedno sa ostalima”, „svakodnevni problemi Roma bili bi lako rešivi, samo ako bi oni hteli da rade” itd.). Rezultati istraživanja su pokazali da niže obrazovanje stanovnika Vojvodine prepostavlja snažnije etničke predrasude prema Romima, da muškarci u Vojvodini imaju izraženije predrasude prema Romima, kao i da stanovnici u gradovima u Vojvodini imaju snažnije predrasude prema Romima (str. 121–127).

Kad je reč o obrazovanju, u Srbiji živi 127.000 nepismenih osoba, od kojih su 82,01% žene (prema Popisu iz 2011. godine); osim toga, za razliku od većinskog stanovništva, koje u ukupnom broju nepismenih ima ideo od 1,96%, Romkinje i Romi čine čak 15,13% ovog broja. Školovanje romske kao i svake druge populacije sposobne da se redovno školuje jeste pitanje ostvarivanja osnovnih prava zagarantovanih Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, gde je odredbom čl. 4. stav 2. propisana „jednakost građana Republike Srbije u ostvarivanju prava na obrazovanje i vaspitanje, bez obzira na nacionalnu i jezičku pripadnost” (Službeni glasnik Republike Srbije, br. 62/2004).

Mere afirmativne akcije u oblasti obrazovanja u Srbiji se primenjuju od 2003. godine, dakle već punih 12 godina. To znači da je društvo svesno razlike koja postoji između zaštite određenih prava i njihove dostupnosti marginalizovanoj zajednici kao što je romska i da čini napore na obezbeđivanju jednakih šansi svim građanima i građankama. Cilj ovih mera jeste povećana dostupnost obrazovnih institucija pripadnicima romske nacionalne manjine i olakšan upis u srednje škole, na fakultete i visokoškolske ustanove čiji je osnivač Republika Srbija. Iako one jesu deo sistema, nedostaje jasno i sveobuhvatno sistemsko rešenje njihove strukture, sprovođenja, praćenja i vrednovanja efikasnosti. Način na koji se sada sprovode, svake godine iznova, i pored naizgled jasne procedure za upis, ne uključuje analizu potreba romskih učenica i učenika i usklađenost sa programima podrške na prethodnim nivoima obrazovanja. Zapravo, fokusirane su isključivo na proceduru upisa, koju vrlo često prate kašnjenja i opstrukcije upravo u okviru institucija i ministarstava.

Takođe, mere afirmativne akcije ne uzimaju u obzir niz barijera sa kojima se romski učenici i studenti suočavaju pre upisa, kao što je priprema i polaganje mature, priprema i polaganje prijemnog ispita na fakultetima i visokim strukovnim školama itd. Pri tome je fokus na samom prijemnom ispitu, koji je najčešće suma različitih stvari: znanja, motivacije za polaganje i ne tako mala finansijskih investicija. Sem toga, nakon položenog prijemnog ispita romski studenti i studentkinje se suočavaju sa problemom smeštaja u studentskim domovima, što je preduslov za dobar uspeh tokom studiranja. Ukratko, afirmativne mere koje se tiču samo upisa jesu važne, ali nisu dovoljne, jer je potrebno obezbediti različite forme dodatne obrazovne podrške romskoj populaciji koja ulazi u sistem obrazovanja i to na svakom stupnju (osnovnom, srednjem i visokom) kako bi Romi i Romkinje bili ravноправni sa ostalim učenicima u procesu školovanja, ali i stekli uslove da se u što većem broju, koji je u ovom trenutku zabrinjavajuće mali, upisuju na više nivoje obrazovanja. Od 2003/04. akademske godine, od kada se ove mere primenjuju, povećava se broj romske učeničke populacije u Srbiji, ali je u odnosu na ukupnu populaciju Romkinja i Roma on i dalje nedovoljan, a u poređenju sa istim pokazateljima koji se tiču većinske populacije, čak i zanemarljiv. Istraživanje

tog procesa do sada nije dobilo adekvatnu naučnu obradu. To samo dokazuje da mere afirmativne akcije mogu da omoguće afirmisanje onih koji zbog opšte društvene marginalizovanosti ne kreću sa istih početnih pozicija, samo ako su te aktivnosti sinhronizovane i pravovremene.

Važno je naglasiti da se u okviru postojećih zakonskih i drugih odredaba malo ili gotovo ništa ne govori o rodnim i interkulturnim osobinama romske populacije koja se školuje i na koju se primenjuju afirmativne mere, što je u fokusu ovoga rada. Zbog toga se nameće pitanje da li je postojeći obrazovni sistem u Srbiji usmeren isključivo ka izgrađivanju identiteta većinskog naroda na čijem jeziku se obrazuju i sve ostale nacionalne zajednice i koliko je rodno senzitivan. Zalaganje je da u budućnosti vladajući stavovi o afirmativnim merama vode računa o rodnim i identitetskim, odnosno interkulturnim osobinama romske populacije, a pre svega Romkinja.

Od početka Dekade do danas značajna su istraživanja u okviru različitih institucija države, ali i u različitim udruženjima građana koja se odnose na četiri osnovne teme Dekade: zapošljavanje, zdravlje, stanovanje i obrazovanje. Nažalost, nema jednog jedinstvenog teksta u kojem su sakupljeni najnoviji podaci koji bi mogli poslužiti za uspešan rad nakon okončanja Dekade. Situacija se još više komplikuje činjenicom da su mnogi valjani podaci saopšteni samo na stranim jezicima (kako je donator tražio) ili u prestižnim publikacijama koje se nalaze jedino na našem naučnom tržištu. Drugim rečima, postoji nesklad između onoga što je nauka do sada ponudila kao sumu značajnih ideja za poboljšanje ukupnog položaja romske zajednice i njihove primene. Najbolji primer za ovo jeste podatak da je gotovo polovina visokoobrazovanih Romkinja i Roma našla zaposlenje van Srbije, što se može smatrati samo još jednim vidom „odliva mozgova” iz Srbije uopšte. To znači da obrazovana romska elita, pre svega mlađa, neće svoje umenje dokazati u lokalnoj zajednici, nego u široj – evropskoj. Nepostojanje sluha za obrazovane mlade kadrove romske zajednice, takođe se može smatrati implicitnom diskriminacijom države.

2. Cilj istraživanja

Cilj ovog rada je da popiše, sistematizuje i analizira različite oblike primene afirmativnih mera za upis i studiranje na visokoobrazovnim školama u Srbiji i da predloži mere za poboljašnje primene istih u praksi.

2.1. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja jeste efikasnost primene afirmativnih mera u studiranju pripadnika romske nacionalne zajednice na Univerzitetu u Novom Sadu, sa posebnim osvrtom na obrazovanje romskih devojčica.

2.2. Problem istraživanja

Problem istraživanja jeste uticaj sprovođenja afirmativnih mera na visokoškolskim institucijama na rodne i identitetske (interkulturne) osobine romske populacije, a pre svega Romkinja.

2.3. Hipoteza istraživanja

Opšta hipoteza istraživanja jeste da primena afirmativnih mera za upis i studiranje na visokoškolskim ustanovama utiče na izgradnju (drugačijeg) identiteta studenata i (naročito) studentkinja romske nacionalnosti, ali je neophodno njihovo detaljnije uređenje i adekvatna naučna obrada.

Opšta hipoteza istraživanja je iskazana kroz nekoliko posebnih hipoteza:

1. Veći je broj studentkinja nego studenata iz romske zajednice na Univerzitetu u Novom Sadu i one su, uprkos dvostrukoj marginalizaciji, uspešnije i efikasnije u procesu studiranja.
2. Veći je broj Romkinja nego Roma uključenih u proces integracije romske zajednice (studentkinje, koordinatorke za romska pitanja, pedagoške asistentkinje, zdravstvene medijatorke); ipak, one su i dalje manje uvažene, manje „vidljive” u sistemu i u znatno nižem procentu zaposlene.

3. Teorijski okvir: rod, interkulturalnost, identitet

3.1. Multikulturalizam i/ili interkulturalizam

Multikulturalnost i raznovrsnost predstavljaju osnovne uslove života pri čemu se razne kulture susreću, ali se sasvim ne utapaju jedna u drugu (Gordy 2014: 170). Moglo bi se reći da jedva da postoji neko društvo na svetu koje nije u izvesnoj meri multikulturalno (iako su Island ili Japan homogeni u nacionalnom smislu, nisu u kulturnom). Taj nacionalni san da granice naroda i država budu kongruentne pokazao se neostvarivim, čak i uz primenu nasilja. Svako multikulturalno društvo, naročito ako je demokratsko, suočava se sa sličnom dilemom. S jedne strane, nijedno društvo neće lako opstati bez određene mere uniformnosti.

Kao minimum, poželjno je da ljudi imaju zajednički jezik, da dele neke osnovne vrednosti, verovatno i da koriste istu valutu. S druge strane, isto će društvo teško opstati bez izvesne mere različitosti. Postojanje različitih vera, tradicija, jezika i mentalnih navika otud ne predstavlja bogatstvo samo po sebi, nego služi i kao izvor ideja za rešavanje problema i za dalji razvoj društva.

Tejlor (prema Kymlicka, 2009: 384, Taylor, 1997: 34) zaključuje da proces izgradnje nacije neizbežno privilegije članove većinske kulture: ako moderno društvo ima „zvaničan“ jezik, tj. jezik i kulturu koje sponzoriše, usađuje i definiše država i na kojima funkcionišu i ekonomija i država, onda je očigledno da ljudi čiji su to jezik i kultura imaju ogromnu prednost; nasuprot tome, oni koji govore drugim jezikom u nepovoljnijem su položaju.

Kimlika (Kymlicka, 2009: 385) smatra da manjinske zajednice, suočene sa ovakvom situacijom, imaju četiri mogućnosti: da masovno emigriraju, da prihvate integraciju u većinsku kulturu i nastoje da pregovorima dobiju bolje i pravičnije uslove integracije, da traže pravo na stvaranje ekonomskih, političkih i obrazovnih institucija na svom jeziku, ili pak da prihvate stalnu marginalizaciju i traže samo da budu ostavljene na miru. Etničke zajednice se uglavnom ne opiru kampanjama koje se pokreću sa ciljem njihove integracije u većinsko društvo. Debate o multikulturalizmu predstavljaju zapravo dogovaranje drugačijih, boljih uslova, za integraciju, a traži se uglavnom tolerantniji ili u većoj meri multikulturalni pristup integraciji koji bi im dozvolio i pomogao da očuvaju različite aspekte svog etničkog nasleđa.

Cohen (prema Kartag Odri 2011: 372, Cohen et al. 2002: 4) definiše multikulturalizam kao radikalnu ideju o tome da su ljudi u drugim kulturama, kako domaćim tako i stranim, takođe ljudska bića, moralno jednak, te da imaju pravo na jednaku brigu i uvažavanje koje ne treba potcenjivati ni tretirati kao podređene. Tako shvaćen multikulturalizam osuđuje netoleranciju, vidi ljudsko biće u drugom, te podstiče kulturni diverzitet.

Okin (Okin 2002: 10) naglašava da se zahtevi multikulturalizma u državama koje su u osnovi liberalno-demokratske, izražavaju tako da manjinske kulture ili načini života nisu u dovoljnoj meri

zaštićeni praksom garantovanja individualnih prava njihovih članova, te kao posledica toga njih treba zaštiti i preko posebnih kolektivnih prava i privilegija.

Brajan Beri (Beri, 2006: 285), govoreći o terminu „multikulturalno obrazovanje”, navodi da su u njegovom okviru moguće dve obrazovne politike koje su dijametralno suprotne u svojim implikacijama i prepostavkama. Prva je da bi bez obzira na svoju rasu, etničku pripadnost, rod, seksualnu orijentaciju ili verska uverenja deca trebalo da imaju isti program, multikulturalan i inkluzivan u smislu da uvažava prošlost, sadašnjost i situaciju svih grupa. Druga politika odbija bilo kakvu ideju zajedničkog programa, jer je posle određene tačke moguće „bujanje škola sa odvojenom klijentelom”, njihovo odvajanje od „normalnih škola”, što će za posledicu imati da „normalni učenici” žive u malim zatvorenim zajednicama, okruženi onima koji su iz određenih razloga definisani kao „drugačiji”.

Multikulturalizam se zalaže za takvu organizaciju države koja će poštovati sve kulturne zajednice, stavljujući u centar analize takođe i vrednosti vezane za jednakost i ravnopravnost. Međutim, Agneš Kartag Odri (Kartag Odri 2011: 370) podseća da su ova shvatanja izazvala i brojne kritike. Naime, protivnici multikulturalizma (prema Kartag Odri 2011, 370, Stojković 1999: 157) tvrde da sprovođenje ovakve politike može rezultirati podelom društva i dovesti u pitanje jedinstvo države, kao i da taj proces vodi stvaranju društvenih i kulturnih geta koji ograničavaju i mogućnosti samih etnokulturnih zajednica.

Takođe, jedna grupa kritičara (prema Kartag Odri 2011: 370, Okin 1999: 39) smatra da postoji sukob između multikulturalizma i zalaganja za ostvarivanje ravnopravnosti polova, budući da neke od kultura, odnosno religija, imaju za pretpostavku podređen položaj žena u društvu. Prema njihovim navodima, grupna prava se često koriste u cilju potčinjavanja i diskriminacije žena, naročito u manjinskim etnokulturnim i religijskim zajednicama, koje su konzervativnije i patrijarhalnije od tzv. dominantne kulture.

Gordy (Gordy 2014: 171) smatra da je mnogo reči potrošeno na „opasnosti različitosti” u pogrešne svrhe i da takav diskurs može da služi jedino rasizmu. Ozbiljniji problem leži u tome što koegzistencija raznih kulturnih i nacionalnih zajednica može da se pretvori u nerazumevanje, eventualno i u sukob, ukoliko društvo ne uzima i ne neguje raznolikost kao vrhunsku vrednost. Opasnost se krije i u tendenciji pripadnika jedne grupe da gledaju na druge kao izvore problema, umesto kao na deo rešenja.

U istoriji možemo naći i koncepcije „multikulturalizma” koje podrazumevaju uskraćivanje pristupa građanstvu (Kymlicka, 2009: 386). Naime, u nekim nemačkim pokrajinama (Lander) do osamdesetih godina dvadesetog veka vlada nije dozvoljavala upis turske dece u nemačke razrede. Umesto toga, obrazovala je posebne razrede za turšku decu u kojima su na turškom jeziku nastavu držali profesori dovedeni iz Turske, po programu koji je decu pripremao za život u Turskoj. To je nazivano „multikulturalizam”, ali on nije shvaćen kao način za obogaćivanje ili dopunjavanje nemačkog građanstva, već je prihvaćen upravo zato što se na tu decu nije gledalo kao na nemačke građane. To je bio način da im se kaže da oni tu zapravo ne pripadaju, da su tudinci, a ne građani i da je njihov pravi dom u Turskoj.

U Kraljevini Jugoslaviji je 1940. godine doneta Uredba o upisu lica jevrejskog porekla za učenike univerziteta, visokih škola u rangu univerziteta, viših, srednjih, učiteljskih i drugih stručnih škola (Prema Savić 2001: 15, Službene novine br. LXXX-A- od subote 05.10.1940) koju su potpisali Dragiša Cvetković i Vlatko Maček. Prema toj uredbi: „Na univerzitetima, visokim školama u rangu univerziteta, višim, srednjim, učiteljskim i drugim stručnim školama, može se upisati samo određen broj učenika jevrejskog porekla. Ovaj broj odrediće se tako da bude prema broju ostalih

učenika ovih škola u onom razmeru u kojem se nalazi broj državljanja jevrejskog porekla prema broju ostalih državljana.”

Drastični primeri uskraćivanja prava na građanstvo mogu se naći i danas u zapadnoevropskim zemljama i to pre svega oni usmereni prema romskoj nacionalnoj manjini. Odnos prema Romkinjama i Romima najjasnije osvetljava primer Francuske, gde se još od vlade Nikole Sarkozija vodi neformalni rat sa Romima doseljenim iz Rumunije i Bugarske. Francuske vlasti su u poslednje dve godine iselile desetine hiljada Roma iz njihovih privremenih kampova širom Francuske, bez obzira na proteste Evropske komisije i organizacija koje promovišu ljudska prava. Septembra 2013. godine francuska policija razrušila je jedan romski kamp u kome je živelo oko 250 ljudi (vest objavljena 29.09.2013. godine na www.abrasmedia.info), a neprijateljstvo i mržnja prema Romima doveli su do toga da gradonačelnik grada Šolea izjavi da „Hitler nije pobio dovoljno Roma”. Takođe, Manuel Vals, tadašnji ministar unutrašnjih poslova Francuske, pozvao je vlast da istera iz zemlje „lutajuće” Rome, pošto „tu integracija ne pomaže, jer se njihov način života mnogo razlikuje od francuskog” iako u Francuskoj živi od 250.000 do 300.000 Roma „latalica” i većina njih su francuski državljeni.

Svenka Savić (Savić, 2008: 196) pojам multikulturalnosti posmatra kroz rad Ane Bogdanić, koja opisuje slučaj jednog suđenja u Hrvatskoj. Naime, radi se o maloletnoj Romkinji koju je silovao odrasli Rom, njen rođak. Sud je izrekao minimalnu kaznu od šest meseci, obrazlažući svoju odluku tradicijom romske populacije, u kojoj Romkinje rano stupaju u seksualne odnose. Sud je ovim potvrdio primat patrijarhalne tradicije nad važećim ustavom i zakonima države koji bi trebalo da sankcionišu nasilje, čin silovanja. „Ovo jeste jedan od načina zloupotrebe koncepta multikulturalnog građanstva koji vrlo često zamagljuje pravo stanje stvari. To nije sam po sebi pozitivan model života, već krije u sebi mnoštvo nevidljivih oblika diskriminacije i opasnost da preslikava patrijarhalne odnose dominacije i u društvu i u obrazovanju”, zaključuje autorka.

Interkulturalizam stoji na stanovištu da su sve kulture podjednako vredne i razvija ideju o njihovoj interakciji (Koković 2011: 45). Interkulturalističko prožimanje jeste nova mogućnost i korak prema zbližavanju i razumevanju različitih ljudi i kultura. Svakoj kulturi su potrebne razne vrste uzajamnog delovanja koje se zasnivaju na mogućnosti kolektivnog iskustva ljudi. Ne treba težiti zajednici u kojoj se razlike samo tolerišu ili zlovoljno prihvataju, već onoj u kojoj različitosti obogaćuju. Tada se i različita odeća, akcenti, muzika, boja kože, predstavljanje sopstvene ličnosti, posmatraju sa interesovanjem i radoznalošću, a ne sa odbojnošću i sumnjom.

Međutim, sa izazovom kulturne raznolikosti moraju biti suočene sve institucije i svi učesnici moraju biti podjednako zainteresovani. Upoznavanje sa drugim kulturama i njihovo prihvatanje bez predrasuda definiše se kao interkulturno obrazovanje i namenjeno je kako manjiskim etničkim zajednicama tako i većinskom stanovništvu. Ono bi, zapravo, trebalo da doprine prevazilaženju socijalne nejednakosti i nejednakosti u obrazovanju, razvijanju tolerancije i poštovanja prema kulturnim razlikama među ljudima, usvajanju znanja o međuetničkim odnosima i osnovama na kojima počivaju različite kulture i sprečavanju učenja zasnovanog na emocionalnim i klasnim prepostavkama. Interkulturno obrazovanje bi trebalo da promoviše stav da su razlike među grupama izvor bogatstva, a ne problem koji treba rešavati.

Prisutnost „zajednice stranaca” (Štrbac, 2007: 102) može da vodi brojnim pritiscima koje oseća nacionalna država, ali i domicilno stanovništvo, koje želi da zadrži monopol nad političkim, ekonomskim i kulturnim politikama i državnim odlukama. U nekim slučajevima dolazi do nemogućnosti adaptacije manjina na prilike u kojima su se našli. Interkulturno obrazovanje u tom slučaju treba da pomogne da se svaka osoba upozna sa svojim pravima. Različite kulture i nedostatak znanja, nerazumevanje drugih kultura, mogu dovesti do ograničenja u komunikaciji. Neko ko je drugačiji od njih može biti dočekan sa nepoverenjem, javlja se strah i konflikt i zbog toga nam je bitan pojам interkulturnalnosti.

Svrha interkulturalnog obrazovanja (prema Jakić 2012: 4, Ninčević 2009: 63) nije poučavanje o različitim kulturama, nego dovođenje u suodnos nosilaca različitih kultura. Interkulturalna osjetljivost nije urođena ljudska osobina. Ona se stiče, uči. Zbog toga „konkretni odnosi između različitih kultura, što ih u razred donose deca i mladi ljudi, ne mogu unapred biti određeni. Bit obrazovanja nije „gurnuti” decu u stari nasleđeni etos. Bit je pomoći deci da razviju sposobnost mišljenja o novim odlukama koje će kao odrasle osobe morati donositi”.

Interkulturalnost naglašava razlike u pojmovima *živeti jedni pored drugih* i *živeti jedni sa drugima*. Pojam zajedništva podrazumeva više od tolerancije i rušenja predrasuda o pripadnicima drugih kultura: to je poznavanje kulturnih osobenosti i osjetljivost na razlike, kao i poboljšanje uslova života i dostupnosti resursa za pripadnike različitih kultura. Interkulturno obrazovanje je bitno da bismo naučili o kulturi jednog naroda ili grupu ljudi i koristili to znanje u komunikaciji sa njima. Konačno, ukoliko želimo da nas neko poštuje zbog našeg izbora i vrednosti, moramo i mi poštovati druge, u suprotnom dolazi do predrasuda i stereotipa. Svaka osoba ili grupa ljudi ima pravo da čuva svoj identitet i da prihvati ono što želi iz drugih kultura, ali isto tako mora da poštuje različitost, jer svi smo rođeni isti, kao ljudi, a sve ostalo vremenom usvajamo.

3.2. Pojam identiteta

Identitet je jedna od najčešće prisutnih kategorija u savremenim teorijama različitih disciplina (sociologiji, antropologiji, istoriji, političkoj i književnoj teoriji itd.), ističe Daša Duhaček (Duhaček, 2011: 359). Zato je ovaj pojam kroz istoriju imao, i danas još uvek ima, različita značenja: istost, izjednačavanje, sličnost, pripisivanje, pripadanje. Osim toga, on se može odnositi na fizičke predmete, tela, živa bića, posebno na čoveka/ljude, i to na pojedinke/ce i na grupe. Takođe, može upućivati i na različite oblike identiteta, kao što su polni, rodni, seksualni, klasni, rasni, etnički, nacionalni, verski itd.

Uopšteno govoreći, u svakodnevnom životu, ako želimo da utvrdimo identitet osobe, mi se interesujemo za njeni ime i položaj koji zauzima u društvu (International Encyclopedia of the Social Sciences, 1990: 61). Personalni identitet, međutim, znači više od toga – on uključuje subjektivni osećaj kontinuirane egzistencije i koherentno pamćenje. Mada identitet određuje „ko je ili šta je neko” i sadrži različita značenja vezana za tu osobu (data od strane samog sebe i drugih), navedeni pojam se ovim ne iscrpljuje.

Većina autora se slaže da identitet čine sledeće odrednice: nacionalna, etnička ili rasna pripadnost, maternji jezik, veroispovest, rod, ali i pripadnost određenoj obrazovnoj, uzrasnoj ili seksualnoj grupi.

Csepeli (prema Kartag Odri 2011, 373; Csepeli 1987: 374) naglašava da identitet ne upućuje samo na stanje „jesam” već i na ono što „mogu biti”; staviše, sadrži i ono što bi „trebalo da budem”. Dakle, upućuje na takvo autentično, delatno, emotivno i misleno stanje koje prostorno-vremensku koordinatu pojedinca projektuje na budućnost, uz realnu nadu da se na tu budućnost može uticati.

Nacionalni identitet, smatra Raduški (2012: 58), višedimenzionalan je i kompleksan pojam koji čini više povezanih komponenti (etnička, kulturna, teritorijalna, ekonomska, pravno-politička), koje predstavljaju spone solidarnosti među pripadnicima etničke zajednice ujedinjenim zajedničkim sećanjima, mitovima i tradicijom, spoj koji može, ali i ne mora naći izraz u zajedničkim država-

ma tih zajednica. On nije statična, genetski upisana, biološka kategorija, već predstavlja istorijski promenljivu sociokulturalnu konstrukciju. To znači da nema večitih i nepromenljivih identiteta, već se oni formiraju, razvijaju i mogu se promeniti tokom razvoja zajednice, čak i na nivou pojedinca.

Konstruisanje identiteta jeste proces kroz koji prolaze sve grupe, kulturne zajednice i potkulture (Delić 2008: 55). Identiteti se, zapravo, stalno nalaze u procesu promene i transformacije. Društvene zajednice su u stalnom traganju za unutrašnjim i spoljnim činiocima kojima će formirati svoje kolektivne identitete i kojima će izgraditi svest o pripadanju određenoj zajednici koju nazivaju različitim imenima. Da li je reč o etnosu, narodu, naciji ili drugim terminima kojima se oni služe tokom svog samoodređivanja, zavisi od osećaja pripadnosti ali i od značenja koje im ostali daju, odnosno od stepena njihove samosvesti. Grupe se služe različitim sredstvima kojim bi sebe definisale i time napravile jasnu granicu u odnosu na ostale koji po pravilu treba da budu drugačiji. Identiteti se stvaraju u jednom socio-ekonomskom, kulturnom okruženju.

Pravo na identitet (etnički, nacionalni, kulturni, jezički, itd.) jeste osnovno ljudsko pravo (Kartag Odri 2011: 373, 374). Ispoljavanje i prihvatanje ovih prava pravo je pojedinca, pri čemu se ne može isključiti ni pravo na prirodnu asimilaciju. Uskraćivanje i ograničavanje prava na identitet predstavlja ujedno i ograničavanje slobode pojedinca i ograničavanje slobode kolektiva, odnosno zajednice. Naglasak je na individualnoj odluci i ispoljavanju volje. Pošto se ovaj izbor praktično ispoljava svakodnevno (često i nesvesno), sloboda grupe je jedan od uslova slobode individue.

Sanja Zlatanović (Zlatanović 2013: 1080, 1082) ukazuje na to da je etnicitet samo jedna od komponenti šireg i obuhvatnijeg pojma identiteta, koji osim etničke podrazumeva i niz drugih identifikacija (npr. religijsku, regionalnu) koje se međusobno prožimaju i preklapaju. Iako je etnička samo jedna u spletu identifikacija, mnogi autori navode da je ona od svih kolektivnih identifikacija najvažnija, budući da u mnogim sferama prozima život pojedinaca i zajednica i da se od strane velikog broja ljudi doživljava kao bazična. Savremeni pristupi etnicitetu su saglasni u tome da je on pitanje odnosa, a ne odlika neke grupe, da je posledica kontakta, a ne izolacije, i da nastaje, preobražava se, održava i potvrđuje putem interakcije među grupama. Etnicitet podrazumeva razliku u odnosu na druge, razliku koja se smatra važnom i proglašava društveno relevantnom, zaključuje Zlatanović.

3.3. Identiteti Romkinja i Roma u uslovima integracije

O identitetu se može govoriti unutar i izvan zajednice, tako da se u okviru odrednice „identitet Roma” može govoriti o tome šta pripadnike ove zajednice spaja, koje su to mnogobrojne sličnosti i razlike koje postoje unutar kolektiviteta, naročito ako se uzme u obzir heterogenost osobina koje ulaze u skup komponenti za određenje identiteta, kao što su: nacionalna, etnička ili rasna pripadnost, jezik, religija, rod, kao i obrazovna, uzrasna ili seksualna pripadnost.

Analizirajući kategoriju identiteta, Rajko Đurić (Đurić 2012: 19) navodi da identitet Roma nije često bio predmet naučnih istraživanja, tako da se u nedostatku naučne istine o njemu najčešće pisalo i govorilo na osnovu konstrukcija, zapažanja i pojava iz svakodnevnog života tog naroda, ili utisaka koji se o njima stiču na najrazličitije načine, zbog čega je to „primer najpotresnije tragedije i drame u istoriji Evrope”. Romi su vekovima tretirani kao „večni nomadi”, tj. „narod bez istorije”, što se često čini i danas. Iz takvog posmatranja ljudi kao aistorijskih bića, proistekla su i gledišta o njima kao o „bićima niže rase”. Ovaj autor takođe smatra da je lažni identitet Roma koji je stvoren

u Nemačkoj, poslužio kao osnov za donošenje odluke o „konačnom rešenju Roma”, odnosno njihovom upućivanju u nacističke koncentracione logore. U tom smislu je istorija Roma najpouzdaniji izvor i oslonac za istraživanje identiteta Roma, a stigmatizovani identitet je preovlađujući identitet Roma, zaključuje autor.

Podložni promenama pod uticajem većinskih okolnih kultura, raznovrsnih strategija integracije i globalizacijskih kretanja, Romi se bore za sopstveni nacionalni identitet, ističe Dragoljub B. Đorđević (Đorđević 2012: 32). Uvek izmešani sa drugim narodima i kulturama, oni se neprestano prilagodavaju sredini, što neizbežno vodi ka menjanju njihove religije, jezika i običaja, kao bitnih odrednica identiteta. Konačno, „interkulturnalizam je razmena, a Romi su primer etničke grupe spremne na kulturno darivanje, na razmenu, primanje i davanje. Takvo ponašanje nije racionalno i strateški osmišljeno, već je plod viševekovnog života u okruženju većinskih naroda i kultura”, smatra Đorđević.

Vesna Delić (Delić 2008: 24) o identitetu Roma kaže: „Rašireni po celoj Evropi i svetu, Romi su prihvatali i brzo se prilagođavali sredinama u kojima su se našli, tako da bez obzira na isto poreklo postoje velike kulturne razlike, kako između grupa naseljenih u različitim zemljama, tako i između grupa naseljenih u istoj zemlji. Jedan od većih razloga je što, skloni prihvatanju tudihi kulturnih obrazaca i težnji da se identifikuju kao drugačiji, samoodredili su se i klasifikovali u posebne grupe Roma, pa čak i neroma, konstruišući nove identitete.”

Romi su prostorno disperzovani tako da predstavljaju transglobalnu manjinu, „naciju bez države”, a njihova heterogenost na globalnom planu je takva da, kako objašnjavaju Marušiakova i Popov (prema Zlatanović 2013, 1086: Marušiakova, Popov 2005), pojedini autori postavljaju pitanje koliko je opravdana upotreba pojmove zajednica i nacija za grupe ljudi koji, ne samo da govorile različite dijalekte romskog, već i druge jezike (turski, grčki, albanski, španski...), preferirajući pripadnost grupama drugačijeg, neromskog identiteta. Romi predstavljaju specifičnu, hijerarhijski kompleksno strukturiranu intergrupnu etničku zajednicu, razdeljenu na brojne odvojene i ponekad jednu drugoj suprostavljene grupe, subgrupe i metagrupe sa sopstvenim etničkim i kulturnim karakteristikama i različitim nivoima „romskog” identiteta, navode autori.

Royrvik (prema Zahariev 2013: 14, Royrvik 1998) ističe da se identitet Roma u literaturi najčešće definiše u odnosu na tradicionalnu sliku o romskoj zajednici koja se oslanja na stereotipe da su Romi: „vrele krvi”, kriminalci, muzičari, prosjaci, boemi, nomadi, da žive od socijalne pomoći, da Romkinje rađaju mnogo dece itd. Ovakav diskurs o Romima podudara se i sa slikom koja se o njima prezentuje u medijima, gde se oni predstavljaju kao „drugi”, a govor mržnje se potkrepljuje dobro osmišljenim „dokazima i argumentima”. Poslednjih godina se uglavnom vide kao neobrazovani ljudi iz geta koji se rano udaju i žene i kao prosjaci odlaze u zemlje zapadne Evrope.

Za romsku populaciju nije jednostavno odrediti opšti identitet, jer je ona po mnogo čemu heterogena, a ipak specifična, dakle on se mora postaviti tako da obuhvati mnogobrojne sličnosti i razlike u samoj zajednici. Postoje unutargrupne podele i barijere koje su u vezi sa jezikom, etničkom i verskom pripadnošću koje Romkinje i Romi još uvek nisu uspeli da prevaziđu, a neki od ovih elemenata (kao što je religija) i ne pripadaju autentičnim romskim vrednostima, već su usvojeni od naroda u okruženju.

Neizjašnjavanje Romkinja i Roma u zvaničnim popisima problem je etničke mimikrije, jedne komponente identiteta. Identificujući se kao neromi, oni žele da promene svoj romski identitet i da ga se odreknu. Razlozi za to su bekstvo od siromaštva, diskriminacije, kao i značajan porast kse-

nofobičnosti u društvu. Takođe, evidentna je činjenica da se ne posvećuje dovoljno pažnje problemu asimilacije, kao odsustvu želje da se sačuva romski identitet.

Zlatanović (Zlatanović 2013: 1087) navodi da se sintagmom Srpski Cigani označavaju brojne grupe na području Srbije koje su podeljene između romskog i srpskog identiteta. Iako kulturni sadržaj, značenja i prakse variraju u širokom rasponu od slučaja do slučaja, pravoslavna vera i težnja za pripadanjem poželjnijem etnicitetu mogu se izdvojiti kao njihove distinkтивne odlike. U nekim slučajevima grupa određuje sebe terminom Srpski Cigani, a u nekim je drugi tako određuju. Ispitujući pojам granice na primeru odnosa srpske zajednice i zajednice tzv. Srpskih Cigana koji žive u selima Klokoč i Mogila u enklavi Vitina na Kosovu, autorka zaključuje da Srpski Cigani predstavljaju „školski primer fleksibilnosti etničkog identiteta, njegove situacione uslovljenosti i podložnosti pregovaranju”.

A. I. Zahariev (Zahariev 2013: 2–4) 2013. godine na Centralnoevropskom univerzitetu u Budimpešti sproveo je istraživanje o tome kako grupa Romkinja i Roma intelektualaca iz istočne Evrope koji žive u Budimpešti, pokušava da promeni sliku koja o njima postoji u sociološkoj i antropološkoj literaturi. Studija ispituje kako kroz promenu stavova i praksi obrazovani Romi grade alternativni identitet koji im omogućava izvestan nivo prihvaćenosti u većinskom društvu. Naime, Romi intelektualci se smatraju asimilovanim jer: 1) njihov socijalni status i način života se razlikuju od života siromašnih Roma, 2) njihov način života se ne razlikuje od života većinskog stanovništva, 3) na njihov način života utiče zapadna/moderna kultura. Zahariev pak tvrdi da njihov način života ukazuje na mešavinu, odnosno spoj praksi koji kombinuje većinsku/modernu/zapadnu kulturu sa elementima romske kulture. Iako se ovi obrazovani Romi i članovi njihovih porodica značajno ne razlikuju od neroma, oni nisu asimilovani već predstavljaju alternativni identitet. Drugim rečima, oni prihvataju većinski način života, ali ga istovremeno dopunjaju elementima romskog identiteta kao što su muzika, porodične vrednosti i određeni običaji.

Mihić (Mihić 2010: 70) tvrdi da rezultati nekih istraživanja pokazuju da je autoetnička distanca, odnosno etnička distanca Roma prema pripadnicima svoje etničke grupe, izuzetno visoka, nešto niža nego etnička distanca ostalih etničkih grupa prema njima, ali opet viša od etničke distance romske populacije prema jednoj drugoj grupi. Ovaj rezultat se može objasniti dodatnom činjenicom da Romi veoma često sebe dodatno određuju pripadnošću nekoj dugoj etničkoj grupi (najčešće većinskoj za određeni region) i time praktično napuštaju svoju grupu koja im ne daje dovoljno dobru osnovu za visoko samopoštovanje. Ono što predstavlja dodatni problem jeste realna poteškoća da pripadnici drugih etničkih grupa zaista i prihvate ovaj novi identitet nekih pripadnika romske populacije.

Nije nepoznata činjenica promene komponenti identiteta u zavisnosti od životnog konteksta. Neka istraživanja su pokazala da svoje etničko poreklo menjaju ili prikrivaju oni Romi koji su se obrazovno, profesionalno i statusno uklopili u okvire šire društvene zajednice. Integracija Romkinja i Roma u društvene tokove važan je uslov za poboljšanje njihovog socio-ekonomskog položaja, ali se postavlja pitanje da li usvajanje modernih vrednosti neophodnih za integraciju u društvo, slabi svest o nacionalnom identitetu i etničkim osobenostima. Ovo pitanje je važno ukoliko želimo po svaku cenu da članovi romske zajednice moraju obavezno imati nacionalni identitet izražen. Ako neromi identifikuju Romkinje i Rome ovim nazivom (Romkinja, Rom), nije jasno da li misle na nacionalnu, etničku ili rasnu pripadnost. Očekivano je da se pripadnost romskoj zajednici jezički obeležava izrazom Romkinja, Rom, ali koji je sadržaj toga (nacija, etnička ili rasna pripadnost) – teško je razdvojiti.

Prikupljanje etničkih podataka, odnosno podataka o broju Romkinja i Roma u ovom slučaju, jeste obaveza državnih institucija, jer bez takvih podataka nije moguće planirati, sprovoditi

niti pratiti politiku socijalne kohezije, niti je moguće proceniti efekte te politike i na osnovu toga razvijati nove. Potrebno je stvoriti okolnosti i pružiti podršku nastojanju da se svaka osoba oseća dovoljno sigurno i poštovano da može slobodno da izrazi svoja osećanja u vezi sa pripadnošću nekoj nacionalnoj, etničkoj, rasnoj, jezičkoj, religijskoj, polnoj, obrazovnoj, uzrasnoj ili seksualnoj grupi.

Maternji jezik je jedna od najvidljivijih komponenti identiteta. Njime se može meriti prisutnost i intenzitet etničkih, asimilacionih i integracionih procesa. Na Popisu 2011. godine (RZS 2011:23) u Srbiji se od 147.604 pripadnika romske nacionalne manjine, njih 100.668 izjasnilo za romski jezik kao maternji, što govori o asimilaciji, ali i o prostornoj disperzivnosti i društvenom položaju Romkinja i Roma. Jezički identitet romske zajednice je izuzetno bitan jer su Romi u Srbiji uglavnom bilingvalni, čak i multilingvalni govornici, te je važno imati u vidu koji se jezik koristi u slučajevima promene ili transformacije identiteta. Iskustveni podaci su da Romkinje i Romi najčešće znaju više od jednog jezika, ali nema valjanih empirijskih podataka o kompetenciji i produkciji dva ili više jezika. Na ovom mestu je neophodno naglasiti i činjenicu da se bilingvalna ili čak multilingvalna znanja romske dece u obrazovnom sistemu u Srbiji ne prepoznaju kao prednost ni na jednom stupnju obrazovanja. Naprotiv, usvajanje jezika većinske kulture povećava šanse dece za njihovo uključivanje u obrazovni sistem. U tom smislu se postavlja pitanje da li rano uključivanje romske dece u većinski sistem obrazovanja smanjuje šanse za održivost romskog identiteta.

Religija je takođe jedna od važnih komponenti identiteta, tvrdi Dragoljub B. Đorđević (Đorđević, 2012: 32), i u određenoj društvenoj situaciji može da predstavlja dodatno sredstvo homogenizacije. Romi se najmanje identifikuju sa religijom, a bitan faktor koji utiče na njihovo religiozno opredeljenje jeste okruženje u kome žive, tj. verska pripadnost većinskog stanovništva. Dakle, oni su hrišćani: pravoslavci, katolici, protestanti, ali i privrženici islama: suniti i šiti. Romi u Srbiji su u najvećem broju pravoslavni hrišćani i muslimani sunuti.

Stav po pitanju religije navodi i Vesna Delić (Delić 2008: 60–61) na primeru Roma iz Crne Gore. Iako su i jedni i drugi muslimanske veroispovesti, grupa Roma koji sebe nazivaju „Romi Muslimani” i grupa Roma poznata kao „Čergari”, razliku između sebe prave upravo prema stepenu posvećenosti religiji. Naime, Romi Muslimani na svojoj konfesiji grade svoj etnički i kolektivni identitet. Rečenicom: „Mi smo pravi, čisti Romi, Romi Muslimani, mi nijesmo kao oni Cigani”, jasno poručuju da je vera ta koja njih odvaja od ostalih Roma, u ovom slučaju konkretno Čergara. Definišući sebe kao istinske Rome, one koji poštuju veru, pa samim tim i svoju porodicu i zajednicu na čijim pravilima ona počiva, prave čvrste granice prema Čergarima, koji vrlo malo poštuju i primenuju islamsku veru. Romi Muslimani su svesni da su i Čergari Romi, ali ne na onom nivou na kojem su to oni. Egipćani pak ističu još veću posvećenost islamu nego što je ona koju imaju Romi Muslimani, jer oni nemaju praznike s hrišćanskim i paganskim elementima (kao što je, na primer, Đurđevdan, koji slave Romi pravoslavne, ali i islamske vere), a religiju ističu kako bi se diferencirali od albanske kulture koje je na njih imala mnogo uticaja.

Goran Bašić (Bašić 2012: 161) smatra da se identitet može dovesti u vezu i sa teritorijom na kojoj Romi žive i da je romska zajednica u Srbiji specifična i po tome što rešavanje sopstvenog pitanja nije zasnovala na teritorijalnoj osnovi. Dakle, teritorijalizacija nacionalnog pitanja nije uslov da jedna zajednica na univerzalnom nivou štiti i ostvaruje svoja prava. Ovakav pristup podržava potrebe savremenih etničkih grupa koje nemaju „otadžbinu” i žive disperzirano, a nastoje da formiraju svoj nacionalni identitet ne narušavajući teritorijalni integritet postojećih struktura. Smatra se da se ciljevi romske zajednice mogu zadovoljiti političkim delovanjem i organizovanjem na nadnacionalnom, odnosno međunarodnom ili nedržavnom nivou.

Đura Simić (Simić 2003: 164) Rome posmatra kao evropsku nacionalnu manjinu. Naime, Romi širom evropskih prostora, pa i u okviru naše zemlje, imaju čitav niz zajedničkih bioloških, istorijskih, socijalnih i kulturnih obeležja, ali ipak više nisu apsolutno homogena socijalna grupacija. Ne ulazeći ovom prilikom u složeno rasno pitanje, nesumnjiva je činjenica da je istorijska sudbina Roma u Evropi, trajan položaj diskriminisane, proganjane, pa čak i sistematski uništavane grupacije, posebno uočljiva kod Roma u svim zemljama koje je okupirao nacifašizam u drugom svetskom ratu. Ove determinante su trajno potisle Rome na dno socijalne strukture, no ipak nisu uspele da unište njihov kulturni, a najposle muzički i folklorni entitet. Ipak, među Romima postoje značajne razlike: jezičke, verske i socijalne.

Romi intelektualci ističu da je identitet Roma ukorenjen u dva stuba: *Romanipe* i *Romani kriss*, da je u njima sadržan duh ovog naroda, njihovo običajno pravo, zasnovano i nastalo da bi se uspostavila pravila unutar grupe i omogućilo njeno očuvanje, a njenim pripadnicima pružilo utočište i sigurnost. Međutim, postoje sporenja oko samog termina *Romanipe* (na romskom jeziku znači *Romstvo*), koji se može upotrebiti i u negativnom smislu kao *Ciganstvo*, a u zlonamernom prevodu znači *ciganska posla*. Ipak, pojedini autori smatraju da je *Romanipe* „sistem pravila i vrednosti za obrazac identiteta, romski tradicionalni zakon, u istom smislu kao i „*Dharma*“ za hindu kulturu” (Đorđević 2010: 127).

Rajko Đurić (Đurić 2005:11) *Romanipe* definiše kao zajednički imenitelj svega za šta se smatra ili veruje da čini bitne karakteristike Roma, na prostoru od Avganistana, preko Turske i Evrope, do Amerike i Australije. Ovaj termin je izведен od imena Roma (Romi), naroda indijskog porekla, koji istorijski gledano ima dva perioda: indijski i vanindijski (egzodus). Unutar ovih perioda je moguće ustanoviti različite epohe, počev od antičke ili hinduističke, a zatim srednjovekovne ili muslimanske za indijski period do IX veka, dok se u periodu egzodusa, počev od XII veka pa do danas, mogu analizirati razne epohe, od kojih su neke utisnule snažniji, a neke slabiji pečat „Romstvu”.

Osman Balić (Balić 2005: 33) kaže da je *Romanipe* skup običaja, pravila i vrednosti za obrazac kulturnog i nacionalnog identiteta Roma. Jedan od prvih principa i elemenata tog kulturnog obrasca jeste da je „važnije postojati nego imati“. Taj princip je izvor svih sukoba, pa i uvredljivih grafita i ratova, jer je nekompatibilan sa dominantnim principom mnogih nacija i kutura, a to je da je važno imati. To je ta linija razgraničenja koja je vekovima nepomirljiva.

Poljski sociolozi i romolozi Mirga i Mruz (prema Jakšić, Bašić 2005: 29, Mirga, Mruz 1997: 170) postavljaju sledeća pitanja: kakav je identitet Roma, kako se ispoljava, na kakve se vrednosti oslanja, u odnosu prema kome se stvara i kakav karakter ima etnička granica koja ih odvaja od neroma? Nastojeći da odgovore na ove dileme, oni navode kriterijume pomoću kojih pokušavaju da definišu etnički identitet Roma: pripadništvo porodici, odnosno zajednici koja počiva na krvnim i srodničkim vezama koje je teško narušiti, jasno omeđenu dihotomiju na „nas“ (Rome) i „njih“ (Gadže), jezik, unutargrupnu solidarnost, osoben način proizvodnje, antropološke, folklorne i druge osobenosti. Međutim, najveću vrednost i osnovu čvrstine i očuvanja grupe predstavlja prihvatanje sopstvenog etničkog identiteta. Život u skladu sa vrednostima koje je istakao *Romanipen* čini osnovu da se pojedinac ili pojedine grupe osećaju „pravim“ Romima.

Zahariev (Zahariev 2013: 20), međutim, smatra da je koncept *Romanipena* problematičan jer isključuje Rome koji ne žive „tradicionalnim“ načinom života, koji imaju kritičke stavove o pojedinim elementima tradicije i običaja, one koji se smatraju asimilovanim i neautentičnim Romima. Na identitet Roma su uvek uticali neromi u lokalnoj zajednici i zbog toga nije moguće govoriti o autentičnosti ili o oštrot razlici između Roma i neroma. Uostalom, ne postoji kultura koja egzistira u vakumu, nezavisno od uticaja drugih kultura, dakle autentičnost je nemoguća, zaključuje Zahariev.

Dragoljub Acković (Acković 2012: 123) govori o drugom stubu identiteta Roma pod nazivom *Romani kriss*, romskom суду koji čine starešine ili najugledniji, najuticajniji i najmudriji članovi romske zajednice. Reč *kriss* potiče iz grčkog jezika i označava суд, a kod Roma ovaj termin označava појам правде. Vlaška grupa Roma (Kalderaši i Lovari), koja je uglavnom od davnina živela na prostorima западног Balkana, zna за *kriss*. Posle oslobođenja од ропства, нaročito Romi из Rumunije који су се raselili по читавом свету, понели су *kriss* као важан елемент обичајног права Roma и зато је он познат међу Romima на свим континентима и често је у примени и данас. Основна правила *krissa* jesu: никад се не применjuje у slučajевима у којима су „stranke” и neromi, дозволјено је prisustvo publike, најстарији član romske zajednice uvek предводи raspravu, жене никад nisu aktivno uključene u судење: могу само да му prisustvuju, а учествују искључivo у својству svedoka. Kriss подразумева finansijske ili druge obaveze ili uticaje, a metode kažnjavanja mogu biti kazna „globom” ili proterivanjem iz zajednice (telesno kažnjavanje se данас среће veoma retko и то обично у slučajevima ženske nevere). Dragoljub Acković navodi da kriss deluje као kohezivna sila како би заштитио интересе Roma, njihova права, традицију и етничку posebnost, односно да romski обичајни систем штити Rome од спољних и unutrašnjih uticaja, чувајући на тај начин идентитет и самосвојност овог народа.

Zoran Tairović (Tairović 2006: 47) navodi да су „Romi prolazeći kroz razne predele, gonjeni egzodusom i uslovljeni nomadstvom, prihvatali brojne elemente kulture matičnih zemalja. Time su postali nosioci i instruktori različitosti komponovanih u strukturu svojstvenu njima. Prepoznatljivi su elementi persijske, jermenske, arapske, grčke i staroslovenske kulture. Fascinantno je njihovo neiskazano bogatstvo! Ono je u tkivu romske kulture i kao takvo (integrisano) postalo je neponovljivo ostvarenje homo sapiensa. I umesto da svet prepozna ту grandioznost božijeg dara, Romi су прогонjeni, асимиловани, pretvarani у robove. Само неки су те елементе сачували. Ostali, odbljeske prepoznavaju у jeziku, верovanju и обичajima.”

Prema Rajku Đuriću (Đurić 1986: 23,) обичајни живот је у тесној вези са начином живота, културом и вредностима romske zajednice. Обичаји су снажно „vezivno tkivo” ове zajednice, нjeni nepisani zakoni и невидљиви aparati контроле и принуде. Romska zajednica почиња на solidarnosti, а будући да су обичаји simbolička потврда solidarnosti grupe, она се о njima brine и štiti ih.

Za очување kulturnog identiteta Romkinja i Roma потребне су kulturne institucije visokog ranga, чије bi уstanavljanje trebalo да буде основни задатак romske zajednice, njenih predstavnika i državnih institucija, које треба да створе основне uslove za то. Neophodno je najpre masovno подизање обrazovног нивоа Romkinja i Roma, стicanje visokog obrazovanja u većini profesија и стварање elitног слоја ljudi задужених за очување sopstvenog jezika i kulture. Amatersko bavljenje jezikom, pismenošću, folklorom, muzikom, običajima i традицијом требало би бити заменјено delatnošću stručnjaka из različitih области kulture. Formalno obrazovanje на različitim nivoима, од predškolskog до univerzitetskog, представља један од ključних faktora за uspešnu integraciju и napredovanje на socio-ekonomskoj društvenoj skali Romkinja i Roma. Njihov profesionalni napredak je ne samo put ka ekonomском прогресу već utiče и на unapređenje ličnog и grupног samopouzdanja и подиže nivo etničког identiteta и samosvesti. Intenzivno prisustvo romske zajednice у javnoј и profesionalnoј sferi društvenог живота, ublažиće и stereotipe о ovom kolektivitetu који су prisutni у većinskoj populaciji.

3.4. Rod kao komponenta identiteta

U interdisciplinarnu naučnu oblast rodne studije (studije roda) uvedena je terminološka razlika u značenju pol i rod, koja ima dalekosežne teorijske i metodološke posledice u istraživanjima danas, podjednako u društvenim koliko i u prirodnim naukama (Savić 2009: 7). Dok se pol, kao biološka, unapred zadata razlika između muškarca i žene, odnosi na činjenicu da je neko rođen/a kao muška odnosno ženska osoba, rod se kao sociološka kategorija odnosi na činjenicu da muškarci i žene u svojim kulturama i društвima odrastaju shodno obrascima društva koji su podložni promenama.

Svaka osoba ima pravo na samodefinisanje, samokoncepciju i samoidentifikaciju vlastitog polnog i/ili rodnog identiteta i modifikaciju istih (Savić 2013: 66). To znači da koncept binarnosti muško-žensko smatramo konstruktom kulture i društva u kojem odrastamo. Sagledavanje pola i roda kao opozita nameće ograničenja u vidu polnih/rodnih uloga koje uključuju određene modele ponašanja, izražavanja i postojanja, prisiljava na „normalnost“ i heteroseksualnost.

Na koji način jedno društvo vidi rodnu ulogu žene i muškarca i šta očekuje od njih, zavisi od niza faktora: kulturnih, političkih, ekonomskih, društvenih, religioznih (Petrović, Vlahović 2012: 6). Na ovu ulogu podjednako utiču i običaji, pravo, klasna, i etnička pripadnost, kao i predrasude raširene u datom društву. Stavovi i ponašanja prema rodu su naučeni i mogu se menjati, kao i razlike u shvatanju društvenih uloga muškaraca i žena. Dakle, rod se odnosi na društveno konstruisane uloge žena i muškaraca, dok pol predstavlja ulavnom trajne i univerzalne biološke razlike između muškaraca i žena.

Pitanje je kako nastaju različite polne uloge, pošto su one jednako daju naučiti kao i bilo koja druga uloga (Mihić 2010: 72). Modeli naših roditelja, mediji, škola, druge osobe, sve su ovo bitni agensi socijalizacije koji uče decu kako da budu dečaci i devojčice, a ne samo da pripadaju grupi koja je određena njihovim polom. Deca se već u veoma ranom uzrastu susreću sa prezentovanim stereotipima ženskog i muškog pola (različite boje, različite igračke, različita očekivanja od strane roditelja, ali i vaspitača, a kasnije učitelja) koji nameću neophodnost prihvatanja svoje polne uloge i njenog učvršćivanja i nadogradivanja u kasnjem životu. Dakle, kultura određuje sadržaj socijalizacije polne uloge, ona jeste jedna od prvih uloga koja se usvaja kod dece.

Razlika između pola i roda opšte je mesto i feminističke literature. Pol se shvata kao prirodni/materijalni uzrok ili baza roda, koji funkcioniše kao društvena/kulturna nadogradnja. Pol je prirodan, rod je društveno konstruisan. Adrijana Zaharijević⁸ tvrdi da pol takođe pripada sferi „nadgradnje“, da je „konstruisan“. Međutim, postavlja se pitanje kako nešto što je telesno, što pripada materijalnosti tela, može da bude konstruisano. Zapravo, reč „konstrukcija“ treba da ukaže na to da je bivanje polom, utelovljenost u polu, učinak procesa naturalizacije.

U savremenoj feminističkoj teoriji rod (*gender*) označava društvenu konstrukciju polnih razlika, čime osporava biološki determinizam na osnovu kojeg je položaj žena predodređen te, sledstveno tome, njene mogućnosti ograničene (Popović, Duhaček 2011: 313). U tom kontekstu sve češće ulazi u upotrebu sintagma *rodna uloga*, kojom se naglašava da i muškarci i žene imaju, i/ili treba da imaju, mnogo šire mogućnosti izbora nego što im to patrijarhat tradicionalno dodeljuje.

⁸ Adrijana Zaharijević, Kako je pol postao prirođan? O proizvodnji znanja, Univerzitet u Novom Sadu, ACIMSI Centar za rodne studije, Obavezni kurs: Savremene teorije roda, Izgovoreno na predavanju u Novom Sadu 25.01.2014. godine

Simone de Beauvior je u knjizi „Drugi pol” (1949), koja se smatra jednom od prekretnika u istoriji teorijskog mišljenja feminizma, iznela tri teze. Prva je da su žene drugi pol, što znači da je muški pol mera svih stvari, po muškarcu se sve meri, vrednuje, definiše, imenuje. Žene ne mogu dostići mesto onoga ko određuje, meri i vrednuje, upravo jer su žene, jer su Drugi pol i njima su u istoriji patrijarhalne civilizacije dodeljene repetitivne dužnosti: deca, kuvanje, zadovoljavanje potreba subjekta civilizacije – muškarca. Druga teza je da se ženom ne rađa nego postaje, što znači da su uloge pola društveno konstruisane. Ne postoji „ženska priroda” ili „muška priroda”, pa samim tim ni društvena konstrukcija „ženska ponašanja” ili „ženski poslovi”. U ovoj teorijskoj postavci važan je aktivistički odnos prema društvenoj nepravdi: ako uloge pola nisu prirodom date, nego su naučene, onda mogu i da se oduče. Treća teza je da su žene rasute u svetu muškaraca. Udajom žene štite interese svoga muža, njegovo ime, čime se ženama onemogućava da se međusobno povezuju i solidarišu, jer je upravo ta ženska solidarnost subverzivna moć kojom mogu da se suprostave patrijarhatu.

U knjizi „Nevolje s rodom” Džudit Butler (Butler 2000: 19) polazi od definisanja identiteta žene: „Ako to jeste žena, to zacijelo nije sve što jeste; izraz nije iscrpan... zato što se rod ne konstruira uvek koherentno i konzistentno u različitim povijesnim kontekstima, te zato što se ukršta s rasnim, klasnim, etničkim, spolnim i regionalnim modalitetima diskurzivno konstruiranih identiteta. Na kraju postaje nemoguće izdvojiti rod iz političkih i kulturnih sjecišta u kojima se stalno proizvodi i održava.”

Zaharijević (Zaharijević 2010: 10, 11) navodi da su savremene teoritičarke poput Džudit Butler pokazale da se ženom niti rađa, niti se njome postaje: nema determinisanog pola kao datosti koja bi se mogla predstaviti kao kakav prediskurzivni, ontološki temelj, koji bi na nužan način odredivao putanju ženskosti. S druge strane, ni rodni identitet koji nazivamo ženom nije nešto što postaje i na kraju postane. Bivanje polom zahteva angažman, lični i kolektivni, koji se okončava kada i život polno određene individue.

Kornel (Kornel 2006: 302) zalaže se za „dva tipa ekvivalentnih prava”, pri čemu prvi tip priznaje legitimnost netradicionalnih intimnih odnosa, a drugi tip se odnosi na poštovanje ženske polne razlike. Standardni oksfordski rečnik dafiniše „ekvivalentnost” kao „jednake vrednosti”, ali se jednake vrednosti ne pridaju nužno zbog sličnosti. Jednakost polova ne podrazumeva da je osnova jednakosti sličnost sa muškarcima. Jedini ili osnovni cilj ekvivalentnih prava nije stvaranje prostora za žene u svetu muškaraca iz kojeg su bile ranije isključene, već sloboda osobe da izabere između različitih načina života.

Mihić (Mihić 2010: 73) govori o modernom viđenju predrasuda prema ženama kao mehanizmu koji ne samo da podstiče hostilnost prema ženama i njihovu diskriminaciju već služi i da opravlja inferiorniji položaj žene kroz kvazizaštitničke postupke (idealizacija žena, pozitivne emocije, fizička i psihička zaštita „slabijeg pola” itd.). Danas se stoga sve češće govori o seksizmu kao o vrsti ambivalentnih predrasuda, gde se ta ambivalentnost oslanja na međuzavisnost između muškaraca i žena, koja onemogućava ili otežava mnoge manifestacije predrasuda koje postoje kod drugih vrsta predrasuda, naročito izbegavanje i izolaciju jedne od grupe.

Okin (prema Kartag Odri 2011, 387, Okin 2002, 21) konstatiše da se diskriminacija žena i kontrola njihove slobode vrši, u manjoj ili većoj meri, u gotovo svim kulturama, prošlim i sadašnjim, a posebno od strane religioznih i onih kultura koje su okrenute prošlosti, prema drevnim tekstovima i tradicijama, odakle crpe smernice i pravila kako se živi u savremenom svetu. U brojnim kulturama u kojima su formalno garantovana građanska prava i slobode za sve, diskriminacija žena i devojaka/devojčica u okviru porodice ne samo što ozbiljno ograničava izbor već i ugrožava njihovu dobrobit, pa čak i život. Takva polna diskriminacija često ima snažne kulturne korene.

Pravo Evropske unije o rodnoj diskriminaciji (Prechal, Burri 2009: 6) definiše pojam afirmativne akcije na sledeći način: „Sa ciljem da se obezbedi potpuna ravnopravnost između muškaraca i žena u praksi, princip jednakog tretmana neće sprečiti nijednu zemlju članicu da održava ili usvoji mere koje daju specijalnu prednost da bi se olakšalo manje zastupljenom polu da se bavi profesijom/ zanimanjem ili da se spreče, odnosno kompenzuju smetnje u profesionalnoj karijeri.” Mere koje su dozvoljene da se omogući afirmativna akcija imaju za cilj da eliminišu ili neutrališu štetna dejstva na žene na radnom mestu ili na žene koje traže zaposlenje ili pak one koje proističu iz postojećih stavova, ponašanja i struktura zasnovanih na poimanju tradicionalne podele uloga u društvu između muškaraca i žena. Pravljenje razlike na osnovu pola osobe, pravni sistem Evropske unije izjednačava sa diskriminacijom (npr. kada poslodavac traži da svi radnici budu istog pola, on mora da opravda ovakvu diskriminaciju po polu), uz nemiravanje na osnovu pola i seksualno uz nemiravanje takođe su izjednačeni sa diskriminacijom i eksplisitno su zabranjeni.

Krivotkapić (Krivokapić 2010:41) zaključuje da istorija ljudskog bića već duže vreme istorija muškaraca. Kada neko govori ili razmišlja o važnim istorijskim događajima ili poznatim istorijskim ličnostima, to je u najvećem broju slučajeva uvek muškarac. Muškarac je lovac, trgovac, heroj, muškarac je jak, moćan i racionalan. Sa druge strane, žena je viđena kao majka, supruga i sestra, sa izuzetkom malog broja kraljica ili carica koje su imale uticaj na javni život i interes, tako da je njihova uloga i postojanje u istoriji gotovo nevidljivo. U poslednjih sto godina situacija se ipak promenila, zahvaljujući uključivanju žene u rad van kuće, zahtevima za boljim radnim uslovima za sve radnike, njenom uključivanju u obrazovni sistem, ostvarivanju prava glasa itd. Najvidljiviji progres u Evropi u tim oblastima je ostvaren u nordijskim zemljama, Norveškoj, Danskoj, Švedskoj, Finskoj i na Islandu. Ove zemlje su napravile veliki napredak u svim sferama svakodnevnog života, političkoj, ekonomskoj, obrazovnoj, radnoj, imaju veliki postotak žena u politici, visok stepen učešća žena na tržištu rada i dobro razvijen sektor javnog zdravlja, naročito u pogledu nege i obezbeđivanja usluga.

Mršević (2013: 7) takođe ističe da smo tokom istorije čovečanstva, u potrazi za markantnim likovima istorije, navikli da opažamo različite muške osobine koje snagom i mudrošću ostavljaju otisak na sudbinu svega čovečanstva. Ali kako sve dublje zalazimo u 21. vek, postaje jasno da za ovo moderno doba nisu zasluzni samo veliki naučnici, pisci, mislioci ili filozofi muškog roda, već i učene, pametne žene, koje polako ali sigurno zauzimaju svoje mesto na svetskoj sceni koje im je dugo neopravданo oduzimano. Vekovima su za žene postojala dva načina uključivanja u elitu: prvi je proizilazio iz njihove pripadnosti – rođenjem ili udajom – sloju tradicionalne elite, a drugi se zasnivao na školovanju, koje im je omogućavalo sticanje zanimanja, a samim tim i društvenu promociju i ličnu pripadnost nekoj od grupa moderne elite. U oba slučaja, u prošlosti je reč bila o veoma malom broju žena, ali se time ne umanjuje njihova važnost jer su one za svoju sredinu imale značaj primera. Žene postaju delovi modernih elita tek kada su stekle pravo na obrazovanje, profesionalnu i političku emancipaciju, dodaje Mršević.

Skjeie i Teigen (prema Krivotkapić 2010: 42, Skjeie & Teigen 1999: 188) posmatraju rodnu jednakost kao spor proces kroz koji društvo prolazi, ili kao „putovanje” koje će voditi „postepenom ujednačavanju između žena i muškaraca, njihovih moći i resursa, učešća i uticaja”. Rodna jednakost, posmatrana kroz metaforu „putovanja”, predstavlja niz progresivnih koraka koji imaju realan kraj u „rodnoj jednakoj demokratiji”.

H. B. Nilsen (prema Krivotkapić 2010: 47, Nielsen 2004:17) razlike između muškaraca i žena proučavala je na primeru ekskurzije ženskih i muških skauta. Podela uloga između dečaka i devojčica u svakom kampu je vršena prema modelu porodičnog života, gde je položaj žena i muškaraca jasan. Devojčice su bile odgovorne za kuhanje i spremanje, igrajući ulogu tajanstvenih bića

i „umiljatih mačića”, dok su dečaci bili zaduženi za paljenje vatre, sakupljanje drva i niz sportskih aktivnosti. Nilsen primećuje da komplementarnost njihovih uloga zapravo pokazuje hijerarhijsku strukturu u kojoj su dečaci vidljivi, a devojčice nevidljive.

Rod i identitet po rodu se tiču psihičkih, društvenih i kulturnih razlika između muškarca i žene (Radulović 2010: 123). Rodne razlike su usađene svakom pojedincu od samog nastanka i značajno utiču na njegov život. One se društveno reproducuju i iznova grade u ljudskim interakcijama. Razlike između muškaraca i žena razvijaju se kroz društveno učenje ili iskustveno sticanje muškog i ženskog identiteta. Primarna svest osobe o sebi kao muškarcu ili ženi praćena je mnoštvom stavova i predrasuda. Dominaciju muškarca podržava nasleđeno iskustvo patrijarhalne moći, koje im daje pravo na privilegovan položaj u odnosu na žene. U kulturama sa idealom dominacije, kakva je i naša, visoko je vrednovana borba za moć i dominacija nad slabijim.

Identiteti Romkinja

Rod kao komponentu identiteta neophodno je posebno razmotriti kada govorimo o Romkinjama, da bismo utvrdili da li i kako promene identiteta utiču na dvostruku diskriminaciju kojoj su Romkinje izložene u društvu. Pregled literature o Romkinjama uglavnom potvrđuje sud o njihovoj duploj diskriminaciji:

Romkinje su s jedne strane rodno diskriminisane – zato što pripadaju velikoj populaciji žena koje na celoj planeti imaju manju društvenu moć u patrijarhalno uređenoj civilizaciji, a sa druge strane rasno – zato što imaju drugu boju kože (Savić 2007: 5).

Svenka Savić je 2000. godine na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu sakupila odgovore sto studentkinja srpske nacionalnosti o distanci prema ženama drugih nacionalnih zajednica, jednostavnim pitanjem: Šta ti je prva asocijacija kad ti kažem Romkinja? (Savić 2002: 7–8). Na Romkinju asociraju najčešće kao rasno drugačiju (tamnoputa, crnpurasta, žena kao i svaka druga samo malo čokoladna, čokolada...), malo manje društveno prihvatljuivu (siromašna/siromaštvo, beda, loš život, patnja, prinuda, strah, odbojnosc, relativno gađenje, neravnopravnost, zapostavljena, nema privilegije, žena ne baš toliko poželjna). Važan je podatak da žene iz većinskog naroda kao najčešću asocijaciju na reč Romkinja imaju – ona koja je druge rase. Većina uočava da su one izrazito diskrimisana grupa u društvu. Važni su podaci o socijalnoj distanci i prijateljstvu: nijedna asocijacija nije zabeležena na Romkinju kao komšinicu, rođaku ili odanu prijateljicu (kao što je slučaj sa odgovorima za Mađaricu, Slovakinju ili Jevrejk). Najveća je bliskost sa Romkinjom u nekom zajedničkom prostoru: u sećanju na osnovnu školu (devojčica duge kose iz prvog razreda), odnosno na posao (moj kolega Vince koji se bori za prava Roma). Sećanje je uglavnom iz posrednih izvora (koji takođe neguju stereotipe): iz filmova (Cigani lete u nebo, Dom za vešanje, Monstrum, Koštana, Rimsko carstvo) i iz literature (Puškin) u kojima se takođe stereotipno prikazuju Romkinje. Čega nema u ovim asocijacijama? Asocijacije ne sadrže ništa o istoriji Romkinja, o njihovoj zemlji porekla, konstatuje se samo da postoje tu negde oko nas, u prolazu, na ulicama, kao ornamentika uličnog prostora koju često i ne primećujemo.

Knežević (prema Savić 2007: 5–6, Knežević 1982: 280–286) u radu „Žene Roma i njihov smisao za adaptaciju u skladu sa ekonomskim promenama” daje podatke za Romkinje u Beogradu. Autorka ukazuje na međuzavisnost gradskih žena i „Ciganki” (termin autorke) u uslugama i razmeni dobara, ali i konstatuje da, bez obzira na obostranu korist, „okolina im nije bila dobromerni naklonjena”. Nakon II svetskog rata jednakost i ravnopravnost svih naroda i narodnosti u socij-

lističkom društvu i „Ciganima je omogućila zapošljavanje i slobodan rad”. Romkinje sakupljaju sekundarne sirovine, rade razne sezonske poslove, prave i prodaju različite predmete (kao što su korpe od pruća ili drugi predmeti od drveta), a u kućama neromkinja su spremice, čuvaju im decu i održavaju čistoću. Romkinje su se vrlo dobro adaptirale na novonastale potrebe u gradu, i Romi su se održali upravo zahvaljujući ovoj osobini prilagođavanja karakterističnoj za njihovu žensku populaciju, zaključuje Knežević.

Marija Vidović (Vidović 1992: 165) u radu „Romkinje u naselju Mali London – Pančevo” analizira iskustva Rominja različitog uzrasta u romskoj mahali, kako bi povezala etničku specifičnost Rominja, društveni kontekst u kome žive i njihovu starosnu grupu. Vidović zaključuje da su žene srednjih godina „stub održavanja patrijarhalizma i kao takve socijalizuju i svoje crke u tom pravcu”, odnosno da je rodna diskriminacija deo patrijarhalnog sistema romske zajednice.

Dura Simić (Simić 2003: 82) opisuje položaj romske žene na sledeći način: „Romkinja se udaje u najranijem dobu i njena „socijalizacija” za ulogu koja joj je nametnuta se odvija u okviru porodičnog okruženja u kome vladaju strogi patrijarhalni zakoni. Budući da se znaju dužnosti (vrlo retko i prava), žena mlada, koja uistinu to i jeste sa svojih 12 i 13 godina, prihvata dužnosti od kojih je najvažnije rađanje. Bez obzira što će to rađanje biti često, što će je u određenom (zdravstvenom, na primer) smislu i opteretiti, Romkinja neće biti frustrirana, kao što se to može često sresti u nekim drugim slojevima. Ako je njen život ispunjen samo rađanjem dece, ona će decu voleti, a „hranioca” dece poštovati. Poštovanje muža, pokornost i nepriskosnovenost njegovog autoriteta, pre svega je izraz zahvalnosti za obezbeđenu egzistenciju deci, nego izraz ljubavi”, smatra Simić.

Projekat „Devica da ili ne” (Mitro i Aleksandrović 2003), koji je 2003. godine sprovelo udruženje „Mladi istraživači Romi”, imao je za cilj da ispita rasprostranjenost verovanja u kult nevinosti kod romskog stanovništva u AP Vojvodini, da utvrdi da li Romkinje i Romi smatraju da devojka treba da stupi u brak nevina i koliko su spremni da takvo uverenje menjaju u svojoj zajednici. Kod Roma je veoma izraženo poštovanje tradicije, naročito kad je u pitanju čuvanje nevinosti mlađih Rominja, što se postavlja kao jedino merilo vrednovanja poštenja devojke. Dok se mlađi podstiču na predbračne seksualne odnose (jer su tada „bolji” potencijalni muževi), devojkama se isti zabranjuju (tada su „nepoželjne” supruge, „loše”, „bezvredne”). Rezultati pomenutog istraživanja su pokazali da Romkinje i Romi u AP Vojvodini u velikom procentu (64,93%) podržavaju i neguju ovaj običaj, iako ne znaju kako i zašto je nastao i zbog čega se održava. Ipak, ohrabruje činjenica da značajan procenat ispitanika (51,56%) smatra da ovaj običaj nije održiv i da predstavlja jasan izraz diskriminacije žena i ograničavanje ostvarenja ljudskih prava Romkinja.

Centar za romske inicijative iz Nikšića 2006. godine je sproveo anketu u sedam gradova u Crnoj Gori, pod nazivom „Nevinost (ne)određuje vrednost romske devojke”, u kojoj su učestvovali mlađi Romi i Romkinje starosti do 20 godina, kao i bračni parovi, roditelji starosti do 55 godina. Analiza rezultata ovog istraživanja (Delija 2006: 12–15) potvrdila je da su kupovina neveste i provera njene nevinosti prilikom ulaska u bračnu zajednicu samo neki od običaja koji su duboko ukorenjeni u romskoj tradiciji i načinu funkcionalisanja ove zajednice. Oni ženu stavljuju ne samo u podređen već i izrazito nehuman odnos, najpre u okviru roditeljske kuće, a zatim i u muževljevoj, u koju joj je ulazak obezbeđen samo ako pruži dokaz svoje nevinosti. Čak 90% ispitanika roditelja u ovoj anketi smatra da je dobro da devojka uđe u bračnu zajednicu nevina. Ovaj običaj je kao svojevrsna prinuda i prepoznaje se uticaj romske zajednice kao celine koja nameće njegovo poštovanje. Ukupno 70,6 % mlađica je odgovorilo da bi voleli da njihova familija, ali i familija supruge, saznanju da je običaj ispoštovan i da je nevesta nevina. Kod devojaka je ovaj procenat još viši i kreće se preko 90 %, što potvrđuje da je pritisak u procesu sprovodenja ove običajne norme nad devojkama mnogo

veći. Alarmantan je podatak da 60% roditelja ističe činjenicu da je upravo nevinost devojke merilo njene vrednosti, dok samo 19% njih posmatra obrazovanje kao nešto što devojku čini vrednom. Na pitanje da li je u redu da devojke imaju seksualne odnose pre braka, mladići Romi su u 40% slučajeva odgovorili potvrđno, ali 90% želi da njihova buduća supruga bude nevina. Procesom obrazovanja u romsku zajednicu bi prodrle i one vrednosti koje imaju opštethumanistički, opštelijudski karakter, a koje se kose sa tradicionalističkim vrednostima koje još uvek egzistiraju u njihovoj etničkoj zajednici. Obrazovanje je ključni element u procesu integracije Romkinja i Roma u širu zajednicu, u kojoj nema mesta za tako srove i nehumane tradicionalističke vrednosti, zaključuju autori istraživanja.

Vesna Delić (Delić 2008: 82–83) opisuje kult nevinosti kod Roma Muslimana u Crnoj Gori, u kojem je najvažniji momenat na svadbi svakako proveravanje čaršava. Obično se gleda da se to što pre obavi kako bi se odmah znalo da li je mrlja „dobra”, ako nije – onda ona ne ide na veselje. Porodice mogu da se dogovore da je zadrže ako mladoženja to želi, ali je obično vraćaju isto veče. U tim slučajevima mladini su dužni mladoženjnim roditeljima da vrate sve pare koje su od njih dobili, zlato, garderobu i sve ostale predmete. Ranije su devojke bile surovo kažnjavane za takav prekršaj, pa bi je još kod mladoženje ošišali do glave i vezali za sto dok ne dođe neko po nju. Neki su mlađe vraćali okrenute naopačke na magarcu i stavljali joj suve paprike i luk oko glave, dok se ona držala za rep magarca. Danas, duduše, nisu toliko stroge kazne, ali takva devojka izgubi svako poštovanje u zajednici i priliku da ima neku bolju budućnost, obično je udaju za raspuštenike ili udovce jer je niko drugi neće, zaključuje Delić.

U zborniku pod nazivom „Romanipe(n): o kulturnom identitetu Roma”, koji je 2005. godine izdao Care International u Srbiji, urednica zbornika Barbara Dejvis na sledeći način objašnjava običaj prodaje neveste u romskoj zajednici: „U stvarnosti taj postupak nema veze sa nečim što bismo mogli nazvati trgovinskom transakcijom. Niko nikoga ne prodaje. Takozvana cena neveste je simboličan način izražavanja poštovanja prema čistoći/nevinosti neveste i njene porodice. Tradicionalno se izražava u zlatu, ali ne kao komercijalnoj vrednosti, već to zlato predstavlja vrednost i simbol časti. To zlato ne možete prodati i za njega kupiti nešto drugo, jer to zlato nije na prodaju. To je *pakiv* (poštovanje, čast, poštenje, vera, poverenje) porodice” (str. 174).

Svenka Savić (Savić 2001: 6–9) 2001. godine, zajedno sa saradnicama Marijom Aleksandrović, Jelenom Jovanović i Stankom Dimitrov, u knjizi „Romkinje” sakupila je 20 životnih priča starijih Romkinja u Vojvodini, pri čemu termin *starije* označava žene starije od 55 godina. Pitanja su bila vezana za životni ciklus: detinjstvo, školovanje, mladost, udaju, porodicu, materinstvo, različite hobije ili druga zanimanja žena, njeno razmišljanje o životu, veri, običajima i drugim delovima onoga što je svakodnevica življenja. Na osnovu podataka u ovim pričama mogu se prepoznati tri prelomna perioda u životima svih žena: ratovi, veridba/udaja i starost. Detinjstvo im je, uglavnom, proteklo u brigama, ali je bilo i igara, bez izuzetka kolektivnih, usmerenih na druge: tociljanje na ledu, vije, topanje blatom na ulici, sa svojom mnogobrojnom braćom i sestrama. Gotovo nijedna nije imala igračke, pravile su lutke od šapurike. Igre je bilo samo kad su dovoljno male da ne mogu privredivati, ali već sa šest godina išle su sa majkom u dnevnicu ili su u odsustvu majke čuvale mlađu braću i sestre. O Romima, posebno o Romkinjama, postoje mnoge predrasude. Jedna od osnovnih predrasuda kod nas jeste da romska deca ne idu u školu i da im škola ne ide, naročito devojcicama, već da im više ide pesma, igra i konji. Većina starijih Romkinja nije išla u školu ili su pohađale samo nekoliko razreda. One navode sledeće razloge: odrasle su u selu u kojem nije bilo škole, Rome nisu primali u škole, škola je bila udaljena, u drugom mestu, pa ih roditelji nisu puštali same jer su Romkinje, više nego devojčice iz drugih grupa, usput bile napadane. Ovima treba dodati i pomaganje u porodici ukoliko je bilo mlađe dece koju je trebalo čuvati ili pomaganje majci u polju već u uzrastu od sedam godina. Važan je podatak da sve žene kažu da

im je jako žao što nisu završile školu. Misle da bi im život bio drugačiji i bolji da su školovane. Bile su suočene sa težim životnim uslovima u odnosu na drugu decu, koje u tom uzrastu nisu mogle da prevaziđu same, a podršku roditelja ili sredine nisu imale da se obrazuju. O udaji nema neočekivanih podataka, ali ima dobrih objašnjenja za nju. Devojke poštiju volju svojih roditelja, koji im biraju budućeg muža i ugоварaju veridbu/svadbu po ceni koju oni smatraju dobrom. Za ovu odluku devojka mora biti nevina – plaća se njena netaknuta seksualnost. Druga predrasuda je da Romkinje ne vole da rade i otuda su nezaposlene. Naprotiv, budući da nemaju školu, one rano počinju sa majkom da rade uslužne poslove kao što su: rad po kućama, spremanje, čišćenje, sezonski poljski poslovi, nadnica, zapravo svi oni poslovi koji su van sistema institucija, pa onda i van svake društvene moći. Otuda one, s jedne strane, znaju mnogo različitih poslova da rade, što niko ne ceni, ali, sa druge strane, ne znaju mnogo o načinu na koji funkcioniše sistem vlasti. Životne priče starih Romkinja mogu dobro poslužiti za analizu romskih običaja i njihovog uticaja na savremenu romsku porodicu, takođe se veze sa neromskim življem prelamaju u njihovim pričama, zaključuje autorka.

Knjiga „Romkinje 2”, koju je 2007. godine sa saradnicima takođe priredila Svenka Savić (Savić 2007: 14–15), predstavlja nastavak rada, ali je ovog puta akcenat na životnim pričama mlađih i obrazovanih Romkinja koje ne prihvataju uloge „rezervisane” za romsku ženu. Empirijski materijal u ovoj knjizi ne potvrđuje tezu da bolje obrazovanje doprinosi i boljem razumevanju u braku. Naime, mlade školovane Romkinje uglavnom nemaju dobro bračno iskustvo. Razvod je najčešće rešenje za prevazilaženje nesuglasica u braku, a deca najčešće ostaju uz samohranu majku. Obrazovana Romkinja teško nalazi supruga koji prihvata njenu obrazovanost kao put iz patrijarhalnog statusa u ravnopravnije supružničke odnose. „Želeli smo takođe da dobijemo podatke kojima bismo potvrdili tezu da za bolji položaj Romkinja nije dovoljno samo bolje obrazovanje, nego šira akcija u društvu za smanjenje diskriminacije i predrasuda prema Romkinjama od strane većinskog društva u kome žive”, naglašava Savić (str. 21).

Nevladina organizacija Novosadski humanitarni centar, u saradnji sa fondacijom „Partnership in Health”, u periodu od aprila 2008. godine do marta 2009. godine, realizovala je istraživanje pod nazivom „Rodni konstrukt u romskoj zajednici” (Korać-Mandić, Novaković, 2009: 6–18). Cilj istraživanja je bio da se unapredi svest o rodnim odnosima u romskoj zajednici, da se podstakne prepoznavanje prepreka i preuzimanje akcije kako bi se smanjila rodno uslovljena vulnerabilnost. U istraživanju su učestvovali Romi i Romkinje iz Novog Sada, Beočina i Bačkog Monoštora, kao i glavni akteri u lokalnim zajednicama koji se bave romskim pitanjima: obrazovne, socijalne, zdravstvene institucije, predstavnici lokalnih samouprava i nevladinog sektora. Rezultati potvrđuju tezu da je u romskoj zajednici jasno izražena podela uloga i poslova na muške i ženske. Muškarac je „glava kuće”, njegov posao je da zaradi novac i izdržava porodicu, dok je uloga žene da bude domaćica i majka, da sluša muža, da rađa i brine se o deci. Devojke i mladići se venčavaju veoma mladi, već sa 15 godina, za neudatu devojku koja ima više od 20 godina smatra se da je stara i da će se teže udati. Na taj način se „kontroliše” seksualnost mlađih, naročito devojaka. Nevinost devojke se visoko vrednuje u romskoj zajednici, roditelji udaju svoje čerke rano da bi ih „sačuvali” i kako ih one „ne bi obrukale”, dok za muškarce ne važi isto pravilo. Žene se osećaju inferiorno u odnosu na muškarce, jer su finansijski vezane za njih i finansijsku zavisnost vide kao uzrok neravnopravnosti u romskoj zajednici. Kao rešenje prepoznaju donošenje mera koje bi povećale zaposlenost Romkinja, čime bi se postigla njihova veća samostalnost i ekonomска nezavisnost. Pružaoci usluga, odnosno institucije, u najvećem procentu (82%) tvrde da njihove usluge podjednako koriste i Romi i Romkinje, ali je tek polovina njih uopšte upoznata sa pojmom roda i rodnih uloga, što je alarmantan rezultat ovog istraživanja.

Džad Nirenberg (prema Denić 2014: 124, Nirenberg 2013) razmatra pitanje roda i etniciteta, šta znači biti žena i šta znači biti Romkinja, kako one stvaraju osećaj ličnog identiteta, koliko su životi romskih žena obeleženi suprotnostima između sopstvenih stavova o rodu i etničkoj grupi, i mišljenja njihovih zajednica i porodica. Iako većina literature o statusu Romkinja u porodici beleži njihov inferiorni položaj u odnosu na romske muškarce, priče Romkinja koje Nirenberg beleži pokazuju i njihovu sposobnost da deluju u skladu sa svojim željama, nezavisno od spoljašnjih ili usvojenih normi, običaja ili tradicije koji se pripisuju njihovom rodu ili etničkoj pripadnosti. Kako se nose sa stereotipima autsajdera da su „previše strasne da bi sedele u školi”, da su „maloletne majke jer su Ciganke vatrena stvorenja” i kako prihvataju ili ne određene pretpostavke. Romkinje su predstavljene kao neobuzdane žene koje ne može ni sopstvena zajednica da obuzda, nasuprot kojih stoji ozbiljna i civilizovana neromkinja. One su personifikacija slobode, one koje pokreću sve vrste fantazija i želju za prekoračenjem normi. Razmatra se i odnos Roma muškaraca prema Romkinjama i neromkinjama: da li je „strašno” ako jedan romski mladić u svojim dvadesetim godinama nije oženjen, zašto je od suštinske važnosti za čast i ugled porodice da njegova žena Romkinja uđe nevina u brak, da li je i on „nečist” ukoliko je asimilovan u većinski stil života i/ili ukoliko je imao seksualne odnose sa neromkinjama, da li je Rom u očima neromkinja „egzotika”.

Angela Kocze (Kosze 2009: 13–61) smatra da je pozicija Romkinja u društvu uslovljena etničkim poreklom, rodnim aspektom i socio-ekonomskim statusom, i kao odgovor na višestruke i složene nejednakosti predlaže koncept „interseksionalnosti”, jer se dosadašnja istraživanja i politike prema Romkinjama skoro nikada nisu bavile ovim aspektima istovremeno. Ona su bila fokusirana samo na siromaštvo, samo na etničku ili pak na rodnu komponentu, ali retko na ujedinjene efekte i mehanizme koji u interakciji deluju protiv rasizma, seksizma i siromaštva. Suvise često su aktivnosti usmerene prema Romkinjama reproducovale rodne stereotipe da su one zadužene samo za rađanje dece i brigu o svojoj porodici. Zbog toga se u politike prema romskoj zajednici mora integrisati rodna ravnopravnost kao njihov cilj i svesno raditi protiv rodnih stereotipa. Drugo, rodna ravnopravnost mora biti više inkluzivna i potrebno je da integriše antirasizam i različitost kao svoje ciljeve. Konačno, specifične politike prema Romkinjama se moraju baviti najizraženijim problemima sa kojima se one suočavaju, kao što su zapošljavanje i zdravlje. Potrebno je razumevanje situacije u kojoj se nalaze i interseksionalni pristup, odnosno ukrštanje etničkog, rodnog i ekonomskog aspekta, kao odgovor na posebni socijalni i kulturni kontekst života Romkinja. Kocze napominje da su dve važne dimenzije u tom procesu sakupljanje rodno razvrstanih etničkih podataka i unapredavanje metoda prikupljanja podataka koji podrazumeva aktivno učešće Romkinja.

U izveštaju „Romani Women from Central and Eastern Europe: A ‘Fourth World’, or Experience of Multiple Discrimination” (2002:19) navodi se da je izazov analizirati i dokumentovati specifična iskustava Romkinja u centralnoj i istočnoj Evropi, jer romska zajednica veoma štiti svoj identitet i izražava sumnje u bilo koju studiju koju su uradili neromi ili „gadže”. Svaki pokušaj da se razgovara o pitanjima i pravima Romkinja unutar romskog pokreta, na međunarodnom nivou ili u konkretnoj romskoj zajednici, tumači se kao preispitivanje samog identiteta i kulture Roma. Takođe, nemoguće je ne uzeti u obzir različitost romskih zajednica u centralnoj i istočnoj Evropi, koja se odnosi i na iskustva Romkinja. Rezultat toga je da nam nedostaju detaljnije informacije o životu Romkinja, njihovom statusu i nasilju koje trpe, kako u svojim zajednicama tako i van njih.

Studija „Istraživanje položaja Romkinja u Nikšiću” (Delija, 2005: 15) potvrdila je da su Romkinje u specifičnom položaju u odnosu na muške članove romske zajednice, jer su vezane za porodicu i privatnu sferu domaćinstva, žive u zajednici koja je izuzetno patrijarhalna, gde se običajna prava postavljaju iznad formalnih zakona, a muškarcima se daje neograničena moć upravljanja. „Romkinje od najranijeg detinjstva imaju samo nametnute obaveze koje im najpre određuju očevi, a potom muževi. Pravo na sopstveni izbor nemaju ni u najbanalnijim stvarima, na

primer šetnja gradom, i suštinski su svojina muških članova porodice. Pošto u romskoj zajednici još uvek postoji običaj prodaje i kupovine mlade, to faktički znači da muž postaje njen vlasnik, zato se u rešavanju problema romske zajednice posebna pažnja mora posvetiti Romkinjama. Porodične odnose i vekovnu tradiciju mogu promeniti samo Romi i tu je posebno važno osnaživati što veći broj Romkinja, jer moć koju trenutno imaju muškarci im neće dati, već je Romkinje moraju osvojiti”, smatraju autori ovog istraživanja.

Tatjana Perić (Perić 2014: 14) opisuje iskustva u toku istraživanja uslova stanovanja romske zajednice u Makedoniji: „Uprkos tome što su istraživači imali jasne metodološke instrukcije da intervjuju jednak broj Roma i Romkinja u toku istraživanja, oni su to ignorisali i intervjuisali većinom muškarce Rome. Istraživači su bili lokalni romski aktivisti, dva muškarca i jedna žena, i samo jedan muškarac je ispoštovao tražena metodološka pravila, dok su njegov kolega i koleginica razgovarali sa samo 37% Romkinja. Upitani za razloge zašto su tako radili, oni su odgovorili da „ako je muškarac prisutan u kući, vi morate razgovarati sa njim”. Oni nisu želeli da se suprostave tradicionalnim rodnim ulogama u romskoj zajednici, po cenu da prekrše pravila istraživanja.”

Balkanološki institut SANU je u romskim naseljima u Beogradu tokom 2008. godine sproveo terensko istraživanje čija tema je bila kako mešoviti brakovi⁹ utiču na promenu identiteta Romkinja (Ćirković 2012: 87). Utvrđeno je da se ulaskom Romkinje u brak sa partnerom druge veroispovesti, menja i njen lični religijski identitet. Dakle, romske žene menjaju svoju veroispovest u skladu sa veroispovestima svog supruga, što govori o hijerarhiji vrednosti po kojoj su patrijarhalne norme iznad njene lične pripadnosti određenoj veroispovesti. Kontekst sredine u kojoj živi romska zajednica takođe je važan. U većinskom srpskom okruženju transformacije identiteta do kojih dolazi u mešovitim brakovima u skladu su sa suživotom sa većinskim srpskim stanovništvom. Važno je pitanje i koji jezik je u upotrebi sa decom u porodici iz mešovitih brakova, jer tada većinski jezik potiskuje romski u svakodnevnoj porodičnoj komunikaciji. Dakle, porodična situacija, mešavina različitih jezika, etničkih i religijskih grupa, diktira i promenljivi karakter ličnog identiteta Romkinja. To znači da su patrijarhalne norme u romskoj zajednici iznad bilo kog vida ličnog identiteta, ali i da nikada ne dolazi do transformacije samo jedne njegove komponente, na primer religijske ili jezičke, već dolazi do transformacije čitavog seta identitetskih obeležja.

Romkinje nailaze na konflikt unutar sebe s usvojenim vrednosnim sistemima (Kurtić 2012: 244–245). Romkinje aktivistkinje su često primorane da preispituju svoju lojalnost pokretu za prava Roma kao jednom od veoma važnih pokreta i za njihov identitet. Otvaranje određenih pitanja koja se konkretno tiču tradicije i tradicionalnog života u zajednici, vidi se kao direktni napad na postignuća koja romski pokret ima iza sebe. Specifično ženski problemi, kao što je prisilna sterilizacija Romkinja, nailaze na podršku romske aktivističke zajednice, smatrajući se jednim od važnijih pitanja, dok kupovina neveste, kult nevinosti i slično ostaju pitanja s kojima Romkinje izlaze pred zajednicu i često bivaju odbijene. Još jedno od pitanja lojalnosti jeste šta zadržati kao izvorno i autentično romsko, nešto što je deo romskog etosa, a istovremeno ne narušiti ženska ljudska prava. Nekako se stiče utisak da je ovo pitanje relevantnije za romske aktiviste i da se manje tiče samih romskih aktivistkinja, jer Romkinje iskustveno lakše nalaze balans između ove dve stvari, postižući da aktivizmom ne naruše sopstveni etnički identitet, istovremeno vodeći svoje živote u skladu sa sopstvenim izborima.

Projekat „Nevidljive: ljudska prava Romkinja u Vojvodini” realizovale su „Ženske studije i istraživanja Mileva Marić Ajnštajn” iz Novog Sada, gde su na osnovu 122 svedočanstva prikupljeni

⁹ Pod terminom „mešoviti brak” podrazumeva se brak sklopljen između pripadnika različitih religijskih, grupnih, etničkih, jezičkih i sl. zajednica.

podaci o prekršenim ljudskim pravima Romkinja (Mitro 2004: 47). Zaključeno je da su ljudska prava Romkinja zakonski zaštićena. Sa druge strane, veliki broj Romkinja može iz svoje svakodnevice da izdvoji trenutak koji je svedočanstvo doživljene diskriminacije zbog sopstvenog pola i/ili svoje nacionalne pripadnosti. Kao žena – unižena je u svojoj porodici i zajednici i u širem okruženju, a kao Romkinja – praktično u svakom susretu sa državom. Romkinje nemaju poverenja u sposobnost pravnog sistema da rešava probleme koji ih pogađaju, niti dovoljno dobro poznaju pravni sistem. Mnoge veruju da diskriminacija kojoj su izložene predstavlja jedini mogući, i stoga prihvatljiv, trenutak života.

Mršević (prema Savić 2007: 7, Mršević 2004) smatra da je rasizam većinskog naroda najveća prepreka u pogledu promene položaja Romkinja kod nas i u svetu. O političkoj participaciji Romkinja kao važnom faktoru za promenu sopstvenog položaja, Mršević govori kao o opštem momentu u životu romskih zajednica u zadobijanju društvene moći. To znači da autorka odgovornost za promene vidi u široj zajednici u kojoj Romi žive. Ona naglašava da Romkinja nema na mestima odlučivanja, niti na rukovodećim, kako u sistemu službenog i političkog života tako ni u strukturi i u sistemu nevladinih organizacija.

Regionalno istraživanje sprovedeno 2011. godine pod nazivom „Politička participacija Roma sa naglaskom na političku participaciju Romkinja” (www.bibija.org.rs) imalo je za cilj da ispita stepen uključenosti Roma i Romkinja i njihovu političku participaciju u donošenju odluka u institucijama i savetodavnim telima koja su predviđena nacionalnim ili lokalnim politikama i procedurama. U istraživanju su učestvovale četiri ženske romske nevladine organizacije: „Bolja budućnost”, „Romsko srce” (obe iz Bosne i Hercegovine), „Bibija – Romski ženski centar” (Srbija) i „Centar za romske inicijative” (Crna Gora), a finansirano je od strane međunarodne organizacije Care North-West Balkans (NWB). Obrazlažući potrebu za ovakvom vrstom istraživanja, autori navode da u Srbiji ne postoje ni kvantitativni ni kvalitativni podaci o učešću Romkinja u procesima odlučivanja, kako na nacionalnom tako ni na nivou jedinica lokalnih samouprava. Postoje određena parcijalna istraživanja koja se odnose na učešće Roma, ali podaci dobijeni u njima nisu rodno osjetljivi. Romkinje i Romi u gotovo simboličnom broju učestvuju u radu organa državne uprave, pokrajinskih i organa lokalne samouprave. Poslednjih godina su stvoreni mehanizmi koji omogućavaju učešće romske zajednice u konsultativnim procesima izrade i sprovođenja strateških dokumenata za unapređivanje položaja Romkinja i Roma. Većina ispitanika/ca je kao razlog za svoje učešće u određenoj instituciji ili savetodavnom telu navela stručnost, ali i članstvo u političkim partijama ili poznavanje nekog ko je član političke partije. Žene su kao razloge za svoje učešće navodile to što su angažovane u romskoj ženskoj organizaciji, ali i zato što nije bilo drugih kvalifikovanih kandidatkinja. Jedna od preporuka koja je proistekla iz ovog istraživanja jeste da treba podržati uključivanje Romkinja u sve institucionalne mehanizme, uz obezbeđivanje jasne procedure načina izbora članova, dinamike rada različitih savetodavnih tela i načina odlučivanja u istim.

Svenka Savić (Savić 2012: 71) konstatiše da je za izgrađivanje i očuvanje identiteta romske zajednice u celini neophodno podizanje njihovih obrazovnih kompetencija i postavlja pitanje kako se pod uticajem obrazovanja menja identitet Romkinja. Koliko one prepoznaju obrazovanje kao šansu da se bolje predstave u većinskom društvu, ali i u svojoj zajednici, i da li to jeste poželjna promena njihovog rodnog identiteta? Dakle, govorimo o identitetu pod uticajem obrazovnog sistema u Srbiji na predškolskom, osnovnoškolskom i visokoobrazovnom nivou. Savić na osnovu analize planova i programa za obrazovanje romskih učenika zaključuje da je postojeći obrazovni sistem u našoj zemlji fokusiran na izgrađivanje identiteta većinskog naroda na čijem jeziku se obrazuju svi „drugi”, da je takvo obrazovanje rođno neosetljivo i da svaki iskorak ka jednakim šansama mora biti „nametnut” spolja.

Romkinje sa jedne strane moraju da udovolje zahtevima svoje tradicionalne zajednice, a sa druge strane zahtevima većinskog društva. Njih kontroliše patrijarhalna romska zajednica kojoj pripadaju, a u sistemu obrazovanja se, kao drugačije, ne osećaju prijatno i iz tog razloga ga i napuštaju rano. Zbog toga je i očekivano da one ostaju verne zahtevima svog kolektiviteta jer ne žele da ih on odbaci. Pripadnost zajednici je kod Roma a naročito Romkinja uvek nadređena individualnoj želji.

O tome govore i životne priče dveju visokoobrazovanih mladih Romkinja iz okoline Novog Sada, objavljene u „Zborniku istraživačkih radova studenata Roma” 2004. godine (Savić, Mitro 2004: 77). Osnovni rezultat u zapisanim životnim pričama je da su ustaljeni običaji u romskoj zajednici u znatnoj meri uticali na njihov životni put u mladosti: obe su se rano udale prema romskim običajima, stekle negativno iskustvo u braku, kao razvedene i bez sredstava za život, sa jednim detetom, vratile se u zajednicu sa roditeljima, u kojoj život nije bio lak. Prekretnicu u njihovom životu predstavlja put obrazovanja. Kada im se pružila prilika da se dalje obrazuju, one su sebi izgradile mehanizme osamostaljivanja, daljeg obrazovanja, afirmacije u društvu i sticanja samopouzdanja. Dvojako diskriminisane ranije, zato što su Romkinje i zato što nisu obrazovane, one sada postaju snažne organizatorke svojih građanskih inicijativa i grupa. Saznanje da mogu imati uvažavanje u društvu kad su obrazovane, ako uz to dobro poznaju svoju kulturu koju dalje afirmišu i istražuju, značajan je zamajac njihovom sadašnjem dobrom statusu u društvu.

Rani brakovi, koji su još uvek prisutni u romskim zajednicama, kao i teret socijalne odgovornosti koji je nametnut Romkinjama u velikoj meri su doprineli visokom stepenu nepismenosti među romskim devojčicama i ženama (Refugee Women’s Resource Project, Asylum Aid, 2002: 38). Posledica rane udaje sa 13 ili 14 godina jeste neredovno pohađanje škole ili pak njen napuštanje. Socijalne odgovornosti ih takođe lišavaju obrazovanja, jer se od njih više očekuje da rade, da pomognu svojim očevima i majkama u izdržavanju porodice, nego da idu u školu. Kao rezultat toga, imamo razliku u stepenu pohađanja škole između romskih dečaka i devojčica.

Novosadski humanitarni centar je 2010. godine realizovao istraživanje pod nazivom „Situaciona analiza obrazovanja i socijalne uključenosti romskih devojčica”, sa ciljem da se stekne uvid u aktuelno stanje osnovnoškolskog obrazovanja romskih devojčica (Šerer, Korać-Mandić, 2011: 3–11). Namera je bila da se sazna više i o društvenoj uključenosti romskih devojčica, o njihovim socijalnim mrežama i o uzorima koje imaju, kao i kako romska zajednica posmatra uticaj tradicije na mogućnosti za obrazovanje devojčica. Istraživanje je realizovano u Novom Sadu, Kraljevu i Nišu. Rezultati su pokazali da romske devojčice sliku o svojoj bućnosti oblikuju prema sopstvenom okruženju, u kojem se muškarci bave sakupljanjem sekundarnih sirovina, a žene su domaćice i majke. Rodna neravnopravnost ima snažan uticaj na sve odluke koje roditelji donose za žensku decu. Tradicionalni obrasci poput rane udaje, iako prepoznati kao štetni od strane dece i roditelja, ipak se ponavljaju. Naime, rana udaja je svojevrstan način kontrole adolescentske seksualnosti te zajednica takvu praksu podržava, iako ona vodi u očigledne loše socijalne ishode, produbljivanje siromaštva i rađanje novih siromašnih i socijalno depriviranih naraštaja. Rodne podele se nalaze u osnovi ograničenja koja se postavljuju devojčicama od ranog detinjstva. U takvom okruženju romske devojčice postaju uplašene, nesigurne, neambiciozne, poslušne, stide se da izraze svoje stavove, nemaju jasnu ideju o svojoj budućnosti i njihovo ulozi u njoj. Kao takve, retko se bune protiv svog položaja u zajednici, čak i kada trpe nasilje. Romskoj deci, a naročito devojčicama, potrebna je podrška u razvijanju samopouzdanja i samopoštovanja, svesti o sebi i razvoja socijalnih veština. Važnost obrazovanja je potrebno isticati stalno i omogućiti im da formiraju pozitivne stavove prema sebi, svojoj budućnosti i potencijalima, zaključuju autori istraživanja.

Istraživanje „Rodna dimenzija uzroka odustajanja RAE dece od obavezognog školovanja u zemljama regije” (Kunac, Majetić 2011: 5–13), čiji je nosilac CARE North-West Balkans (NWB), u saradnji sa partnerskim organizacijama „Bolja budućnost” (Bosna i Hercegovina), „Romsko srce”

(Bosna i Hercegovina), „Bibija – Romski ženski centar” (Srbija) i „Centar za romske inicijative” (Crna Gora), realizovano je 2011. godine kao deo projekta „Osnaživanje Romkinja”. Jedan od ciljeva istraživanja za sve zemlje bilo je utvrđivanje razloga odustajanja RAE dece i mlađih od obaveznog školovanja sa naglaskom na rodnu dimenziju. U četiri zemlje prikupljeni su podaci na uzorku od 433 roditelja dece koja su napustila školovanje, 85 institucija, 72 škole i 33 nevladine organizacije.

U Srbiji su anketarke posetile Kruševac i Prokuplje. Ovo istraživanje je pokazalo da je položaj svih porodica iz kojih potiču deca koja su napustila školu izrazito težak, da su u pitanju uglavnom starosedeočci nastanjeni u izolovanim romskim naseljima, da nemaju adekvatne prostorne uslove za život i obrazovanje dece, da je nizak nivo obrazovanja roditelja, naročito majki (37,5% nikada nije išlo u školu), da roditelji većinom nisu radno angažovani, da žive u ekstremnom siromaštvu te da su uglavnom nosioci raznih prava na materijalna davanja kod institucija. U ovim porodicama ima u proseku troje dece, pri čemu je samo 15,8% ove dece u celosti pohađalo pripremni predškolski program, dok većina roditelja (70,1%) i ne razmišlja o povratku deteta u školu zbog nedostatka finansijskih sredstava, bolesti, udaje, nezainteresovanosti ili odbijanja dece. Iz intervjuja sa decom došlo se do saznanja da u školu ne ide veći broj devojčica (65,5%) usled patrijarhalne uloge u porodici, koju one prihvataju kao neminovnost. Ipak, razlika nije drastično velika, što je posledica promena koje zapažaju i škole, tvrde nosioci ovog projekta. Naime, poslednjih godina izjednačava se broj dečaka i devojčica koji napuštaju školu, ali ne postoji kontinuitet u statističkom praćenju po osnovu pola, kako bi se utvrdila pravilnost.

Navedene činjenice se moraju uzeti u obzir i kada govorimo o izgradnji identiteta Romkinja kroz obrazovni sistem, naravno uz njihovu aktivnu ulogu. Projekti sprovedeni u AP Vojvodini u proteklom periodu, na svim obrazovnim nivoima, pokazali su da romski učenici i učenice žele da se školuju, da postižu zadovoljavajuće rezultate kad im se obezbede minimalni uslovi za egzistenciju i rad, ali i da su u tome bolje romske učenice od romskih učenika i da su njihovi roditelji u takvim uslovima motivisani da školuju žensku decu. Sem toga, u većinu ovih projekata više su uključene žene nego muškarci: mentori u srednjim školama koji rade sa romskom decom uglavnom su žene, većina pedagoških asistenata su žene; uopšte, više je angažovanih Romkinja u institucijama u Srbiji nego Roma (Tabela broj 1).

Romkinje očigledno u obrazovanju prepoznaju priliku za promenu patrijarhalnog identiteta, koji im je nametnut očekivanjima zajednice. Jedino se podizanjem obrazovnog nivoa mogu prevladati stereotipi i predrasude koji postoje kod većinskog stanovništva o identitetu Romkinje kao „Ciganke koja će te odneti u svojoj torbi ako ne budeš dobar”, ali i elementi pojedinih patrijarhalnih romskih običaja u kojima se Romkinje ne poštuju kao ličnosti, poput *krissa*, u kome one ne mogu da učestvuju. Svakako da tradiciju treba čuvati, to je imperativ svakog kolektiviteta i način njegovog opstanka, ali ako treba birati između Romkinje akademске građanke i one kojoj nema prava da učestvuje u krissu, ja biram obrazovanu ženu kojoj će znanje i obrazovanje pomoći da se izbori za poziciju i učešće u svakom segmentu života.

Iz izloženih različitih mišljenja o komponentama identiteta Romkinja i Roma jasno je da je pitanje identiteta kompleksno, nedovoljno proučeno, teorijski nedovoljno utemeljeno, uz obilje stereotipnog shvatanja položaja romske zajednice (kao manje vredne). Potreban je novi teorijski pristup identitetu, posebno Romkinja, potrebni su valjani empirijski podaci o različitim komponentama romskog identiteta kako bi se barem donekle ova pojava sagledala u novom svetlu.

4. Teorijski okvir praksi u Srbiji

4.1. Mehanizmi uključivanja Romkinja i Roma

Jedan od osnovnih principa Dekade jeste učešće Romkinja i Roma u rešavanju problema sa kojima se suočava ova zajednica, te je u tom smislu značajan pregled institucija u Republici Srbiji koje se bave unapređenjem položaja Roma i angažovanjem pripadnika i naročito pripadnika romske nacionalne manjine u njima.

Parlament Republike Srbije je 2009. godine doneo zakon o Nacionalnim savetima nacionalnih manjina („Sl. glasnik RS”, br. 72/2009, 20/2014 – odluka US i 55/2014), prema kome ova predstavnička tela imaju nadležnosti u oblasti, kulture, obrazovanja, obaveštavanja i službene upotrebe jezika. Nacionalni savet romske nacionalne manjine je izabran 2014. godine na direktnim izborima, i čine ga 35 članova pripadnika romske zajednice, od toga 13 žena, jer je izbornim zakonom iz 2004. godine („Sl. glasnik RS”, br. 18/24, čl. 40) uveden sistem kvota koji podrazumeva da najmanje 30% žena, odnosno manje zastupljenog pola, mora da bude zastupljeno u predstavničkim telima.

U okviru Kancelarije za ljudska i manjinska prava Republike Srbije postoji tročlana Grupa za unapređenje položaja Roma („Službeni glasnik”, broj 72/12), čiji su članovi dve žene.

Savet za integraciju Roma AP Vojvodine formiran je 2005. godine od strane tadašnjeg Izvršnog veća AP Vojvodine („Sl. list AP Vojvodine”, br. 6/2005, 7/2008 i 1/2009) i njegov zadatak je da prati, sagledava i daje mišljenje o merama i aktivnostima koje sprovode pokrajinski organi uprave u procesu integracije Roma u AP Vojvodini, broji devet članova, od kojih su četiri žene.

Kancelarija za inkluziju Roma AP Vojvodine osnovana je 2006. godine odlukom Skupštine AP Vojvodine („Sl. list AP Vojvodine”, br. 8/2006) i nadležna je za unapređenje položaja Roma u oblastima obrazovanja, zapošljavanja, stanovanja, zdravstva, ljudskih i manjinskih prava. Kancelarija broji sedmoro zaposlenih, među kojima su četiri žene.

Sektor za unapređenje položaja Roma u okviru Pokrajinskog sekretarijata za privredu, zapošljavanje i ravnopravnost polova osnovan je 2012. godine („Sl. list AP Vojvodine”, br. 40/12 – prečišćen tekst, čl. 56) i njegova nadležnost je u sferi implementacije i primene Strategije za integraciju Roma i realizacije Akcionih planova na teritoriji Pokrajine; broji četiri zaposlena, od čega dve žene.

Takođe, razvijeni su i uspostavljeni programi koji su svojim delovanjem doprineli da se društveni položaj romske manjine u Srbiji poboljša. Pokrenut je program pedagoških asistenata u Ministarstvu prosvete, koordinatora za romska pitanja u lokalnim samoupravama i program zdravstvenih medijatorki pri Ministarstvu zdravlja. Međutim, svaki od ovih mehanizama je uspostavljen na bazi samostalnog delovanja kroz rad resornih ministarstava ili rad opštinske administracije, tako da je evidentan nedostatak koordinacije i saradnje između ovih programa, koje se uglavnom odvijaju na nivou sporadičnih pojava, u meri u kojoj izvršioci smatraju da su im potrebne za obavljanje posla.

Tabela broj 1. Broj angažovanih Roma i Romkinja u institucijama Republike Srbije u 2013. godini

Institucije	Romi	Romkinje	Ukupno
Nacionalni savet romske nacionalne manjine	22	13	35
Kancelarija za ljudska i manjinska prava RS, Grupa za unapređenje položaja Roma	1	2	3
Savet za integraciju Roma APV	5	4	9
Kancelarija za inkluziju Roma AP Vojvodine	3	4	7
Sektor za unapređenje položaja Roma u okviru Pokrajinskog sekretarijata za privredu, zapošljavanje i ravnopravnost polova	2	2	4
Koordinatori za romska pitanja u RS	36	19	55
Pedagoški asistenti u RS	80	95	175
Zdravstvene medijatorke u RS	/	75	75
Ukupno	149	214	363

4.2. Mere afirmativne akcije u obrazovanju u Srbiji

Pojam afirmativne akcije

Naziv *afirmativna akcija* (Đurić, Radojević 2007: 7) potiče iz SAD i najpre je označavao mere koje su imale za cilj da omoguće lakši pristup i pravednije predstavljanje u podnošenju molbi i selekciji kandidata za radna mesta i za prijem u školske ustanove. Početak uvođenja ovih mera se vezuje za šezdesete godine dvadesetog veka i borbu afroameričke zajednice za ravnopravnost u Sjedinjenim Američkim Državama. Nakon uvođenja mera desagregacije, vođe afroameričke zajednice su naglašavale da puko uklanjanje rasno-diskriminatorskih odredbi iz pravnih dokumenata i praksi ne utiče dovoljno na postizanje pune ravnopravnosti ove zajednice sa zajednicama evropskog porekla. Dž. F. Kenedi je 1961. godine doneo odluku kojom se prvi put nalaže vladinim zvaničnicima i institucijama da podrže afirmativnu akciju, tako što će upošljavati manjine i unapređivati njihov položaj.

Kasnije su proširene i na političke funkcije i političko predstavljanje (prema Đurić, Radojević 2007: 7, US Commission on Civil Rights, Statement on Affirmative Action, 1977: 2), pri čemu je Komisija za građanska prava SAD istakla da „afirmativna akcija obuhvata svaku mjeru preko jednostavnog okončanja diskriminatorne prakse koja je usmerena kako bi se ispravila ili nadoknadila sadašnja diskriminacija, ili sprečila ponovna pojava diskriminacije”.

Politika razvijanja i primene mera kojima se unapređuje učešće marginalizovanih grupa u oblastima političkog ekonomskog i društvenog života iz kojih su ove grupe bile isključene kroz istoriju, naziva se afirmativnom akcijom (prema Jelinčić, Đurović 2009: 26, Đurić 2007: 5). Pod njom se podrazumeva i set politika i praktičnih mera koji favorizuje grupe (uglavnom etničke grupe i žene) koje su istorijski pretrpele štetu.

Sterb (prema Idrizi 2013: 6, Sterb 2009: 3) definiše afirmativnu akciju kao „jednake šanse”, odnosno mere koje sprovode države kako bi marginalizovanim grupama, manjinama, etničkim zajednicama, socijalno ugroženim kategorijama stanovništva, osigurale pristup javnim službama.

Anderson (prema Idrizi 2013: 7, Anderson 2010: 135) pojам afirmativne akcije posmatra kao politiku čiji je cilj da poveća učešće grupe ljudi koji su u nepovoljnijem socijalnom položaju, kako kroz javne pozive za učešćem tako i kroz davanje određenih prednosti koristeći pripadništvo grupi kao kriterijum pri selekciji.

Afirmativna akcija ima više pojavnih oblika (Đurić, Radojević 2007: 7–9):

– Preferencijalni tretman je forma afirmativne akcije kojom se poseban značaj daje rasi i/ili polu, nacionalnoj, religioznoj ili nekoj drugoj grupnoj pripadnosti, kao osnovu za davanje prvenstva u procesu odabira pri zasnivanju radnog odnosa ili upisu u škole. Stepen davanja prvenstva u preferencijalnom tretmanu može biti slabije izražen, ukoliko se prvenstvo daje jednako kvalifikovanim kandidatima, pripadnicima manjinskih grupa, ili jače izražen, ukoliko se ono daje manje kvalifikovanom kandidatu zato što potiče iz manjinske ili neke druge društvene grupe. Naravno da preferencijalni tretman ne znači nužno i izbor nekvalifikovanih kandidata.

– Kvote mogu označavati maksimalno ili minimalno učešće pripadnika nekih društvenih grupa. Sistem kvote može biti fleksibilan, kada se zahteva da određeni procenat primljenih ili izabranih čine predstavnici manjina ili društvenih grupa koje su korisnici mera, koji ispunjavaju minimalne uslove. Takođe, može biti i nefleksibilan, kada je prijem ili izbor kandidata predstavnika manjina, odnosno društvenih grupa, zagarantovan u određenom procentu, nezavisno od ispunjenosti uslova.

Pod pojmom afirmativna akcija se može obuhvatiti čitava lepeza različitih mera u korist pojedinih manjinskih grupa (Mršević 1–3/1996: 411). One u najširem obliku ne moraju da uključuju preferencijalni tretman u izboru kandidata, već mogu da se odnose na promociju konkursa sa afirmativnom akcijom, pozive pripadnicima manjina da se jave na određene konkurse, osiguranje procedure da prijave kandidata manjina ne budu bezrazložno odbačene itd. Sledeći, uži oblik jeste preferencijalni tretman za jednakokvalifikovane kandidate, zatim fleksibilne kvote, onda preferencijalni tretman koji daje prednost manje kvalifikovanom kandidatu, dok je najuži oblik nefleksibilni sistem kvota.

Specijalni izvestilac Bossuot¹⁰ definiše afirmativnu akciju kao „dosledan paket mera privremenog karaktera izričito usmeren na ispravljanje položaja pripadnika ciljne grupe u jednom ili više vidova njihovog društvenog života, kako bi se postigla efektivna jednakost”. Bossuot određuje na sledeći način oblike ispoljavanja afirmativne akcije:

– Afirmativna mobilizacija kroz koju se ciljne grupe podstiču da se prijavljuju za socijalna dobra kao što su posao ili mesto u obrazovnoj instituciji, što se ostvaruje kroz oglašavanje ili druge napore;

– Afirmativna pravičnost, koja znači da će se vršiti brižljivo ispitivanje da li su pripadnici ciljnih grupa pravično tretirani u dodeli društvenih dobara, tj. da li su procenjeni na osnovu svojih kompetencija i zasluga;

¹⁰ Prevention of Discrimination and Protection of Indigenous People and Minorities, The Concept and Practise of Affirmative Action-Progress Report submitted by Mr. Bossuot, Special Rapporteur in accordance with Sub-Commission Resolution 1998/5, prevod u Krivokapić 2004: 851–855.

– Afirmativno favorizovanje, koje znači da će se nečija rasa ili pol, odnosno grupna pripadnost uzimati u obzir prilikom obezbeđivanja ili uskraćivanja nekog dobra, što može da znači prednost jednako kvalifikovanom licu pripadniku određene grupe ili/i radikalnije mere poput zabrane prijavljivanja pripadnicima grupa koje nisu prepoznate kao korisnici afirmativne akcije, automatsko davanje dodatnih poena, primenjivanje nižih standarda za prijem na obrazovne institucije ili za zaposlenje, kvote, rezervacije itd.

Bossuot zaključuje da je pri sprovođenju afirmativne akcije veoma važno definisati pristup kojim društvo neće doći u situaciju da vrši „obrnutu” diskriminaciju, kako prema pripadnicima većine tako i u okviru same grupe korisnika. To zapravo znači da se one ne smeju normirati niti sprovoditi tako da pripadnici drugih grupa, kao i sami korisnici mera, budu dovedeni u neravnopravan položaj.

Neki autori, međutim, smatraju da mere afirmativne akcije zapravo predstavljaju svojevrsnu „obrnutu diskriminaciju”. Cohen, Nagel, Scanlon (prema Idrizi 2013: 7, Cohen, Nagel, Scanlon 1977: 202) naglašavaju da implementaciju afirmativne akcije prati „dvoličnost, licemerje i zagovaranje jedne politike u teoriji, a ohrabrvanje druge u praksi”.

Ipak, mere afirmativne akcije se danas primenjuju u mnogim državama sveta u cilju osnaživanja žena, etničkih verskih ili rasnih manjina i njihovog uključivanja u proces donošenja odluka, kao i u društvene tokove uopšte. U studiji pod nazivom „Afirmativne akcije za Rome u oblasti obrazovanja” (Jelinčić, Đurović, 2009: 27–28), navodi se da usvajanje afirmativnih mera često prate političke i pravne kontroverze oko pitanja njihove opravdanosti sa stanovišta antiskriminacije, sfera u kojima se sprovode, načina na koji se sprovode, njihovog trajanja itd. Dakle, u pravnom, ali i u političkom diskursu afirmativne mere prema marginalizovanim grupama imaju kako svoje pobornike tako i svoje protivnike. Ali čak i u zemljama u kojima je afirmativna akcija pravno nepostojeća, tj. van zakona (Francuska, Nemačka, Norveška), na nivou praktičnih politika se primenjuju mere koje favorizuju ranjive grupe: osnaživanje žena u politici i pri zapošljavanju, osoba sa hendikepom u pristupu pravima, imigranata u pristupu visokoobrazovnim institucijama itd. U pomenutoj studiji se takođe navode primeri nekih istočno-evropskih zemalja (kao što je Rumunija¹¹) koje su prepoznale afirmativnu akciju kao pravedan i dobar pristup u inkluziji manjina, dok je, s druge strane, u nekim državama, poput Slovačke, ona viđena kao čin diskriminacije koji narušava načelo jednakosti .

Merziha Idrizi u istraživanju ”Quota for Minority Communities in Higher Education in the Republic of Macedonia, Affirmative Action: Policy Framework Review”, sprovedenom 2013. godine na državnom Univerzitetu „Sveti Kiril i Metodije” u Skoplju (Idrizi 2013: 3–26), predstavlja primer Makedonije, u kojoj se afirmativne mere primenjuju od 1992. godine kroz sistem „dodatnih kvota” koje su namenjene manjinskim zajednicama. Cilj ovih mera je olakšan pristup državnim univerzitetima za studente koji potiču iz manjinskih zajednica, a primenjuju se tako što su fakulteti obavezni da za njih obezbede 10% dodatnih mesta.

Raspodela ovih mesta između manjinskih zajednica unutar kvote od 10% vrši se na osnovu procenta zastupljenosti svake manjinske grupe u odnosu na većinsko stanovništvo. Razlog zbog koga je autorka istraživanja odabrala upravo ovaj univerzitet jeste tendencija da su studenti albanske nacionalnosti zastupljeni u najvišem procentu (15,5% u 2004/05. akademskoj godini), dok su studenti romske nacionalnosti zastupljeni u najnižem procentu (0,31% u 2004/05. akademskoj godini).

11 Afirmativna akcija je u Rumuniji počela 1991. godine tako što je na katedrama za socijalni rad i politiku ostavljano 10 rezervisanih mesta za studente romske nacionalnosti, jer će isti ti studenti ubuduće raditi i sa romskom zajednicom i doprineće promenama

Jedan od faktora koji utiču na ovakvu situaciju jeste i činjenica da se kvote određuju na osnovu zastupljenosti manjina prema Popisu iz 2002. godine,¹² koji, međutim, ne predstavlja realno stanje deceniju kasnije. Naime, Vlada Republike Makedonije je 2011. godine započela novi popis stanovništva, ali on nije uspešno sproveden jer je albanska zajednica izrazila sumnje u tačnost podataka. Zaključak autorke je da primenu afirmativnih mera u Makedoniji prate brojni izazovi kao posledica niske etničke tolerancije i nepovoljnog političkog konteksta u zemlji.

Posebno pitanje u vezi sa korisnicima mera afirmativne akcije jeste i utvrđivanje postojanja društvene grupe i pripadništva istoj, koje treba da omogući uživanje takvih mera. Za pojedine grupe, odnosno lica koja im pripadaju, kao što su polne grupe, osobe starije od 50 godina, izbeglice itd., njihovo postojanje, tj. pripadnost, nije sporno pitanje.

Posebnu pažnju privlače odredbe o merama afirmativne akcije u korist pripadnika nacionalnih manjina. Međunarodni standardi u oblasti zaštite nacionalnih manjina propisuju da je pripadnost nacionalnoj manjini zasnovana na ličnom izboru.

Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina Saveta Evrope (1995) predviđa da „svaki pripadnik nacionalne manjine ima pravo da se prema njemu ophode ili ne ophode kao takvom”, što znači da se primena mera afirmativne akcije u korist pripadnika nacionalnih manjina zasniva pre svega na slobodnom izboru.

Pomenuto istraživanje o upisu manjinskih zajednica na državne fakultete u Makedoniji (Idrizi 2013: 3) navodi takođe i tvrdnje o mogućim zloupotrebama dodatnih kvota za manjine u toj zemlji. List „Forum Magazin” (Idrizi, 2007: 51), na primer, piše da je na mestima koja su kvotom predviđena za studente Rome, zapravo samo polovina njih romske nacionalnosti. Britanski magazin „Times Higher Education” (1999) objavio je kratak članak pod nazivom ”Macedonian unis fail to provide right racial mix”, u kome je iznet podatak da se za 17 studenata, od ukupno 74 prijavljenih koji su se izjasnili da su albanske nacionalnosti, sumnja u njihov identitet te se u članku postavlja pitanje: „Kako studenti sa tipičnim makedonskim i srpskim prezimenima postaju Albanci preko noći?”

U Srbiji se takođe poslednjih godina dešava da se budući studenti neromi izjašnavaju da su pripadnici romske zajednice kako bi se putem afirmativnih mera upisali na visoke škole i fakultete. U tekstu pod nazivom „Izjašnavaju se kao Romi da bi upisali fakultete”, koji je 22.07.2014. godine objavio list „Večernje novosti” (<http://www.novosti.rs>), predsednik Nacionalnog saveta romske nacionalne manjine Vitomir Mihajlović je izjavio: „Afirmativna mera za Rome, osim besplatnog školovanja, znači i smeštaj u domu, stipendije, pa ne čudi što se sve više Srba, Bugara, Mađara, izjašnjava da su Romi. Ovom zloupotreboom su ugrožena romska deca sa liste, jer su ih „Romi za jednokratnu upotrebu” potisnuli jer donose veći broj bodova iz srednje škole. Procena je da za školsku 2014/15. godinu imamo oko 30 kandidata za fakultete i čak 150 dece za srednje škole koji su naprasno postali Romi i traže da se upišu po olakšanim uslovima, a zapravo su pripadnici većinskog naroda, ili su iz drugih nacionalnih zajednica. To možemo da zaključimo po netipičnim prezimenima za Rome, ili po tome da žive u reprezentativnim delovima Beograda, za šta postoji mala verovatnoća”, navodi Mihajlović. On takođe naglašava da „ne postoji mogućnost da se neko spreči da se upiše na fakultet jer se izjasnio da je Rom. Ustav i zakon dozvoljavaju da se svako izjašnjava i opredeljuje za nacionalnu pripadnost onako kako želi. Jedino možemo preko zaštitnika građana da tražimo da se dokaže da su u pitanju zloupotrebe”, naveo je Mihajlović.”

12 Prema Popisu iz 2002. godine u Makedoniji živi: 509.083 Albanaca, 77.959 Turaka, 53.879 Roma, 9.659 Vlaha, 35.939 Srba, 17.018 Bosanaca, 1.297.981 Makedonaca i 20.993 drugih.

Tačno je da član 47. stav 1. Ustava Republike Srbije (2006) propisuje da je izražavanje nacionalne pripadnosti slobodno, što znači da nacionalna pripadnost zavisi isključivo od jednostrane i lične izjave građana i ista se ne može utvrđivati na drugi način. U skladu sa navedenim ustavnim principom ne postoji pravni osnov za izdavanje potvrde od strane bilo kog organa o tome da je neko pripadnik bilo koje, pa tako ni romske nacionalne manjine, koja bi mu omogućila korišćenje mera afirmativne akcije.

Ovim problemom se bavio i pokrajinski ombudsman, koji je na sopstvenu inicijativu pokrenuo postupak u vezi sa primenom posebnih mera za upis studenata romske nacionalnosti na fakultete i njihov smeštaj u studentske domove. U aktu broj: I-HM-1-40/13 od 09.12.2013. godine, upućenom Nacionalnom savetu romske nacionalne manjine i Kancelariji za inkluziju Roma AP Vojvodine, precizira se: „U Republici Srbiji ne postoji pravni osnov za izdavanje potvrde o nacionalnoj pripadnosti građana. Pravo na posebnu meru koja je uvedena radi postizanja pune ravnopravnosti između pripadnika nacionalne manjine i građana koji pripadaju većini može se ostvariti samo na osnovu jednostrane, lične i uvek opozive izjave građana o nacionalnoj pripadnosti.”

Osnovni cilj ovog dokumenta jeste da ukaže na nepravilnosti u primeni posebnih mera za upis studenata romske nacionalnosti na fakultete i njihov smeštaj u studentske domove, kao posledicu nepostojanja Pravilnika za njihovu primenu u skladu sa Ustavom i zakonom. Naime, mere afirmativne akcije za upis romskih učenica i učenika u srednje škole, na fakultete i visokoobrazovane ustanove u Republici Srbiji primenjuju se od školske 2003/04. godine i sprovode se na osnovu Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina (2002), Zakona o potvrđivanju Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina (1998), Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (2009), Strategije za unapređivanje položaja Roma u Republici Srbiji (2009) i Akcionog plana za sprovođenje Strategije (2012–2014). Primjenjuju se zajedničkim aktivnostima organa uprave nadležnih za poslove obrazovanja i ljudskih i manjinskih prava, odnosno Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i Kancelarije za ljudska i manjinska prava, a u saradnji sa Nacionalnim savetom romske nacionalne manjine, Kancelarijom za inkluziju Roma APV, te osnovnim i srednjim školama i nevladinim sektorom.

Osnovni kriterijum je da kandidati polože predviđeni prijemni ispit, nakon čega Nacionalni savet romske nacionalne manjine i Kancelarija za inkluziju Roma AP Vojvodine dostavljaju Kancelariji za ljudska i manjinska prava svu potrebnu dokumentaciju, uključujući i, za svakog kandidata ponaosob, potvrde da je romske nacionalnosti, izdate od strane Nacionalnog saveta ili Kancelarije za inkluziju Roma. Spiskovi dostavljeni na ovaj način su relevanti za Kancelariju za ljudska i manjinska prava, jer oni nemaju drugih mogućnosti da provere da li su deca zaista romske nacionalnosti ili ne, i oni dalje to prosleđuju Ministarstvu prosvete, nauke i tehnološkog razvoja. Takođe, da bi studenti romske nacionalnosti mogli upisati studije u statusu budžetskog studenta, sem položenog prijemnog ispita, potrebno je da prilože dokaz o pripadnosti romskoj nacionalnoj manjini. Kao dokaz oni koriste upravo potvrde izdate od strane Nacionalnog saveta romske nacionalne manjine i Kancelarije za inkluziju Roma AP Vojvodine.

Pokrajinski ombudsman je utvrdio i da postoje problemi pri smeštaju romske dece u učeničke i studentske domove. Postoji Pravilnik o smeštaju i ishrani učenika i studenata (Sl. glasnik RS broj 36/2010 i 55/2012), koji reguliše pravni položaj ostvarivanja prava učenika i studenata iz osjetljivih društvenih grupa na smeštaj i ishranu. Na osnovu njega se raspisuje Konkurs za smeštaj studenata u studentske domove, prema kome je predviđeno da kandidati pored zahteva dostavljaju i potvrdu Nacionalnog saveta romske nacionalne manjine, odnosno Kancelarije za inkluziju Roma AP Vojvodine. Kako bi u skladu sa uslovima konkursa ostvarili svoje pravo, studenti su se obraćali Nacionalnom savetu i Kancelariji za inkluziju Roma. Na osnovu utvrđenih nepravilnosti Pokrajinski omubudsman je uputio mišljenje da:

– Ministarstvo prosvete nema pravni osnov da propiše obavezu kandidata romske nacionalnosti da pored zahteva za upis i za dobijanje mesta u studentskom domu, dostave i potvrdu Nacionalnog saveta i Kancelarije za inkluziju kojom dokazuju nacionalnu pripadnost;

– Nacionalni savet romske nacionalne manjine i Kancelarija za inkluziju Roma nisu ovlašćeni da izdaju potvrde o tome da je neko pripadnik romske nacionalne manjine, jer za to, u skladu sa Ustavom, nema pravnog osnova;

– Neki kandidati su dostavljali uverenje o činjenici da su upisani u poseban birački spisak kao dokaz da su pripadnici romske zajednice, ali to uverenje, u skladu sa zakonom, može da služi samo za ostvarivanje biračkog prava u postupku izbora nacionalnih saveta nacionalnih manjina, i ne može da služi za dokazivanje nacionalne pripadnosti lica.

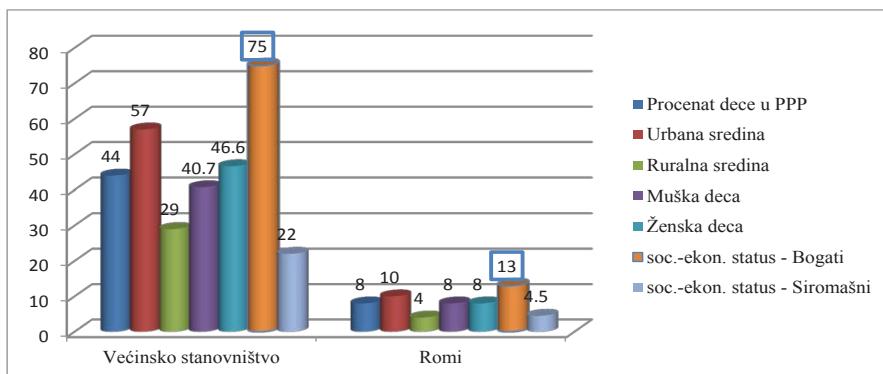
Pokrajinski ombudsman u ovom dokumentu nije predložio šta bi moglo biti rešenje problema, ali se očekuje da se Pravilnikom o primeni afirmativnih mera precizira način na koji će se pitanje izražavanja nacionalne pripadnosti rešiti u skladu sa Ustavom i zakonom. Kancelarija za inkluziju Roma AP Vojvodine kao privremeno rešenje za 2014/15. godinu primenjivala je ličnu izjavu kandidata, ručno napisanu i potpisana, da je kandidat pripadnik romske nacionalne manjine.

Predškolsko obrazovanje

Zbog značaja ranog obrazovanja treba istaći nepohodnost uvođenja afirmativnih mera na što niže nivoe obrazovanja, uključujući predškolsko obrazovanje. To se ne odnosi na obavezni pripremni predškolski program u trajanju od devet meseci koji je obavezan za svu decu, uključujući i romsku, već znači da je potrebno doneti regulativu kojom bi se predškolske ustanove obavezale da već od uzrasta od tri godine upisuju izvestan procenat romske dece u celodnevne programe.

Prema podacima Unicefa u Srbiji (MICS 2010), 44% dece većinskog stanovništva starosti od 36 do 59 meseci obuhvaćeno je pripremnim predškolskim programom; međutim, dok je u urbanim sredinama taj postotak znatno viši (57%), u ruralnim područjima iznosi svega 29%. Kada je u pitanju pol, procenat muške dece koja pohađaju predškolsku ustanovu je 40,7%, dok je procenat ženske dece veći i iznosi 46,6%. Zabeležena je povezanost između socio-ekonomskog statusa porodice i prisustva dece u predškolskim ustanovama, tako da on u bogatijim porodicama iznosi 75%, dok je u siromašnim svega 22%.

Grafikon broj 1. Obuhvaćenost dece starosti od 36 do 59 meseci pripremnim predškolskim programom u Srbiji (MICS 2010)

Kada govorimo o romskoj deci, samo 8% njih u istom uzrastu, dakle od 36 do 57 meseci, počinje obavezni predškolski program. Takođe i ovde postoje razlike u gradskim, urbanim sredinama, gde je obuhvaćenost romske dece 10%, dok je u ruralnim sredinama samo 4%. Interesantan je podatak da nema razlike u procentu obuhvaćenosti između muške i ženske romske dece (8%), kao i da je socio-ekonomski status i u romskim porodicama bitan činilac za pohađanje predškolske ustanove, tako da u bogatijim romskim porodicama obuhvat iznosi 13%, a u siromašnim 4,5%.

Iz ovih podataka je očigledno da u Srbiji deca generalno nisu obuhvaćena predškolskim obrazovanjem u zadovoljavajućem procentu, bez obzira na postojeću zakonsku regulativu, ali i da je situacija alarmantna kada govorimo o romskoj deci. Zbog toga je donošenje dodatnih, afirmativnih mera neophodno da bi se romske devojčice i dečaci uključili u što većoj meri u predškolski sistem, jer je to jedan od preduslova za ostanak u obrazovnom sistemu.

Osnovno obrazovanje

Kad je reč o afirmativnim merama u osnovnom obrazovanju namenjenim romskoj deci, one su prvi put zvanično predložene 2007. godine, kada je tadašnje Ministarstvo prosветe i sporta Republike Srbije izdalo smernice za načelnike školskih uprava u vezi sa upisom Roma u osnovnu školu, koje su uključile (Jarić, Vukasović 2009: 19):

- Preporuke da rezultati testiranja spremnosti romske dece za polazak u školu budu uzete kao polazna tačka za dalji rad sa njima, a ne kao opravdanje da im se uskrati upis u srednju školu ili da se šalju u specijalne škole;
- Predloge da se teškoće u upotrebi srpskog jezika sa kojima se deca suočavaju ublaže kroz rad sa predstvincima nevladinog sektora, većim uključivanjem roditelja i (tadašnjim romskim) pedagoškim asistentima;
- Nalaganje školama da upišu romsku decu bez obzira na to što ne poseduju urednu i kompletну dokumentaciju.

Prema Popisu iz 2002. godine čak 61% romske populacije nije imao osnovnu školu, 29% je imalo osnovnoškolsko obrazovanje, dok je prema Popisu iz 2011. godine svaki peti pripadnik romske zajednice nepismen, što govori o tome da afirmativna akcija u vidu navedenih preporuka nije dovoljna ukoliko želimo što veći broj romske dece da uključimo u obrazovni sistem.

Prema podacima Unicefa u Srbiji (MISC 2010), tek jedna trećina od upisane romske dece, tačnije 35%, završava osnovnu školu na vreme, dok je 37% završava sa zakašnjnjem, a 28% napušta obrazovni proces.

Procenat osipanja romske dece između prvog i osmog razreda osnovne škole u Srbiji, prema podacima Romskog edukativnog fonda (REF 2007: 30, Needs Assessment Study 2004), iznosi od 49 do 52%, osnovno obrazovanje nakon četvrtog razreda nastavlja samo 50% dece, a čak 62,7–78,8% ne završi osmi razred.

Nastojeći da sakupi podatke o broju romske dece u školama, zaštitnik građana je 2011. godine zatražio od Ministarstva prosветe, nauke i tehnološkog razvoja izveštaj o merama koje su preduzete na planu unapređenja obrazovanja romske dece. Prema tom izveštaju (Dopis Ministarstva prosветe, nauke i tehnološkog razvoja broj 614-02-513/2001-02 od 8. juna 2011. godine) u državnim osnovnim školama u Srbiji ima ukupno 7.090 romske dece, a u predškolskim ustanovama 3.482. Nažalost, izveštaj ne sadrži školsku godinu za koju su podaci prikazani.

Isti takav zahtev zaštitnik građana je uputio i Pokrajinskom sekretarijatu za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice, od koga je dobio precizne podatke (Dopis Pokrajinskog sekretarijata

za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice broj 35/2012 od februara 2012. godine) da je samo u osnovnim školama u AP Vojvodini u školskoj 2009/10. godini upisano 7.874 romskih učenika/ca, a u 2010/11. godini 7.393. Pokrajinski sekretarijat je takođe dostavio podatak da je predškolske ustanove u AP Vojvodini u školskoj 2009/10 godini pohađalo 736 romske dece.

Za ostvarivanje konkretnih mera unapređenja obrazovanja romskih dečaka i devojčica neophodni su najpre podaci o broju korisnika, jer nepostojanje takvih podataka, odnosno neprecizni podaci, dovode u sumnju pozitivne efekte u obrazovanju. Iako Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja ističe u javnosti da je proteklih godina povećan broj romske dece koja se upisuju u osnovnu školu, teško je prosuditi da li je zaista reč o uspehu ili ne, najpre zbog toga što je osnovno obrazovanje obavezno i trebalo bi da su sva deca uključena u njega, bez ikakvih izuzetaka. Drugo, postavlja se pitanje u odnosu na koji broj dece se planiraju i sprovode mere podrške romskoj deci i ocenjuje njihov uspeh. Zapravo, najvažnija mera koja predstavlja podršku predškolskom i osnovnoškolskom obrazovanju romske populacije i vid afirmativne akcije jeste uvođenje pedagoških asistenata/kinja u predškolske ustanove i osnovne škole od 2007. godine.

Srednjoškolsko obrazovanje

Kriterijumi i metode za realizaciju afirmativnih mera u oblasti srednjeg obrazovanja utvrđuju se od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i Kancelarije za ljudska i manjinska prava. Sprovode se tako što najpre Ministarstvo prosvete naloži zvaničnim dopisom načelnicima školskih uprava da svoje škole upoznaju sa merama afirmativne akcije i od njih zatraži da, u saradnji sa lokalnim romskim nevladinim sektorom, pedagoškim asistentima/kinjama i Kancelarijom za inkluziju Roma (na području AP Vojvodine), identifikuju romske učenike/ce koji su zainteresovani za nastavak školovanja. Prikupljeni podaci se dostavljaju Nacionalnom savetu romske nacionalne manjine, koji ih objedinjuje i šalje Kancelariji za ljudska i manjinska prava, koja ih zatim prosleđuje Ministarstvu prosvete, nauke i tehnološkog razvoja.

Nakon sprovođenja završnog ispita (ranije kvalifikacionog ispita za upis u srednju školu), Ministarstvo prosvete raspoređuje učenike/ce koji su položili završni ispit u odnosu na njihov broj bodova i iskazane želje, odnosno afirmativne mere se primenjuju kada je učenik/ca položio/la završni ispit, ali se nije upisao/la u željeni profil škole. Učenik/ca romske nacionalnosti se upisuje u srednju školu ukoliko je njegov/njen broj bodova sa završnog ispita i rezultata iz prethodno stečenog nivoa obrazovanja, do 30 bodova manji od srednje vrednosti bodova za određeni profil u određenoj školi.

To u praksi znači da ako prvi učenik/ca na listi ima ukupno, na primer, 100 bodova, a poslednji 80, što znači da je srednja vrednost bodova na tom željenom profilu 90 – romski učenik/ca se može upisati na taj profil ukoliko ima minimum 60 bodova. U jednom odeljenju jednog obazovnog profila se može upisati afirmativnim merama samo jedan učenik/ca romske nacionalnosti, a u slučaju da više njih konkuriše za upis u isti obrazovni profil u jednoj školi, prednost u raspoređivanju ima učenik/ca sa većim brojem bodova.¹³

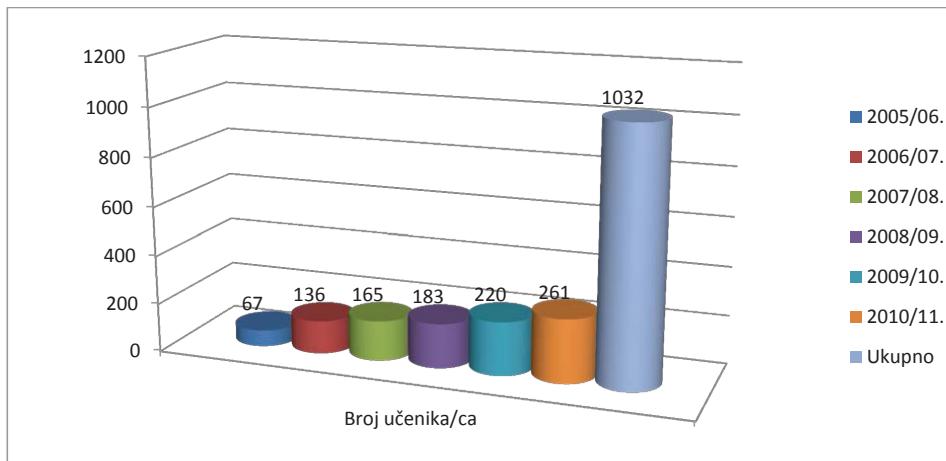
Prema Izveštaju koji je maja 2011. godine sačinilo Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (MPN) o rezultatima upisa u srednje škole za period 2005–2010. godine, (MPN 2011: 5–18) broj evidentiranih kandidata romske nacionalne manjine upisanih primenom mera afirmativne akcije značajno se povećao, čak udvostručio u periodu od 2006/07 do 2010/11. godine.

13 Primer preuzet iz „Informatora o afirmativnoj meri za upis učenika romske nacionalnosti u srednju školu”, koji je 2011. godine zajednički izdalo Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, državnu upravu i lokalnu samoupravu RS, Ministarstvo prosvete i nauke RS i Misija OEBS u Srbiji, kako bi upoznali buduće srednjoškolce romske nacionalnosti kako da ostvare pravo na upis afirmativnim merama školske 2011/12. godine, str. 2.

Tabela broj 2. Učenici/e romske nacionalnosti upisani u srednje škole primenom mera afirmativne akcije (MPN 2011:6)

Period	2005/06.	2006/07.	2007/08.	2008/09.	2009/10.	2010/11.	Ukupno
Broj učenika/ca	67	136	165	183	220	261	1032

Grafikon broj 2. Učenici/e romske nacionalnosti upisani u srednje škole primenom mera afirmativne akcije (MPN 2011:6)

Podaci u navedenom izveštaju nisu rodno razvrstani, osim što se navodi činjenica da je u odnosu ženske i muške populacije romske dece koja upisuju srednje škole, nešto veća zastupljenost učenica: u školskoj 2009/10. godini ovaj odnos je bio 45% : 55%, dok je 2010/11. godine on iznosio 40% : 60%. Naglašava se takođe da se pri sprovođenju afirmativnog upisa u velikoj meri izlazilo u susret željama kandidata, jer su najzastupljenija područja rada istovremeno i najatraktivnija: zdravstvo, trgovina i ekonomija.

Činjenica jeste da su romske učenice i učenici, znajući da će zbog afirmativne akcije lista želja biti uzimana u obzir, iskazivali i nerealne želje u odnosu na broj ostvarenih bodova, ali se poslednjih godina ipak realnije pristupa iskazivanju želja, tako da je odnos između želja i mogućnosti ipak povoljniji. Od deset obrazovnih profila na koje je afirmativnom akcijom upisano najviše romskih kandidata, šest profila je u četvorogodišnjem a četiri u trogodišnjem trajanju, navodi se u dokumentu Ministarstva prosvete i nauke.

Tabela broj 3. Učenici/e romske nacionalnosti upisani u srednje škole primenom mera afirmativne akcije u periodu od 2005. do 2010. godine po područjima rada (MPN 2011:13)

Područje rada	2005/06.	2006/07.	2007/08.	2008/09.	2009/10.	2010/11.	Ukupno
Zdravstvo i socijalna zaštita	24	28	42	44	58	66	262
Trgovina, ugostiteljstvo i turizam	9	32	30	24	28	40	163
Ekonomija, pravo i administracija	11	17	16	34	26	37	141
Saobraćaj	5	12	16	18	34	31	116
Delatnost ličnih usluga	3	15	21	5	18	23	85
Mašinstvo i obrada metala	2	10	13	17	16	15	73
Elektrotehnika	5	9	10	10	8	14	56
Hemija, nemetali i grafičarstvo	2	3	7	15	7	14	48
Gimnazija	4	2	3	6	9	7	31
Poljoprivreda, proizvodnja i prerada hrane	1	5	4	2	7	10	29
Šumarstvo i obrada drveta	1	2	1	2	2	/	8
Geodezija i građevinarstvo	/	/	2	3	2	2	9
Tekstilstvo i kožarstvo	/	1	/	2	2	/	5
Geologija, rudarstvo i metalurgija	/	/	/	1	2	2	5
Ukupno	67	136	165	183	220	261	1032

Tabela broj 4. Deset obrazovnih profila na koje je upisano najviše učenika/ca romske nacionalnosti u srednje škole od 2005. do 2010. godine (MPN 2011: 13)

Obrazovni profil	2005/06.	2006/07.	2007/08.	2008/09.	2009/10.	2010/11.	Ukupno
Medicinska sestra – tehničar	7	18	16	19	23	30	113
Ekonomski tehničar	4	9	10	12	18	19	72
Tehničar drumskog saobraćaja	5	6	10	10	17	19	67

Ženski frizer	2	9	13	2	9	12	47
Trgovac	1	6	10	3	7	9	36
Pedijatrijska sestra – tehničar	4	3	5	5	7	7	31
Mašinski tehničar za kompjutersko konstruisanje	1	5	4	10	4	6	30
Kuvar	/	4	7	1	9	8	29
Pravni tehničar	2	2	2	9	4	9	28
Vozač motornih vozila	/	6	2	1	10	8	27

Prema podacima Nacionalnog saveta romske nacionalne manjine i Kancelarije za ljudska i manjinska prava (www.ljudskaprava.gov.rs; www.romskinacionalnisavet.org.rs), školske 2011/12. godine upisano je afirmativnom akcijom 380 učenika/ca romske nacionalnosti u srednje škole u Srbiji, dok je 2012/13. godine upisano njih 362. Dakle, za deset godina primene afirmativnih mera, tek oko 2.000 romske dece je upisalo srednju školu (računajući podatak Ministarstva prosvete i nauke da je 1032 učenika romske nacionalnosti upisalo srednju školu afirmativnim merama od 2005. do 2010. godine), što je izuzetno mali broj s obzirom na vremenski period primene i broj romske populacije koji živi u Srbiji, čak i ako uzimamo u obzir samo zvanične podatke o broju Romkinja i Roma u našoj zemlji.

Takođe, sadašnji sistem podrazumeva princip „jedan kandidat po obrazovnom profilu”, što otvara pitanje koliko je takvo rešenje u skladu sa tvrdnjom države da ima nameru da što veći broj romske dece uključi u obrazovni sistem. Sem toga, sporno je i na osnovu kojih kriterijuma je izračunato da razlika u obrazovanju romskih kandidata i kandidata iz opšte populacije može da se nadomesti sa 30 bodova, koliko romska deca mogu da imaju manje da bi se upisala na određeni obrazovni profil.

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, kao ni ostale institucije uključene u ovaj proces, pre svih Kancelarija za ljudska i manjinska prava, nisu vodili evidenciju u proteklih deset godina i nemaju bazu podataka o tome kakav su uspeh romske učenice i učenici postigli u svom srednjoškolskom obrazovanju, koliko njih je nastavilo dalje školovanje, koliko je njihov uspeh uticao na romsku decu iz okruženja da se i oni podstaknu i zainteresuju za dalje školovanje, da li su uspeli da se zaposle i koliko se njihov kvalitet života uopšte promenio nakon završene srednje škole. Takođe, važno je reći i da podaci koji postoje nisu rodno razvrstani, tako da uglavnom od ovih institucija ne možemo dobiti precizne odgovore o uključivanju devojčica romske nacionalnosti u obrazovni sistem u Srbiji.

Fakulteti i visoke škole

Kriterijume za upis putem mera afirmativne akcije studenata i studentkinja romske nacionalnosti na fakultete i visoke škole, kao i u srednjoškolskom obrazovanju, utvrđuje Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i Kancelarija za ljudska i manjinska prava, a sprovode se u saradnji sa Nacionalnim savetom romske nacionalne manjine, Kancelarijom za inkluziju Roma AP Vojvodine i romskim nevladitim sektorom. Odnose se na kandidate romske nacionalnosti koji po-

lažu prijemni ispit za upis u prvu godinu studija na visoke škole i fakultete čiji je osnivač Republika Srbija, odnosno ispit za proveru sklonosti i sposobnosti, u propisanom postupku, ako je polaganje takvog ispita predviđeno konkursom, ali ipak nemaju dovoljno bodova da se upišu na željeni fakultet ili visoku školu.

Jedan od uslova za korišćenje mehanizma afirmativnih mera jeste i taj da se kandidat izjasni kao pripadnik romske nacionalne manjine. Kancelarija za ljudska i manjinska prava sastavlja jedinstvenu listu kandidata, koju dostavlja Ministarstvu prosветe, nauke i tehnološkog razvoja, koje, nakon što utvrdi da su ispunjeni uslovi za sprovođenje afirmativne mere, izrađuje pojedinačna rešenja za svakog kandidata posebno i dostavlja ih visokoj školi, odnosno fakultetu.

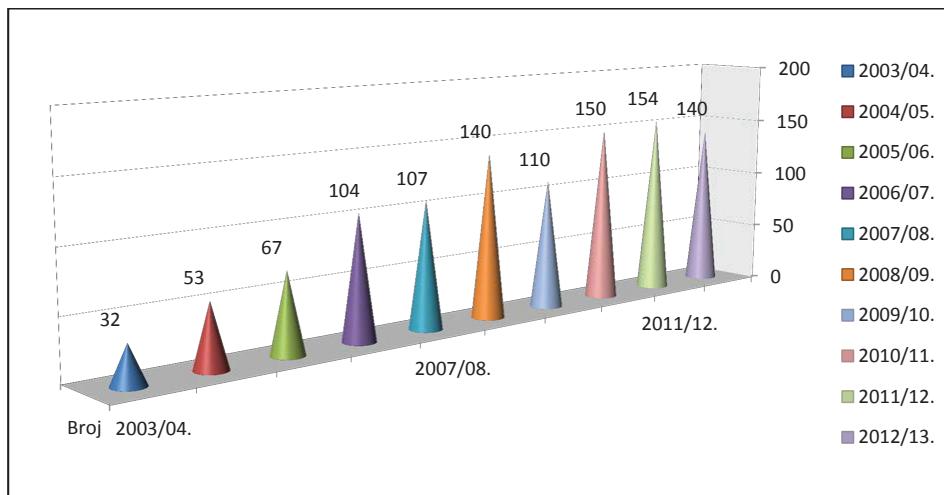
Osnovna ideja ovih mera od početka njihovog sprovođenja, od akademске 2003/04. godine, nije bila samo da se obezbedi romskim studentkinjama i studentima mesto na fakultetu, već i da se upišu na „teret” budžeta, što se može smatrati i svojevrsnim vidom stipendiranja.

U proteklih deset godina primene na fakultete i visoke škole u Srbiji, prema podacima Kancelarije za ljudska i manjinska prava i Nacionalnog saveta romske nacionalne manjine (www.romskinacionalnisavet.org.rs; www.ljudskaprava.gov.rs), upisano je više od 1.100 studentkinja i studenata Roma.

Tabela broj 5. Broj upisanih studenata/kinja romske nacionalnosti na fakultete i visoke škole afirmativnim merama u periodu od 2003. do 2013. godine.

Period	2003 /04.	2004 /05.	2005 /06.	2006 /07.	2007 /08.	2008 /09.	2009 /10.	2010 /11.	2011 /12.	2012 /13.
Broj	32	53	67	104	107	140	110	150	154	140

Grafikon broj 3. Broj upisanih studenata/kinja romske nacionalnosti na fakultete i visoke škole afirmativnim merama u periodu od 2003. do 2013. godine.

Iako su na ovom polju postignuti određeni rezultati, pri čemu se svake godine broj upisanih studentkinja i studenata Roma uglavnom povećava, ovaj proces neprestano prati niz problema i nesporazuma. Pre svega, sadašnje rešenje primene afirmativnih mera za upis na fakultete i visoke škole nije zakonski regulisano, dakle ne postoji Pravilnik o sprovođenju afirmativne akcije, što proizvodi osnovni sistemski problem, a to je da se čitava procedura oslanja na dobru volju i agilnost trenutnih donosilaca odluka u Ministarstvu prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, ali i na fakultetima i visokim školama.

Naime, forma rešenja koje za svakog kandidata ponaosob Ministarstvo prosvete izrađuje i šalje visokoobrazovnim ustanovama jeste *preporuka*,¹⁴ što znači da sam upis zavisi od još jednog autonomnog aktera – univerziteta, što može da uspori i komplikuje proceduru, ali i daje mogućnost da univerziteti, kao autonomne jedinice, odlože ili odbiju da primene mere afirmativne akcije. Dešavalo se da Ministarstvo prosvete zakasni sa uručivanjem rešenja fakultetima i visokim školama, a da oni u tom slučaju odlože upis romskih studenata do trenutka prenosa sredstava za njihovo studiranje na račun pojedinačnog fakulteta ili visoke škole.

Rok za izradu Pravilnika za sprovođenje afirmativne akcije (koji nije ispoštovan!) kojim bi se regulisala struktura, sprovođenje, praćenje i vrednovanje ovog procesa u Akcionom planu za sprovođenje Strategije za unapređenje položaja Roma za period 2012–2015. godine – bio je kraj 2014. godine, i to je obaveza pre svega Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i Kancelarije za ljudska i manjinska prava. Donošenje ovakvog pravno obavezujućeg dokumenta je neophodno jer dosadašnji način sprovođenja afirmativnih mera, tako da se svake godine iznova donose instrukcije, kriterijumi i metodi za njihovu realizaciju, dovode do nesporazuma, umanjuju njihov učinak i rezultate.

O tome svedoči i tekst u listu Telegraf (<http://www.telegraf.rs>) objavljen 26.06.2013. godine „Romi polažu prijemni ispit zajedno sa hendikepiranim osobama, odvojeni od ostalih”. Naime, na Poljoprivrednom fakultetu u Beogradu u objavljenom konkursu za upis u prvu godinu osnovnih akademskih studija za školsku 2013/14. godinu pripadnici romske nacionalnosti su svrstani u istu grupu sa hendikepiranim osobama, odvojeni od svih ostalih. Telegraf objavljuje i tekst Konkursa potpisani od strane dekana fakulteta:

„Upis lica sa invaliditetom i pripadnici romske nacionalnosti

Osobe sa hendikepom mogu polagati prijemni ispit na način prilagođen njihovim mogućnostima, a u skladu sa objektivnim mogućnostima fakulteta. Osobe sa hendikepom su u obavezi da pismeno obrazlože na koji način je potrebno prilagoditi polaganje prijemnog ispita. Za dodatne informacije i konsultacije osobe sa hendikepom mogu se obratiti Univerzitetskom centru za studente sa hendikepom na telefon 011/3370-686 ili elektronskom poštom ucsh@rect.bg.ac.rs Univerzitetski centar se nalazi u Bulevaru kralja Aleksandra broj 71. Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja donosi odluku o eventualnom upisu u budžetske kvote.”

Isti list prenosi izjavu referenta za studentska pitanja Poljoprivrednog fakulteta: „Nema govora o diskriminaciji i sve je po zakonu. Odluku sprovodimo po rešenjima Ministarstva prosvete,

¹⁴ U rešenju Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja broj 612-00-01522/68/213-04 upućenom 23.09.2013. godine Visokoj poslovnoj školi strukovnih studija u Novom Sadu, između ostalog je navedeno: „Imajući u vidu da su ove mere deo Akcionog plana za unapređenje obrazovanja Roma, koji je usvojila Vlada Republike Srbije 27. januara 2005. godine, Načrta strategije za smanjenje siromaštva, kao i regionalnog programa „Dekada uključivanja Roma 2005–2015. godine, smatramo da su ispunjeni uslovi da se omogući upis u okviru kvote u statusu studenta koji se finansiraju iz budžeta sledećim kandidatima [...]”.

koje je ovu uredbu donelo pre dve godine zarad lakšeg upisa romskih i hendikepiranih studenata na fakultete. Ovo je pomoć takvim licima i može biti govora jedino o pozitivnoj diskriminaciji.” Sa druge strane, list navodi negativne reakcije velikog broja roditelja budućih studenata Poljoprivrednog fakulteta koji tvrde da su Romi diskriminisani u ovoj obrazovnoj ustanovi, jer su svrstani u grupu sa hendikepiranim licima, dok ispit svi ostali studenti polažu na drugom mestu. Od zvaničnika Kancelarije za ljudska i manjinska prava Republike Srbije, Telegraf u istom tekstu beleži sledeću reakciju: „Nije lepo da se Romi svrstavaju u grupu sa hendikepiranim osobama.”

Upravo nepostojanje sistemskog rešenja u ovoj sferi ostavilo je mogućnost donosiocima odluka da ovaj proces usmere u daleko nepovoljnijem smeru za pripadnike romske nacionalne manjine i njihovo uključivanje u obrazovni sistem. Naime, Odlukom Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja o broju studenata za upis u prvu godinu osnovnih akademskih i strukovnih studija akademske 2013/14. godine, „svaka visokoškolska ustanova je obavezna da predvidi 2% od broja studenata koji se finansiraju iz budžeta za kandidate romske nacionalnosti, kao i za lica sa invaliditetom” (Dopis Kancelarije za ljudska i manjinska prava broj 601-00-3/2013-07).

Dakle, 2013/14. akademske godine je primena mera afirmativne akcije za upis studenata romske nacionalnosti ograničena kvotom od 2%, što nikako ne može biti u skladu sa ciljem države Srbije da se procenat visokoobrazovanih Roma i Romkinja poveća i time prevaziđe njihova pozicija marginalizovanosti. Posledice ovakve odluke, ukoliko ona ostane na snazi i narednih godina, sigurno će biti značajno manji broj romskih studenata i studentkinja na fakultetima i visokim školama. Smisao afirmativnih mera jeste da se omogući afirmisanje onih koji zbog opšte društvene marginalizovanosti ne kreću sa istih početnih pozicija i samim tim ne mogu ravnopravno učestvovati u takmičenju; međutim, ovakvom odlukom i ograničavanjem podrške obeshrabruje se i destimuliše inkluzija Roma i Romkinja u visoko obrazovanje.

Sprovodenje afirmativnih mera se zapravo svodi isključivo na proceduru upisa, koju često prate kašnjenja nadležnih institucija i ministarstava; one takođe ne podrazumevaju rad na prevazilaženju prepreka sa kojima se romski učenici/e i studenti/kinje suočavaju pre upisa, kao što su motivacija, priprema i polaganje mature, priprema i polaganje prijemnog ispita na fakultetima i visokim strukovnim školama, za šta je potrebno izdvojiti i određena finansijska sredstva, koja njihove porodice uglavnom ne mogu da obezbede.

Sem toga, nakon položenog prijemnog ispita romski studenti i studentkinje se suočavaju sa problemom smeštaja u studentskim domovima, što je većini njih preduslov za dobar uspeh tokom studiranja. Reč je zapravo o tome da je konkurs za mesta u studentskim domovima uglavnom otvoren od 01.09. do 15.09. tekuće godine i da, ukoliko Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja ne prosledi rešenja o upisu afirmativnom merom fakultetima i visokim školama do 15.09., romski studenti/kinje ne mogu da se upišu na željene visokoobrazovne institucije, a ako nisu upisani, ne mogu ni da konkurišu za mesta u studentskim domovima. Takva situacija vrlo često buduće brucoše koji ne žive u velikim univerzitetским gradovima i njihovoj blizini, dovodi do odluke da odustanu od studiranja.

Značajna podrška studentima/kinjama romske nacionalnosti jeste i stipendija Ministarstva prosvete u visini od 6.100,00 dinara, koja se, međutim, dodeljuje tek od druge godine studija na osnovu postignutog uspeha u prvoj godini. Time su brucoši uskraćeni za ovakav, za njih značajan, vid finansijske podrške, jer čak i ako uspeju da savladaju sve barijere do prijemnog ispita, upišu se na fakultet i dobiju smeštaj u studentskom domu, suočavaju se sa problemom nedostatka finansijskih sredstava za knjige, pribor za rad, studentsku menzu, smeštaj u studentskom domu, koji se takođe plaća itd. Sem navedenih nedostataka u primeni mehanizma afirmativnih mera prevazilaženje

zahteva između ostalog i objedinjavanje i koordinaciju različitih aspekata podrške (upis, studentski dom, stipendije...), primetan je nedostatak sistema praćenja i vrednovanja efikasnosti, kao i nepostojanje rodne statistike o upisu Romkinja na fakultete i visoke škole. Institucije koje su zadužene za primenu afirmativnih mera čak i nakon deset godina od početka njihovog sprovođenja ne poseduju podatke o tome koliko studenata i studentkinja romske nacionalnosti poseduje visoko obrazovanje, koliko njih se zaposlilo, kakav je efekat to imalo na njihov standard života, da li je njihov pozitivan primer uticao na okruženje u kome žive itd. Veoma značajni bi bili i podaci o tome koliko je Romkinja koje su upisale fakultete uopšte uspelo i da ih završi, da li su zaposlene, kakve je promene to iniciralo u njihovim porodicama, koliko su tradicionalni patrijarhalni odnosi u romskim porodicama bili prepreka na njihovom putu do visokog obrazovanja i da li su i kako uspele da ih prevaziđu.

Ipak, bez obzira na niz navedenih nedostataka u primeni afirmativnih mera, one jesu deo sistema i njihovom primenom jeste postignut određeni napredak u procesu unapređenja obrazovanja Roma i njihovom pristupu obrazovnom sistemu. Uz donošenje potrebne obavezujuće pravne regulative i različite ali koordinisane dodatne forme obrazovne podrške romskoj populaciji koja ulazi u sistem obrazovanja (na osnovnom, srednjem i visokom stepenu), sigurno se mogu postići uspešniji i kvalitetniji rezultati.

Obrazovanje Roma i Romkinja na svim nivoima u AP Vojvodini

Prema podacima Pokrajinskog sekretarijata za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice, pripremnim predškolskim programom¹⁵ u školskoj 2012/2013. godini u predškolskim ustanovama i osnovnim školama u AP Vojvodini, obuhvaćeno je ukupno 18.810 dece, pri čemu se nastava ostvaruje na srpskom, mađarskom, slovačkom, rumunskom, rusinskom i hrvatskom jeziku, ali i dvojezično u nacionalno mešovitim sredinama. Pohađanje tog programa u dečjim vrtićima, čiji je osnivač Pokrajina ili jedinica lokalne samouprave, jeste besplatno. Postoje 44 predškolske ustanove u 38 opština i šest gradova u Vojvodini.

Kada su u pitanju deca romske nacionalnosti, školske 2012/2013. godine u ustanovama predškolskog vaspitanja i obrazovanja u Pokrajini pripremnim predškolskim programom za decu u godini pred polazak u osnovnu školu, obuhvaćeno je ukupno 721 dete, što je u odnosu na 2011/12. školsku godinu više za 198 dece.

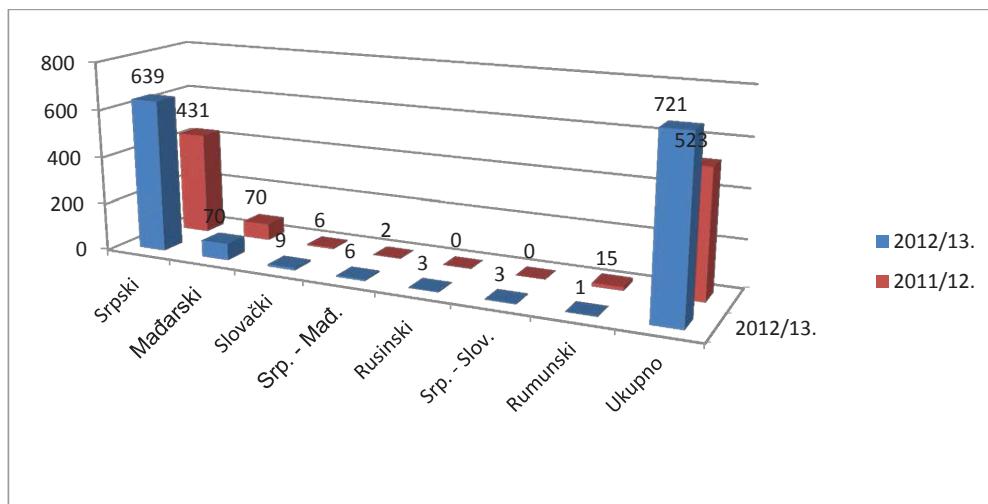
Tabela broj 6. Obuhvat dece romske nacionalnosti pripremnim predškolskim programom na srpskom jeziku i drugim jezicima vaspitnoobrazovnog rada 2011–2013. godine

Jezik	Broj dece 2012/13. godine	Broj dece 2011/12. godine
srpski	629	431
mađarski	70	70

¹⁵ Informacija o obuhvatu dece obaveznim pripremnim predškolskim programom u AP Vojvodini u školskoj 2012/2013. godini dostupna je na: www.puma.vojvodina.gov.rs

slovački	9	6
rumunski	1	15
rusinski	3	/
srpski i mađarski (dvojez.)	6	2
srpski i slovački (dvojez.)	3	/
Ukupno	721	523

Grafikon broj 4. Obuhvat dece romske nacionalnosti pripremnim predškolskim programom na srpskom jeziku i drugim jezicima vaspitnoobrazovnog rada 2011–2013. godine

Zaključak koji se nameće nakon pogleda na podatke o obuhvatu romske dece pripremnim predškolskim programom u AP Vojvodini jeste pre svega mali broj dece koja pohađaju predškolske ustanove. Ipak, raduje podatak da je 2012/13. školske godine bilo 198 dece više nego prethodne. Veoma značajna stvar jeste i šarolikost jezika na kojima deca romske nacionalnosti pohađaju pripremni predškolski program, što govori o njihovoj multilingvalnosti, kojoj bi trebalo posvetiti više pažnje i negovati je kao prednost ove dece.

Takođe, iako se u Pokrajinskom sekretarijatu za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice podaci o broju dece koja su obuhvaćena pripremnim predškolskim programom vrlo detaljno obrađuju po nacionalnoj osnovi i redovno ažuriraju, ono što nedostaje, naročito kad je reč o romskoj deci, jeste rodno razvrstavanje podataka. Na taj tačin bi se stekao uvid u odnos broja ženske i muške dece koja pohađaju predškolske ustanove te, u skladu sa rezultatima, planirale buduće akcije u cilju njihovog što većeg obuhvata.

Što se osnovnog obrazovanja tiče, prema podacima Pokrajinskog sekretarijata za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice,¹⁶ u redovnim obaveznim školama 2012/13. školske godine nastavu je pohađalo 8.272 učenika romske nacionalnosti, što u odnosu na ukupan broj učenika u pomenutim školama čini 5,43%. U poređenju s 2011/12. školskom godinom učenika Roma više je za 398 ili 5,05%.

U osnovnim muzičkim školama 2012/13. školske godine nastavu je pohađalo 67 učenika Roma, što u odnosu na ukupan broj učenika u pomenutim školama čini 1%; u poređenju sa 2011/12. školskom godinom učenika Roma više je za 31.

U osnovnim baletskim školama 2012/13. školske godine nije bilo učenika Roma isto kao ni 2011/12 školske godine.

U osnovnim školama za učenike sa smetnjama u razvoju 2012/13. školske godine nastavu je pohađalo 557 učenika Roma, što u odnosu na ukupan broj učenika u pomenutim školama čini 26,15%. U poređenju sa 2011/12. školskom godinom učenika Roma manje je za 66 ili 10,59%.

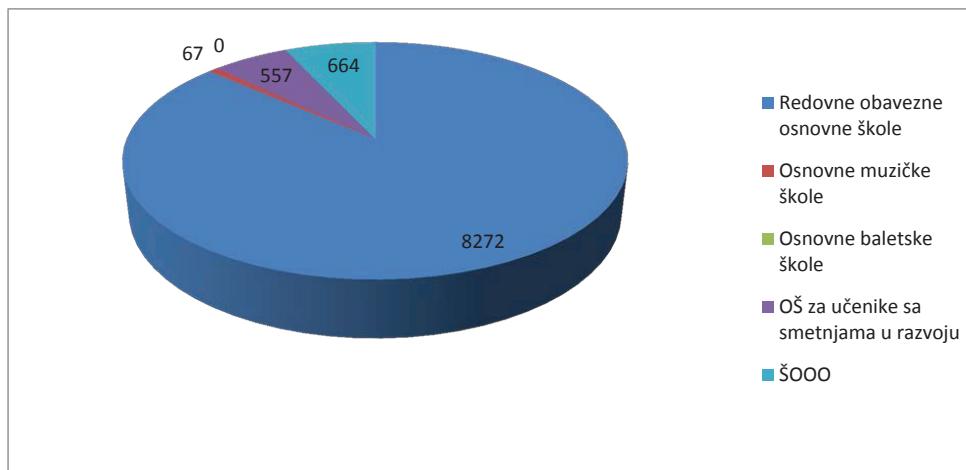
U osnovnim školama za obrazovanje odraslih 2012/13. školske godine nastavu je pohađalo 664 polaznika romske nacionalnosti, što u odnosu na ukupan broj učenika u pomenutim školama čini čak 45,39%. U poređenju sa 2011/12. školskom godinom odraslih polaznika romske nacionalnosti više je za 115 ili 20,95%.

Tabela broj 7. Broj učenika/ca romske nacionalnosti u osnovnim školama na teritoriji AP Vojvodine 2011–2013. godine

Osnovne škole na teritoriji AP Vojvodine	Redovne obavezne osnovne škole	Osnovne muzičke škole	Osnovne baletske škole	Osnovne škole za učenike sa smetnjama u razvoju	Osnovne škole za obrazovanje odraslih
2012/13. god	8272	67	/	557	664
2011/12. god.	7874	36	/	623	549

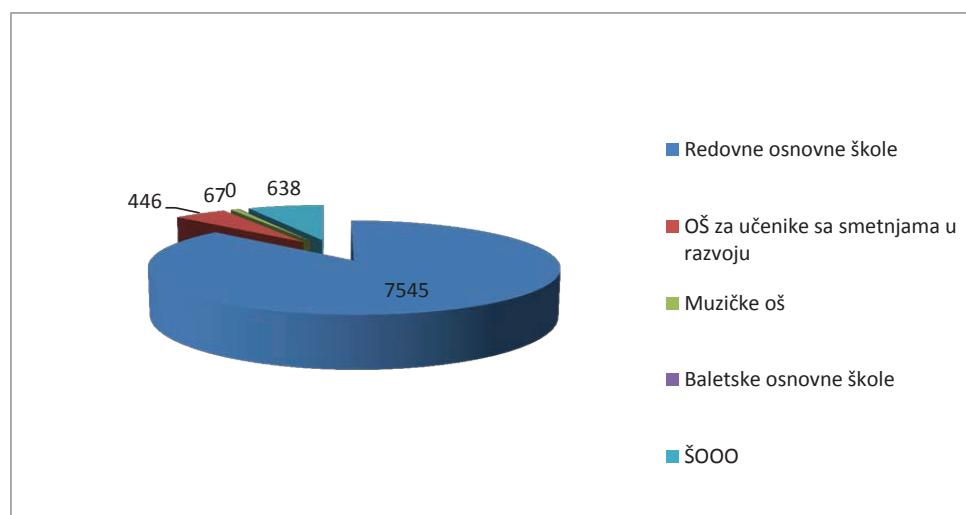
16 Informacija o osnovnom obrazovanju i vaspitanju učenika, s posebnim osvrtom na obrazovanje pripadnika manjinskih nacionalnih zajednica u APV u školskoj 2012/13. godini, dostupno na: www.puma.vojvodina.gov.rs

Grafikon broj 5. Broj učenika/ca romske nacionalnosti u osnovnim školama na teritoriji AP Vojvodine 2011–2013. godine

U osnovnim školama sa sedištem na teritoriji AP Vojvodine vaspitnoobrazovni rad ostvaruje se na šest nastavnih jezika: srpskom, mađarskom, slovačkom, rumunskom, rusinskom i hrvatskom, kao i dvojezično – na srpskom i na jednom od jezika nacionalnih zajednica.

Grafikon broj 6. Broj učenika/ca romske nacionalnosti u osnovnim školama na teritoriji AP Vojvodine prema jezicima i tipovima osnovnih škola u školskoj 2012/13. godini

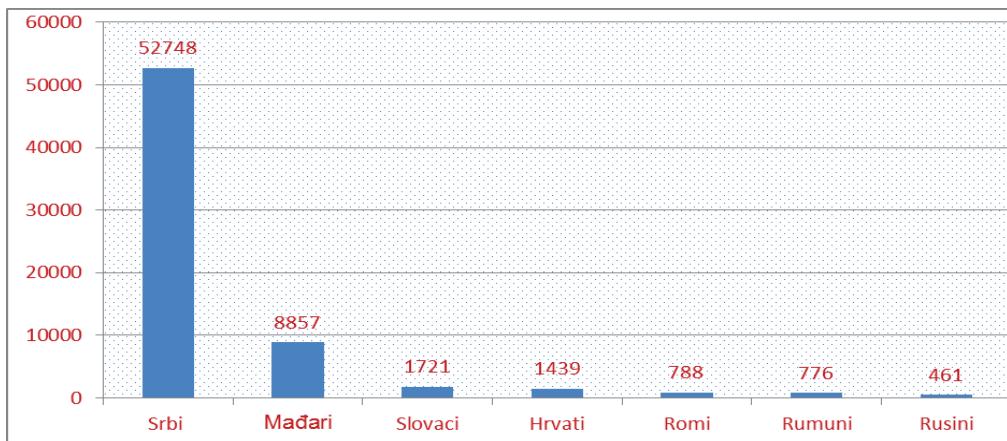

Za učenike pripadnike nacionalnih zajednica koji nastavu pohađaju na srpskom nastavnom jeziku, u okviru izborne nastave, sa po dva časa nedeljno, obezbeđuje se učenje maternjeg jezika sa elementima nacionalne kulture, ako se za to izjasne učenici, odnosno njihovi roditelji.

Romski jezik sa elementima nacionalne kulture izučavalo je školske 2012/13. godine 534 učenika/ca, u 18 osnovnih škola, raspoređenih na teritoriji devet lokalnih samouprava (Ada, Bač, Bačka Palanka, Žabalj, Kikinda, Kovačica, Novi Sad, Odžaci i Sremska Mitrovica), što je u odnosu na 2011/12. školsku godinu manje za 35 učenika, kao i za dve lokalne samouprave, odnosno 3 škole.

Srednjim obrazovanjem¹⁷ u AP Vojvodini školske 2012/13. godine obuhvaćena su 71.522 učenika, upisana u 2.942 odeljenja gimnazija, stručnih, mešovitih i umetničkih škola. Prosečan broj učenika u odeljenju je oko 24. U odnosu na 2011/12. školsku godinu, broj učenika u srednjim školama u Pokrajini je manji za 584, a broj odeljenja za 14.

Grafikon broj 7. Nacionalni sastav učenika/ca u srednjim školama u AP Vojvodini

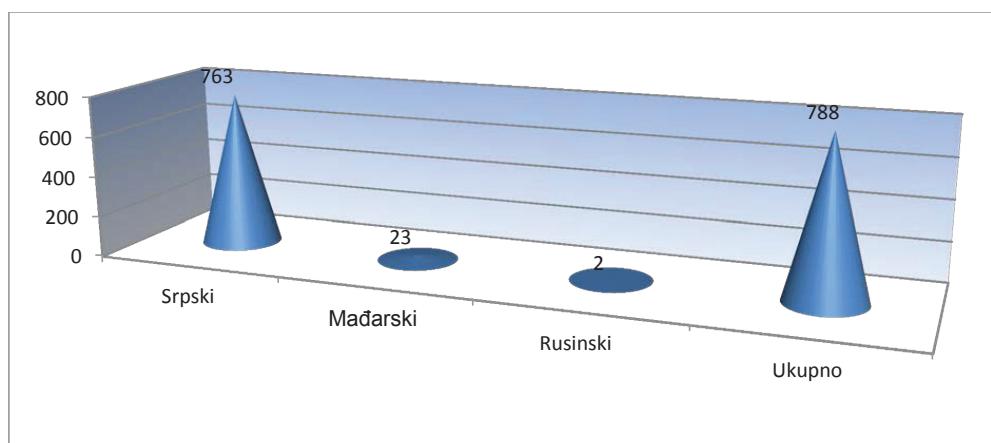
Prema Zakonu o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (Službeni glasnik RS broj 72/2009) vaspitnoobrazovni rad u srednjoj školi se ostvaruje na srpskom jeziku. Za pripadnike manjinskih nacionalnih zajednica nastava se realizuje na maternjem jeziku, a izuzetno može i dvojezično. Propisano je da se nastavni plan i program ostvaruju i na jeziku narodnosti, odnosno dvojezično, ako se za to izjasni najmanje petnaest učenika u odeljenju prvog razreda. Međutim, srednja škola u AP Vojvodini može da realizuje nastavu i školski program na jezicima manjinskih nacionalnih zajednica i za manje od petnaest učenika uz saglasnost Pokrajinskog sekretarijata za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice.

U srednjim školama na teritoriji Pokrajine, vaspitnoobrazovni rad ostvaruje se na šest nastavnih jezika: srpskom, mađarskom, slovačkom, rumunskom, rusinskom i hrvatskom jeziku. Ipak ako se učenik koji je pripadnik manjinske nacionalne zajednice školuje na srpskom jeziku, ima pravo da uči maternji jezik sa elementima nacionalne kulture kao izborni predmet.

¹⁷ Informacija o srednjem obrazovanju i vaspitanju učenika, s posebnim osvrtom na školovanje pripadnika manjinskih nacionalnih zajednica u APV u školskoj 2012/13. godini, dostupno na: www.puma.vojvodina.gov.rs

Status nacionalne zajednice ostvaruju i Romi, ali nastava na romskom jeziku nije organizovana u srednjim školama sa sedištem u AP Vojvodini, kao ni učenje romskog jezika sa elementima nacionalne kulture. Srednjim obrazovanjem u školskoj 2012/2013. godini obuhvaćeno je 788 učenika/ca Roma, što čini 1,10% od ukupnog broja učenika srednjih škola. To je 86 učenika/ca više nego 2011/12. školske godine, a upisani su u 88 srednjih škola u 36 lokalnih zajednica. Od navedenog broja srednjih škola, učenici/ce romske nacionalnosti pohađaju 70 stručnih škola, devet gimnazija, šest mešovitih i tri umetničke škole. Nastavu na srpskom jeziku školske 2012/13. godine slušalo je 763 učenika/ca Roma, na mađarskom 23 i dvoje učenika/ca na rusinskom jeziku.

Grafikon broj 8. Broj učenika/ca romske nacionalnosti u srednjim školama AP Vojvodine školske 2012/13. godine prema jeziku nastave

Primer dobre prakse kako motivisati romsku decu da upišu i završe upisanu srednju školu jeste projekat Pokrajinskog sekretarijata za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice i Fondacije za otvoreno društvo iz Budimpešte, koji je sprovođen u periodu od 2007. do 2013. godine. Naziv projekta je „Inkluzija dece romske nacionalnosti u srednje škole u AP Vojvodini”,¹⁸ a njegova osnovna namera je bila da se učenici/ce u što većem broju upisuju u srednje škole, naročito na obrazovne profile u četvorogodišnjem trajanju, da se poboljša njihov opšti uspeh tokom srednjoškolskog obrazovanja i da se poveća broj učenika/ca koji nastavljaju školovanje na fakultetima i visokim školama. Projekat je okupio veliki broj partnera: Savet za integraciju Roma u APV, Udruženje romskih studenata, Uniju romskih studenata, Vojvođanski romski centar za demokratiju, osnovne i srednje škole u AP Vojvodini, kao i lokalna romska udruženja sa teritorije AP Vojvodine. Za njegovu realizaciju su izdvojena značajna sredstva, čija ukupna vrednost iznosi oko 220 miliona dinara (str.7).

Projektom su obezbeđene 1.643 stipendije (str. 10), finansijska pomoć za nabavku udžbenika i školskog pribora, mentorska podrška i niz dodatnih pratećih aktivnosti: izleti i nagrade za najuspešnije učenike/ce, kurs engleskog jezika, letnja škola za romske devojčice, obilazak i informisanje o uslovima i mogućnostima nastavka školovanja na fakultetima i visokim školama strukovnih

¹⁸ Kriš Piger Jelena, Dimitrov Dragana, Vujović Lea, Katona Jasna (2014), Inkluzija dece romske nacionalnosti u srednje škole u AP Vojvodini (2007–2014. godine), Izveštaj o realizaciji projekta – rezultati, Novi Sad: Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice.

studija, nastavak školovanja u četvorogodišnjim srednjim školama za one koji su završili trogodišnje srednje stručne škole, obavezna edukacija za nastavnike mentore, štampanje Vodiča za mentore, akreditacija seminara za nastavnike mentore od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja. U sam projekat bilo je uključeno 860 učenika/ca, 110 nastavnika-mentora iz 90 redovnih srednjih škola na teritoriji AP Vojvodine (str.10).

„Uloga mentora bila je da obezbedi učenicima individualnu pomoć i podršku u razvoju veštine učenja (pedagoška uloga), da radi na optimalnoj integraciji učenika u šire i uže okruženje (socijalna uloga), kao i da razmenjuje informacije, savetuje, upoznaje se sa učenikom i njegovim ličnim problemima (psihološka uloga) i, ukoliko je potrebno, obezbedi dopunske nastavne sadržaje. Istovremeno, Tim za monitoring i evaluaciju je pratio stručni aspekt rada mentora, napredovanje učenika u učenju, nivo socijalne integracije u školi i saradnju mentora sa roditeljima učenika, dok je Tim za promociju obrazovanja (koji su činili uspešni romski studenti) informisao učenike o primeni mera afirmativne akcije, konkursima za stipendiranje i popularisao obrazovanje u romskim porodicama” (str. 10–11).

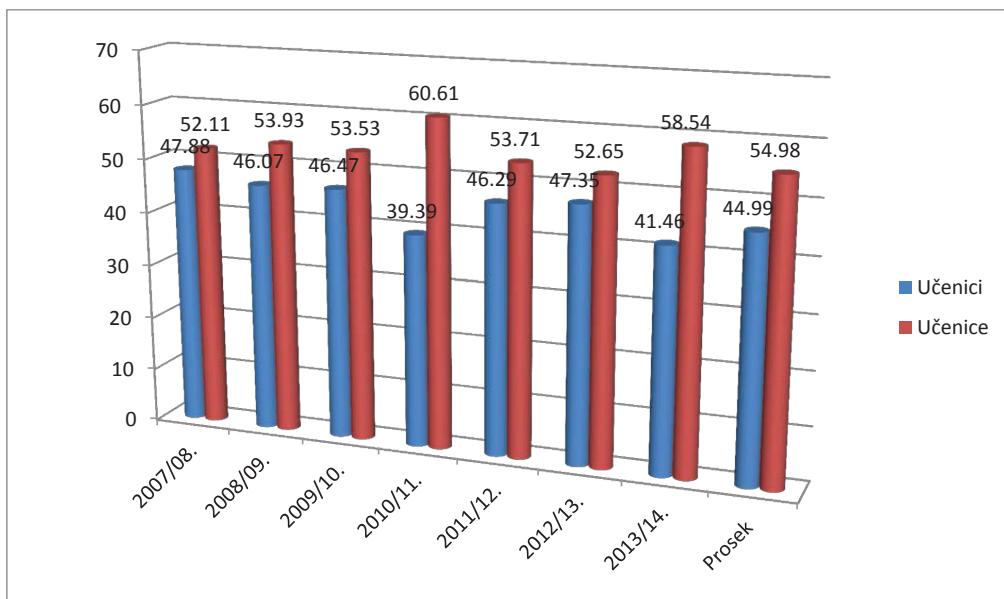
Tabela broj 8. Broj učenika/ca romske nacionalnosti upisanih u srednje škole u AP Vojvodini od 2007–2014. godine, u odnosu na broj dodeljenih stipendija u istom periodu (str. 13)

Školska godina	2007/08.	2008/09.	2009/10.	2010/11.	2011/12.	2012/13.	2013/14.
Broj upisanih učenika/ca	395	606	633	639	702	788	752
Broj dodeljenih stipendija	355	267	170	66	404	34	41

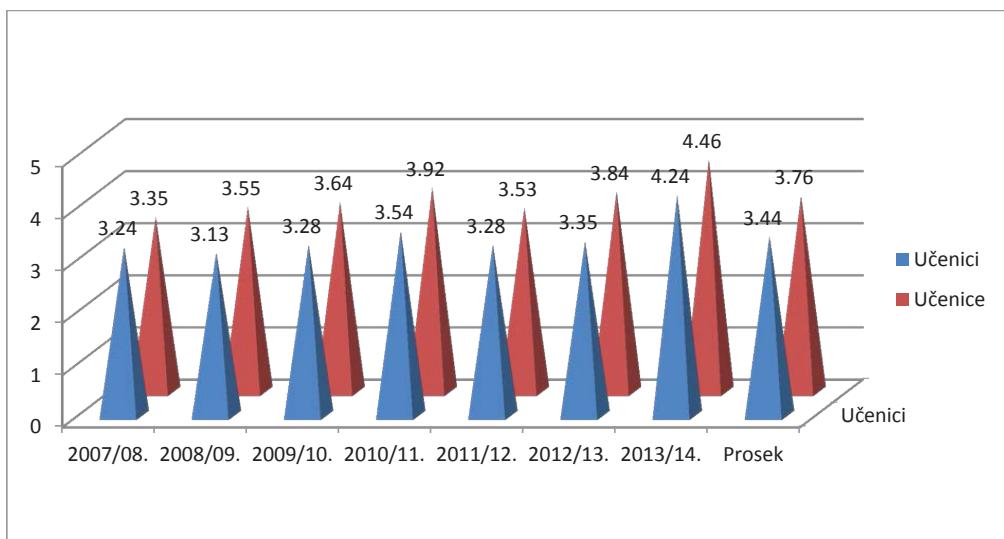
Iako se tokom realizacije projekta smanjivao broj stipendija koje su učenicima/cama dodeljivane, broj upisanih romskih srednjoškolaca i srednjoškolki se povećavao svake školske godine u periodu od 2007. do 2014., što potvrđuje potrebu za mentorskom i finansijskom podrškom. Rezultati takođe ukazuju na povećanje opšteg uspeha učenika/ca i na značajno manji procenat osipanja, odnosno napuštanja školovanja.

Važno je napomenuti da je na ovom projektu vođena i rodno senzitivna statistika tako da postoje izdvojeni podaci o uspehu stipendistkinja, koji pokazuju da romske devojčice kada stignu do srednje škole, uz mentorskiju i finansijsku pomoć, pokazuju ne samo bolje rezultate, tj. opšti uspeh u odnosu na dečake, već i više želje da završe srednju školu, jer je i procenat osipanja takođe manji kod devojčica nego kod dečaka (što potvrđuju i rezultati navedeni u grafikonima broj 9–11).

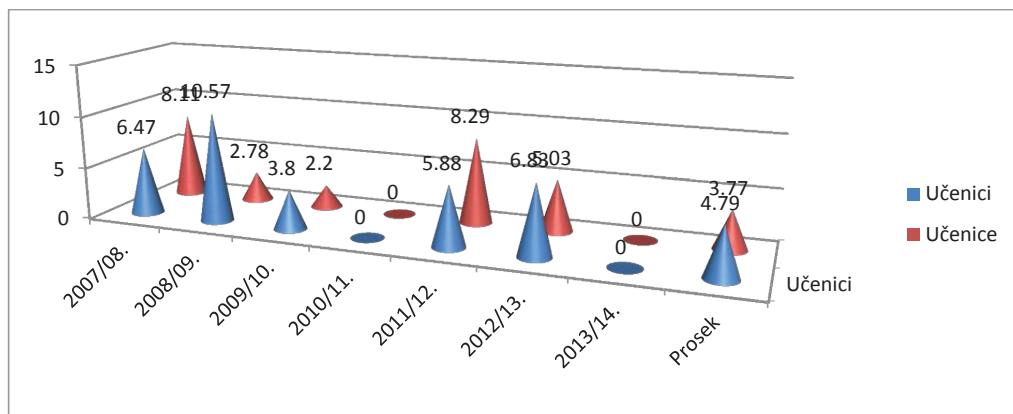
Grafikon broj 9. Procentualni prikaz zastupljenosti učenika/ca po polu u periodu od 2007. do 2014. godine (str. 14)

Grafikon broj 10. Opšti usp

Grafikon broj 11. Procenat osipanja učenika/ca po polu u periodu od 2007. do 2014. godine (str. 19)

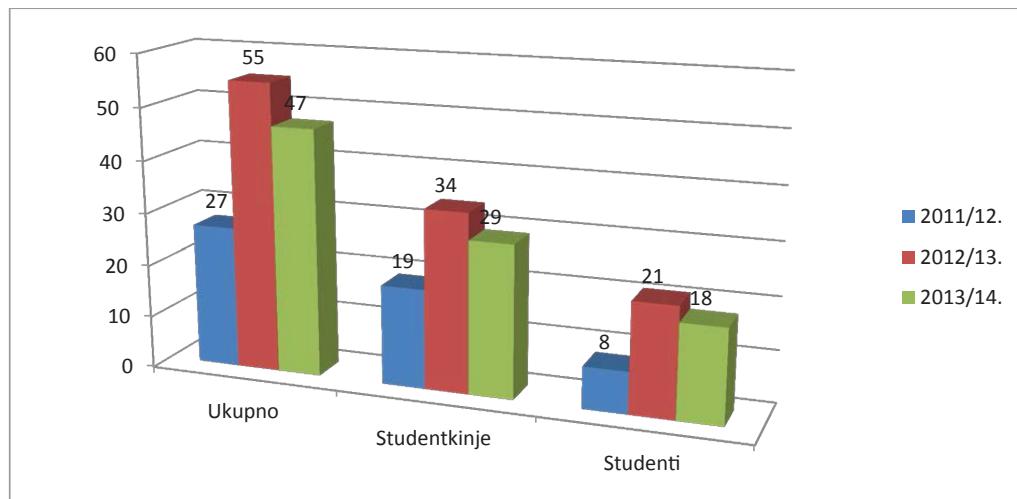
Na ovaj projekat treba gledati ne kao na socijalni program nego prvenstveno kao na edukativni, koji je imao za cilj povećanje broja učenika/ca romske nacionalnosti u srednjim školama i na akademskim studijama. Na osnovu postignutih rezultata mogu se formulisati dve osnovne preporuke za uspešnije i masovnije učešće romske populacije u srednjoškolskom obrazovanju: potrebno je uvođenje institucionalne mentorske podrške u srednjim školama, kao i institucionalno stipendiranje učenika i učenica koji su u četvorogodišnjim srednjim školama, kao neophodan uslov za njihov upis na visoke škole i fakultete.

Što se visokog obrazovanja u AP Vojvodini tiče, prema izveštaju zaštitnika građana o sprovođenju Strategije za unapređenje položaja Roma u Srbiji objavljenom 2012. godine, u periodu od 2009. do 2012. godine na visokim strukovnim školama čiji je osnivač Pokrajina, upisano je 168 studenata/kinja romske nacionalnosti, dok je u istom periodu na fakultetima koji su u sastavu Univerziteta u Novom Sadu studiralo ukupno 248 studenata Roma.

Prema podacima Kancelarije za inkluziju Roma AP Vojvodine, u poslednje tri akademske godine upisano je:

- 2011/12. godine 27 studenata, 19 studentkinja i osam studenata (Dopis Kancelarije za inkluziju Roma od 14.07.2011. godine, broj 389/11),
- 2012/13. godine 55 studenata, 34 studentkinje i 21 student (Dopis Kancelarije za inkluziju Roma od 20.07.2012. godine, broj 276/12),
- 2013/14. godine 47 studenata, 29 studentkinja i 18 studenata (Dopis Kancelarije za inkluziju Roma od 15.07.2013. godine, broj 214/13).

Grafikon broj 12. Broj upisanih studenata/kinja afirmativnim merama na Univerzitetu u Novom Sadu od 2011. do 2014. godine

Kao primer dobre prakse u AP Vojvodini može se navesti vršačka Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača „Mihailo Palov”, u kojoj je u akademskoj 2011/12. godini na romskom jeziku na prvoj godini studiralo 15 studenata i studentkinja, a na drugoj i trećoj po osmoro, dakle ukupno 31 student i studentkinja su nastavu slušali na svom maternjem jeziku; 2012/13 akademске godine je upisano njih 12, a iste godine je pomenuta institucija iznadrila i prvog diplomca od osnivanja ovog smera, devojku, vaspitača na romskom jeziku – Merimu Niku.

U romskoj zajednici u Vojvodini među studentima veći je broj devojaka nego mladića, pa se čini da su one spremnije da ulože veći napor i da uz sve teškoće nastave školovanje, kad su već do stigle srednjoškolsko obrazovanje, a tada su i njihovi roditelji motivisani da ih podrže. Romkinje su prisutnije u obrazovnom sistemu i treba im posvetiti pažnju jer su dvostruko diskriminisane: i od strane većinskog društva, jer pripadaju jednoj od nacionalnih zajednica koja se bori sa diskriminacijom većinskog društva, i unutar sopstvene, patrijarhalne zajednice.

To dokazuju i navedeni podaci o upisu na fakultete i visoke škole u AP Vojvodini u poslednje tri godine, ali kroz rodno senzitivni sistem podrške i afirmativne akcije neophodno im je pomoći da savladaju sa jedne strane pritisak kome su izložene u sopstvenoj zajednici, a sa druge nelagodnost koju osećaju u obrazovnom sistemu.

5. Metod istraživanja

5.1. Uzorak

Četiri su grupe odabранe u uzorku (koji se izjašnjavaju da pripadaju romskoj zajednici), podeljene po polu (muški (M) i ženski (F)): koordinatori i koordinatorke (K); pedagoški asistenti i pedagoške asistentkinje (PA); studenti i studentkinje (S); zdravstvene medijatorke (ZD). U tabeli su dati osnovni podaci:

Tabela broj 9. Ukupan uzorak u istraživanju

Ukupan uzorak u istraživanju								
Koordinatori/ke za romska pitanja	Pedagoški asistenti/kinje	Studenti/kinje	Zdravstvene medijatorke	Ukupno				
8 F	5 M	8 F	7 M	54 F	26 M	2 F	0 M	110
Σ 13	Σ 15	Σ 80	Σ 2	Σ 110				

Iz podataka se vidi da je ispitanica značajno veća grupa Romkinja nego Roma koje se nalaze na odgovarajućim pozicijama za sprovođenje afirmativnih mera u Vojvodini u 2013. i 2014. godini (za detalje videti odeljke 6.1, 6.2, 6.3. i 6.4).

5.2. Način ispitivanja

Ispitivanje je sprovedeno pomoću:

1. Upitnika
2. Intervjua.

Tri grupe su ispitane pomoću upitnika, koji sadrže tri (upitnici broj 1 i 2), odnosno četiri celine (upitnik broj 3), a jedna grupa je ispitana pomoću intervjeta (ZD).

Upitnici za koordinator/ke za romska pitanja i za pedagoške asistente/kinje sadrže sledeće celine:

1. Lični podaci;
2. Podaci o uslovima i načinu rada;
3. Podaci o drugim angažovanjima i kompetencijama.

Upitnik za studente/kinje sadrži sledeće celine:

1. Lični podaci;
2. Podaci o porodici;
3. Podaci o uslovima stanovanja;
4. Podaci o uslovima obrazovanja.

U okviru tih celina su zatvorena i otvorena pitanja – njih ukupno 98 (videti upitnike 1, 2. i 3. u Prilogu) i na njih su dobijeni zatvoreni i otvoreni odgovori.

Odgovori iz upitnika pod brojem 3. obrađivani su statističkom metodom tako što je sproveden Hi kvadrat test, ostali su rađeni ručno (upitnici broj 1. i 2), dok su sa zdravstvenim medijatorkama rađeni intervjui, budući da ova grupa ispitanica nije lako dostupna eksperimentalnim istraživanjima.

Upitnici su dokumentovani na osnovu grupa i pola, prema opštinama za koordinator/ke za romska pitanja i pedagoške asistente/kinje, a prema fakultetima/visokim školama za studente/kinje i čuvaju se u elektronskoj formi.

6. Rezultati istraživanja

6.1. Koordinatori/ke za romska pitanja u AP Vojvodini: statistički podaci

U Srbiji je od 2007. godine pokrenut program uvođenja koordinatora za romska pitanja u opštinama na inicijativu tadašnjeg Ministarstva za ljudska i manjinska prava, a uz finansijsku podršku Misije OEBS u Srbiji. Cilj je unapređenje položaja Roma i Romkinja na lokalnom nivou/u opštinama. Tokom 2008. godine Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike je preuzeo finansiranje u 20 opština, sa namerom da od 2009. godine lokalne samouprave nastave podršku radu koordinatora iz lokalnih budžeta, jer su oni spona i posrednik između romske zajednice i institucija.

U Srbiji je 2013. godine bilo angažovano 55 koordinatora za romska pitanja u jedinicama lokalne samouprave (uglavnom putem kratkoročnih ugovora o delu ili na određeno vreme), dok je u AP Vojvodini iste godine radilo njih 13.

Ni nakon sedam godina sprovodenja ovog programa ne postoji pravilnik kojim se reguliše rad koordinatora za romska pitanja (kao što postoji Pravilnik za pedagoške asistente/kinje). Njihova uloga u opštinama i gradovima nije jasno definisana, kao ni opis poslova i ciljevi, zbog čega je teško proceniti njihov učinak i rezultate rada. U većini slučajeva planirane aktivnosti su široko postavljene, te stoga nije moguće efektivno pratiti rezultate rada koordinatora (osim kada su aktivnosti u vezi sa lokalnim akcionim planovima, tada su jasno postavljene i merljive). Ključni zadatak koordinatora mora biti da posreduje između institucija i romske zajednice.

Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije (Social Inclusion and Poverty Reduction Unit – SIPRU) 2013. godine, u saradnji sa Centrom za istraživanje javnih politika, izradio je studiju čiji predmet je analiza programa, odnosno mehanizama za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Srbiji. U cilju izrade studije obavljeno je 65 intervjua sa predstavnicima nadležnih ministarstava, Nacionalne službe za zapošljavanje, centara za socijalni rad, pedagoškim asistentima/kinjama, zdravstvenim medijatorkama, koordinatorima/kama za romska pitanja i predstavnicima lokalne samouprave u 11 opština i gradova u Srbiji. Intervjui su rađeni u Pančevu, Novom Sadu, Somboru, Zrenjaninu, Barajevu, Kragujevcu, Kraljevu, Jagodini, Vranju, Surdulici i Bujanovcu. Opštine su izabrane na osnovu zarada (ispod ili iznad prosečne zarade u Srbiji), teritorijalne podele (Vojvodina, centralna, južna Srbija) i učešća Roma i Romkinja u ukupnom broju stanovnika u opštini.

Razgovori sa koordinatorima i koordinatorkama za romska pitanja vođeni su u 10 opština (koordinatorka iz Barajeva je bila nedostupna zbog korišćenja trudničkog bolovanja) na osnovu kojih su u pomenutoj studiji izvedeni određeni zaključci o njihovom radu (SIPRU 2013:11):

– Anketirani koordinatori/ke na dužnosti su u proseku 5,33 godine, što je duže od izbornog ciklusa za lokalne organe vlasti u Srbiji, na osnovu čega je zaključeno da izborni ciklus nije imao uticaj na položaj koordinatora/ki, odnosno na očuvanje radnog mesta.

– Utvrđeno je da ne postoje ustanovljene procedure niti usaglašena praksa procene korisnika i njihovih potreba, koordinatori/ke nemaju obavezu unificiranog registrovanja potreba romske populacije na teritoriji koju pokrivaju, a takođe nemaju ni pristup drugim bazama podataka koje imaju nacionalne institucije poput Centra za socijalni rad, Ministarstva zdravlja, Ministarstva prosvete, Nacionalne službe za zapošljavanje itd.

– Komunikacija u lokalnoj zajednici između koordinatora i Roma i Romkinja odvija se tako što skoro svi koordinatori/ke do informacija o korisnicima i njihovim potrebama dolaze kroz posete romskim naseljima najmanje jednom mesečno, ali su češće Romi i Romkinje ti koji iniciraju kontakt i to uglavnom odlazeći u kancelarije koordinatora. Kancelarije nekih od njih su van opštinske upravne zgrade, a neki su i bez kancelarije (Kovin, Kraljevo) iako su koordinatori/ke službenici opštinske administracije.

– Koordinatori/ke nemaju propisanu obavezu da kontaktiraju sa drugim institucijama, ali to ipak čine jer za tim postoji potreba, naročito kada se suoče sa problemima koji su u domenu rada drugih institucija (kao što su legalizacija objekata, nabavka dokumenata, prijava prebivališta i drugi). Ipak, komunikacija između pedagoških asistenata/kinja i koordinatora u lokalnoj zajednici je slaba, a sa zdravstvenim medijatorkama je i retka (kako se one ne bi izložile riziku odavanja poverljivih podataka).

– Koordinatori/ke pružaju Romima i Romkinjama besplatnu pravnu pomoć pri obezbeđivanju dokumenata i „prevođenju“ zahteva institucija koje oni ne razumeju. Reč je uglavnom o prevodu sa birokratskog na govorni jezik, razumljiv običnim ljudima. Međutim, konačna realizacija prava koju oni žele da ostvare u pojedinačnim institucijama (kao što je Centar za socijalni rad ili Nacionalna služba za zapošljavanje) van uvida je i kontrole koordinatora/ki iako su oni ti koji pomažu u uspostavljanju kontakta. Oni tek naknadno i povremeno, u slučaju da korisnik kod njih ponovo dođe, stiču uvid u to da li je pripadnik romske zajednice ostvario svoje pravo ili ne.

– Svi angažovani koordinatori i koordinatorke za romska pitanja upoznati su sa ključnim dokumentima za socijalno uključivanje Roma, kao što su lokalni akcioni planovi. Većina je na neki način učestvovala u njihovoj pripremi i primeni, tako da je i opis njihovog posla uglavnom u skladu sa postavljenim ciljevima u opštinskom/lokalmom planu.

Kao preduslove za uspešniji rad koordinatora Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije (SIPRU 2013:16) u pomenutoj studiji naveo je sledeće:

– Potrebno je da lokalne samouprave sistematizuju mesto za funkciju koordinatora, zaposle Roma ili Romkinju na neodređeno vreme i jasno definišu opis poslova koji su im u domenu. Ugovori o radu koordinatora za romska pitanja treba da sadrže zajednički minimum propisan od strane Kancelarije za ludska i manjinska prava, kako bi se na nacionalnom nivou stvorio ujednačen okvir za sprovođenje lokalnih politika čiji je cilj uključenje Roma i Romkinja.

– Treba standardizovati broj poseta koordinatora romskim naseljima (kao kod pedagoških asistenata/kinja i zdravstvenih medijatorki) kako bi oni imali bolji uvid u potrebe zajednice. Poželjno je, čak neophodno, da koordinatori/ke vode evidenciju ishoda procesa u kojima učestvuju Romkinje i Romi i da ih prosleđuju lokalnim samoupravama, a oni predlagačima politika i donosiocima odluka u nadležnim ministarstvima. Na osnovu ovih podataka imao bi se bolji uvid u to koliko institucije odgovaraju na potrebe korisnika romske manjine u Srbiji.

– Neophodno je uvesti protokol o saradnji između opštine i Ministarstva zdravlja, Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, Ministarstva za rad, zapošljavanje i socijalnu politiku, kako bi se osnažila saradnja između institucija i koordinatora i koordinatorki za romska pitanja.

Koordinatori/ke za romska pitanja u AP Vojvodini

U AP Vojvodini je 2013. godine radilo ukupno 13 koordinatora za romska pitanja. Za potrebe ovog rada marta 2014. godine je urađeno istraživanje čiji cilj je da utvrdi uslove, efikasnost i i faktore (ne)uspeha rada koordinatora i koordinatorki u opštinama u AP Vojvodini.

Upitnik ima ukupno 35 pitanja raspoređenih u tri celine:

1. Lični podaci;
2. Podaci o uslovima i načinu rada;
3. Podaci o drugim angažovanjima i kompetencijama.

Navedene celine ispituju pol, stručnu spremu, radni odnos, obuke koje su poхађali, zakonsku regulativu, poslove koje obavljaju, nacionalnu pripadnost, znanje jezika (romskog i stranih), saradnju sa NVO sektorom i hobi koordinatora i koordinatorki za romska pitanja.

Upitnik je popunilo 13 koordinatora i koordinatorki, od ukupno 16 koji su (i u ranijem periodu) bili angažovani na ovom poslu u Pokrajini. Koordinator iz opštine Kula nije bio dostupan za razgovor zbog zdravstvenih problema, usled kojih je početkom 2014. godine na sopstvenu inicijativu i napustio radno mesto, koordinator iz opštine Novi Kneževac je tokom 2013. godine takođe na svoj zahtev prekinuo radni odnos i otiašao u inostranstvo (oboje su bili zaposleni na neodređeno vreme na poziciji koordinatora), dok koordinator opštine Beočin nije učestvovao u istraživanju zbog korišćenja godišnjeg odmora (takođe zaposlen na neodređeno vreme).

Pitanje broj 1. Ukupni podaci po polu koordinatora

Na funkciji koordinatora u Vojvodini u 2014. godini više je Romkinja nego Roma (8F, 5M). Žene su angažovane u opštinama Bela Crkva, Odžaci, Kovin, Novi Sad, Apatin, Pančevo, Bačka Palanka i Zrenjanin, dok su muškarci zaposleni u Indiji, Baču, Somboru, Kikindi i Pećincima. Možda je dati podatak neočekivan, ali je on zapravo u saglasnosti sa podacima o obrazovanju (vidi pitanje br. 2) jer je veći broj Romkinja koje su završile IV stepen stručne spreme (gimnaziju nije nijedna završila). Ovome dodajemo još i podatak da su u pitanju uglavnom mlađe osobe u rasponu od 30 do 40 godina, što znači da svaka još može da se doškoluje (podatke videti u pitanju br. 30).

Pitanje broj 2. Školska sprema koordinatora

Ne postoji propisana regulativa koju školsku spremu treba da ima osoba na funkciji koordinatora/ke u JLS. Koordinatori/ke imaju uglavnom završenu srednju trogodišnju i četvorogodišnju stručnu spremu (gimnaziju nije niko završio). U obradi podataka računali smo da srednju školu imaju i oni koji su naveli da su poхађali ili završili prvu, drugu ili treću godinu Visoke strukovne škole, ali nisu diplomirali (takve su dve osobe). U upitniku nije ponuđena mogućnost „završena samo osnovna škola”, ali je u praksi jedan takav primer. Što se tiče sticanja diplome Visoke strukovne škole, ukupno je takve tri osobe. Ponuđena je i opcija „sa završenim fakultetom”, ali u praksi nije potvrđena. Što se tiče odnosa obrazovanja i pola, više je koordinatorki završilo IV stepen srednje

spreme (4F, 1M), ali je, sa druge strane, više koordinatora koji su završili visoke strukovne škole (1F, 3M). Međutim, ako uzmemo u obzir činjenicu da dve koordinatorke studiraju na Visokoj školi za obrazovanje vaspitača (završile prvu godinu), kao i da je jedan koordinator završio samo osnovnu školu, možemo zaključiti da su Romkinje koje obavljaju posao koordinatorke za romska pitanja obrazovanije od Roma na istoj funkciji. Ukupni podaci dati su u sledećoj tabeli:

Tabela broj 10. Ukupni podaci o školskoj spremi koordinatora i koordinatorki

Školska sprema	Koordinatorke	Koordinatori
Osnovna škola	/	1
Srednja škola III stepen	3	/
Srednja škola IVstepen	4	1
Gimnazija	/	/
Visoka škola	1	3
Fakultet	/	/

Tačno je da nikavim dokumentom nije definisana stručna sprema potrebna za obavljanje posla koordinatora/ke, niti je precizirano da moraju postojati određeni parametri vezani za pol (npr. da je obavezno da bude polovina muških i polovina ženskih koordinatora). Osim toga, svi su zaposleni sa srednjom školom, čak i oni koji imaju završenu visoku školu, kao što je koordinatorka iz Pančeva i koordinatori iz Sombora i Kikinde, pri čemu njihova plata iznosi 40.000,00 dinara bruto (ovaj podatak nije tražen u Upitniku, ali je dobijen u razgovoru sa koordinatorima i koordinatorkama). Ako se uporedi školska sprema aktuelnih koordinatora sa opisom poslova koje dnevno obavljaju na terenu (vidi pitanje br.7), postaje jasno da je raznovrsnost i odgovornost poslova koje koordinatori/ke obavljaju izuzetno velika i za osobe koje imaju diplomu nekog fakulteta. Naime, u pitanju su poslovi koji su u domenu socijalne zaštite, obrazovanja, ekonomije, zapošljavanja, zdravstva, ljudskih i drugih prava.

Zaključak je da su koordinatori/ke sa nedovoljnim znanjem „gurnuti” u problematiku koja prevazilazi njihove mogućnosti. Na taj način lako se može izvesti zaključak da osobe koje rade taj posao „nisu stručne”, čime se devalvira i osnovna zamisao o ovoj afirmativnoj meri. Taj vid manipulacije nije karakteristika samo za Rome i Romkinje kao etničku grupu, nego je ustaljeni mehanizam kako se manjine mogu pokazati nestručnim i nespremnim (najčešći primjeri su iz ženske politike). Ovo je implicitna sistemska diskriminacija, o kojoj se ubuduće mora voditi računa.

Pitanje broj 3. Tip radnog odnosa koordinatora

Kad je u pitanju tip radnog odnosa, dve su mogućnosti ponuđene: stalni i povremenii. Podaci pokazuju da je mali broj stalno zaposlenih (2M, 2F) a znatno više povremenih (5F i nijedan M). Neočekivan je, međutim, bio podatak da su neki koordinatori (oni iz opštine Kula i Novi Kneževac)

dali otkaze i napustili radno mesto nakon određenog vremenskog perioda (više od 2–3 god.), dakle nakon toga što su stekli značajno radno iskustvo i imali stalni radni odnos.

Zaključak je da koordinatori/ke nemaju sigurno radno mesto, angažovanje putem kratkoročnih ugovora o delu (ili na određeno vreme) ne omogućava im dovoljan stepen saradnje sa institucijama na lokalnu, kao ni mehanizme reagovanja i učešća u rešavanju pitanja kojima se bave. Istovremeno, od njih se očekuju vidljivi i dugoročni rezultati kako od strane nadležnih institucija tako i od strane njihovih sunarodnika. Takođe, pozicija koordinatora/ke u lokalnoj zajednici ne bi trebalo da zavisi od političke opcije koja je u lokalnoj zajednici na vlasti. Praksa, nažalost, demantuje ovakvu situaciju. Ono što treba istaći jeste da su u opštinama u kojima je promenjena politička orijentacija (Odžaci, Kovin, Novi Sad, Zrenjanin, Bačka Palanka) ostale na mestu koordinatora skoro sve žene (sem koordinatorke iz Bačke Palanke) iz povremenog radnog odnosa. Ovaj podatak se može višeslojno tumačiti, ali za ovu priliku ostajemo pri empirijskom podatku da su Romkinje koordinatorke uspevale da se održe na svojoj funkciji. Ovo je još jedan prilog u korist tezi da je odgovornost za uspešan rad romske zajednice na lokalnu „na plećima Romkinja”.

Pitanje broj 4. Period angažovanja koordinatora

Program koordinatora u lokalnoj zajednici uveden je 2007. godine u opštinama i gradovima uz podršku Misije OEBS u Srbiji. Tokom 7 godina (do 2014. god.) u nekim opštinama zadržala se ista osoba, a u nekim se događala promena, što jeste jedna od varijabli uspeha. Prosečno radno iskustvo anketiranih 13 koordinatora u AP Vojvodini jeste 5,6 godina.

Možemo da zaključimo da su funkcije koordinatora u Pokrajini bile relativno stabilne od 2007. godine do kraja 2012. godine, ali su se u toku 2013. godine desili slučajevi davanja otkaza na sopstvenu inicijativu (dve osobe), promene posla (dve osobe), kao i prestanka angažovanja (dve osobe koje od 2012. godine ne rade na funkciji koordinatora kao svoj subjektivni stav su u upitniku naveli da je razlog promena vlasti u opštini). Mora se uzeti u obzir i zabrana zapošljavanja u javnom sektoru od 01.01.2014. godine, zbog koje koordinatorima bez dozvole nadležnih ministarstava (Ministarstvo za lokalnu samoupravu i Ministarstvo finansija) nije moguće produžiti ugovor (takva je jedna osoba). Dakle, sedmoro od 16 koordinatora (što je skoro 50%) koji su do kraja 2012. godine radili, 2013/14. godine ne rade, što govori o naglom padu u angažovanju koordinatora za romska pitanja u ovom periodu.

Pitanje broj 5. Prekidi u angažovanju na koordinatorskom poslu

Prekide u radu je imalo šestoro od 13 koordinatora (skoro 50% anketiranih), što dokazuje visok stepen nesigurnosti u radnom angažovanju. To je posledica zapošljavanja putem kratkoročnih ugovora, nakon čijeg isteka uvek postoji neizvesnost da li će biti produženi. Od anketiranih koordinatora (u vreme sprovodenja istraživanja) nije radilo njih troje jer im ugovori nisu produženi zbog zabrane zapošljavanja u javnom sektoru, koja je u Srbiji stupila na snagu 01.01.2014. godine. Posledica ovakve situacije jeste svakodnevno variranje broja angažovanih koordinatora i koordinatorki za romska pitanja. Nakon ove zabrane, postavlja se pitanje ko obavlja koordinatorske poslove vezane za romsku lokalnu zajednicu u situaciji kada koordinator/ka nije angažovan/a (naročito u opštinama i gradovima u kojima živi velik broj pripadnika romske zajednice). Najverovatnije niko. Prema nezvaničnim informacijama dobijenim u razgovoru sa koordinatorima, isti ti koordinatori, ali volontorski (besplatno), po potrebi, obavljaju navedene funkcije.

Pitanje broj 6. Sistematizacija radnog mesta koordinatora

Prema rezultatima ovog istraživanja osam od 13 opština nije sistematizovalo radno mesto koordinatora za romska pitanja (3M, 5F), četiri pak opštine jesu i koordinatori/ke su zaposleni na neodređeno vreme (2F, 2M), dok u jednoj opštini jeste sistematizovano radno mesto, ali koordinatorka nije zaposlena na neodređeno vreme (1F). S obzirom na to da je prosečno radno iskustvo anketiranih 13 koordinatora i koordinatorki 5,6 godina, postavlja se pitanje da li zaista u periodu od pet godina nije bilo mogućnosti da se njihovo radno mesto sistematizuje i da se svi zaposle na neodredeno vreme ili za to nije postojala politička volja. Budući da je nesistematizovanost radnih mesta gotovo ključna za efikasnost koordinatora i koordinatorki u lokalnoj zajednici, najbolje rešenje bi bilo da su u svim lokalnim zajednicama sistematizovana radna mesta romskih koordinatora i da su primljeni u stalni radni odnos, ali je u ovom trenutku takva mogućnost daleka od realnosti. Ukratko, ono što je zamišljeno kao pomoć pripadnicima romske zajednice, nije sistemski ugrađeno u rad lokalne zajednice.

Pitanje broj 7. Opseg poslova koje koordinatori/ke obavljaju u opštini

Tabela broj 11. Odgovori koordinatora na pitanje o opsegu poslova koje obavljaju u opštini

Opštine	Navedite opseg poslova koje obavljate u Vašoj opštini
Indija (M)	Svi poslovi vezani za romsku zajednicu: obrazovanje, edukacija, socijalna pitanja, lična dokumenta, zdravstvena zaštita, rad na terenu, pisanje predloga projekata, komunikacija sa romskom zajednicom.
Bela Crkva (F)	Unapredavanje životnih uslova, obrazovnog nivoa, zapošljavanja i zdravlja Roma.
Odžaci (F)	Implementacija LAP-a za Rome u oblasti obrazovanja, zapošljavanja, zdravlja i stanovanja.
Kovin (F)	Pisanje i izrada LAP-a za Rome, rad sa strankama, kontakti sa NZS, CSR, saradnja sa JLS, OŠ.
Bač (M)	Rad sa strankama, sprovođenje Dekade Roma, izrada LAP-a za Rome i dr.
Novi Sad (F)	Upućivanje i posredovanje između romske zajednice i institucija, nabavka izvoda iz MK raseljenim sa KiM, davanje informacija korisnicima o socijalnoj zaštiti, sve što se tiče obrazovanja, zapošljavanja, stanovanja i socijalne zaštite (mesečno oko 700 stranaka).
Sombor (M)	Rad sa strankama, rešavanje predmeta (akata), sprovođenje programa Dekade na lokalnom nivou.
Apatin (F)	Rad sa stankama, pisanje i realizacija projekata, rad po LAP-u za Rome koji je usvojen za period 2010–2015. godine.

Pančevo (F)	Svakodnevno kontaktiranje sa građanima romske nacionalnosti u vezi sa rešavanjem njihovih problema i ostvarivanja određenih prava u oblasti zdravstva, obrazovanja i socijalne zaštite; Pružanje pomoći pri obezbeđivanju ličnih dokumenta (lične karte, zdravstvene knjizice); Pružanje stručne podrške i razvijanje saradnje sa romskim organizacijama kroz različite vidove individualne i kolektivne podrške članovima udruženja i njihovim porodicama; Saradnja sa predškolskim ustanovama, osnovnim i srednjim školama sa teritorije grada Pančeva u cilju uključivanja romske dece u obrazovni sistem i uspešno završavanje školske godine; Obilazak romskih porodica po naseljima radi delovanja na svest roditelja i učenika o odgovornostima prema školi, disciplinskim i vaspitnim merama obrazovnog sistema; Snimanje potreba porodica iz ovih naselja u smislu obezbeđivanja udžbenika i školskog pribora; Saradnja sa zdravstvenim medijatorom; Učestvujem u organizovanju sportskih i kulturnih manifestacija, obeležavanju romskih praznika; Obavljanje administrativnih poslova na popunjavanju zvaničnih obrazaca za ostvarivanje prava građana; Učestvujem u radu Saveta za međunacionalne odnose nacionalnih manjina; Pružanje informacija od javnog značaja romskoj populaciji, o procedurama i principima samoorganizovanja i udruživanja, kao i informisanosti ostalog lokalnog stanovništva o životu Roma.
Bačka Palanka (F)	Iako ne radim kao kordinator, trudim se da u oblasti obrazovanja, stanovanja, zapošljavanja, iniciram, predlažem, insistiram na donošenju mera i odluka koje bi poboljšale položaj i život Roma u Bačkoj Palanki. Učestvujem u izradi i realizaciji LAP-a, pratim sprovođenje donesenih mera i odluka. Realizujem sa pozicije NVO aktivnosti za očuvanje tradicije, običaja, jezika romske nacionalne zajednice. Kulturom i obrazovanjem razbijamo predrasude i smanjujemo netrpeljivost i diskriminatoryno ponašanje prema Romima.
Kikinda (M)	Pitanja Roma, Fond solidarnosti, inspekcijske službe.
Pećinci (M)	Koordinator volonter, ne radim od 2012. godine.
Zrenjanin (F)	Kompletno rešavanje romske problematike, izrada dokumentacije (izvodi iz MK rođenja, venčanja, prijave prebivališta, smrti), nabavke novca za sahranu, komunalije, popravke kuća (preko EHO-a, ostalih NVO, državnih i stranih institucija), obrazovanje, socijalna pitanja, LAP.

Ne postoji pisani dokument u kojem je preciziran ukupni inventar poslova koordinatora i koordinatorki u lokalnoj zajednici. Osnovna je zamisao bila da se taj inventar oblikuje shodno potrebama Roma i Romkinja u datom lokalnom okruženju. Ipak, u upitniku nas je iznenadila duga lista različitih poslova koje koordinatori/ke dnevno obavljaju na terenu. Naime, oni variraju od poslova previše široko definisanih, kao što je sprovođenje Dekade na lokalnu, ili svih poslova vezanih za romsku zajednicu, do koordinacije i učešća u pripremi, izradi i implementaciji lokalnih akcionih planova za unapređenje položaja Roma, rada na poboljšanju obrazovanja, stanovanja, zapošljavanja i zdravlja Roma, zastupanja interesa, kontakata sa strankama, prikupljanja podataka o stanju i potrebama romske zajednice, sačinjavanja baze podataka o romskoj populaciji, pripreme predloga i inicijativa za poboljšanje položaja Roma, pisanja projekata, pribavljanja dokumenata, saradnje sa romskim nevladinim sektorom, rada na terenu, obilazaka naselja itd.

Možemo zaključiti da su ovo poslovi aktuelni u romskim zajednicama koji nisu rešavani dugi niz godina. Za to su potrebni timovi stručnjaka, a ne samo jedan koordinator/ka. Podsećam

da su neke lokalne zajednice bogate romskim stanovništvom (npr. Pančevo)¹⁹, a da ne govorimo da postoje neke opštine i gradovi u kojima je potpuno odsustvo lokalnog koordinatora/ke (kao što je Subotica, gde prema Popisu stanovništva iz 2011. godine živi 2.959 Roma).

Prema Izvodu iz Pravilnika o organizaciji i sistematizaciji radnih mesta Opštinske uprave Opštine Apatin (broj 11-5/2008-IV, od 24.11.2008. godine) opis posla koordinatora za romska pitanja glasi: „Utvrđuje brojčano stanje, socijalni status i najvažnije probleme romske lokalne zajednice kao osnovu za izradu Akcionih planova za Rome. Inicira donošenje odluke od strane predsednika opštine o članovima i načinu rada radnih grupa za izradu Lokalnih akcionalih planova u opštini. Koordinira sastanke radnih grupa za izradu lokalnih akcionalih planova, vodi zapisnike i podnosi izveštaje načelniku Opštinske uprave i predsedniku opštine. Priprema i predaje na usvajanje dokumentaciju o Lokalnim akcionalim planovima Opštinskog veću. Sarađuje i svakodnevno komunicira sa romskom manjinom. Mesečno izveštava načelnika Opštinske uprave i predsednika opštine o projektним aktivnostima – posebno o radu radnih grupa za izradu o Lokalnih akcionalih planova, o izrađenim Akcionalim planovima, njihovom podnošenju na usvajanje Opštinskog veću, odnosno Skupštini Opštine, a zatim i o projektima koji se odnose na implementaciju Lokalnih akcionalih planova. Vrši i druge poslove po nalogu rukovodioca odeljenja, načelnika uprave, predsednika opštine i funkcionera SO.”

Smatram da je veliki obim poslova presudan za (ne)uspeh rada koordinatora u dator lokalnoj zajednici, pogotovu ako u istoj ne postoji i pedagoški asistent zadužen za pitanje obrazovanja romskih učenika i/ili zdravstvena medijatorka zadužena za pitanja zdravstvena. Nažalost, za potrebe ovog rada nije bilo moguće dobiti detaljnije podatke o zdravstvenim medijatorkama, koje su uvedene kao afirmativna mera u Republici Srbiji. Samo posredno, na osnovu posebnog pitanja (vidi odgovore na pitanje broj 17), zaključujemo da su od 13 koordinatora njih sedmoro u prilici da sarađuju sa medicinskom medijatorkom u sopstvenoj lokalnoj zajednici. Drugim rečima, gotovo polovina takvu mogućnost nema, pa poslove vezane za zdravlje svih članova romske zajednice (žena, dece, odralihi, stariji...) – obavljaju koordinatori.

Pitanje broj 8. Obuke koje su pohađali/le koordinatori/ke

Imajući u vidu obrazovanje koje su koordinatori i koordinatorke „doneli” na ovu funkciju, očekivano je da je svako dodatno znanje korisno, čak i neophodno, s obzirom na raznovrsni inventar poslova koji svako od njih obavlja (12 od 13 anketiranih koordinatora i koordinatorki je pohađalo različite obuke, 1F nije).

Tabela broj 12. Odgovori koordinatora o obukama koje su pohađali

Opštine	Navedite obuke koje ste pohađali namenjene koordinatorima
Indija (M)	Obuka za rad u štampanim medijima (2012. god. – KIR); pisanje predloga projekata (2013. god. – KIR); unapređenje kapaciteta koordinatora (2014. god. – KIR)

¹⁹ Broj izjašnjenih pripadnika romske zajednice prema Popisu stanovništva iz 2011. godine u opštinama u kojima su angažovani koordinatori/ke za romska pitanja jeste sledeći: Indija – 426, Bela Crkva – 791, Odžaci – 1.035, Kovin – 1.516, Bač – 764, Novi Sad – 3.636, Sombor – 1.015, Apatin – 654, Pančevo – 2.118, Bačka Palanka – 1.064, Kikinda – 1.981, Pećinci – 1.008, Zrenjanin – 3.410.

Bela Crkva (F)	Učešće na treninzima o projektnom, akcionom i strateškom planiranju, UNDP 2010 god.; Upis u matičnu knjigu rođenih, Praxix 2013. god.; Zaštita od diskriminacije, UNHCR 2013. god.; Upravljanje migracijama, CBMM 2013. god.; Dobila sam sertifikate za sve navedene obuke.
Odžaci (F)	Pisanje predloga projekata prema standardima EU u organizaciji KIR-a, UNDP, CPZV.
Kovin (F)	Seminari KIR-a i UNDP-a u periodu od 2008. do 2014. god.
Bač (M)	Obuke KIR-a i UNDP-a.
Novi Sad (F)	U periodu od 2007/08. godine sam pohađala različite treninge organizovane od strane NSZ, TIM 3, Građanskih inicijativa, CARE Internationala na temu sprovođenja i implementacije LAP-a za Rome, komunikacije, planiranja, monitoringa, evaluacije, organizacije JLS, timskog rada. U periodu od 2009. do 2011. godine pohađala sam različite, namenske treninge za romske koordinatorice.
Sombor (M)	ECMI-obuka za koordinatorice od 2006. do 2008. god.; namenske obuke KIR-a za koordinatorice o socijalnoj zaštiti, o radu JLS, obuke za pisanje projekata po EU standardima, obuka za pisanje tekstova u publikaciji KIR-a „Dekada Roma u APV”.
Apatin (F)	Obuke koje je organizovao UNDP i Kancelarija za inkluziju Roma APV.
Pančevo (F)	Obuke koje je organizovao OEBS i Kancelarija za inkluziju Roma APV.
Bačka Palanka (F)	Nažalost, nisam pozvana ni na jedan seminar namenjen koordinatorima dok sam obavljala taj posao u periodu od godinu dana.
Kikinda (M)	Obuke koje je organizovao UNDP i KIR 2012–2014. god.
Pećinci (M)	Učestvovao sam na seminarima koje je organizovala KIR APV.
Zrenjanin (F)	Od 2007. god. do sada je održano niz seminara za koordinatorice, a organizatori su: UNDP (najkvalitetniji), Kancelarija za inkluziju Roma, EHO, UNHCR, PRAXIS, NDI, NVO „Autonomija Budapest”.

Najveći broj obuka za koordinatorice/ke u Vojvodini organizovala je Kancelarija za inkluziju Roma AP Vojvodine. Osim Kancelarije za inkluziju Roma, kao institucija koja je organizovala obuke za koordinatorice/ke pojavljuje se i Nacionalna služba za zapošljavanje, dok su ostali organizatori isključivo međunarodne i nevladine organizacije: UNDP, OEBS, UNHCR, CARE International, Praxis, ECMI, Tim 3, Građanske inicijative, CPZV. Obuke su obuhvatale različite teme: pisanje projekata po EU standardima, socijalna zaštita, rad JLS, migracije, lična dokumenta, obuka za rad u štampanim medijima (ovu obuku je Kancelarija za inkluziju Roma organizovala namenski zato što su koordinatori i koordinatorice u AP Vojvodini dopisnici lista „Dekada Roma”, koji ova institucija objavljuje, a koordinatorice/ke šalju vesti o događajima u svojoj opštini; međutim, nisam utvrdila koliko su te obuke bile delatne u konkretnom radu koordinatorica i koordinatorica: na primer apliciranje, pisanje projekata kod EU, čiji je formular veoma kompleksan i obavezno na engleskom jeziku).

Zaključak je da treba definisati minimum obuka (koliko, koje obuke, na koje teme) koje svaki koordinator/ka treba da prođe u toku godine (kao što je to slučaj sa pedagoškim asistentima, obuke su predviđene Pravilnikom), to bi trebalo uraditi na republičkom nivou od strane Kancelarije za ljudska i manjinska prava RS.

Pitanje broj 9. Drugi oblici usavršavanja koje su koordinatori/ke pohađali/e

Dodatne obuke je pohađalo 10 od 13 anketiranih koordinatora i koordinatorki (2F, 1M nisu). Navedeni su: kursevi računara, engleskog jezika, novinarstva i medija, treninzi za ženske romske aktivistkinje, Škola romologije. Činjenica je da su neki koordinatori (dve su takve osobe: 1F, 1M) završili i seminare koji se odnose na posao pedagoškog asistenta ili nastavnika romskog jezika, što nije u opisu radnog mesta koordinatora, ali je stečeno znanje korisno u rešavanju tekućih obrazovnih pitanja lokalne zajednice (naročito je od koristi u sredinama u kojima nisu angažovani pedagoški asistenti).

Tabela broj 13. Odgovori koordinatora o drugim oblicima usavršavanja koje su pohađali

Opštine	Navedite podatke o drugim oblicima usavršavanja koje ste pohađali
Indija (M)	Pisanje predloga projekata, medijski nastup, žurnalističke obuke, obuka za trenerе (treneri uče početnike kako se pišu projekti, zagovaraju aktivnosti namenjene romskoj zajednici); organizatori obuka su bili KIR, NDI, EHO; OEBS, zaštitnik građana
Bela Crkva (F)	/
Odžaci (F)	ECDL kurs računara u organizaciji opštine
Kovin (F)	/
Bač (M)	Seminari za nastavnike romskog jezika u organizaciji Asocijacije romskih nastavnika Vojvodine, drugi obavezni seminari za nastavničke kompetencije (K1; K2; K3; K4), obuka za menadžmet u B. Bistrici na Univerzitetu Matej Bela.
Novi Sad (F)	U periodu od 2002. do 2011. god. pohađala sam različite kurseve pri ŽRM Srbije i ŽRM Vojvodine, kurs Ženskih studija „M. M. Ajnštajn”, Novinarsku školu, kurs engleskog jezika, treninge za romske ženske aktivistkinje organizovane od strane NVO „Bibija”, SPOLU, ERGO.
Sombor (M)	/
Apatin (F)	Škola romologije 2009. godine
Pančevo (F)	Obuke koje je organizovala Kancelarija za ljudska i manjinska prava RS, Nacionalna služba za zapošljavanje, Ministarstvo prosvete (bila sam mentor za opštinu Kovin na DILS projektu MPN).

Bačka Palanka (F)	Prošla sam brojne obuke koje su organizovali CIP, NSHC, Ministarstvo prosvete (obuke za pedagoške asistente), Kancelarija za inkluziju Roma AP Vojvodine, OŠ „Mileta Protić“ iz Tovariševa.
Kikinda (M)	Pohađao sam 75 seminara iz različitih oblasti, posedujem i diplome i sertifikate, organizatori su bili NDI, ISC, UNDP, UNHCR – Odjeljenje za migracije, Grupa 484, Praxis.
Pećinci (M)	Seminari za pisanje projekata.
Zrenjanin (F)	Već je gore navedeno.

Kao organizatori obuka od institucija se pojavljuju Kancelarija za ljudska i manjinska prava, Kancelarija za inkluziju Roma AP Vojvodine, Zaštitnik građana, Ministarstvo prosvete nauke i tehnološkog razvoja, Nacionalna služba za zapošljavanje, opštine i škole. Međunarodne i nevladine organizacije kao što su: OEBS, NDI, EHO, NSHC, SPOLU, ERGO, M. M. Ajnštajn takođe su organizatori obuka. Zaključujemo da su interesovanja koordinatora i koordinatorki različita, ali se ipak može uočiti da su i dodatne obuke koje su pohađali u vezi sa poslom koji obavljaju, tj. sa unapređenjem ličnih kapaciteta za dužnost koordinatora.

Pitanje broj 10. Kancelarija i tehnički uslovi za rad koordinatora

Posedovanje sopstvenog prostora i neophodnih tehničkih pomagala, kao što su kompjuter, skener, štampač, elementi su vidljivosti koordinatora u lokalnoj zajednici. Najbolje bi bilo da je taj prostor u opštini jer je komunikacija sa administracijom opštine tada mnogo lakša. Rezultati istraživanja pokazuju da troje od 13 anketiranih koordinatora i koordinatorki nemaju kancelariju i tehničke uslove za rad, ali su od toga dvoje van radnog odnosa (koordinatorka iz Bačke Palanke i koordinator iz Pećinaca). U nezavidnoj situaciji je koordinatorka koja radi u Kovinu od 2008. godine i još uvek nema kancelariju, iako je romska zajednica velika. Ovome dodajemo i podatak da koordinatorka ima završenu srednju školu i da nije u stalnom radnom odnosu (mada je radno mesto sistematizovano).

Kada povežemo sve ove negativne komponente za uspešno ostvarivanje funkcije koordinatora, očekivani rezultat se sam po sebi nameće. Ova tri elementa su sistemska implicitna diskriminacija u odnosu na potrebe romske zajednice, u ovom slučaju u Kovinu. S druge strane, kao primer dobre prakse može se navesti Pančevo, gde koordinatorka radi za šalterom, deo je info-pulta opštine, tako da je do nje lako doći jer je njeni mesto uočljivo. Takvim pozicioniranjem koordinatorke poslat je signal i romskoj i neromskoj zajednici o značaju koji opštinska struktura pridaje rešavanju problema Roma i Romkinja.

Pitanje broj 11. Saradnja sa drugim koordinatorima u AP Vojvodini

Ne postoji institucija koja je preuzezu da okuplja koordinatora i koordinatorke kako bi razmenili iskustva, niti propisana obaveza komunikacije i saradnje. Razmena iskustava je presudna za usvajanje novih znanja i veština koordinatora, za sticanje samopouzdanja u radu i motivacije za saradnju (otklanjanje sindroma „nisam sam/a“). Najčešća saradnja je između koordinatora iz Kovina, Bača, Odžaka, Sombora i Apatina i svodi se na dobre lične odnose između koordinatora u ovim opštinama. Dve koordinatorke pak, od kojih je jedna van radnog odnosa, navele su da ne sarađuju sa drugim koordinatorima.

Možemo pozdraviti ideju da se na nivou cele države osnuje nevladina organizacija „Asocija koordinatora za romska pitanja”, koja je u 2014. godini brojala 47 od 55 koordinatora i koordinatorki u Srbiji (iz AP Vojvodine je devetoro članova), mada bi mnogo bolje bilo da se radi o takvom povezivanju u okviru državnih institucija koje bi bilo propisima regulisano.

Pitanje broj 12. Oblasti u kojima najčešće sarađujete sa drugim koordinatorima

Saradnja koordinatora i koordinatorki se najčešće odvija kroz razmenu iskustava u radu sa strankama, u oblasti socijalnih pitanja, sprovodenja LAP-a za Rome, obrazovanja, kulture, ali sarađuju i putem partnerstva na projektima (što je razumljivo, jer usled nedostatka budžetskih sredstava i/ili političke volje u JLS da ih izdvoji, koordinatori i koordinatorke su koncentrisani na mogućnost dobijanja međunarodnih sredstava kroz projekte, kako bi rešavali konkretne probleme).

Pitanje broj 13. Koliko često se okupljate na zajedničke sastanke i ko Vas okuplja?

Nijedna institucija nema obavezu da okuplja koordinator/ke i da koordinira njihovim radom, kao što to čini Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja za pedagoške asistente i Ministarstvo zdravlja za medijatorke. Na republičkom nivou tu bi obavezu morala da preuzme Kancelarija za ljudska i manjinska prava RS, dok je na pokrajinskom nivou od strane anketiranih koordinatora i koordinatorki Kancelarija za inkluziju Roma AP Vojvodine prepoznata kao takva.

U upitniku su bile tri ponude: retko, često i nikada. Podaci pokazuju da većina koordinatora i koordinatorki (devetoro osoba) ipak smatra da se često okupljaju, dok ostali procenjuju da je to retko (troje osoba), a jedna koordinatorka je zabeležila da se nikada ne okupljaju. Institucija koja ih najčešće okuplja u Vojvodini jeste Kancelarija za inkluziju Roma AP Vojvodine, dok se od međunarodnih organizacija i nevladinog sektora navode UNDP, OEBS i SKRUG.

Pitanje broj 14. Da li sarađujete sa pedagoškim asistentima u predškolskoj ustanovi?

Tamo gde postoje pedagoški asistenti u predškolskim ustanovama, saradnja između njih i koordinatora i koordinatorki za romska pitanja gotovo je neminovna; gde pak nema pedagoškog asistenta, koordinatori/ke imaju veći obim posla i primorani su da se bave i pitanjima obrazovanja romskih učenika.

U sedam od 13 anketiranih opština postoji pedagoški asistent u predškolskoj ustanovi i u njima su se koordinatori izjasnili da sarađuju sa asistentima (tako što zajedno utvrđuju brojno stanje romske dece, razmenjuju iskustva, organizuju priredbe i/ili dečji folklor, obavljaju konsultacije sa roditeljima, izrađuju bazu podataka), ali u šest opština nema angažovnog asistenta i pitanjima obrazovanja na predškolskom nivou se bave koordinatori/ke.

Pitanje broj 15. Da li sarađujete sa pedagoškim asistentima u osnovnoj školi?

Koordinatori/ke sarađuju sa pedagoškim asistentima u osnovnim školama svuda gde su asistenti angažovani (takvih je devet opština, dok u četiri opštine nema pedagoškog asistenta u osnovnim školama). Kao oblici saradnje navode se zajednički odlasci u naselja, izrada spiskova romske dece, izrada baze podataka, podela školskog pribora, organizacija priredaba, razgovori sa roditeljima, rešavanje problema izostanaka dece, užine, prevoza, pribavljanja dokumentacije, razgovori sa prosvetnim inspektorima, organizacija radionica na temu ranih brakova i dr.

Nema precizno definisane saradnje niti propisane obaveze da sarađuju. Saradnja se svodi na lične kontakte i odvija se po potrebi i u zavisnosti od problema sa kojima se u određenom momentu suočavaju i pedagoški asistenti i koordinatori. Očigledno je da dolazi i do preklapanja u radu, odno-

sno opisu posla pedagoškog asistenta i koordinatora. Ovo ukazuje na trošenje energije i tako malog tima romskih pojedinaca i pojedinki u lokalnoj zajednici. Između pedagoških asistenata i koordinadora u lokalnoj zajednici postoji višestruka veza u tom smislu da su neki koordinatori kojima iz ovih ili onih razloga nije produžen ugovor, preuzeli obavezu pedagoških asistenta.

Pitanje broj 16. Opišite iskustvo iz saradnje sa pedagoškim asistentima koje je korisno za rad koordinatora

Tabela broj 14. Odgovori koordinatora na pitanje o iskustvu iz saradnje sa pedagoškim asistentima koje je korisno za rad koordinatora

Opštine	Opišite iskustvo iz saradnje sa pedagoškim asistentima koje je korisno za rad koordinatora
Indija (M)	Ne postoji pedagoški asistent u Indiji, nemam iskustvo u saradnji sa njima.
Bela Crkva (F)	Ne postoji pedagoški asistent u Beloj Crkvi, nemam iskustvo u saradnji sa njima, ali što se tiče predškolskih i školskih ustanova, pedagozi su mi davali tačan broj izjašnjениh Roma i skretali pažnju na ekonomske probleme dece (nedostatak sredstava za užinu, udžbenike, stipendije).
Odžaci (F)	Saradnja je korisna.
Kovin (F)	Utvrđivanje brojnog stanja romske dece i prikupljena dokumentacija zajedno sa pedagoškim asistentima su mi korisni za izradu LAP-a.
Bač (M)	Naravno da koristi, radimo na prevazilaženju problema vezanih za decu koja neredovno pohadaju nastavu, kao i problema između roditelja koji su u sukobu.
Novi Sad (F)	Informisanje o problemima na terenu, upućivanje roditelja jedni na druge (pedagoški asistent na koordinatora i obrnuto).
Sombor (M)	Pozitivno iskustvo.
Apatin (F)	Korisno je sarađivati sa pedagoškim asistentima.
Pančevo (F)	Saradnja sa pedagoškim asistentima je korisna jer je asistent u stalnom kontaktu sa decom i roditeljima i prenosi razne informacije koje su značajne za romsku populaciju.
Bačka Palanka (F)	Pedagoški asistent poznaje potrebe svakog deteta i njegove porodice i zajedno mogu mnogo da pomognu da se dete izvede na pravi put, obezbeđivanjem podrške svako u svom domenu, u učenju i u nabavci finansijske podrške (užbenika, pribora, garderobe, užine, porodičnog savetovališta i ostvarivanja prava).
Kikinda (M)	Pomoći na terenu, oko popisa dece za predškolsko obrazovanje, praćenje redovnosti romske dece u predškolskim ustanovama, razmena podataka.
Pećinci (M)	/
Zrenjanin (F)	/

Koordinatori i koordinatorke koji imaju prilike da sarađuju sa pedagoškim asistentima (takvih je devetoro) smatraju da je korisna saradnja jer je pedagoški asistent u stalnom kontaktu sa decom. Asistenti imaju važne podatke i dokumentaciju o broju romske dece koja je koordinatorima korisna u procesu izrade lokalnih akcionih planova za Rome, zajedno rešavaju probleme izostanaka dece, probleme sa kojima se roditelji suočavaju, značajne su im i informacije do kojih zajedno dolaze na terenu.

Pitanje broj 17. Da li sarađujete sa zdravstvenim medijatorkama?

Zdravstvene medijatorke po nalogu Ministarstva zdravlja ne smeju da dele podatke do kojih dolaze u svom radu, zbog čega je slaba saradnja zdravstvenih medijatorki sa pedagoškim asistentima i koordinatorima. Ministarstvo zdravlja smatra da bi time prekršilo Zakon o zaštiti podataka ličnosti.

Prema rezultatima ovog istraživanja, šestoro od 13 koordinatora i koordinatorki ne sarađuje sa zdravstvenom medijatorkom, od toga u četiri opštine nema angažovane medijatorke, u dve su one nedostupne, nepristupačne ili smatraju da nema potrebe da sarađuju sa koordinatorima. U jednom slučaju postoji saradnja, ali slaba jer se retko odazivaju na sastanke; zapravo, koordinatorka upućuje na zdravstvenu medijatorku samo ako je problem stranke zdravstvena legitimacija. U sedam opština koordinatori/ke sarađuju sa medijatorkom na poslovima sistematskih pregleda, izrade zdravstvenih knižica, utvrđivanja izabranog lekara, obaveštavanja nadležnih službi o pojavi epidemioloških zaraža, kupovine lekova i ortopedskih pomagala, upisa u matične knjige rođenih, zajedničkog utvrđivanja zdravstvene situacije i problema u romskim naseljima.

Zaključak je da Ministarstvo zdravlja treba da omogući koordinatorima i koordinatorkama pristup bazi podataka koju popunjavaju zdravstvene medijatorke, a uzimajući u obzir odredbe Zакона o zaštiti podataka o ličnosti. Moguće je protokolom o saradnji Ministarstva zdravlja, Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i Kancelarije za ljudska i manjinska prava, definisati oblike saradnje i način razmene podataka do kojih svi dolaze. Tim pre što su zdravstvene medijatorke Romkinje iz naselja koje dobro poznaju problematiku lokalne zajednice.

Pitanje broj 18. Da li sarađujete sa organima JLS?

Koordinatori/ke su deo JLS i razumljivo je da skoro svi sarađuju sa opštinskim strukturama (jedan koordinator koji je van radnog odnosa je naveo svoj subjektivni stav da ne sarađuje sa organima opštine zbog promene vlasti), ali je ta saradnja uglavnom široko definisana kao sprovođenje Dekade Roma ili Strategije za integraciju Roma, lobiranje ili iniciranje odluka u korist Roma, ili navode da sarađuju u svim segmentima rada JLS. Koordinatorka iz Apatina je preciznije navela oblasti (obrazovanje, zapošljavanje, stanovanje, zdravlje, informisanje, kultura, socijalna zaštita) u kojima sarađuje sa JLS, kao i koordinatorka iz Bele Crkve (konkursi, pravna pomoć, novčano-socijalna pomoć).

Zaključujemo da nema ujednačenog okvira saradnje koordinatora i opština kako bi se stvorio model za sprovođenje lokalnih politika prema Romima u Srbiji. Lokalne samouprave, uz pomoć Kancelarije za ljudska i manjinska prava i Kancelarije za inkluziju Roma na nivou Pokrajine, treba jasno da definišu ulogu koordinadora i koordinatorki, čiji ključni zadaci treba da se odnose na posredništvo između institucija i romske zajednice.

Rad koordinadora i koordinatorki bi trebalo povezati sa lokalnim akcionim planovima (vidi pitanje broj 21) i rezultate njihovog rada meriti u skladu sa ciljevima LAP-a. Lokalna samouprava treba da ima projektni budžet za pitanja uključivanja romske nacionalne manjine kroz lokalni akcioni plan, a koordinator/ka bi trebalo da ima pravo da inicira akcije i predloži izdvajanje sredstava za rešavanje problema za koje smatra da su bitni za romsku zajednicu.

Pitanje broj 19. Da li podnosite izveštaj o radu, kome ga podnosite i za koji vremenski period?

Izveštaji su pisani dokument na osnovu kojeg se može meriti uspeh rada koordinatora i koordinatorke (kao i pedagoških asistenata i zdravstvenih medijatorki) u lokalnoj zajednici. Zato je važno da koordinatori/ke imaju obavezu da podnose detaljne izveštaje za određeni vremenski period u kojem se, pored ostalog, navode i podaci o načinu saradnje sa drugima u lokalnoj zajednici.

Prema rezultatima ovog istraživanja devetoro od 13 koordinatora i koordinatorki podnosi pismeni izveštaj o svom radu (od toga šestoro mesečni, jedan godišnji, a dvoje – mesečni i godišnji), dok jedan podnosi usmeni izveštaj po potrebi. Troje koordinatora, od kojih su dvoje van radnog odnosa, a jedan je zaposlen na neodređeno vreme, uopšte ne podnose izveštaje. Nema propisanog načina izveštavanja o radu koordinatora i koordinatorke, izveštaje podnose u različitim vremenskim periodima i različitim osobama, u zavisnosti od toga ko im je nadređeni u opštini: predsedniku opštine, Odeljenju za finansije, Opštinskom veću, Skupštini Opštine, Odeljenju za opštu upravu i javni sektor, načelniku uprave i resornom članu gradskog veća, Odeljenju za društvene delatnosti, gradonačelniku, Sekretarijatu za javne službe i socijalna pitanja, načelnici, finansijama gradske uprave. Zbog toga je teško pratiti učinak rada koordinatora i koordinatorke kao mere za unapređenje položaja Roma. Postavlja se pitanje kuda odlaze izveštaji nakon podnošenja datoj osobi, da li se po nekim pokrenutim pitanjima preduzimaju i akcije od strane opštine ka lokalnoj zajednici. Preće biti da se dragocena iskustva koordinatora i koordinatorke u tim izveštajima i završavaju. Izveštaji su još jedan podatak implicitne diskriminacije ukoliko lokalne samouprave ne pridaju važnosti njihovom iskustvu.

Pitanje broj 20. Da li neko vrši evaluaciju Vašeg rada?

Nije definisano da li i ko treba da vrši evaluaciju rada koordinatora i koordinatorke; tamo gde se ona vrši, evaluaciju sprovode različite osobe u opštini (računovodstvo, šef Odseka za društvene delatnosti, sekretar Sekretarijata za javne službe i socijalna pitanja, član Gradskog veća zadužen za rad, zapošljavanje i socijalnu politiku, opštinska služba i Sekretarijat, načelnica, finansije gradske uprave i gradski zaštitnik) ili svi nadređeni (kao koordinatorke u Bačkoj Palanki). Više od polovine anketiranih koordinatora i koordinatorke (sedam osoba od kojih dve nisu u radnom odnosu) navelo je da niko ne vrši evaluaciju njihovog rada. Zbog toga nema jasno iskazanog učinka njihovog rada, eventualne pohvale za obavljene poslove, dobre ideje ili konkretna rešenja koja su pronašli za svoju zajednicu, a koja mogu biti od koristi drugima (ili možda objavljene u sredstvima informisanja). Koordinatori/ke rade u teškim uslovima, a rezultati koje postižu moraju biti predmet poštovanja.

Pitanje broj 21. Da li je usvojen LAP za Rome u Vašoj opštini?

Lokalni akcioni plan podrazumeva inventar različitih mera koje jedna lokalna zajednica preduzima za rešavanje pitanja Roma i Romkinja. Ključni problem u radu koordinatora i koordinatorke najčešće jeste upravo nepostojanje lokalnog budžeta koji bi im bio na raspolaganju radi rešavanja gorućih, a nepredviđenih problema, odnosno nemogućnost da odgovore na zahteve korisnika, koji su istovremeno i osnovni sistemski problemi socijalnog uključivanja romske zajednice: obrazovanje, zdravstvo, zapošljavanje i stanovanje, odnosno infrastruktura u romskim naseljima. Kao razlog za nepostojanje ovog dokumenta koordinatori/ke uglavnom navode nedostatak političke volje; drugim rečima, nisu potrebna dodatna finansijska sredstva već samo njihova drugačija raspodela.

Rezultati u vreme sprovođenja istraživanja takvi su da je u šest od 13 opština usvojen LAP za Rome, u jednoj JLS je u toku njegova izrada, u jednoj je izrađen ali nije usvojen, dok u pet opština on niti je izrađen niti usvojen. Uglavnom tamo gde su koordinatorska mesta sistematizovana (Odžaci, Sombor, Apatin) usvojen je i budžetiran LAP za Rome (sa izuzetkom Novog Sada, gde je

koordinatorka zaposlena na neodređeno vreme, ali LAP nije usvojen i budžetiran). Čak i tamo gde radno mesto koordinatora nije sistematizovano, ali je koordinatorka angažovana po ugovoru (Pančevu), LAP je takođe usvojen i budžetiran.

Zaključak je da ukoliko u lokalnoj zajednici postoji koordinator koji se zalaže za usvajanje i budžetiranje LAP-a, ovaj dokument se donosi i sprovodi (takođe se može reći i da su koordinatorska mesta najbolje organizovana u opština u kojima se izdvajaju najveća sredstva iz budžeta za LAP, kao što su Sombor i Apatin). Ovaj dokument je obaveza opštine da sprovodi određene mere i na njega se predstavnici lokalne zajednice Roma mogu uvek pozvati. Pored toga što se nalazi na sajtovima lokalnih samouprava, LAP bi trebalo distribuirati i u lokalnoj zajednici kako bi se što više približio Romima i Romkinjama (mali broj romskih porodica ima kompjuter), u suprotnom imamo još jedan oblik implicitne diskriminacije budući da informacije nisu na adekvatan način distribuirane.

Pitanje broj 22. Da li je sarađujete sa romskim NVO sektorom u Vašoj zajednici?

U svim lokalnim zajednicama u kojima postoje koordinatori i koordinatorke postoje i romska udruženja. Skoro svi, 12 od 13 anketiranih koordinatora i koordinatorki, sarađuju sa romskim nevladnim sektorom u svojoj opštini. Saradnja se odvija kroz projekte (zajedničko pisanje i sprovođenje projekata, koordinatori/ke daju potrebne informacije o aktuelnim konkursima), rešavanje problema školske dece, organizaciju različitih manifestacija u oblasti kulture, pružanje različitih vidova individualne i kolektivne stručne podrške članovima udruženja i njihovim porodicama, pisanje različitih zahteva, zajedničku izradu LAP-a, što je dobro jer se na taj način i šira romska zajednica posredno uključuje u lokalnu samoupravu i utiče na odluke koje se tiču Roma. Sem toga, važno je razvijati oblike saradnje unutar romske zajednice kako bi se stalnom interakcijom razmenjivalo znanje i regrutovali potencijalno novi članovi i članice u društvenom angažmanu za opšte dobro.

Pitanje broj 23. Da li pripadate romskoj zajednici?

Učešće Roma i Romkinja u sprovođenju Dekade jedan je od temeljnih principa ove inicijative, zbog čega je veoma važna činjenica da su se svi anketirani koordinatori i koordinatorke izjasnili da pripadaju romskoj zajednici. To znači da njihovo angažovanje u lokalnim institucijama zaista predstavlja učešće Roma i Romkinja u rešavanju problema ove zajednice.

Pitanje broj 24. Da li govorite romski jezik?

Važno je da koordinatori/ke govore romski jezik, naročito zbog komunikacije sa Romima i Romkinjama u onim naseljima gde romsko stanovništvo ne vlada dovoljno srpskim jezikom. Takođe, Romi imaju više poverenja da iznesu svoje probleme osobi koja govori njihovim maternjim jezikom. U istraživanju je 10 od 13 koordinatora i koordinatorki navelo da govori romski jezik (ne govore 3F), a jedan je precizirao da govori beaškim dijalektom romskog jezika. Napominjem da u nekim delovima AP Vojvodine Romi govore jezicima drugih nacionalnih zajednica, kao što je to slučaj u Apatinu, gde Romi govore uglavnom rumunskim jezikom, tako da (ne)znanje romskog jezika koordinatorke u toj opštini nije presudno za saradnju sa romskom zajednicom.

Pitanje broj 25. Da li govorite neki strani jezik?

Znanje svetskih jezika važno je za romske koordinator/kei zato što mogu da komuniciraju sa romskim zajednicama u drugim državama. Korisno je takođe i pri susretima sa međunarodnim organizacijama i donatorima, kojima mogu da izlože probleme i potrebe sa kojima su suočeni u

svojoj opštini. U upitniku se šestoro od 13 koordinatora i koordinatorki izjasnilo da govori jedan strani jezik (3F, 3M), uglavnom engleski, nemački ili ruski, dok dvoje koordinatora govori po dva strana jezika. Kao što je romskim studentima učenje stranih jezika na Univerzitetu u Novom Sadu korisno, poželjno bi bilo uvesti i besplatno učenje stranih jezika koordinatorima i koordinatorkama u lokalnoj zajednici.

Pitanje broj 26. Da li se služite nekim od jezika nacionalnih zajednica u AP Vojvodini?

Što se jezika tiče, koordinatori/ke za romska pitanja su u prednosti jer poznaju jezik svoje nacionalne zajednice kao i većinski jezik. Neočekivan je rezultat u istraživanju da se samo mali broj koordinatora i koordinatorki služi jezicima nacionalnih zajednica u Vojvodini (takve su tri osobe koje govore slovački, mađarski i rumunski), jer važi uverenje da Romi i Romkinje u Vojvodini znaju više od jednog jezika. Ipak, kad se uzme u obzir znanje romskog jezika, stranih jezika i jezika nacionalnih zajednica u APV, može se zaključiti da je većina koordinatora i koordinatorki multilingvalna (što se verovatno ne može reći za većinu službenika u lokalnim samoupravama koji su zaposleni na neodređeno vreme), a onda se postavlja pitanje da li je znanje jezika prednost (samo u slučaju jedne koordinatorke jezičke kompetencije se svode samo na srpski jezik).

Pitanje broj 27. Da li ste aktivni u romskom ili neromskom NVO sektoru?

Kroz rad u nevladinom sektoru i saradnju sa drugim nevladnim organizacijama koordinatori/ke zastupaju i interesu šire romske zajednice, koja je organizovana kroz romska udruženja građana. Čak 11 od 13 koordinatora i koordinatorki je aktivno u nevladinom sektoru (šestoro ima svoje udruženje, četvoro je aktivno u drugim romskim NVO, jedan je aktivan i u romskom i u neromskom udruženju građana).

Tabela broj 15. Odgovori koordinatora na pitanje da li su aktivni u romskom ili neromskom NVO sektoru

Opštine	Da li ste aktivni u romskom ili neromskom NVO sektoru?
Indija (M)	Da u udruženjima: „Romkinje Indije”, „Crveno vino – Loli mol”, „Centar za zaštitu potrošača”, „Ženski omladinski centar”.
Bela Crkva (F)	Ne.
Odžaci (F)	Da, imam svoju organizaciju „Mladi Romi Bogojevo”, aktivna sam i u CPZV (neromska NVO).
Kovin (F)	Da, imam svoju organizaciju „Ašunen Rromalen”.
Bač (M)	Da, supruga ima Udruženje „Romkinje Bača”, aktivan sam i u udruženjima „Rumunka” i „Mladost”.
Novi Sad (F)	Da, u „Romskoj ženskoj mreži”, osnivačica sam Udruženja Romkinja „Amarilis”.

Sombor (M)	Da, u Udruženju „Rumunka” Bački Monoštor.
Apatin (F)	Da, u Udruženju Roma Apatin „Zlatno sunce”.
Pančevo (F)	Ne.
Bačka Palanka (F)	Da, imam svoje Udruženje „Čarain”.
Kikinda (M)	Da, imam svoje Udruženje „Rroma-Rota”.
Pećinci (M)	Da, imam svoje Udruženje „Romano anglunipe”.
Zrenjanin (F)	Da, u Udruženju „Zvezda Vodilja”.

Pitanje broj 28. Da li dobijate časopis Kancelarije za inkluziju Roma AP Vojvodine „Dekada Roma u AP Vojvodini”?

Kancelarija za inkluziju Roma AP Vojvodine je 2011. godine pokrenula časopis „Dekada Roma u AP Vojvodini”, koji se finansira iz budžetskih sredstava Pokrajinske vlade i distribuira svim republičkim ministarstvima, pokrajinskim sekretarijatima, gradovima i opštinama u Vojvodini, međunarodnim organizacijama u Srbiji i koordinatorima i koordinatorkama za romska pitanja u Pokrajini. Svi koordinatori/ke su se izjasnili da redovno dobijaju navedeni časopis. Kancelarija za inkluziju je organizovala i namenske kurseve pisana za štampane medije putem kojih su koordinatori/ke u Vojvodini obučavani za pisanje, oni su i dopisnici ovog lista i šalju vesti redakciji časopisa o svojim aktivnostima i događajima u svojoj opštini.

Pitanje broj 29. Da li koristite neku drugu literaturu o Romima i na koji način je obezbeđujete?

Niko nema obavezu da unapredi kapacitete koordinatora pružajući im dodatnu literaturu o Romima, romskom jeziku, kulturi, o radu lokalnih samouprava, o međunarodnim fondovima itd. Skoro polovina anketiranih koordinatora (šest osoba) izjasnila se da ne koristi nikakvu dodatnu literaturu o Romima, ostali koriste internet, sakupljaju literaturu sa seminara i obuka, nabavljaju dodatnu literaturu u bibliotekama, koriste literaturu čiji su autori Romi (Alav e Rromengo, Rromologije i dr.), kao i literaturu koju objave romske NVO i institucije pokrajinske i republičke vlade. Ostaje inicijativa na samim koordinatorima i koordinatorkama koji nemaju dostupnost listama postojeće literature i otuda ne mogu biti agensi samoobrazovanja. Potrebno je da se institucionalno sproveđe mera širenja literature, najbolje putem interneta, jer je očigledno da svi koordinatori/ke imaju solidnu kompjutersku pismenost.

Pitanje broj 30. Da li želite da se dalje usavršavate?

Koncept doživotnog obrazovanja danas se široko prostire u svim državama EU i u onima koje su u procesu pridruživanja Uniji. Međutim, kod nas ovaj koncept nije razrađen, kako za ve-

ćinsko stanovništvo tako ni za nacionalne zajednice koje žive u Vojvodini. Otuda je neophodno da se romski koordinatori/ke najpre obaveste o takvoj mogućnosti, a potom da se izrade individualni planovi njihovog usavršavanja, kao i uske specijalizacije na neka pitanja. Budući da je mali broj koordinatora i koordinatorki u Vojvodini, trebalo bi podsticati njihovu specijalizaciju unutar njihove mreže, budući da su rekli da intenzivno sarađuju među sobom. Na taj način bi se od 13 osoba jedna mogla usavršavati za obrazovanje Roma, druga za zdravstvo, treći za političku participaciju itd.

Koordinatori/ke uglavnom žele da se usavršavaju (11 je takvih osoba) u segmentima vezanim za svoj posao, u oblasti pisanja projekata, ljudskih prava, javnog nastupa, menadžmenta, stranih jezika, političke participacije, knjigovodstva, finansijskog poslovanja, studijskih putovanja i međunarodne razmene iskustava. Svako novo znanje iz navedenih oblasti može im pomoći u uspešnjem obavljanju posla koordinatora.

Pitanje broj 31. Da li se dobro osećate na funkciji koordinatora/ke?

Zbog nedovoljno jasno sistemski definisanog položaja i opisa poslova, koordinatori/ke nekad imaju osećaj nedostatka autoriteta, kako unutar sistema tako i prema drugim institucijama. Osim toga, oni smatraju i da je položaj radnog mesta neadekvatan da bi bili u stanju da odgovore na praktične izazove sa kojima se suočavaju. Većina anketiranih (devet od 13 osoba) ipak se dobro oseća na funkciji koordinatora/ke, uprkos problemima sa kojima se suočavaju u svom radu.

Pitanje broj 32. Da li na funkciji koordinatora/ke osećate da imate moć?

Većina koordinatora i koordinatorki (sedmoro od 13 anketiranih) smatra da nema moć da nešto promeni u svojoj zajednici (4F, 3M). Ostali navode da imaju moć da rešavaju probleme, da imaju olakšan pristup institucijama kroz koje rade na rešavanju problema korisnika, da romska zajednica ima poverenja u njih, da su uspeli mnogo da doprinesu svom narodu i naselju, ali i da to zavisi od ljudi koji su im nadređeni. Možemo da zaključimo da kod koordinatora i naročito koordinatorki treba podsticati samosvest o moći koju imaju na toj funkciji i nastojati da tu svoju moć povezuju sa moćima drugih koordinatora u njihovim lokalnom zajednicama. Tako umrežene onda ih možemo smatrati elementima romske elite u procesu nastajanja.

Pitanje broj 33. Da li kao koordinator/ka možete da utičete na promenu postojeće situacije u Vašoj opštini?

Skoro polovina koordinatora i koordinatorki (šest od 13 osoba: 3F, 3M) smatra da može da utiče na promenu situacije u svojoj lokalnoj zajednici, jedan je neodlučan jer smatra da to zavisi i od rukovodstva opštine (on može da predloži), dok ostalih šestoro koordinatora smatraju da ne mogu da utiču na promenu situacije u svojoj lokalnoj sredini (5F, 1M). Visok procenat osećaja nemoći proističe iz nesigurnosti sopstvene pozicije, nedostatka mehanizma delovanja, nedostatka ovlašćenja, osećaja zavisnosti od nadređenih u JLS i stepena saradnje sa organima opštine kao i nedostatka budžetiranih sredstava za rešavanje problema (analiza povezana sa pitanjima broj 32. i 31).

Tabela broj 16. Odgovori koordinatora/ki na pitanje da li mogu da utiču na promenu postojeće situacije u svojoj opštini

Opštine	Da li kao koordinator/ka možete da utičete na promenu postojeće situacije u Vašoj opštini?
Indija (M)	Da, kroz kreiranje politike prema Romima, ulaženje u srž problema, a potom rešavanje sa različitim nivoima vlasti.
Bela Crkva (F)	Ne, jer nemam novčana sredstva predviđena budžetom.
Odžaci (F)	Ne.
Kovin (F)	Ne.
Bač (M)	Neodlučan, ja predlažem neke konkretnе mere i pomoć romskoj zajednici, ali to zavisi od budžeta opštine.
Novi Sad (F)	Da, ja iniciram rešavanje romskog pitanja u Novom Sadu.
Sombor (M)	Da, uticajem na donosioce odluka da se usvoje strateška dokumenta za poboljšanje položaja Roma.
Apatin (F)	Ne.
Pančevo (F)	Da.
Bačka Palanka (F)	Ne, nažalost politika je u sve umešana. Koordinator bi morao biti politički aktivitan ili da ima funkciju nezavisnog tela (kao predstavnik manjine pri opštini) sa obezbeđenim budžetskim sredstvima za rešavanje problema svoje zajednice. Naravno, mora da podnosi izveštaj o svom radu i utrošenim sredstvima. Podrazumeva se stalno zaposlenje i redovna plata.
Kikinda (M)	Da, kroz zahteve, projektne ideje, predloge, saradnju, pomoć i dr.
Pećinci (M)	Ne, zbog promene vlasti u opštini.
Zrenjanin (F)	Da, u nekim situacijama, kao na primer u prvom mesecu mog angažovanja, kada sam uticala da svi korisnici socijalne pomoći imaju pravo da dobiju besplatne udžbenike za decu od I do VIII razreda, užine i ekskurzije. Sada sam manje aktivna, umorna sam od posla.

Iz datih odgovora se uočava da naročito žene koordinatorke osećaju da ne mogu da utiču na promenu situacije u svojoj zajednici (5F) zato što su one i u patrijarhalnoj romskoj zajednici možda nedovoljno vrednovane. Zato bi posebnim treninzima trebalo raditi sa Romkinjama koordinatorkama da ovlađaju mehanizmom sticanja i održavanja moći.

Pitanje broj 34. Navedite Vaš hobi.

Hobi je tekovina modernog društva u kojem individua može da deo vremena posveti sopstvenim interesovanjima. Poznata je činjenica da u patrijarhalnom društvu nije cenjen, naprotiv procena je da „žena koja čita knjige gubi vreme” (Savić i Mitro 2013). Samo polovina koordinatora i koor-

dinatorki navodi da ima neki hobi (sedam osoba), ako pogledamo inventar (fudbal, čitanje, ribolov, muzika, plivanje, vožnja biciklom, tenis), vidimo da to nisu neke aktivnosti vezane za patrijarhalni život žene i muškarca, ali i da su njihova interesovanja šira od onoga što njihov posao zahteva.

Pitanje broj 35. Dopišite šta smatraste važnim, a nismo Vas pitali.

Tabela broj 17. Odgovori koordinatora na ono što smatraju važnim, a da nisu pitani

Opštine	Dopišite šta smatraste važnim, a nismo Vas pitali
Indija (M)	/
Bela Crkva (F)	/
Odžaci (F)	/
Kovin (F)	/
Bač (M)	Na zahtev opštine i osnovne škole sam sa pozicije koordinatora za romska pitanja prešao u osnovnu školu da radim kao pedagoški asistent. Smatram da je u svakoj opštini potrebno sistematizovati radno mesto koordinatora, da to bude sigurna pozicija osobe koja će se baviti tom problematikom na efikasan način, jer ne može da pomaže drugima ako nema svoje radno mesto.
Novi Sad (F)	Uglavnom нико не пита да ли имамо све што нам је потребно за рад, а најчешће недостају системска решења за разлиčита ромска пitanja.
Sombor (M)	/
Apatin (F)	/
Pančevo (F)	/
Bačka Palanka (F)	/
Kikinda (M)	/
Pećinci (M)	/
Zrenjanin (F)	Umorila sam se od omalovažavanja, diskriminacije i od predstavljanja lepih slika dok je u praksi mnogo loše. Ja ne želim ništa da radim što mi ne daje rezultate.

Iznenađuje podatak da je od 13 koordinatora i koordinatorki koji imaju tako mnogo različitih problema u lokalnoj zajednici samo njih troje odlučilo da dopiše nešto drugo od onoga o čemu su pitani. Oni bi morali da koriste svaku situaciju da javno saopštite svoje probleme, ali i svoje rezultate.

Zaključak ovog istraživanja je da iako se funkcija koordinatora za romska pitanja pokazala kao relativno ograničena u dometu, rad koordinatora i koordinatorki je značajan jer od njihove angažovanosti u velikoj meri zavisi vidljivost problema Roma u lokalnoj zajednici. Pripadnici romske zajednice imaju osobu kojoj neposredno mogu da se obrate i mogu da veruju da će biti dobro zastupljeni pred institucijama. Sve aktivnosti u vezi sa razvijanjem osetljivosti šire zajednice za potrebe Roma, stvaranje okruženja zasnovanog na uvažavanju različitosti, multikulturalnosti i sprečavanju diskriminacije, moraju biti podstaknute zajedničkim radom institucija i predstavnika romske nacionalne manjine. U tom smislu je očigledna i potreba za angažovanjem koordinatora i koordinatorki za romska pitanja pri svim jedinicama lokalne samouprave, kao osoba koje su upoznate sa problemima Roma i uživaju njihovo poverenje. Na ovaj način se doprinosi uspostavljanju saradnje između lokalnih institucija i pripadnika romske zajednice, efikasnijem rešavanju socijalno-ekonomiske situacije u kojoj se Romi nalaze, kao i njihovoj integraciji u sve društvene tokove.

6.2. Pedagoški asistenti/kinje u AP Vojvodini: statistički podaci

Program pedagoških asistenata i asistentkinja ima za cilj uključivanje Romkinja i Roma u sistem obrazovanja u Srbiji i sprovodi se od 2007. godine od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, a uz podršku Misije OEBS u Srbiji (u okviru projekta „Program podrške Romima”, 2006).²⁰ Oni su najpre bili angažovani kao „romski asistenti” u školama koje je pohađao veći broj romske dece i pružali su im dodatnu pomoć u praćenju časova, izradi domaćih zadataka, organizovanju dopunske nastave i posećivali njihove roditelje jednom nedeljno.

Od 2009. godine naziv „romski asistenti” se menja u „pedagoški asistenti”, a njihova ciljna grupa više nisu samo Romi, već sva deca koja se suočavaju sa teškoćama u praćenju nastave (Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja „Sl. glasnik RS”, br. 72/2009, čl. 117).

Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja i vaspitanja je 2008. godine sproveo evaluaciju rada pedagoških asistenata i asistentkinja sa ciljem da se utvrde informacije o efektima mera uvođenja asistenata (prema: Mihajlović, 2010: 24, Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja 2009: 2). Istraživanje je obuhvatilo rad 24 asistenta u 22 osnovne škole, i mada se o njihovom kontinuiranom angažovanju može govoriti tek od drugog polugodišta 2008/09. školske godine, utvrđeno je da su za kratko vreme postigli značajne rezultate. Zaključeno je da je rad pedagoških asistenata/kinja veoma značajan za romsku decu i njihove roditelje, jer pospešuje integraciju zajednice, smanjuje diskriminaciju Romkinja i Roma u predškolskim ustanovama i u školama, uvodi decu u sistem društvene socijalizacije, boreći se tako protiv segregacije u obrazovnom sistemu, a i šire. Njihovi direktni korisnici jesu deca, kojoj pomažu u snalaženju u školskom okruženju i preovladavanju različitih problema, od nepoznavanja jezika do borbe protiv diskriminacije u školama, ali isto tako i roditelji, koji u pedagoškim asistentima i asistentkinjama vide savetodavce za oblast porodičnog života i socijalnih prava.

20 U periodu od 2006. do 2010. godine Misija OEBS u Srbiji je, uz finansijsku podršku Evropske unije, realizovala Program podrške izradi i sprovođenju nacionalne strategije i akcionih planova za inkluziju Roma. Osnovni cilj Programa je bila finansijska i tehnička podrška Ministarstvu prosvete za uvođenje romskih asistenata u nastavi. Na kraju programa 55 romskih asistenata u nastavi je bilo uvedeno u osnovne škole u Srbiji, dok su pedagoški asistenti (nekadašnji romski asistenti) prepoznati u okviru Zakona o osnovama sistema obrazovanja iz 2009. godine.

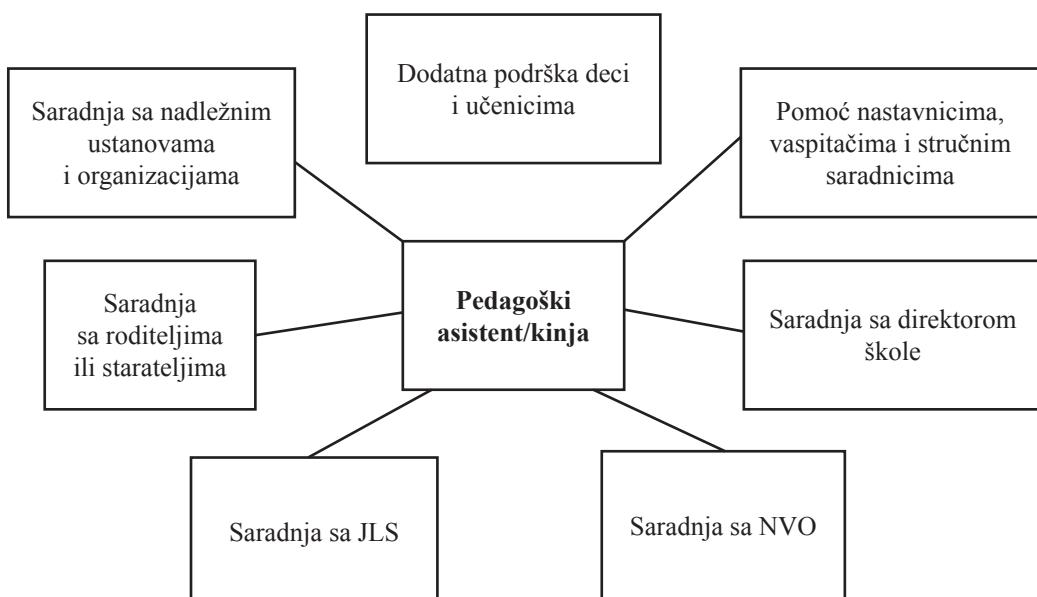
Oni rade i na motivaciji roditelja i dece, kojima moraju da pristupe kao različitim korisničkim grupama, jer deca uglavnom ne odustaju svojevoljno od redovnog pohađanja nastave, već pod uticajem roditelja, koji im ili uskraćuju pravo na školovanje usled kulturoloških faktora i stava, kada su u pitanju roditelji ženske dece, da je za njih „dovoljan“ i poželjan obrazovni nivo dostignut u nekom od viših razreda osnovne škole, nakon čega decu tog uzrasta „spremaju za udaju“, ili su pod uticajem socio-ekonomskih faktora na koje ne mogu da utiču, kao što su sezonske migracije tokom kojih roditelji odvode decu iz mesta prebivališta, a o tome često ne obavestе asistenta/kinju i školu. Problemi zbog kojih deca ne žele da pohađaju nastavu takođe su i loša infrastruktura i higijena u naseljima, zbog kojih deca na nastavu dolaze prljava, trpeći podsmeh ostale dece.

Pozicija pedagoških asistenata/kinja je sistematizovana u okviru Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja od 2011. godine (Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja „Sl. glasnik RS“, br. 52/2011, čl. 117), njihove plate se isplaćuju iz budžeta Republike Srbije, ali nisu zaposleni na neodređeno vreme, već su angažovani na godinu dana po ugovoru koji se obnavlja svake godine.

Važno je napomenuti i da se oni zapošljavaju od strane školske ustanove u kojoj rade, odnosno škola raspisuje konkurs i uz dozvolu školske uprave izdaje ugovor o radu na određeno vreme. Svi imaju najmanje srednju stručnu spremu. Školske 2013/14. godine je u predškolskim ustanovama i osnovnim školama u Srbiji ukupno bilo angažovano 175 pedagoških asistenata/kinja, od toga u predškolskim ustanovama 37 asistenata/kinja, dok je u osnovnim školama radilo 136 asistenata/kinja.

„Pedagoški asistent pruža pomoć i dodatnu podršku deci i učenicima, u skladu sa njihovim potrebama i pomoć nastavnicima, vaspitačima i stručnim saradnicima u cilju unapređivanja njihovog rada sa decom i učenicima kojima je potrebna dodatna obrazovna podrška. U svom radu ostvaruje saradnju sa roditeljima, odnosno starateljima, a zajedno sa direktorom sarađuje i sa nadležnim ustanovama, organizacijama, udruženjima i jedinicom lokalne samouprave“ (Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja „Sl. glasnik“, br. RS 52/2011, čl. 117).

Slika broj 1. Opis posla pedagoškog asistenta/kinje prema Zakonu o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja

Ministarstvo prosvete je 2010. godine izradilo i objavilo Pravilnik o programu obuke za pedagoškog asistenta („Sl. glasnik RS – Prosvetni glasnik”, br.11/2010, čl. 2), na osnovu koga je akreditovan modularni Program obuke u okviru rada Centra za doživotno učenje Univerziteta u Kragujevcu:

„Program obuke za pedagoškog asistenta ima za cilj da se lice ospozobi za samostalno obavljanje poslova pedagoškog asistenta. Program obuke sadrži uvodni modul, šest obaveznih modula i četiri izborna modula od kojih je kandidat za program obuke u obavezi da izabere dva.

Uvodni modul priprema pedagoške asistente za rad u predškolskoj ustanovi, odnosno osnovnoj školi i nakon njegovog pohađanja lice dobija potvrdu, na osnovu koje stiče pravo da konkuriše na radno mesto pedagoškog asistenta. Nakon prijema u radni odnos, na radno mesto pedagoškog asistenta, predškolska ustanova, odnosno osnovna škola upućuje lice na pohađanje obaveznih i izbornih modula programa obuke.

Šest obaveznih modula imaju za cilj da ospozobe pedagoške asistente za rad:

- sa porodicom,
- saradnju sa spoljnim saradnicima,
- organizacijama i institucijama,
- pružanje podrške zaposlenima u obrazovno-vaspitnim ustanovama,
- pripremu i realizaciju nastavnih aktivnosti,
- razvoj i bezbednost dece.

Izborni moduli ospozobljavaju pedagoške asistente u pružanju podrške i pomoći:

- deci i učenicima u razvoju jezika i socijalnih veština neophodnih za uspešno školovanje,
- deci i učenicima sa teškoćama u učenju, invaliditetom i smetnjama u razvoju,
- deci i učenicima iz siromašnih porodica, seoske sredine i romske nacionalne zajednice, uz uvažavanje specifičnih obeležja kulture i tradicije.

Svaki modul uključuje teorijski deo, primenu znanja u okviru programa obuke i praktičan rad u obrazovno-vaspitnoj ustanovi. Lice koje pohađa program obuke koristi svoje radno mesto za obavljanje praktičnih aktivnosti programa obuke.

Svaki modul iz programa obuke iskazuje se brojem ESPB bodova, a ukupan zbir bodova programa obuke iznosi 36 ESPB.

Nakon završenog programa obuke lice dobija uverenje o pohađanju programa obuke za pedagoškog asistenta ukoliko je pohađalo uvodni modul, šest obaveznih modula i najmanje 80% programa obuke za dva izborna modula.”

Uspešnost rada pedagoških asistenata/kinja meri se konkretnim pokazateljima kao što su:

- broj dece upisane u predškolske ustanove i osnovne škole,
- prolaznost dece na tromesečju, polugodištu i kraju godine,
- broj upisane romske dece u srednje škole i sl.

Postoje brojne prepreke sa kojima se asistenti i asistentkinje suočavaju u svom radu kao što su:

- nedostatak prostorije za rad u školama,
- nesenzibilnost ostalih kolega u kolektivu za romsku decu,
- nedovoljna obučenost za rad sa decom sa različitim potrebama (jer rade sa svom decom kojoj je potrebna pomoć, ne samo sa romskom, za šta nisu dovoljno kvalifikovani),
- teška materijalna situacija porodica romske dece,

- sezonske migracije njihovih roditelja,
- u zavisnosti od broja dece koja su upisana u određenoj predškolskoj ustanovi ili školi, asistenti/kinje vode računa o različitom broju dece.

Institucije i mehanizmi koji rade na unapređenju položaja romske zajednice nemaju obavezu saradnje sa pedagoškim asistentima i asistentkinjama, što naročito dolazi do izražaja kada govorimo o implementaciji lokalnih akcionalih planova (LAP) u oblasti obrazovanja, jer ne postoji usklađenost između mandata asistenata/kinja za koje je nadležna Republika, odnosno Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, i LAP-a, koji usvaja i sprovodi opština.

Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije (Social Inclusion and Poverty Reduction Unit – SIPRU 2013: 30) u studiji „Procena efikasnosti lokalnih mehanizama socijalnog uključivanja Roma i Romkinja“ doneo je sledeće preporuke kako bi se pozicija asistenata i asistentkinja osnažila:

- Potrebno je da Ministarstvo prosvete nauke i tehnološkog razvoja ujednači broj dece po asistentu, što se može rešiti dodatnim zapošljavanjem u onim predškolskim ustanovama i školama gde jedan asistent vodi računa o velikom broju dece;
- Asistentima treba jasno predstaviti plan rada u narednoj godini i time odgovoriti na strepne i nedoumice oko budućih zahteva za njihovo angažovanje;
- Neophodno je usaglasiti kriterijume za vođenje baze podataka o romskoj deci i praćenje njihovog uspeha;
- Kroz protokole o saradnji između Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i lokalnih samouprava „povezati“ rad pedagoških asistenata sa ciljevima lokalnih akcionalih planova koji se odnose na obrazovanje Roma, takođe precizirati saradnju i razmenu informacija sa koordinatorima za romska pitanja, kroz zvaničan dogovor sa Kancelarijom za ljudska i manjinska prava i lokalne samouprave.
- Definisati saradnju sa Ministarstvom zdravlja kako bi se uspostavila i saradnja između pedagoških asistenata i zdravstvenih medijatorki, kad je u pitanju praćenje zdravstvenog stanja i potreba romske školske dece.

Za sada, koliko znamo, ne postoji detaljno istraživanje o radu pedagoških asistentkinja i asistenata, naročito regionalno (na primer u Vojvodini), ili u domenu jedne lokalne zajednice, kao što su opštine. Detaljnije istraživanje treba da pruži podatke o efikasnosti ove afirmativne mere i elemente za njeno eventualno poboljšanje.

Pedagoški asistenti/kinje u AP Vojvodini

U AP Vojvodini je 2013/14. školske godine angažovano 30 pedagoških asistenata/kinja u osnovnim školama (20F, 10M) i 15 pedagoških asistenata/kinja u predškolskim ustanovama (8F, 7M)

- u osnovnim školama je angažovano dva puta više Romkinja nego Roma na navedene pozicije, a u predškolskim ustanovama skoro podjednako.

Sprovedla sam istraživanje sa ciljem je da utvrdim uslove, efikasnost i faktore (ne)uspeha rada pedagoških asistenata i asistentkinja u AP Vojvodini u osnovnim školama. Upitnik sam poslala mejlom svim asistentima u osnovnim školama u AP Vojvodini (30 osoba), a odgovor sam dobila od ukupno 15, i to većinom Romkinja.

Tabela broj 18. Opštine i gradovi u AP Vojvodini u kojima su angažovani pedagoški asistenti i asistentkinje i u kojima su popunili upitnik

Opštine i gradovi u AP Vojvodini u kojima su angažovani pedagoški asistenti/kinje	Opštine i gradovi u AP Vojvodini u kojima su pedagoški asistenti/kinje popunili upitnik
Subotica, Bogojevo, Apatin, Mali Iđoš, Bački Monoštor, Odžaci, Kovačica, Kovin, Alibunar, Pančevo, Opovo, Ada, Horgoš, Kikinda, Novi Bečeј, Srpska Crnja, Bač, Ruma, Stara Pazova, Pećinci, Novi Sad, Žabalj, Bačka Palanka, Beočin	Subotica, Bački Monoštor, Odžaci, Kovačica, Kovin, Opovo, Kikinda, Bač, Novi Sad, Žabalj, Bačka Palanka
Ukupno: 45 pedagoških asistenata i asistentkinja u 24 opštine u AP Vojvodini (30 OŠ, 15 PU)	Ukupno: 15 pedagoških asistenta i asistentkinja u 11 opština (13 OŠ, 2 PU)

Upitnik ima ukupno 16 pitanja raspoređenih u tri celine:

1. Lični podaci;
2. Podaci o uslovima i načinu rada;
3. Podaci o drugim angažovanjima i kompetencijama.

Navedene celine ispituju pol, stručnu spremu, radni odnos, obuke koje su poхађали, zakonsku regulativu, poslove koje obavljaju, nacionalnu pripadnost, znanje jezika (romskog i stranih), saradnju sa NVO sektorom i hobi pedagoških asistenata i asistentkinja.

Pitanje broj 1. Pol angažovanih pedagoških asistenata/kinja

Ukupno je u osnovnim školama u AP Vojvodini angažovano 30 asistenata, od toga 20 Romkinja, dok je u predškolskim ustanovama zaposleno 15 asistenata, od čega osam Romkinja. Osnovni je rezultat da poslove pedagoškog asistenta/kinje u AP Vojvodini u 2013/14. školskoj godini obavlja više Romkinja nego Roma. Podatak nije neočekivan i u saglasnosti je sa podacima o obrazovanju (vidi pitanje br. 2), jer su Romkinje u većem broju nego Romi završile visoke strukovne škole ili su u procesu studiranja. Ponavlja se podatak koji imamo za poslove koordinatora za romska pitanja u lokalnim zajednicama.

Dodajemo i da su zdravstvene medijatorke isključivo Romkinje. Zaključak je da je više Romkinja nego Roma uključeno u institucionalno sprovođenje afirmativnih mera za poboljšanje položaja romske zajednice u oblasti obrazovanja, zdravstva, zapošljavanja itd.

Pitanje broj 2. Stručna spremu pedagoških asistenata/kinja

Školska spremu 15 pedagoških asistenata/kinja obuhvaćenih istraživanjem je sledeća:

1. Fakultet: 0;
2. Visoke strukovne škole je završilo šest osoba: 5F, 1M;
3. Srednju četvorogodišnju stručnu školu je završilo ukupno devet osoba: 7F, 2M.

Sa završenim fakultetom je u upitniku ponuđena opcija, ali u praksi nije potvrđena. U srednju školu sam ubrojila i one koji su naveli da su pohađali ili završili prvu, drugu ili treću godinu Visoke strukovne škole, ali nisu diplomirali (takve su tri osobe, 3F).

Prema Pravilniku o radu pedagoških asistenata, koji je 2010. godine izdalo Ministarstvo prosvete br. 110-00-00243/2010-07, str. 9, pedagoški asistent/kinja treba da pomogne deci kojima je potrebna dodatna podrška u učenju i njihovim nastavnicima tako što će:

- „– pružati podršku deci u njihovom opštem jezičkom razvoju i učenju veština koje su potrebne za školu,
- pružati podršku deci koja imaju teškoće u učenju iz bilo kog razloga, uključujući nedovoljno poznavanje srpskog jezika,
- pružati podršku deci sa invaliditetom,
- voditi računa da deca budu srećna i zadovoljna u školi, naročito deca koja trpe verbalno ili fizičko nasilje,
- pomoći da se osigura upis dece u školu, da redovno pohađaju školu i pripremni predškolski program (PPP), kao i da završavaju svoje zadatke i obaveze,
- pomoći da se osigura bezbednost i sigurnost dece u i oko škole,
- pomoći deci u procesu integracije u vršnjačku grupu.”

Kao posao pedagoških asistenata/kinja takođe se navodi i saradnja sa roditeljima ili starateljima i sa nadležnim ustanovama, organizacijama i lokalnim samoupravama tako što će da:

- „ – podstiču porodice da upisuju decu u predškolsku ustanovu i školu, da osiguraju da redovno pohađaju školu i PPP i rade domaće zadatke,
- objasne i naglase vrednost obrazovanja roditeljima,
- podrže roditelje u njihovom kontaktu sa školom,
- pružaju informacije roditeljima o stručnim ustanovama,
- da prikupljaju informacije i ostvare kontakt sa lokalnim ili nacionalnim državnim institucijama, agencijama i nevladinim organizacijama, jer često porodice mogu imati korist od njihove podrške.”

Kada se uporedi stručna spremu 15 asistenata/kinja obuhvaćenih istraživanjem sa opisom poslova (vidi pitanje broj 8) koje obavljaju na terenu, jasno je da je raznovrsnost poslova i odgovornost koju imaju imaju velika čak i za osobe sa završenim fakultetom. Zaključak je da su pedagoške asistentkinje, a pogotovo asistenti, nedovoljnog pedagoškog znanja, „zaduženi” od Ministarstva prosvete da se bave problematikom koja nadilazi njihova teorijska i praktična znanja potrebna u konkretnim slučajevima u lokalnoj zajednici, čime se dovodi u pitanje i osnovna zamisao o efikasnosti afirmativne mере.

Pitanje broj 3. Radite kao pedagoški asistent/kinja u predškolskoj ustanovi ili u osnovnoj školi

U istraživanju je učestvovalo 15 pedagoških asistenata/kinja, od kojih 13 radi u osnovnim školama i dvoje u predškolskim ustanovama. Veoma značajno bi bilo angažovanje većeg broja pedagoških asistenata/kinja u predškolskim ustanovama u budućnosti, jer u Srbiji samo 8% romske dece uzrasta od 36 do 57 meseci pohađa obavezni predškolski program (MISC 2010).

Pitanje broj 4. Tip radnog odnosa pedagoških asistenata/kinja

Ponuđena su dva tipa radnog odnosa: stalni i povremeni. Podaci pokazuju da su svi pedagoški asistenti i asistentkinje angažovani povremeno, po ugovoru na godinu dana, što znači da nemaju sigurno radno radno mesto. Njihove plate se isplaćuju iz budžeta Republike Srbije, po ugovoru na godinu dana, koji (može da) se obnavlja svake godine. Ugovor pedagoški asistenti/kinje potpisuju sa školskom ustanovom u kojoj rade, nakon prijavljivanja na raspisan konkurs. Preporuka je da

treba omogućiti zaključivanje ugovora pedagoških asistenata na neodređeno vreme i to sa Ministarstvom prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, a ne sa ustanovama u kojima rade, zbog prevencije diskriminacije u sopstvenoj ustanovi. Postoje procedure koje omogućavaju da asistenti/kinje prijave diskriminaciju direktoru škole, ali se plaše da to urade zbog potencijalnog gubitka ugovora.

Pitanje broj 5. Angažovani ste kao pedagoški asistent/kinja u periodu:

Afirmativna mera uvođenja pedagoških asistenata/kinja se sprovodi od 2007. godine, a njihova pozicija je sistematizovana u okviru Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja tek četiri godine kasnije – 2011. godine. U periodu od 7 godina (2007–2014) u nekim školama se zadržala ista osoba, a u nekim je bilo promena, što ima uticaja na efikasnost ove mere u dатој lokalnoj zajednici.

Prosečno radno iskustvo 15 anketiranih pedagoških asistenata i asistentkinja u AP Vojvodini je 3,6 godina, što nije dovoljno dug period da se savlada znanje, postigne rutina u poslovima, i stekne naklonost kolektiva i šire lokalne zajednice. Zaključujemo da su pozicije asistenata/kinja u Vojvodini relativno stabilne, ali da su oni svake godine suočeni sa neizvesnošću da li će im ugovori biti obnovljeni.

Pitanje broj 6. Navedite podatke o obukama namenjenim pedagoškim asistentima i asistentkinjama koje ste pohađali, godinu i organizatore obuka:

Tabela 19. Odgovori pedagoških asistenata/kinja na pitanje o obukama koje su pohađali

Opštine	Navedite podatke o obukama koje ste pohađali, godinu i organizatore obuka:
Bač (M)	Nisam pohađao obuku za pedagoškog asistenta, ali radim odranije i kao nastavnik romskog jezika.
Subotica (F)	1. Modul „Podrška uspostavljanju uspešnije saradnje PA i OŠ/PU sa porodicama” 2012. god. MPN; 2. Modul „Pružanje podrške za nastavne aktivnosti” 2012. god. MPN; 3. Modul „Podrška povezivanju PA sa spoljašnjim saradnicima, organizacijama i stručnim institucijama” 2012. god. MPN; 4. Modul „Pružanje efikasne podrške zaposlenima u obrazovno-vaspitnoj ustanovi” 2012. god. MPN;
Subotica (F)	Pohađala sam prva četiri modula koji su bili obavezni i organizovani od strane MPN, ostala su još četiri koje MPN još nije organizovalo: 1. Modul „Podrška uspostavljanju uspešnije saradnje PA i OŠ/PU sa porodicama” 2012. god. MPN; 2. Modul „Pružanje podrške za nastavne aktivnosti” 2012. god. MPN; 3. Modul „Podrška povezivanju PA sa spoljašnjim saradnicima, organizacijama i stručnim institucijama” 2012. god. MPN; 4. Modul „Pružanje efikasne podrške zaposlenima u obrazovno vaspitnoj ustanovi” 2012. god. MPN.
Novi Sad (F)	Uvodni modul koji je imao za cilj da pripremi pedagoškog asistenta za rad u predškolskoj ustanovi, odnosno školi; Teme sledećih modula su bile: rad sa porodicom, saradnja sa spoljnim saradnicima, organizacijama i institucijama, pružanje podrške zaposlenima u obrazovno-vaspitnim ustanovama, priprema i realizacija nastavnih aktivnosti. Organizovani su u periodu 2011–13. godine od strane MPN i CIP-a.

Kikinda (F)	1. „Uloga asistenata za podršku učenicima romske nacionalnosti u obrazovno-vaspitnoj ustanovi” CIP 2009. god.; 2. „Izgradnja zajednice, konstruktivna komunikacija u odeljenju” CIP 2009. god.; 3. „Uvodna obuka za PA” MPN 2010. god.; 4. „Pružanje podrške u nastavnim aktivnostima” MPN 2012. god.; 5. „Podrška uspostavljanju uspešne saradnje PA/OŠ sa porodicama” MPN 2012. god.; 6. „Podrška povezivanju PA sa spoljašnjim saradnicima, organizacijama i stručnim institucijama” 2012. god. MPN; 7. „Pružanje efikasne podrške zaposlenima u obrazovno-vaspitnoj ustanovi” 2012. god. MPN.
Bačka Palanka (F)	Prošla sam sve seminare kao romski i pedagoški asistent koje su organizovali MPN, OSCE i CIP i dobila sertifikate za njih; 1. „Uloga asistenata za podršku učenicima romske nacionalnosti u obrazovno-vaspitnoj ustanovi” CIP 2009. god.; 2. „Izgradnja zajednice, konstruktivna komunikacija u odeljenju” CIP 2009. god.; 3. „Uvodna obuka za PA” MPN 2010. god.; 4. „Pružanje podrške u nastavnim aktivnostima” MPN 2012. god. 5. „Podrška uspostavljanju uspešne saradnje PA/OŠ sa porodicama” MPN 2012. god.; 6. „Podrška povezivanju PA sa spoljašnjim saradnicima, organizacijama i stručnim institucijama” 2012. god. MPN; 7. „Pružanje efikasne podrške zaposlenima u obrazovno-vaspitnoj ustanovi ” 2012. god. MPN;
Bavanište (F)	Prošla sam sve seminare koje je organizovalo Ministarstvo prosvete i nauke.
Novi Sad (F)	1. Obavezna uvodna obuka za PA, MPN 2010. god.; 2. Tri modula obuke za PA, MPN, 2012. god.; 3. ROMED, Savet Evrope, Prva obuka za medijatore u obrazovanju 2011. god.; 4. ROMED, Savet Evrope, Druga obuka za medijatore u obrazovanju 2012. god.
Novi Sad (F)	1. Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Prvi ciklus obuke asistenata za podršku učenicima romske nacionalnosti 2006. god.; 2. CIP, Obuka PA i predstavnika OŠ 2010. god; 3. MPN, Uvodni modul za PA 2010. god.; 4. MPN, Prvi i drugi obavezni modul za PA 2012. god.; 5. MPN, Treći i četvrti obavezni modul za PA 2012. god.;
Novi Sad (F)	1. Modul „Podrška uspostavljanju uspešnije saradnje PA i OŠ/PU sa porodicama” 2012. god. MPN; 2. Modul „Pružanje podrške za nastavne aktivnosti” 2012 god. MPN; 3. Modul „Podrška povezivanju PA sa spoljašnjim saradnicima, organizacijama i stručnim institucijama” 2012. god. MPN; 4. Modul „Pružanje efikasne podrške zaposlenima u obrazovno-vaspitnoj ustanovi” 2012. god. MPN;
Opovo (F)	1. Uvodni modul obuke 2011. god. MPN; 2. Modul „Podrška uspostavljanju uspešnije saradnje PA i OŠ/PU sa porodicama” 2012. god. MPN, CIP; 3. Modul „Pružanje podrške za nastavne aktivnosti” 2012. god. MPN; 4. Modul „Podrška povezivanju PA sa spoljašnjim saradnicima, organizacijama i stručnim institucijama” 2012. god. MPN; 5. Modul „Pružanje efikasne podrške zaposlenima u obrazovno vaspitnoj ustanovi” 2012. god. MPN;
Žabalj (F)	Sve obuke koje je organizovalo MPN, nijednu nisam propustila.
Kovačica (M)	1. Uvodna obuka za PA, 2010. god. MPN, EU, OEBS; 2. PA Modul „Podrška uspostavljanju uspešne saradnje PA i predškolske ustanove/osnovne škole sa porodicama” i modul „Pružanje podrške za nastavne aktivnosti”, MPN, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, CIP, OEBS, Švedska agencija za međunarodni razvoj i Univerzitet Kragujevac; 3. Modul „Pružanje efikasne podrške zaposlenima u obrazovno-vaspitnoj ustanovi” i modul „Podrška povezivanju PA sa spoljašnjim saradnicima, organizacijama i stručnim institucijama”, 2012. god., MPN, Kancelarija za ljudska i manjinska prava, Univerzitet u Kragujevcu, Obrazovni forum Beograd, Švedska agencija za međunarodni razvoj, OEBS, UNICEF i SDC;

Odžaci (F)	1. Uloga asistenta za podršku učenicima romske nacionalnosti u obrazovno-vaspitnim ustanovama u Beogradu MPN, OEBS, 2006. god.; druga sesija održana 2007. godine u Subotici; 2. Izgradnja zajednice i konstruktivna komunikacija u odeljenju, CIP 2009. god.; 3. Uvodna obuka za PA, MPN, 2010. god.; 4. „Ni crno ni belo – kreiranje inkluzivnih strategija-senzitivizacija za potrebe dece i porodica iz manjinskih i marginalizovanih grupa”; 5. Modul „Podrška uspostavljanju uspešnije saradnje PA i OŠ/PU sa porodicama” 2012. god. MPN, ČIP; 6. „Podrška povezivanju PA sa spoljašnjim saradnicima, organizacijama i stručnim institucijama” 2012. god. MPN; 7. Izazovi i rešenja PA u radu, EHO 2011. god.;
Bački Monoštor (M)	/

Pravilnik o programu obuke za pedagoškog asistenta (Sl. glasnik RS – Prosvetni glasnik, br.11/2010) na osnovu koga je akreditovan modularni program obuke u okviru rada Centra za doživotno učenje Univerziteta u Kragujevcu, predviđa uvodni modul, šest obaveznih modula i četiri ponuđena izborna modula, od kojih je kandidat/kinja u obavezi da izabere dva. Međutim, do školske 2013/14. godine Ministarstvo prosvete i nauke je od obaveznih šest modula organizovalo uvodni modul i četiri obavezna, tj. za četiri godine od donošenja Pravilnika, Ministarstvo prosvete usled nedostatka finansijskih sredstava nije organizovalo sve obuke koje su bile predviđene. Ovome dodajemo i podatak da dve osobe koje rade na poziciji pedagoškog asistenta nisu pohađale nikakve obuke (2M), ali je jedan od njih završio Visoku školu za obrazovanje vaspitača i može se smatrati kompetentnim za taj posao.

To potvrđuje zaključak da su pedagoški asistenti/kinje „ostavljeni” (vidi pitanje broj 2. i 8) sa nedovoljnim znanjem i nedovršenim programom obuke da obavljaju vrlo odgovorne i zahtevne poslove, što umanjuje značaj njihovog rada. Ipak, činjenica je i da su sami pedagoški asistenti/kinje procenili da im je znanje neophodno, pa su pohađali i druge vrste sticanja znanja. Napominjem da se i ovde pokazuje da pedagoški asistenti i asistentkinje u isto vreme imaju i druga zaduženja, na primer obavljaju poslove nastavnika za romska pitanja.

Pitanje broj 7. Navedite: a) pravilnik po kome radite; b) plan i program po kome radite; c) udžbenike koje koristite; d) nastavna sredstva koja koristite:

Tabela 20. Odgovori pedagoških asistenata/kinja na pitanje o pravilniku, planu i programu po kome rade, udžbenicima i nastavnim sredstvima koja koriste:

Opštine	Navedite: a) pravilnik po kome radite; b) plan i program po kome radite; c) udžbenike koje koristite; d) nastavna sredstva koja koristite:
Bač (M)	a) Ne postoji poseban pravilnik za asistente; b) Plan i program MPN: globalni i operativni; c) Udžbenike predviđene za konkretni razred; d) radne sveske, radni listovi, kartice... Radim sa decom koja rade po individualnom obrazovnom planu, zajedno sa učiteljem ili razrednim starešinom.
Subotica (F)	/

Subotica (F)	a) /; b) od 1. do 4. razreda srpski i matematika, IOP; c) Eduka, Kreativni centar, Zavod za izdavanje udžbenika, Pčelica, Ogledalce, sajтови sa vežbama namenjenim učenicima; d) kompjuter, internet, štampač, skener, kreda, tabla, kartice sa slikama, brojevima ili rečima, slovarica, domine... Plan je napravljen u saradnji sa stručnom službom i učiteljima na osnovu prioritetne potrebe podrške. Učenici sa kojima radim nisu u mogućnosti da u potpunosti prate sadržaje udžbenika. Često vežbe sami osmišljavamo, koristimo sadržaje drugih udžbenika, didaktičke igre...
Novi Sad (F)	a) Pravilnik o radu PA; b) Urađen od strane PA u saradnji sa direktorom škole; c) koristim nastavna sredstva koja koriste učitelji i nastavnici; d) didaktička sredstva, stručnu literaturu, nastavne listiće.
Kikinda (F)	a) Radim po pravilniku po kome rade i svi ostali zaposleni u školi na puno radno vreme; b) Plan i program osmišljavam u saradnji sa učiteljcama i nastavnicima, u skladu sa mogućnostima deteta kome je potrebna moja pomoć; c) Zavod za udžbenike je izdavač knjiga iz srpskog i matematike za prvi i drugi razred; d) Knjige, didaktički materijali koji podržavaju metode rada sa decom Marije Montesori.
Bačka Palanka (F)	a) Pravilnik o radu u osnovnoj školi;
Bavanište (F)	Po IOP programu
Novi Sad (F)	a) Pravilnik o radu PA; b) Plan i program izrađujem u saradnji sa pedagogom škole i nastavnim osobljem; c) Udžbenike od I do VIII razreda koje su predmetni nastavnici odabrali; d) Didaktički materijal, sva pomagala u nastavi koja olakšavaju rad deci; Plan i program izrađujem u saradnji sa pedagogom škole i nastavnim osobljem. U školi „Jožef Atila” u Novom Sadu ima 48 odjeljenja, od tega ima oko 200 učenika kojima je potrebna podrška u učenju. Na kraju svakog kvartala se dogovaram sa pedagogom i razrednim starešinama kojim učenicima je potrebna podrška i na koji način.
Novi Sad (F)	a) Pravilnik o osnovnim školama; b) Školski plan i program; c) Školske udžbenike i pripremu za učitelje; d) Vežbanke, nastavne listiće, magnetnu tablu sa drvenim slovima.
Novi Sad (F)	a) Pravilnik o opštим osnovama predškolskog programa (Službeni glasnik RS br. 59/10); b) Pripremni predškolski program, Model B; c) Stručna literatura, priručnici odobreni od PU; d) Sva raspoloživa i odobrena sredstva. Zavisno od potreba planiram adekvatne aktivnosti i realizujem ih uz pomoć svih sredstava kojima vrtić raspolaze.
Opovo (F)	a) Pravilnik o programu obuke za PA; b) Individualni i globalni operativni plan koji samostalno izradujem; c) Udžbenike koje koriste nastavnici u redovnoj nastavi; d) Radni listovi, igračke, igre, Montesori materijali; Pravilnik o programu obuke za pedagoškog asistenta bliže određuje kompetencije pedagoškog asistenta, što mi omogućava da odredim polje na kome mogu da delujem. Ukoliko radim sa učenicima koji rade po IOP-u, za časove se pripremam. Udžbenike za redovnu nastavu koristim ukoliko učenik radi domače zadatke iz njih, uglavnom koristim druge materijale, radne listove, igre, igračke koje učenicima omogućavaju da savladaju gradivo ili vežbaju na njima prilagođen način, nastavna sredstva se prilagođavaju potrebama učenika.
Žabalj (F)	a) Radim po pravilniku iz 2009. godine; b) Po planu i programu iz 2013. godine; c) Koristimo sve udžbenike; d) Koristimo sve što nam je od koristi i što imamo.

Kovačica (M)	a) Po pravilniku i rasporedu koji je odredio direktor; b) Radim u dogovoru sa učiteljima i nastavnicima; c) bukvar, radne sveske, čitanka, matematika... d) nastavni listići, školarke, bojanke, kompjuter, laptop... Sa direktorom sam se dogovorio, napravili smo raspored koji čas šta radim, gde sam, u kom odeljenju, a sa učiteljima i nastavnicima se dogovaram sa kojim učenicima radim i šta treba da radim.
Odžaci (F)	a) Pravilnik o radu PA postoji i objavljen je od strane MPN, koji nam daje smernice i podseća koji su bitni segmenti u našem radu i direktor ga ima; b) Plan i program se utvrđuje na početku školske godine, u zavisnosti od potrebe i prirode problema, sačinjen je u saradnji sa direktorom i nastavnim kolektivom (redovna nastava, poseta porodicama kao najprioritetnija i podrška učenicima), i po planu koji se radi za decu koja rade po inkluziji (prilagođen ili redukovani, odnosno u skladu sa njihovim sposobnostima); c) Bukvar, čitanke, udžbenici iz svih predmeta, pčelica, radni listovi iz srpskog jezika i matematike, pripremljen materijal od učitelja; d) slovarice, matematički blokovi, palice, štapići, žetoni, računaljke, mozgalice za vežbe pamćenja, sredstva za likovnu kulturu, sličice i kartoni sa brojevima i slovima, pojmovima iz okoline;
Bački Monoštor (M)	a) / ; b) / ; c) Po nedeljnem, mesečnom i godišnjem planu i programu; d) /

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja je 2010. godine donelo Pravilnik o radu pedagoških asistenata (Pravilnik Ministarstva prosvete RS br. 110-00-00243/2010-07). Na pitanje o pravilniku po kome rade samo su tri asistentkinje od anketiranih 15 potvrđile da rade po Pravilniku o radu, jedan asistent čak tvrdi da ne postoji pravilnik o radu pedagoških asistenata, dok su ostali navodili da rade po Pravilniku o osnovnoj školi ili Pravilniku o predškolskom obrazovanju, po IOP-u, ili po „Pravilniku koji je direktor odredio”.

Zaključujem da Romi i Romkinje koji su angažovani kao pedagoški asistenti/kinje nisu dovoljno upućeni u Pravilnik o radu pedagoških asistenata, jedan broj izrađuje plan i program u saradnji sa direktorom škole, predmetnim nastavnicima i pedagozima na osnovu plana i programa za tekuću školsku godinu, što je svakako dobar podatak, jer se vidi da su uključeni u kolektiv škole. Što se tiče korišćenja udžbenika i nastavnih sredstava, potvrđuje se isti podatak – koriste udžbenike za konkretni razred koje koriste nastavnici i učitelji i nastavna sredstava koja se i inače koriste u redovnoj nastavi. Utisak je da pedagoški asistenti/kinje očekuju da im neko objasni šta da čine ili da dobiju u ruke foto-kopiju pravilnika ili plana i programa po kome rade.

Deo odgovornosti za ovaku situaciju snosi Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, koje organizuje stručne obuke asistenata/kinja u toku kojih su morali da ih upoznaju sa zakonskom regulativom i njihovim zadacima. Dužnost je i uprave škole da ih o tome obavesti, da ih nauči, kontroliše i procenjuje u kojoj meri je asistentima i asistentkinjama ovakva pomoć potrebna. Takođe, Nacionalni savet romske nacionalne manjine bi morao da preuzme deo odgovornosti za rad pedagoških asistenata/kinja na terenu, jer po zakonskoj regulativi imaju nadležnosti u oblasti obrazovanja, informisanja, službene upotrebe jezika i kulture, a u okviru ovog tela postoji i Odbor za obrazovanje.

Pitanje broj 8. Koje poslove obavljate u OŠ/PU i sa koliko dece rade?

Tabela broj 21. Odgovori pedagoških asistenata/kinja na pitanje koje poslove obavljaju u OŠ/PU i sa koliko dece rade

Opštine	Koje poslove obavljate u OŠ/PU i sa koliko dece rade?
Bač (M)	Pomažem deci koja rade po IOP-u, radim u dnevnom boravku, asistiram deci u izradi domaćih zadataka, obaveštavam roditelje o nepohađanju nastave, pomažem psihologu prilikom testiranja dece romske nacionalnosti u predškolskoj ustanovi, pomažem učiteljima u pisanju IOP-a. Radim sa 43 romske i neromske dece kojoj je potrebna moja pomoć.
Subotica (F)	Sprovođenje lične higijene (održavanje čistoće tela i odeće), kulturno-higijenske navike, ponašanje prema vaspitačima, vršnjacima i okruženju, razvijanje pažnje, stvaranje saradničkih odnosa, razvoj i rad na grafomotorici, rad na prepoznavanju boja i imenovanju voća, povrća, imenovanje stvari uz pomoć sličica ili konkretnih predmeta, adaptacija dece u vrtiću, rad na grupnom i zajedničkom igranju u timu. U Suboticu dolaze deca Roma povratnika iz inostranstva, tako da radim i na obezbeđivanju dokumenata dece, prijavi boravka zdravstvenih knjižica, lekarskih pregleda itd. Ukupno radim sa 120 dece, ali nije svakom detetu potreban isti nivo podrške, aktivno i konstantno radim sa 10 dece po IOP-u.
Subotica (F)	Podrška učiteljicama i deci na času (deca sa diferenciranim planom imaju IOP, slabije usvajaju predviđene sadržaje); član Lutkarske sekcije, Tima za saradnju sa roditeljima, Tima za socijalni program; zadužena za saradnju sa institucijama i organizacijama u lokalnoj sredini i društvenoj zajednici, Edukativnim centrom Roma, Subotica; kućne posete, razgovori sa roditeljima o potrebnim intervencijama, školskom postignuću učenika, uručujem pozive na razgovor sa stručnom službom u školi...; saradnja sa institucijama i organizacijama pri podršci roditeljima, deci, učiteljima, nostrifikacija svedočanstava, rešavanje ličnih dokumenata, intervencije i podrška deci u oblasti ostvarivanja prava na zdravstvenu zaštitu, lična dokumenta – pravni subjektivitet; podrška u obezbeđivanju školskog pribora i udžbenika za siromašnije učenike.
Novi Sad (F)	Rad sa učenicama, rad sa porodicama, poseta naselju; saradnja sa JLS; Aktivno radim sa 10 dece koja konstantno trebaju moju pomoć, ali radim i sa drugom decom koja povremeno imaju potrebu za mojom asistencijom. Radim i sa romskom i sa neromskom decom.
Kikinda (F)	Pomažem deci u učenju, sarađujem sa nastavnim kadrom i roditeljima dece. Konstantno radim sa 25 dece kojima je potrebna dodatna pomoć i podrška u učenju. Procenu kojoj deci je potrebna moja pomoć radim sa nastavnicima i pedagogom škole. Radim i sa romskom i sa neromskom decom.
Bačka Palanka (F)	Pružam podršku deci u učenju, sarađujem sa njihovim roditeljima, pomažem u nabavci udžbenika, organizujem vannastavne aktivnosti, pomažem u pribavljanju dokumenata i sl. Radim ukupno sa 45 učenika od 1. do 8. razreda, ali aktivnu i konstantnu podršku pružam učenicima od 1. do 4. razreda, njih 20. Najveći broj je romske nacionalnosti, ali ima i neromske dece.
Bavanište (F)	Pomoć deci u radu na časovima srpskog jezika, matematike, sveta oko nas, fizičkog vaspitanja, ali i na drugim časovima gde se ukaže potreba. Radim sa 110 dece, zajedno sa učiteljima i predmetnim nastavnicima. Pruzam podršku u zavisnosti od njihovih potreba. Deca su i romske i neromske nacionalnosti.

Novi Sad (F)	Pružam podršku romskim i neromskim učenicima u učenju. Posećujem romske porodice u naselju Adice i na Telepu (deca koja su neredovna, koja su disciplinski problem ili ukoliko ima potrebe da se prenesu važne informacije roditeljima vezane za napredak njihove dece). Saradujem sa romskim i neromskim NVO u cilju prikupljanja sredstava za rad deci (školski pribor, sredstva za higijenu, garderoba i obuća, pravna pomoć). Saradujem sa nastavnim osobljem u cilju unapređivanja svog rada sa učenicima. Motivišem roditelje da upišu decu u školu kao i kod neredovne dece da ih šalju redovno na nastavu. Motivišem roditelje da dolaze u školu da se raspituju za napredak dece, upoznajem decu sa afirmativnim merama kada treba da upišu srednju školu.
Novi Sad (F)	Asistencija nastavnicima u nastavi i pomoć deci u prvih devet odeljenja.
Novi Sad (F)	Radim na poludnevnom boravku sa 120 dece, asistiram vaspitačima. Individualno radim sa 35 dece koja imaju potrebu za dodatnom obrazovnom podrškom.
Opovo (F)	U OŠ pomažem učenicima kojima je potrebna dodatna podrška u obrazovanju i vaspitanju, staram se da redovno dolaze u školu, da imaju pribor i da rade domaće zadatke, motivišem ih i podstičem u učenju i učešću u drugim aktivnostima, pomažem učenicima da se integrišu u odeljenje, podstičem pozitivan odnos učenika u odnosu na decu kojoj je potrebna podrška, pružam pomoć u učenju srpskog jezika kao nematernjeg ukoliko je potrebna, staram se o bezbednosti učenika. Pruzam pomoć nastavnicima u pripremi i realizaciji vaspitno-obrazovnog procesa, organizaciji posebnih aktivnosti na nivou odeljenja, procesu integracije učenika kojima je potrebna dodatna podrška u odeljenju, uključivanjem u tim za podršku učeniku za koga se izrađuje individualni obrazovni plan. Saradujem sa roditeljima i porodicom, uspostavljam vezu između porodice i škole, obaveštavam porodicu ili učitelja/razrednog starešinu o napretku učenika ili njegovim potrebama, informišem roditelje o vrstama pomoći i podrške koje su dostupne u lokalnoj zajednici, radim na sticanju samopoštovanja i socijalizaciji u kulturu u kojoj se formalno obrazovanje sprovodi, podstičem porodice da uključe decu u sistem obrazovanja. Saradujem sa Centrom za socijalni rad i organizacijama civilnog društva. Radim sa 55 učenika. Osnovna škola „Dositej Obradović“ u Opovu ima tri izdvojena odeljenja, u Barandi, Sefkerinu i Sakulama, tako da sam angažovana u svim mestima prema utvrđenom rasporedu rada PA.
Žabalj (F)	Radim sa svom decom koja imaju poteškoće u učenju, radim individualno, u grupama, po IOP-u, radim na terenu sa roditeljima i decom.
Kovačica (M)	Kao PA radim sa 12 učenika kojima je potrebna moja pomoć, a odnosi se na srpski jezik i matematiku, obilazim porodice učenika, razgovaram sa roditeljima itd.
Odžaci (F)	Prisutna sam na redovnim časovima sa učiteljima i pružam podršku učenicima u savladavanju gradiva, pomoć u izradi domaćih zadataka po potrebi, radim individualno sa decom koja rade po posebnom planu, prisutna sam na testiranju sa pedagogom i prevodim ukoliko dete ima jezičku barijeru ili siromašan fond reči, vodim računa da li su sva romska deca upisana u prvi razred i vrtić, pratim redovnost pohađanja u školi, pružam podršku starijim učenicima iz različitih predmeta, promovišem romsku kulturu i ženski aktivizam za romske devojčice, pripremam različite radionice i uključujem decu koja nisu romska. Imam sekciju recitatora na romskom jeziku. Radim ukupno sa 44 učenika.
Bački Monoštor (M)	Radim u produženom boravku sa 25 romske dece i dece iz socijalno ugroženih porodica uzrasta od 1 do 4 godine, kao i personalni inkluzivni program sa dvoje dece (jedno romsko i jedno neromsko).

Ministarstvo prosvete nauke i tehnološkog razvoja je u Pravilniku o radu pedagoških asistenata (Pravilnik Ministarstva prosvete RS br. 110-00-00243/2010-07) definisalo inventar njihovih poslova (pružaju pomoć i dodatnu podršku deci predškolskog uzrasta i učenicima u osnovnoj školi, pomoć vaspitačima, nastavnicima i stručnim savetnicima, sarađuju sa roditeljima, odnosno starateljima dece, nadležnim ustanovama, udruženjima, lokalnom samoupravom itd.).

Ipak, dugačka lista različitih poslova za koje su pedagoški asistenti/kinje naveli da ih dnevno obavljaju na terenu, pokazala je da za rešavanje kompleksnih problema Roma i Romkinja u lokalnoj zajednici nije dovoljan samo jedan asistent/kinja. Obim poslova je naročito velik u onim lokalnim zajednicama u kojima ne postoji koordinator/ka za romska pitanja (Subotica, Bačka Palanka, Kovačica, Opovo, Bač) i zdravstvena medijatorka (Bač, Bačka Palanka, Opovo, Kovačica), pa su asistenti/kinje primuđeni da rade poslove vezane za zdravlje, socijalnu zaštitu, lična dokumenta, pravni subjektivitet, sarađuju sa lokalnom samoupravom, romskim nevladinim organizacijama, što su poslovi drugih lica obuhvaćeni afirmativnim merama u lokalnoj zajednici. Tačnije, umesto da postoje tri osobe iz romske zajednice (pedagoški asistent/kinja, koordinator/ka, zdravstvena medijatorka), poslovi su prebačeni na jednu osobu, što znači da se dobar deo poslova ne obavlja. Tako se zamisao o afirmativnim merama za pripadnike i pripadnike romske zajednice sužava, uvek obrazložena nedovoljnom finansijskom podrškom, a u suštini se radi o implicitnoj institucionalnoj diskriminaciji. U lokalnim zajednicama nema mnogo razumevanja za upošljavanje više predstavnika iz romske zajednice u hijerarhiju sistema vlasti i odgovornosti.

Problem u radu pedagoških asistenata/kinja je i to što Pravilnikom nije preciziran broj dece sa kojom oni mogu da rade, a kao posledica toga u praksi se pokazalo da rade sa krajnje različitim brojem dece. Naime, anketirani asistenti/kinje u upitniku rade sa najmanje 10 dece (asistentkinja u Novom Sadu), a najviše sa čak 120 (asistentkinja u Subotici). Ovome dodajemo i zapažanje da je većina anketiranih navela da radi i sa romskom i sa neromskom decom, iako su pedagoški asistenti/kinje od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja predstavljeni u javnosti kao afirmativna mera usmerena pre svega ka romskoj populaciji, što, naravno, dodatno komplikuje odgovornost Romkinja ili Roma u izvršavanju obaveza.

Pitanje broj 9. Da li ste koristili trudničko i/ili porodiljsko bolovanje u toku angažovanja na poslu pedagoškog asistenta?

Trudničko ili porodiljsko bolovanje je zakonsko pravo svake osobe koja je u radnom odnosu. Od anketiranih 15 pedagoških asistenata/kinja samo jedna žena je koristila porodiljsko bolovanje, nakon kojeg je nastavila da obavlja posao asistentkinje. Međutim, na osnovu samo jednog primera ne možemo proceniti da li u praksi odlazak na trudničko i porodiljsko bolovanje može da ugrozi radno mesto pedagoškog asistenta/kinje.

Pitanje broj 10. Da li ste angažovani i kao nastavnik/ca romskog jezika?

Jedan od zadataka pedagoških asistenata i asistentkinja jeste i da pomognu deci u savladavanju jezičkih barijera (dešava se da romska deca slabo ili uopšte ne govore jezik većinskog naroda u lokalnoj zajednici) kako bi mogla da se uključe u nastavni proces. Jedna trećina ispitanih (5/15, od toga 3F, 2M) radi i kao nastavnik/ca romskog jezika (od toga četvoro u istoj školi u kojoj su zaposleni i kao pedagoški asistenti/kinje). Ako govorimo o stvaranju i uticaju romske obrazovne elite, njenom širenju i uključivanju u sistem na svim nivoima, onda nije dobro da iste osobe rade više poslova namenjenih osobama iz romske zajednice. Prvo zato što posao nije moguće kvalitetno obaviti, drugo zato što bi u jednoj školi dve ili tri osobe iz romske zajednice bili dobar primer celom

nastavničkom kolektivu za bolje razumevanje različitih pitanja o romskoj zajednici o kojima predstavnici većinskog naroda uglavnom ne znaju puno. Mnogo je pozitivnija slika škole u kojoj rade dve osobe romske nacionalnosti (na primer, pedagoška asistentkinja i nastavnica romskog jezika). U Vojvodini bi, dakle, pored ovih 15 osoba iz romske zajednice još pet bilo zaposleno u obrazovnom procesu, ukupno 20, što je značajan broj.

Pitanje broj 11. Da li pripadate romskoj nacionalnoj zajednici?

Afirmativna mera uvodenja pedagoških asistenata/kinja usmerena je pre svega ka romskoj zajednici (ili se bar tako predstavlja od strane nadležnih institucija) te je poželjno da joj svi asistenti i asistentkinje i pripadaju. U praksi se potvrđuje da od 15 anketiranih samo jedna osoba nije romske nacionalnosti. Međutim, ne postoji zakonska regulativa koja obavezuje osnovne škole ili predškolske ustanove da osoba koja se zapošljava na poziciji asistenta/kinje mora biti romske nacionalnosti. U konkursima koji se raspisuju za angažovanje asistenata eventualno se navodi znanje romskog jezika kao prednost, što očigledno ne osigurava i izbor da svi pedagoški asistenti i asistentkinje budu Romi i Romkinje. Ovakav zaključak se potvrđuje i činjenicom da oni u praksi ne rade samo sa romskom decom, već sa svom decom kojoj je njihova pomoć potrebna (vidi pitanje broj 8).

Pitanje broj 12. Da li govorite romski jezik?

Ukupno 4 (F) od 15 angažovanih na poziciji pedagoških asistenata/kinja ne govori romski jezik. Pitanje je da li je neznanje jezika nacionalne zajednice prepreka u radu sa romskom decom. Treba uzeti u obzir specifične situacije u nekim krajevima u Srbiji gde ni Romi ne govore romski jezik, već komuniciraju na jezicima nekih drugih nacionalnih zajednica (kao što su mađarski, rumunski, albanski), ali u svim drugim slučajevima je neophodno regulativom osigurati da jedan od uslova za angažovanje pedagoškog aistenta/kinje bude i znanje romskog jezika.

Pitanje broj 13. Da li govorite neki strani jezik?

Znanje stranih jezika je važan segment ukupnih kompetencija pedagoških asistenata/kinja. Dve trećine asistenata/kinja u Vojvodini (10 od 15) zna neki strani jezik: engleski – 3F, nemački – 2F, engleski i nemački – 2F, engleski i ruski – 2F, engleski, španski, makedonski – 1F. To je značajno za kvalitet njihovog rada, jer deca već u predškolskim ustanovama kroz slikovnice i igru počinju učenje engleskog jezika, a kasnije u toku osnovne škole dobijaju još jedan strani jezik. Zaključujemo da ukoliko asistenti i asistentkinje znaju neki strani jezik (posebno engleski), moći će dodatno da pomognu deci u njegovom savladavanju.

Pitanje broj 14. Da li se služite nekim od jezika nacionalnih zajednica u A Vojvodini?

Neočekivan je rezultat da se većina angažovanih asistentkinja i asistenata ne služi jezicima nacionalnih zajednica u Vojvodini (samo četiri osobe: 1M, 3F govore slovački, mađarski, rumunski, bunjevački), jer se pretpostavlja da Romi i Romkinje u Vojvodini znaju više od jednog jezika. Ipak, ako uzmemo u obzir znanje romskog jezika, stranih jezika i jezika nacionalnih zajednica u AP Vojvodini, može se zaključiti da je većina pedagoških asistenata/kinja višejezična. Međutim, kao ni u slučaju koordinatora za romska pitanja, to nije prepoznato kao prednost koja će doprineti zapošljavanju asistenata i asistentkinja na neodređeno vreme.

Pitanje broj 15. Da li ste aktivni u nevladinom sektoru?

Tabela broj 22. Odgovori pedagoških asistenata/kinja na pitanje
da li su aktivni u nevladinom sektoru

Opštine	Da li ste aktivni u nevladinom sektoru?
Bač (M)	Da, supruga ima udruženje „Romkinje Bača”, aktivan sam u pisanju i sproveđenju projekata.
Subotica (F)	Ne.
Subotica (F)	Da.
Novi Sad (F)	Da, predsednica sam romskog udruženja žena „Romena”.
Kikinda (F)	Ne.
Bačka Palanka (F)	Da, kao predsednica udruženja „ČARAIN” iz Tovariševa veoma sam aktivna. Imam odličnu saradnju sa JLS, sa školama, sa Romima koji žive u opštini Bačka Palanka. Organizujemo i realizujemo razne aktivnosti za unapređenje položaja Roma, konkurišemo na projektima, trudimo se da razbijemo predrasude i smanjimo netrpeljivost prema Romima, čuvamo kulturu i tradiciju kroz organizovane kulturne manifestacije.
Bavanište (F)	Da, ali isključivo volonterski.
Novi Sad (F)	Ne, sarađujem sa nekoliko NVO u svom radu, ali nisam aktivni član.
Novi Sad (F)	Da, angažovana sam na raznim projektima.
Novi Sad (F)	Da, član sam udruženja građana, posećujem aktuelne skupove, učesnik sam pojedinih akcija.
Opovo (F)	Da, u udruženju građana za osobe sa i bez invaliditeta „Zajedno smo” iz Velikog Gradišta, obavljam funkciju potpredsednika, koordinator sam aktivnosti. Udruženje se bavi pristupačnošću i uklanjanjem arhitektonskih barijera.
Žabalj (F)	Da, potpredsednica sam udruženja „Istraživači Romi”.
Kovačica (M)	Da, predsednik sam udruženja „Romski centar”.
Odžaci (F)	Da, u romskom udruženju.
Bački Monoštor (M)	Da, predsednik Udruženja Roma Beaša „Rumunka” Bački Monoštor.

Većina pedagoških asistenata i asistentkinja (12 od 15) aktivna je u romskom (jedna osoba je član neromske nevladine organizacije) nevladinom sektoru, što je dobro jer se na taj način povezuju sa širom romskom zajednicom, a ne samo sa učenicima. Asistenti/kinje su prepoznali da im to može pomoći u razumevanju problema sa kojima se lokalna zajednica suočava, mogu se povezati i sa opštinskim/gradskim strukturama vlasti, što im daje mogućnost da i na drugačiji način rade na unapređenju obrazovanja romske dece kroz manifestacije, priredbe ili dobrotvorne akcije.

Pitanje broj 16. Navedite Vaš hobi.

Svaka osoba ima potrebu da se posveti ličnim interesovanjima koja nisu povezana sa poslom koji obavlja. Više od dve trećine pedagoških asistenata/kinja (11 od 15) ima hobi, primećujemo da četiri asistentkinje nemaju hobi, što verovatno može da se tumači kao nedostatak vremena za aktivnosti koje nisu vezane za posao ili porodicu. Ako analiziramo njihov inventar (čitanje, muzika, ples, aranžiranje cveća, dekoracija enterijera i eksterijera, dizajn nameštaja, odeće i nakita, kik-boks, lov, pecanje, pisanje pesmica za decu, crtanje, fotografija, baštovanstvo, kriket), vidimo da aktivnosti nisu vezane za patrijarhalni život žene i muškarca kako bi se očekivalo od Romkinje ili Roma, ali i da nisu povezane isključivo sa njihovim poslom pedagoškog asistenta (o različitim vrstama hobija studentkinja Romkinja videti u radu Savić i Mitro, 2013).

6.3. Zdravstvene medijatorke u AP Vojvodini: statistički podaci

Ministarstvo zdravlja Republike Srbije je 2008. godine u saradnji sa Misijom OEBS u Srbiji pokrenulo projekat zapošljavanja i edukacije zdravstvenih medijatorki (Program Ministarstva zdravlja Republike Srbije „Sprovodenje Akcionog plana o zdravstvenoj zaštiti Roma” br. 1802, Projekat br. 0006), kada je zaposleno prvih 15 romskih zdravstvenih medijatorki u opštinama Zemun, Palilula, Pančevo, Stara Pazova, Kragujevac, Aleksinac, Požarevac, Smederevo, Kruševac, Leskovac, Lebane, Vladičin Han, Surdulica, Bujanovac i Bojnik. Projekat je bio usmeren na povećanje dostupnosti zdravstvene zaštite romske populacije, poboljšanje zdravlja žena i dece, bolju informisanost i smanjenje nejednakosti u pristupu zdrastvenom sistemu.

Februara 2009. godine, Ministarstvo zdravlja je raspisalo konkurs za radno mesto još 30 zdravstvenih medijatorki (tekst konkursa preuzet sa sajta Ministarstva zdravlja Republike Srbije (<http://www.zdravlje.gov.rs>):

„Ministarstvo zdravlja raspisuje
Konkurs za radno mesto 30 romskih zdravstvenih medijatora

Izabrani romski medijatori biće angažovani u sledećih 30 opština: Novi Beograd, Zvezdara, Čukarica, Mladenovac, Lazarevac, Obrenovac, Subotica, Bačka Topola, Odžaci, Bačka Palanka, Novi Sad – Adice, Novi Bečeј, Sečanj, Vršac, Šabac, Koceljeva, Valjevo, Požega, Kraljevo, Smederevska Palanka, Petrovac, Bor, Paraćin, Trstenik, Knjaževac, Pirot, Niš – Crveni Krst, Vranje, Kuršumlija i Prokuplje.

Radno mesto predviđa angažovanje na terenu u cilju povezivanja romske zajednice sa zdravstvenom službom, edukaciju romske populacije u oblasti zdravstvene zaštite, učestvovanje u kampanjama promocije zdravlja i imunizacije, pomaganje Romima oko dobijanja osnovnih dokumenata.

Uslovi konkursa: žene-majke, minimum završena osnovna škola, pismena podrška romskog nevladinog udruženja sa teritorije na kojoj se angažuje, poželjno znanje romskog jezika.”

U okviru projekta „Pružanje unapređenih usluga na lokalnom nivou – DILS” (Zajam br. 7510-YF) oktobra 2009. godine angažovano je 15 zdravstvenih medijatorki. Projekat vredan 32 miliona evra u periodu od 2009. do 2012. godine, iz sredstava Svetske banke/Medunarodne banke za obnovu i razvoj (IBRD), zajednički su realizovali Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo prosvete i nauke i Ministarstvo rada i socijalne politike. Cilj DILS projekta je jačanje kapaciteta ustanova u sektorima zdravlja, prosvete i socijalne zaštite i pružanje pristupačnijih usluga svim korisnicima. Zdravstvene medijatorke su zaposlene kroz ovaj projekat u 14 opština i gradova: Voždovac, Bela Palanka, Šabac, Čukarica, Požarevac, Subotica, Lajkovac, Novi Sad, Zrenjanin, Zemun, Knjaževac, Leskovac, Ćuprija i Kikinda.

U Srbiji je u periodu od 2008. do 2014. godine u 59 opština i gradova ukupno angažovano 75 medijatorki koje rade na problemu zdravstvenog osiguranja za Rome i njihovom boljem pristupu zdravstvenim uslugama. Sve su one od početka 2014. godine plaćene iz budžeta Ministarstva zdravlja.

Tabela broj 23. Opštine i gradovi u kojima su angažovane zdravstvene medijatorke

Godina zapošljavanja	Opštine i gradovi u kojima rade zdravstvene medijatorke
2008. godina (angažovane medijatorke u 15 gradova i opština)	Zemun, Palilula, Pančevo, Stara Pazova, Kragujevac, Aleksinac, Požarevac, Smederevo, Kruševac, Leskovac, Lebane, Vladičin Han, Surđulica, Bujanovac, Bojnik;
2009. godina (angažovane medijatorke u 30 opština i gradova) (DILS: angažovane medijatorke u 14 opština i gradova)	Novi Beograd, Zvezdara, Čukarica, Mladenovac, Lazarevac, Obrenovac, Subotica, Bačka Topola, Odžaci, Bačka Palanka, Novi Sad – Adice, Novi Bečeј, Sečanj, Vršac, Šabac, Koceljeva, Valjevo, Požega, Kraljevo, Smederevska Palanka, Petrovac, Bor, Paraćin, Trstenik, Knjaževac, Pirot, Niš – Crveni Krst, Vranje, Kuršumlija, Prokuplje; DILS: Voždovac, Bela Palanka, Šabac, Čukarica, Požarevac, Subotica, Lajkovac, Novi Sad, Zrenjanin, Zemun, Knjaževac, Leskovac, Ćuprija, Kikinda;
2010 god. (angažovane medijatorke u osam opština i gradova)	Arilje, Vrnjačka Banja, Zaječar, Žitorađa, Žabalj, Srpska Crnja, Sombor, Bela Crkva.

„Uloga romskih zdravstvenih medijatorki je da vode evidenciju o zdravstvenom stanju žitelja romskih naselja, da rade sa njima na podizanju svesti o neophodnosti vakcinacije dece, kao i o značaju pravilne ishrane i higijenskih navika. One treba da obezbede bolji uvid zdravstvenih ustanova u stanje romskih naselja, a žiteljima da ukažu na značaj pravovremenog javljanja lekaru.

Medijatorke rade na obezbeđivanju zdravstvene knjižice i vakcinaciji dece, vode brigu o ženskom reproduktivnom zdravlju, bave se edukacijom i preventivnim radom, pripremaju korisnike za usluge doma zdravlja i to je institucija koja je najčešći krajnji pružalač usluge na koju upućuju medijatorke. Zdravstvena medijatorka nije zdravstveni radnik (lekar, medicinska sestra, psiholog...), ona povezuje zdravstveni sistem i Rome” (<http://www.zdravlje.gov.rs>).

Evidentiranje zdravstvenog stanja Romkinja i Roma je unificirano budući da postoji procedura koju je propisalo Ministarstvo zdravlja. Zdravstvene medijatorke posećuju romske porodice na

teritoriji doma zdravlja, a prioritet su im Romi koji žive u nehigijenskim naseljima, na deponijama i u nužnom smeštaju. Korisnici se redovno prate i o njima izveštava Ministarstvo jednom mesečno.

Evidentiranje stanja i potreba se vrši kroz neposredni razgovor sa korisnicima, intervujuima kroz prikupljanje podataka o porodici i naselju u skladu sa propisanim pravilnikom. Zdravstvene medijatorke odlaze na teren svakog dana i obavezne su da imaju prosečno pet poseta u toku radnog dana.

Slika br. 2. Identifikaciona kartica zdravstvenih medijatork

Slika broj 3. Protokol zdravstvenih medijatorki

Slika broj 4. Kalendarji vakcinacije

КАЛЕНДАР ВАКЦИНАЦИЈЕ	
УЗРАСТ	ВАКЦИНЕ
НА Рођ.	туберкулоза, хепатитис Б
СА 1 МЕС.	хепатитис Б
СА 2 МЕС.	дифтерија, тетанус, пертузис, хемофилус инфлуенце, дејча парализа
СА 3,5 МЕС.	дифтерија, тетанус, пертузис, хемофилус инфлуенце, дејча парализа
СА 6 МЕС.	дифтерија, тетанус, пертузис, хемофилус инфлуенце, дејча парализа, хепатитис Б
СА 12 МЕС.	ММР (морбили, рубела, паротитис)
СА 18 МЕС.	дифтерија, тетанус, пертузис, дејча парализа
У 7 ГОД.	дифтерија, тетанус, дејча парализа, ММР
У 12 ГОД.	хепатитис Б
У 14/15 ГОД.	дифтерија, тетанус, дејча парализа

ВАКЦИНИШИТЕ СВОЈЕ ДЕТЕ

Kao koordinator aktivnosti zdravstvenih medijatorki, Ministarstvo zdravlja se na jasno definisan način informiše o potrebama romske manjine u naseljima. Ovaj mehanizam ima najdetaljniju bazu podataka romske populacije u opštinama, koja pored zdravstvenih obuhvata i druge podatke. Medijatorke imaju striktna uputstva kada je reč o postupanju sa podacima korisnika. Samo uz izričitu saglasnost nadređenih iz Ministarstva zdravlja smeju da podele informacije sa ostalim mehanizmima angažovanim u oblasti uključenja Roma, jer Ministarstvo strogo poštuje Zakonu o zaštiti podataka o ličnosti kao normativni okvir koji ih ograničava u deljenju podataka koje imaju o korisnicima.

Prema Izveštaju o radu zdravstvenih medijatorki u periodu od 01.01.2009. do 31.05.2014. godine, koji je objavljen na sajtu Ministarstva zdravlja (<http://www.zdravlje.gov.rs>), rezultati rada medijatorki su sledeći:

Obuhvaćeno i evidentirano tokom prvih poseta 140.408 građana: žena 46.453, muškaraca 43.201 i dece 50.754;

- Za članove porodice kojima je bila neophodna pomoć u pribavljanju ličnih dokumenata, ostvarivanju zdravstvenog osiguranja, uključivanju u zdravstveni sistem (pregled žena kod ginekologa, izbor lekara, vakcinacija dece i izbor lekara pedijatra), kod upisa dece u školu, pri ostvarivanju raznih vidova pomoći (materijalna jednokratna pomoć, pomoć Crvenog krsta, dečji dodatak, stipendija i dr.) obavljeno je 221.166 poseta;
- Obavljeno je 170.278 poseta porodici ili članovima porodice radi sprovođenja zdravstvenog vaspitanja kroz planirani razgovor i podeljen zdravstveno-vaspitni materijal 55.200 komada (flajera, brošura, kalendara vakcinacija i očiglednih sredstava, maramica, kondoma, pasti za zube, četkica i dr.);
- Sproveden je zdravstveno-vaspitni rad putem rada u maloj grupi, predavanja i postera za 31.808 odraslih osoba, i to: predavanja za 6.265, radionica za 25.313, postera za 230;
- Obavljeno je ukupno 460.125 poseta porodici, članovima porodice kojima je neophodna pomoć i poseta radi sprovođenja zdravstvenog vaspitanja kroz planirani razgovor, predavanja, radionice;
- Obezbeđena lična dokumenta i zdravstvene legitimacije za 16.330 građana;
- 28.003 osoba je izabralo lekara;
- Vakcinisano je 30.018 dece;
- Vakcinisano (Te-Al) 2.719 odraslih;
- Kontrola zdravlja za 4.500 trudnica i porodilja;
- Urađen je sistematski pregled za 12.617 žena;
- 11.177 žena je izabralo svog ginekologa;
- Urađeno je 1.144 mamografija;
- Urađen sistematski pregled za upis u školu i upisano 7.710 dece.

Program zdravstvenih medijatorki je značajan za unapređenje zdravlja Romkinja i Roma, naročito ako se uzme u obzir činjenica da je prema podacima Republičkog zavoda za statistiku dobijenim na Popisu 2011. godine prosečna starost romske populacije samo 27,8 godina (za razliku od prosečne starosti stanovništva u Srbiji, koja iznosi 42,2 godine). Redovan terenski rad i njihove posete romskim naseljima predstavljaju osnovni način preko kojeg su korisnici upoznati sa uslugama medijatorki. U svom radu, kao što se može videti iz izveštaja Ministarstva zdravlja, koriste merljive pokazatelje uspeha kao što je broj vakcinisane dece, povećan broj žena koje odlaze kod ginekologa, povećan broj ljudi koji imaju izabranog lekara itd.

Sve medijatorke su prošle kroz proces edukacije putem seminara ili posebnih obuka koje redovno organizuje Ministarstvo, što znači da je posvećena pažnja i sistemska uređena oblast njihove profesionalne pripreme za obaveze koje proističu iz njihovog opisa posla.

Slika broj 5. Priručnik za zdravstvene medijatorke

Slika broj 6. Zbornici radova sa simpozijuma zdravstvenih medijatorki

Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije (Social Inclusion and Poverty Reduction Unit – SIPRU) 2013. godine u cilju izrade studije „Procena efikasnosti lokalnih mehanizama socijalnog uključivanja Roma i Romkinja”, obavio je intervju sa medijatorkama u 10 opština u Srbiji na osnovu kojih je doneo sledeće zaključke (SIPRU 2013: 13):

- Anketirane medijatorke su na dužnosti provele u proseku 2,3 godine (one su mlađi mehanizam od koordinatora i pedagoških asistenata) i nisu imale prekida u obavljanju medijatorskog posla.
- Angažovane su po ugovorima o delu na osnovu kojih imaju jasno definisane procedure, metode i ciljeve rada, ali ugovori im garantuju samo naknadu za pruženu uslugu, ali ne i ostala prava iz radnog odnosa.
- Ovaj program je najbolje organizovan u smislu sistemskog pristupa planiranju, unifikaciji procesa rada i nadzora, ali medijatorke su mnogo više od ostalih mehanizama (koordinatora i pedagoških asistenata) koncentrisane na vlastiti operativni rad i direktnu komunikaciju sa nadređenima u Ministarstvu zdravlja, i najmanje izražavaju potrebu za saradnjom i koordinacijom sa ostalim institucijama koje rade na poboljšanju položaja Roma.
- U svom radu nailaze i na probleme koje ne mogu da reše bez saradnje sa drugim institucijama, kao što su neposedovanje lične karte, potreba za kupovinom lekova za korisnike njihovih usluga

i sl., zbog čega najčešće korisnike upućuju u Centar za socijalni rad, a potom u domove zdravlja.

– Često nisu upoznate sa lokalnim akcionim planovima za Rome, te tako i ne znaju da li njihov rad doprinosi ispunjenju ciljeva iz LAP-ova.

– Skoro uopšte ne sarađuju sa koordinatorima jer svoje korisnike direktno upućuju u druge institucije, dok se saradnja sa pedagoškim asistentima na temu praćenja zdravstvenog stanja romske školske dece ili vakcinacije, odvija isključivo po potrebi.

Da bi rad zdravstvenih medijatorki bio uspešniji, u studiji je predloženo da Ministarstvo zdravlja (SIPRU 2013: 22):

- Sistematisuje radna mesta za zdravstvene medijatorke i da ih zaposli na neodređeno vreme kako bi one ostvarile sva prava iz radnog odnosa;
- Obezbedi adekvatniji prostor za njihov rad, kao i opremu za aktivnosti na terenu;
- Uspostavi saradnju sa lokalnim samoupravama kako bi se program rada medijatorki integrisao u LAP za Rome;
- Omogući pristup bazi podataka koje popunjavaju zdravstvene medijatorke pedagoškim asistentima i koordinatorima za romska pitanja, ne povređujući načelo zaštite podataka o ličnosti;
- Omogući Ministarstvu nauke, prosvete i tehnološkog razvoja, Ministarstvu rada, zapošljavanja i socijalne politike i Kancelariji za ljudska i manjinska prava da koriste bazu podataka Ministarstva zdravlja radi kreiranja programa za socijalno uključivanje Roma u drugim oblastima kao što su obrazovanje, stanovanje, migracije, lična dokumentacija, zapošljavanje, ekonomske aktivnosti, materijalna pomoć za kupovinu lekova, dečji dodatak, procena radne sposobnosti radi ostvarivanja invalidske penzije itd.

Nije, nažalost, bilo moguće za potrebe ovog rada detaljnije istražiti uslove, način i efikasnost rada medijatorki (kao što je u formi upitnika urađeno sa koordinatorima i pedagoškim asistentima), jer one samo uz izričitu saglasnost nadređenih iz Ministarstva zdravlja smeju da dele informacije o svom radu. Ipak, s obzirom na to da je reč o podacima koji se direktno ne tiču korisnika i da time se ne krši Zakon o zaštiti podataka o ličnosti, medijatorka iz Novog Sada i medijatorka iz Žabљa (koja više ne obavlja posao zdravstvene medijatorke, radila je 2010. god.) pristale su na razgovor.

Transkript razgovora sa zdravstvenom medijatorkom iz Novog Sada

Na koji način ste angažovani kao zdravstvena medijatorka?

Posao je danas jako teško naći prvenstveno zbog toga što smo mi, pripadnice romske populacije, dvostruko diskrimisane. Sem toga, ja imam samo osnovnu školu, a ljudi su nezaposleni i sa završenim fakultetima. Kad sam čula za konkurs, to mi se učinilo kao zaista dobra ponuda. Prošla sam selekciju i od 2009. godine radim kao zdravstvena medijatorka. Ugovore potpisujemo na svaka tri meseca, ali je dobro to što ja nisam imala prekide u radu. Nadam se da ćemo jednog dana ja i sve moje kolegenice medijatorke biti stalno zaposlene i da nećemo razmišljati i tome da li sutra imamo posao ili ne.

Kako izgleda jedan Vaš radni dan?

Dolazimo u dom zdravlja ujutru u sedam sati, tamo smo do devet i onda krećemo na teren u patronažu. Obilazimo teren, uglavnom same, ali po potrebi i u pratnji doktora i medicinske sestre. U trinaest sati se vraćamo u dom zdravlja, sređujemo podatke koje smo sakupile i evidentiramo us-

luge koje smo pružile. To sve unosimo u Protokol o radu koji popunjavamo i šaljemo Ministarstvu zdravlja kao naš izveštaj. Imamo propisanu obavezu da nedeljno obavimo pet takvih poseta romskim naseljima. Sem toga, često organizujemo radionice kroz koje edukujemo Romkinje o značaju vakcinacije dece, redovnih ginekoloških pregleda i očuvanja zdravlja. Ja i koleginica pokrivamo 15 romskih naselja na teritoriji grada, kao i prigradska naselja. Ljudi nas prepoznaju kad uđemo u naselje, pridobile smo njihovo poverenje, približile smo im se i to nam je mnogo olakšalo posao nego kad smo tek počele da radimo. Radionice koje organizujemo služe i tome da se upoznamo i sprijateljimo, naročito sa ženama.

Opišite nam Vaše poslove?

Cilj je da romsku populaciju spojimo sa zdravstvom, da podižemo svest o značaju zdravlja, da ih povežemo sa domovima zdravlja i ostalim zdravstvenim ustanovama. Najvažniji posao je pomoći Romima u ostvarivanju zdravstvenog osiguranja. Kad smo počele sa radom, još uvek nije postojao zakon da lice romske nacionalnosti dobije zdravstvenu knjižicu samo na osnovu izjave da pripada ovoj populaciji. Sada nam je mnogo lakše. Osim aktivnosti u zdravstvu, sarađujemo i sa ustanovama socijalne zaštite, sa predškolskim i osnovnoškolskim ustanovama i pedagoškim asistentima u akcijama upisa romske dece, kao i sa koordinatorima za romska pitanja, ali radimo uz dozvolu Ministarstva zdravlja. Najveći problem imamo sa Romima koji su izbegla i raseljena lica, jer nemaju jedinstveni matični broj, pa ne mogu da ostvare zdravstveno osiguranje. Oni su pravno nevidljiva lica i teško im možemo pomoći. Postoje i lica koja nisu upisana u matičnu knjigu. U tim slučajevima kontaktiramo nevladinu organizaciju Praxis, koja pomaže ovim licima u dobijanju dokumenata i ostvarivanja zdravstvenog osiguranja. Taj proces traje dva do tri meseca i to u velikoj meri usporava naš rad.

Možete li da izdvojite neke aktivnosti koje ste sproveli?

Mogu da izdvojam akciju vakcinacije dece u naselju Bangladeš, koje je udaljeno od grada. Ekipa Doma zdravlja je nekoliko puta dolazila i vakcinisala decu. Takođe smo organizovale ginekološke preglede, rađeni su papa testovi ženama, govorili smo im o značaju ranog otkrivanja raka grlića materice. Mi smo sve organizovale, a kola hitne pomoći su ih prevozila do ordinacije. Te žene su kasnije nastavile da redovno odlaze na preglede i to nam je važno.

Napomenuli ste da imate samo osnovnu školu, da li vam je teško da obavljate sve poslove koji se od vas očekuju u domenu zdravstva, socijalne zaštite, školstva?

Mi vrlo često imamo seminare i obuke koje nam organizuje Ministarstvo zdravlja. To nisu seminari samo na temu zdravstva, već i školovanja, socijalne zaštite, upisa u matične knjige rođenih itd., svega onoga sa čime se srećemo na terenu. Obuke nam drže stručni ljudi i nama je važno da znamo kojoj službi treba da se obratimo. Na obukama su nam bili predstavnici ombudsmana, poverenice i mnoge druge institucije i objasnili su nam za šta su nadležni.

Transkript razgovora sa zdravstvenom medijatorkom iz opštine Žabalj

Koliko ste bili angažovani kao zdravstvena medijatorka i kakva su Vaša iskustva?

Ja sam radila kao zdravstvena medijatorka godinu dana, 2010. godine, bila sam plaćena od strane međunarodne organizacije, ali sam bila obavezna da prisustvujem obukama Ministarstva zdravlja i da šaljem mesečne izveštaje o svom radu Ministarstvu. Moje koleginice medijatorke su uglavnom imale osnovnu školu, ja sam bila jedna od četiri koje su imale završenu srednju školu.

Zbog čega ste radili samo godinu dana, zašto vam nije produžen ugovor?

Meni je ugovor istekao ali ja sam i dalje radila, volontirala sam i pomagala ljudima, za to vreme me Ministarstvo nije kontaktiralo, niti sam dobijala ikakvu nadoknadu za rad. Tada se otvorila mogućnost da počnem da radim kao pedagoški asistent i ja sam prešla u pedagoške asistente, kao i moje tri kolegenice za koje sam pomenula da imaju srednju školu.

Da li je posle toga angažovana druga medijatorka u opštini Žabalj?

Jeste, radi druga medijatorka, mene niko nije pozvao da mi ponudi da nastavim da radim, ali ja nisam ni čekala da oni raspisu novi konukrs za medijatorke, počela sam da radim kao asistentkinja i mislim da su oni (Ministarstvo) to već znali.

Da li ste imali pravilnik po kome ste radili?

Postoji pravilnik po kome se radi, ja sam bila smeštena u patronažnoj službi, posao mi je bio da obiđem pet domaćinstava u toku dana na terenu. U domu zdravlja smo popunjavale protokol o tome šta smo radile na terenu, to je u stvari naš izveštaj koji smo mesečno slale Ministarstvu. Na teren smo isle same autobusom, ulazile u kuće ljudi, razgovarale, utvrđivale probleme sa kojima su suočeni.

Šta je bio Vaš opis posla?

Medijatorke se bave svim problemima Roma i Romkinja, ne samo zdravstvenim. Sem toga što sam zakazivala pregledе ljudima, pribavljala lekove, organizovala vakcinacije dece, radila sam i na upisu dece u školu, na dobijanju dokumenata itd.

Da li ste sarađivali sa pedagoškim asistentima i koordinatorima?

Ja jesam, nisam se bojala toga, tako se postižu bolji rezultati. Na prvom sastanku u Ministarstvu zdravlja sam rekla i da sam potpredsednica nevladine organizacije, na šta mi je službenica u Ministarstvu koja je bila zadužena za rad sa medijatorkama rekla da „to ne smem i da moram odmah da prekinem“. Ja sam pitala zbog čega jer su i oni u Ministarstvu tražili preporuke od nevladinih organizacija kada su raspisali konkurs za angažovanje medijatorki. Sem toga, nama pomaže saradnja sa nevladnim sektorom, naročito romskim, u obavljanju posla. Ja sam sa svima sarađivala, sa lokalnom samoupravom, koordinatorima, pedagoškim asistentima, nevladnim organizacijama...

Inventar poslova koje ste obavljali je vrlo širok. Koliko su Vam značile obuke koje je Ministarstvo zdravlja organizovalo i kojim temama ste se bavili?

Ministarstvo nam je organizovalo obuke na različite teme: kodeks oblaženja, kako se pojavit i kako komunicirati sa predstavnicima opštine, kako se ponašati u domu zdravlja, kako se popunjava protokol o radu itd. Imali smo i razne goste na seminarima: ombudsman, poverenica, doktori, oni su nam ostavljali svoje kontakte i mogle smo uvek da ih pozovemo ako nam zatrebaju.

Da li ste ih kontaktirali posle seminara?

Da, jesmo i pomagali su nam.

Iako se na osnovu dostupnih podataka i samo dva intervjua sa zdravstvenim medijatorkama ne mogu doneti pouzdani zaključci, može se reći da je propisana školska spremna za angažovanje

mediatorke (samo osnovna škola) veoma niska. Prilikom pokretanja ovog programa 2008. godine, Misija OEBS u Srbiji je u saradnji sa Ministarstvom zdravlja procenila da je za obavljanje posla zdravstvene mediatorke „dovoljna“ samo osnovna škola. Međutim, nakon šest godina sproveđenja programa, inventara poslova koje mediatorke obavljaju (koji se ne tiču samo zdravlja Roma i Romkinja), problema sa kojima se susreću na terenu i rezultata koji se od njih očekuju, postavlja se pitanje da li zdravstvene mediatorke samo sa osnovnom školom mogu da odgovore kompleksnim zadacima i potrebama romske zajednice.

Ministarstvo pokušava kroz organizaciju dodatnih obuka da unapredi kapacitete mediatorki, ali trajno rešenje za institucionalno uključivanje zdravstvenih mediatorki u zdravstveni sistem jeste propisana minimum srednja, ukoliko je moguće, medicinska škola. S obzirom na to da poslednjih godina postoji povećano interesovanje romskih devojaka za upis u medicinske srednje škole i da postoje dodatne stipendije Romskog edukativnog fonda iz Budimpešte²¹ namenjene srednjoškolcima i studentima medicinskih usmerenja, realno je očekivati da u Srbiji postoji obučeni kadar Romkinja koji bi mogao da obavlja posao zdravstvenih mediatorki. Međutim, stalno zapošljavanje mediatorki sa višom stručnom spremom značilo bi i veće izdatke iz budžeta Ministarstva zdravlja za njihove plate pa se nameće zaključak da zadržavanje kriterijuma po kome mediatorke mogu da imaju samo osnovnu školu, predstavlja implicitnu diskriminaciju od strane institucija kako ne bi morali da ih prime u stalni radni odnos.

Zaključak koji se tiče sva tri mehanizma (koordinatora/ki, pedagoških asistenata/kinja i zdravstvenih mediatorki) jeste da bi u svakoj opštini u Srbiji, naročito u onima gde živi veći broj Roma i Romkinja, morali da budu zaposleni koordinator/ka za romska pitanja u opštini, pedagoški asistent/kinja u predškolskim ustanovama i u osnovnim školama i zdravstvena medijatorka u domu zdravlja. Ukoliko u lokalnoj zajednici nemamo sve tri osobe, odnosna sva tri mehanizma uključivanja Roma i Romkinja, onda se moći uticaj romske elite u toj lokalnoj zajednici smanjuje. Podsećam da u nekim lokalnim zajednicama živi veliki broj Roma i Romkinja, na primer u Novom Sadu. Problem je takođe i to što između koordinatora, asistenata i mediatorki ne postoji sistemski uređena razmena informacija, vrlo često „svi rade sve“, zbog čega nužno dolazi do preklapanja poslova. Naročito je ovaj segment problematičan za mediatorke, kojima Ministarstvo zdravlja ne dozvoljava da razmenjuju informacije sa drugim mehanizmima na lokalnu.

Predmet opravdane kritike jeste i činjenica da su uslovi zapošljavanja niski za sve tri pozicije i da uglavnom nema stalnog radnog angažovanja i sistematskog usavršavanja. Na taj način može da se „manipuliše“ tim osobama, kako iz centra lokalne zajednice tako i sa nivoa nadležnih ministarstava, što takođe smanjuje efikasnost, moći i uticaj romske elite u lokalnoj zajednici.

S obzirom na to da su u fokusu ovog rada osobe koje te poslove obavljaju, primećujemo iz statističkih podataka da su najveći broj njih žene, Romkinje. One su „nukleus moći“ u romskoj zajednici u komunikaciji sa institucijama sistema: opštine, administracije, prosветe i zdravlja.

21 Roma Education Fund (REF) i Open Society Foundation (OSF) i Udrženje romskih studenata iz Novog Sada sprovode Program stipendiranja obrazovanja Roma/Romkinja u oblasti zdravlja – Roma Health Scholarship Program (RHSP). Pored stipendiranja i mentorskog rada, RHSP program sadrži i komponentu tutoringa, odnosno sveobuhvatni program pripreme za upis na studije medicine, stomatologije i farmacije na fakultetima i visokim medicinskim strukovnim školama u Srbiji učenika/ca romske nacionalnosti koji pohadaju četvrtu godinu srednje škole. Učenici ovim programom dobijaju individualne časove iz hemije/biologije/matematike sa profesorima srednjih škola, grupne časove pripreme za prijemni ispit koje realizuju medicinski fakulteti, individualne časove pripreme sa univerzitetskim profesorima-tutorima, pomoći oko prikupljanja dokumenata i apliciranja za upis na fakultet, finansijsku pomoći za troškove apliciranja za kvalifikaciono-klasifikacioni prijemni ispit na medicinskim fakultetima, mogućnost stipendiranja i dobijanja mentora profesora nakon uspešno upisanih studija. Osim u Srbiji, ovaj program se sprovodi i u Makedoniji, Bugarskoj i Rumuniji (www.urs.co.rs).

Ipak, do sada to нико није тако представио и нагласио, сvi o ovim pozicijama govore u muškom rodu, čak i kad je reč o zdravstvenim medijatorkama, koje su sve žene, Ministarstvo zdravlja je na identifikacionoj kartici, na Protokolu rada, kao i na Priručniku koji je izdalo, koristilo muški rod i napisalo „zdravstveni medijator“. To jeste rodno diskriminatorno!

Moramo da napomenemo i da, kada se radi o obrazovanim Romkinjama (koje zadovoljavaju kriterijume zapošljavanja), one i dalje imaju nedovoljnu moć unutar romske zajednice. To znači da je, istovremeno sa stvaranjem uslova za obavljanje pojedinih poslova, važno menjati svest (pre svega muških članova) u romskoj zajednici, kako bi uloženi trud ovih Romkinja bio vidljiv. Naime, u romskoj zajednici (i ne samo romskoj) dobro obavljeni poslovi žena najčešće nekako „skliznu“ u ruke muških predstavnika te zajednice. Ovaj rad nastoji da se ta vrsta prakse promeni.

6.4. Studenti/kinje u AP Vojvodini: statistički podaci²²

Obrada ukupnog uzorka prema polu

Uzorak čini 80 studenata i studentkinja romske nacionalnosti upisanih na osnovne, master i doktorske studije, koji studiraju na fakultetima i visokim školama na Univerzitetu u Novom Sadu, studenata koji su diplomirali u periodu od 2008. do 2013. godine na fakultetima i visokim školama na Univerzitetu u Novom Sadu, kao i studenata privatnih fakulteta u AP Vojvodini.

Ukupan broj od 80 studenata i studentkinja dobila sam tako što sam fokus stavila na one koji su upisani u prvu godinu studija 2013/14. akademske godine i proširila ga na studente/kinje viših godina studija i one koji su diplomirali, a želeti su da popune upitnik.

Ispitanici/ce su starosti od 19 do 34 godine, prosečna starost iznosi 23 godine, a ukupan uzorak je analiziran prema polu ispitanika/ca i prema grupama: prva godina, više godine i diplomirani studenti/kinje.

Upitnik je popunilo ukupno 80 studenata/kinja, od čega 54 studentkinje (67,5% ukupnog uzorka) i 26 studenata (32,5%). Primećujemo da su se istraživanju u većem broju odazvale studentkinje, koje, kako vidimo, čine dve trećine od ukupnog broja ispitanika.

Činjenica je da su na različitim fakultetima Univerziteta u Novom Sadu romske studentkinje u većem broju upisane i disciplinovanije završavaju studijske obaveze. Podatak nije neočekivan jer su u projektu Pokrajinskog sekretarijata za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice „Inkluzija dece romske nacionalnosti u srednje škole u AP Vojvodini“, tokom sedam godina trajanja projekta, u većem broju srednju školu završavale upravo romske učenice.²³

Najveći broj ispitanika/ca (njih 55 ili 68,7%) rođen je u gradovima (Beograd – 5, Čačak – 1, Jagodina – 1, Kragujevac – 1, Kruševac – 2, Ljubovija – 1, Loznica – 2, Niš – 2, Pančevo – 3, Požarevac – 1, Priština – 2, Šabac – 5, Smederevo – 2, Sombor – 3, Sremska Mitrovica – 1, Subotica

22 Tabelarni prikaz statističkih podataka videti u Prilogu broj 5.

23 Jelena Kriš Piger, Dragana Dimitrov, (2014), „Inkluzija dece romske nacionalnosti u srednje škole u AP Vojvodini“, Izveštaj o realizaciji projekta – rezultati 2007

– 1, Užice – 2, Zaječar – 2, Zrenjanin – 6), ili u gradskim naseljima²⁴ (Aleksinac – 2, Bačka Palanka – 1, Bač – 1, Novi Kneževac – 2, Odžaci – 1, Prokuplje – 1, Ruma – 1, Senta – 1, Vrbas – 1), jedna studentkinja je rođena u Nemačkoj (Gelsenkirchen). Sastav očekivano, najviše je studenata rođeno u Novom Sadu: 24 ili 30% anketiranih studentkinja i studenata, dok je u jednom selu koje pripada novosadskoj opštini (Kovilj) rođen samo jedan student. Na osnovu dobijenih podataka zaključujemo da se studenti/kinje koji potiču iz gradova ili gradskih naselja češće odlučuju da upisu studije, nego oni koji su rođeni u selima, odnosno ruralnim područjima.

Lista gradova pokazuje da je značajan broj upisanih na Univerzitetu u Novom Sadu iz različitih gradova/gradskih naselja u Srbiji, što može značiti da su ti romski studenti/kinje promenili okruženje koje može uticati na njihov uspeh tokom studiranja, naročito u prvoj godini. Moguće je, međutim, i to da su oni u Vojvodini zapravo već duže vreme, a da su u rođeni u različitim gradovima Srbije. Svakako, i nadalje treba voditi računa, kada je reč o romskim studentima i studentkinjama, o mestu rođenja i mestu studiranja.

Analiza sadašnjeg mesta stanovanja potvrđuje tezu da češće studiraju oni koji žive u gradskim područjima (ne samo iz romske zajednice), jer kada saberemo broj ispitanika/ca koji žive u Novom Sadu (30 F+M ili 37,5%) i u ostalim gradovima/gradskim naseljima (18 F+M ili 22,5%), dobijamo podatak da ukupno 48 studenata/kinja ili 60% ukupnog uzorka živi u gradovima ili u gradskim naseljima.

Analiza mesta stanovanja prema polu ispitanika/ca pokazuje da 24 (44,4%) studentkinje žive na selu, 10 (18,5%) u gradovima/gradskim naseljima, dok 20 (37%) studentkinja živi u Novom Sadu. Što se studenata tiče, osam (30,8%) njih živi na selu, takođe osam (30,8%) u gradovima/gradskim naseljima, dok ih u Novom Sadu živi 10 (38,5%). Kada su u pitanju romske studentkinje i studenti, zaključujemo da u odnosu na studente veći broj studentkinja živi na selu, zbog čega im je verovatno još teže da se izbore najpre za upis na fakultet/visoku školu, a kasnije i da istraju u samom procesu studiranja.

Opšte mesto u literaturi o Romima i Romkinjama jeste da se oni često sele u potrazi za poslom. Ipak, više od polovine ispitanika/ca (47 F+M ili 58,8%) nikada nije menjalo mesto stanovanja. Dve selidbe je imalo 25 (31,3%) studenata/kinja, dok je tri i četiri selidbe imalo po četvoro (5%) studenata/kinja. Pri analizi broja selidbi anketiranih studenata/kinja treba uzeti u obzir i politička dešavanja i ratna dejstva u našoj zemlji u protekle dve decenije. Opstanak romske zajednice je takođe bio doveden u pitanje u pojedinim delovima bivše Jugoslavije, zbog čega su bili primorani na selidbe. Ispitanici/ce obuhvaćeni ovim istraživanjem spadaju u generacije koje su bile suočene i sa ovim problemima.

Analiza prema polu ispitanika potvrđuje da više od polovine studentkinja (31F ili 57,4%) i studenata (16M ili 61,5%) nije nikada menjalo mesto stanovanja. Dva puta se selilo 18 (33,3%) studentkinja i sedam (26,9%) studenata, tri selidbe su imale četiri (5,6%) studentkinje i jedan (3,8%) student, dok su se četiri puta selile dve (3,8%) studentkinje i dva (7,7%) studenata.

Izgleda da je za odluku za studiranje pretpostavka stabilno stanovanje u zajednici u kojoj su već dobro uklopljeni u svom mestu, obrazovanje roditelja, jer obrazovani roditelji podstiču obra-

24 Po važećem zakonu o teritorijalnoj organizaciji Republike Srbije pojam grada se odnosi isključivo na tip jedinice lokalne samouprave. U Srbiji se pri određivanju statusa gradskih i ostalih naselja koristi, od Popisa stanovništva 1981. godine, administrativno-pravni kriterijum po kome se naselja zakonskim propisima proglašavaju za gradska. Po toj dihotomnoj podeli imamo gradska naselja (ne gradove) i ostala naselja (ne sela). Prema ranijim popisima stanovništva (1953, 1961, 1971. godine) postojala je trihotomna podela naselja na osnovu kombinovanog demografsko-statističkog kriterijuma u odnosu broja stanovnika naselja i procentualnog učešća nepoljoprivrednog stanovništava. Na tim popisima su postojala seoska, mešovita i gradska naselja. Gradska naselja su mogla imati najmanje 2.000 stanovnika i preko 90% nepoljoprivrednog stanovništva. Ovu trihotomnu podelu je uveo demograf Miloš Macura (sr.wikipedia.org).

zovanje svoje dece, kao i zaposlenje roditelja, koji time obezbeđuju uslove za efikasno studiranje svoje dece.

U odnosu na završenu srednju školu, rezultati istraživanja pokazuju da je najveći procenat ispitanika/ca (62 F+M ili 77,5%) završio srednju četvorogodišnju stručnu školu, dok je manji broj završio gimnaziju (12 F+M ili 15%) i srednju trogodišnju stručnu školu (6 F+M ili 7,5%).

Budući da u upitniku izostaje pitanje o smeru srednje stručne škole, teško je sa sigurnošću reći zbog čega je značajno veći broj učenika/ca u srednjoj četvorogodišnjoj stručnoj školi (u odnosu na trogodišnju stručnu školu i gimnaziju). Jedno od objašnjenja može biti da su se upisivali u srednju stručnu školu nakon koje bi mogli dobiti zaposlenje, a naknadno su odlučili da nastave školovanje na Univerzitetu u Novom Sadu.

Analiza prema polu pokazuje da je veći procenat studentkinja završio srednju četvorogodišnju stručnu školu (45F ili 83,3%; 17M ili 65,4%), dok su studenti u većem procentu završili trogodišnje srednje stručne škole (3F ili 5,6% i 3M ili 11,5%) i gimnazije (6F ili 11,1% i 6M ili 23,1%). Ovaj podatak je očekivan jer je i u projektu Pokrajinskog sekretarijata za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice „Inkluzija dece romske nacionalnosti u srednje škole u AP Vojvodini“ (str. 15) bio obuhvaćen veći broj učenica u četvorogodišnjim stručnim školama.

Uspeh u srednjoj školi ispitanika/ca u najvećem procentu bio je vrlo dobar (43F+M ili 53,8%) i odličan (31 F+M ili 38,8%), dok je samo šestoro (7,5% F+M) studenata/kinja imalo dobar uspeh u srednjoj školi. Analiza prema polu pokazuje da su studentkinje bile bolje učenice u srednjoj školi u odnosu na studente: veći broj studentkinja je postigao odličan uspeh (24F ili 44,4% u odnosu na 7M ili 26,9%), vrlo dobar uspeh je imalo 27 ili 50% studentkinja u odnosu na 16 (61,5%M), studenata, dok su dobar uspeh postigle tri (5,6% F) studentkinje i tri (11,5% M) studenata. Očekivano je da je mali broj upisanih sa uspehom dobar. Obaveze na studijama su zahtevne a uspeh *dobar* znači da nemaju dovoljno znanja iz srednje škole za tu vrstu zahtevnosti. Potrebno je pratiti da li se studenti sa dobrim uspehom upisuju na visoke škole radije nego na fakultete.

Kad je reč o fakultetima/visokim školama koje pohađaju anketirani studenti/kinje, najveći broj onih koji su popunili upitnik studira na Visokoj školi strukovnih studija za obrazovanje vaspitača „Mihajlo Palov“ u Vršcu (16 F+M ili 20%), zatim na Mediciniskom fakultetu u Novom Sadu (15 F+M ili 18,8%) i na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu (14 F+M ili 17,5%).

Tabela broj 24. Fakulteti/Visoke škole koje pohađaju anketirani studenti/kinje

Fakultet/Visoka škola	Broj studenata/kinja	Procenat
Akademija umetnosti, Univerzitet u Novom Sadu	2	2,5%
BK Univerzitet	1	1,3%
Ekonomski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu	2	2,5%
FABUS – Fakultet za uslužni biznis, EDUCONS Univerzitet	1	1,3%
Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja, Univerzitet u Novom Sadu	1	1,3%

FPPS – Fakultet za pravne i poslovne studije „Lazar Vrkatić”, Univerzitet Union	1	1,3%
Filozofski fakultet UNS	14	17,5%
FIMEK – Fakultet za ekonomiju i inženjerski menadžment	1	1,3%
FEPSS – Fakultet za evropske pravno-političke studije, EDUCONS Univerzitet	1	1,3%
Medicinski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu	15	18,8%
Megatrend Univerzitet	1	1,3%
Pravni fakultet, Univerzitet u Novom Sadu	8	10%
Tehnički fakultet „Mihajlo Pupin” Zrenjanin, Univerzitet u Novom Sadu	2	2,5%
Učiteljski fakultet Subotica, Univerzitet u Novom Sadu	2	2,5%
Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača Novi Sad, Univerzitet u Novom Sadu	5	6,3%
Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača „Mihajlo Palov” Vršac, Univerzitet u Novom Sadu	16	20%
Visoka poslovna škola strukovnih studija Novi Sad, Univerzitet u Novom Sadu	5	6,3%
Visoka zdravstvena škola strukovnih studija Zemun, Univerzitet u Beogradu	2	2,5%
Ukupno	80	100%

Od naročitog značaja je činjenica da najveći broj studenata/kinja ispitanika studira na Visokoj školi strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Vršcu, smer vaspitač na romskom jeziku, jedinom takve vrste ne samo u Srbiji već i u regionu, gde pripadnici romske zajednice mogu da studiraju na maternjem jeziku. Očekivan je i podatak da se ističe broj studenata/kinja na Medicinskom fakultetu (15F+M ili 18,8%), s obzirom na dodatne stipendije koje dobijaju srednjoškolci i studenti medicinskih usmerenja od Romskog edukativnog fonda iz Budimpešte. Napominjemo takođe da šestoro (7,5%) anketiranih studenata/kinja studira na privatnim fakultetima.

Što se tiče znanja koje će dobiti na odabranim fakultetima, reč je o društvenim smerovima za koje se unapred zna da se teško zapošljavaju, tačnije da se na evidenciji Nacionalne službe za zapošljavanje nalaze i pravnici, nastavnici, lekari... Budući da je veći broj Romkinja upisan na fakultete i visoke škole i da su odabrani fakulteti za koje se ne traže kadrovi u zapošljavanju, već sada možemo reći da će studentkinje koje su u uzorku najverovatnije morati da se preorijentisu u svojim zanimanjima prilikom traženja posla. To praktično znači da za njih ulaganje u znanje i školovanje nije završeno sa dobijanjem diplome.

Očekivano, najveći broj anketiranih studenata/kinja je akademске 2013/14. godine upisao prvu godinu studija (31 F+M ili 18,8%), na ostalim, višim godinama studija ukupno ih je 34 (F+M ili 42,5%), dok je diplomiranih studenata/kinja 15 (F+M ili 18,8%). Afirmativne mere prate romske studente/kinje tokom upisa i na prvoj godini, ali na ostalim godinama nema sistematskog praćenja

od strane institucija na svim nivoima (republičkog, pokrajinskog, lokalnog), studentskih romskih udruženja, niti na samim fakultetima, pa se oni gube u pojedinim katedrama i smerovima. Manjkavost sistema praćenja romskih studenata/kinja je zapravo u ovome očigledna, pa bi ubuduće trebalo uvesti mentorski program obavezan za romske studente/kinje na svim godinama studija.

Značajan podatak je i taj da većina studentkinja i studenata (73 F+M ili 91,2%) nije u bračnoj zajednici, dok je samo sedmoro njih (8,8%) udato/oženjeno. Analiza prema polu ne pokazuje značajnu razliku između studentkinja i studenata kad je bračna veza u pitanju (49F ili 90,7%, 24M ili 92,3% nije udato/oženjeno), više od 90% i jednih i drugih nije u braku. Ova činjenica pokazuje promenu svesti u romskoj zajednici, drugačiji način razmišljanja i vrednovanja obrazovanja kao prioriteta kod mlađih. To je posebno važno za studentkinje, od kojih se očekuje da prihvataju norme koje im život u tradicionalno patrijarhalnoj romskoj zajednici nameće.

Podaci o broju dece anketiranih studentkinja i studenata pokazuju da 76 njih ili 95% nemaju dece. Nema značajne statističke razlike ni u analizi prema polu, više od 90% jednih i drugih nema dece (51F ili 94,4% i 25M ili 96,2%): dve studentkinje imaju po jedno dete, jedna ima dvoje dece, dok jedan student ima jedno dete.

Analiza o broju dece prati podatke o bračnom statusu romskih studentkinja i studenata i pokazuje napredak u odnosu na obrazovanje kao prioritet i način za poboljšanje položaja romske zajednice. Osobe koje su u braku i imaju decu nalaze se oko treće decenije života, što znači da su kasnije odlučili da se upišu na Univerzitet u Novom Sadu.

Očekivano, anketirani studenti/kinje u visokom procentu nisu zaposleni (56F+M ili 70%), njih 12 (15%) angažovano je na povremenim poslovima, dok stalno zaposlenje ima takođe njih 12 (15%). Analiza prema polu ne ukazuje na značajnu statističku razliku kod stalnog i povremenog zaposlenja studentkinja i studenata: stalno zaposleno je 7F (13%) i 5M (19,2%), dok je povremeno angažovano 6F (11,1%) i 6M (23,1%). Međutim, stepen nezaposlenosti je veći kod studentkinja: 41F (75,9%) i 15M (57,7%), što možda ukazuje na uticaj tradicionalne patrijarhalne romske zajednice, u kojoj žene nisu zaposlene, ali može i da se tumači kao opredeljenje studentkinja da se u tom periodu života posvete isključivo studijama, kako bi ih što ranije završile i kasnije sa visokom stručnom spremom našle bolje plaćen posao, koji će im omogućiti kvalitetniji standard života. Moguće je da i da veći broj studentkinja, budući da ima dobar uspeh, prima stipendije i ne mora da radi.

Značajno je navesti i inventar poslova koji su studenti i studentkinje navodili da obavljaju: u državnoj administraciji radi njih desetoro, kao novinarke rade dve studentkinje, jedna studentkinja je saradnica na Medicinskom fakultetu u Novom Sadu, jedna je pedagoška asistentkinja, jedan student je instrumentar u bolnici, petoro ih je projektno angažovano, dvoje povremeno rade preko studentske zadruge, jedan student radi u ugostiteljstvu, a jedna studentkinja je navela da povremeno peva u ugostiteljskim objektima kako bi finansijski pomogla roditeljima.

Gotovo svi studenti/kinje koji rade ne bave se onim poslovima koje većinska zajednica ima u predstavama o Romima (igraju, pevaju, sviraju...). Osim toga, ono što je dobar podatak jeste da su studenti i studentkinje angažovani i u okviru raznih udruženja i organizacija i na taj način su vidljivi u javnosti. Upravo ta činjenica nam značajno govori o promeni koju treba da doživi većinski narod u poimanju zanimanja obrazovanih Romkinja i Roma.

Naredni set pitanja se odnosi na primarnu porodicu studenata/kinja ispitanika/ca: da li žive sa majkom, ocem, bakom, dekom, nekim drugim, koliko braće i/ili sestara imaju.

Sa majkom živi ukupno 56 studenata i studentkinja (70% F+M), dok njih 24 (30% F+M) ne živi. Primećuje se da s majkom živi veći procenat studentkinja (40 F ili 74,1%) nego studenata (16 M ili 61,5%), što može da ukaže na pravila funkcionisanja romske porodice, u kojoj se smatra da je primarna uloga majke da usmerava žensko dete ka „poželjnim” načinima ponašanja definisanim od strane zajednice. Budući da nemamo uporedne podatke za neromske porodice, ne možemo tvrditi da je ova osobina vezana samo za romske studente/kinje. Podatak bi valjalo proveriti na većem uzorku neromske populacije.

Sa ocem živi ukupno 50 ispitanika/ca (62,5% F+M), dok njih 30 (37,5% F+M) ne živi, što je nešto manji procenat u odnosu na broj studenata i studentkinja koji žive sa majkom. Ako podatke analiziramo prema polu, videćemo da 34 studentkinje (63% F) žive sa ocem, što je 10% manje od broja studentkinja koje žive sa majkom. S druge strane, 16 studenata (61,5% M) živi sa ocem, što je identično u odnosu na broj onih koji žive sa majkom. Ovaj podatak, međutim, ne znači da u tim porodicama nema i drugih članova: bake ili dede, sestara ili braće, odnosno druge rodbine.

Više od polovine anketiranih studenata/kinja živi sa oba roditelja (43 ili 53,8% F+M), pri čemu studentkinje u odnosu na studente u većem procentu žive u ovakvoj zajednici: 32 F (59,3%) naspram 11 M (42,3%). Samo sa majkom živi 13 ispitanika/ca (16,3% F+M), samo sa ocem sedmoro (8,8% F+M), dok njih 17 (21,3% F+M) ne živi ni sa jednim od roditelja.

Ovi podaci na prvi pogled mogu iznenaditi: ako imamo u vidi prosečnu starost studenata/kinja koji su učestvovali u istraživanju (23 godine), očekivano bi bilo da veći broj njih ne živi sa roditeljima, međutim tradicionalna romska porodica najčešće neguje život u proširenoj porodici, u kojoj deca (naročito sinovi) i kada sklope brak i imaju svoju decu, ostaju i dalje da žive sa roditeljima. Studentkinje u skoro 60% žive sa oba roditelja, iako su punoletne, studiraju i u prilici su da usvoje drugačije sisteme vrednosti. Naravno, treba uzeti u obzir i ekonomski faktor, jer je 70% ispitanika/ca nezaposleno i ne može sebi da omogući samostalan život. U tom pogledu čini se da populacija romskih studenata/kinja nije specifična u odnosu na neromske, za koju, nažalost, nemamo valjanih podataka za godinu u kojoj sprovodimo istraživanje.

Iako se za romske porodice smatra da imaju veći broj dece nego porodice većinskog stanovništva, rezultati ovog istraživanja su pokazali takođe da najveći broj studenata/kinja ima po jednog ili dvoje braće/sestara. Samo jedan student je naveo da ima troje braće/sestara. Ovaj podatak može poslužiti za promenu slike o romskoj porodici, barem kada je u pitanju Vojvodina i populacija koju smo ovde odabrali.

Najveći broj studenata/kinja ne živi sa bakom (66 ili 82%) ili sa dekom (71 ili 88,8%), što nije iznenadujuće. Naime, osobina je gradske porodice da nuklearnu porodicu čine roditelji sa decom, čini se da je za seoske porodice očekivano da u nuklearnoj porodici budu i roditelji oca ili majke. Grupa romskih studenata/kinja u ovom istraživanju, kako smo naveli, dominantno živi u gradovima ili gradskim naseljima. Možda je to odgovor na podatak koji smo dobili. Drugi podatak bi mogao da se odnosi na prosečan životni vek Roma i Romkinja: prema Popisu stanovništva iz 2011. godine u Srbiji, prosečna starost romske populacije je 28 godina, što može da znači i da očevi i majčini roditelji više nisu živi.

Studenti/kinje u najvećem broju ne žive sa nekim drugim (59 F+M ili 73%): u dva slučaja su navedene hraniteljske porodice, pominju se i mačeha/očuh, suprug/a, partner/ka, tetka/e i porodice braće/sestara.

Što se stručne spreme roditelja tiče, rezultati su pokazali veći stepen obrazovanja majki nego očeva: bez školske spreme su tri majke (3,8%) i četiri oca (5%), završenu osnovnu školu imaju 24

majke (30%) i 17 očeva (21,3%), dok su četvorogodišnju srednju školu završile 22 majke (27,5%) i 23 oca (28,8%). Prijatno nas je iznenadio broj roditelja koji su završili fakultete: utvrđeno je da završen fakultet/visoku školu ima devet majki (11,3%) i sedam očeva (8,8%). Pretpostavka koju nije moguće ovim istraživanjem dokazati jeste da se radi o mešovitim brakovima, gde su najverovatnije supružnici neromske nacionalnosti u najvećem procentu završili fakultet/visoku školu. S obzirom na to da će u skoroj budućnosti romski studenti/kinje koje u ovom radu opisujemo postati obrazovani roditelji sa diplomom neke visokoobrazovane ustanove, valjalo bi nadalje pratiti ovaj podatak da bismo dobili potvdu za sledeću hipotezu: obrazovani roditelji motivišu svoju decu da se obrazuju, u romskoj porodici, kao i u neromskoj. Ako se ova naša pretpostavka pokaže tačnom, to bi bio prvi element u lancu promena postojeće romske situacije – od patrijarhalne ka modernoj.

Međutim, iako je prethodno utvrđeno da su majke anketiranih studenata/kinja obrazovanije od očeva, one su ipak u većem stepenu nezaposlene. Stalno zaposleno je 17 majki (21,3%) i 25 očeva (31,3%), dok je trajno nezaposleno 45 majki (56,3%) i 29 očeva (36,3%). Dakle, značajno manje su očevi trajno nezaposleni, a takođe su u većem broju i penzioneri (šest ili 7,5%) u odnosu na majke (tri ili 3,8%). U ovom podatku vidimo ozbiljnu pretnju što se obrazovanja romskih studentkinja tiče. Naime, iako su obrazovanije, romske majke ostaju bez posla ili se bave povremenim poslovima ili su pak to poslovi koji su manje vidljivi u javosti.

Čak 65% (53) majki je nezaposleno, a procenat koji radi je angažovan na različitim poslovima: u državnoj upravi, na poslovima ekonomiste, kuvara, medicinske sestre, modelara krznarske odeće, održavanja zelenih površina, pedagoškog asistenta, profesora razredne nastave, saradnika na fakultetu, trgovca, vaspitačice i veterinaru. Širok spektar zanimanja majki, posebno onih za koje je potrebno visoko obrazovanje, u skladu je sa većim stepenom njihovog obrazovanja u odnosu na očeve.

Očevi su u manjem procentu nezaposleni (48,8%) u odnosu na majke ispitanika i obavljuju poslove: u državnoj upravi, čuvara traktoriše, ekonomiste, elektrotehničara, električara, fizičke poslove, na građevini, komunalnog policajca, otpovrnika vozova, profesora na Akademiji umetnosti u Novom Sadu, programera, rendgen tehničar, službenika u policijskoj upravi, taksiste, trgovca, vozača autobusa i železničara. Najveći broj zaposlenih očeva obavlja poslove za koje je potrebna srednja škola, što se u odnosu na nezaposlene majke sa istom ili višom stručnom spremom opet može objasniti tradicionalnim načinom života u romskoj zajednici, u kojoj muškarac radi i izdržava porodicu. Zabrinjava, međutim, činjenica da su u velikom broju i očevi i majke nezaposleni.

Kad je reč o okruženju u kome su ispitanici/ce odrasli, više od polovine studenata/kinja romske nacionalnosti zastupljenih u ovom istraživanju odrasio je u neromskoj zajednici (52 F+M ili 65%), ili u mešovitoj zajednici (23 F+M ili 28,8%), dok je mali procenat odrastao u romskoj zajednici (5F+M ili 6,3%). Analiza podataka prema polu daje slične rezultate: 37 studentkinja (68,5%) odrasio je u mešovitoj zajednici, 16 (29,6%) u neromskoj, a samo jedna (1,9%) u romskoj zajednici; studenti su, njih 15 (57,7%), takođe odrasli u mešovitoj, sedmorica (26,9%) u neromskoj a četvorica (15,4%) u romskoj zajednici.

Zaključujemo da mešovita i neromska zajednica predstavljaju podsticajnije okruženje za studiranje romske dece, jer se u njima znatno češće nego u romskoj zajednici mogu sresti ljudi koji su završili fakultete i visoke škole te se njihov način života može prepoznati kao poželjan. Ovaj podatak bi trebalo dovesti u vezu sa izgradњom romskog identiteta kod studenata/kinja, odnosno trebalo bi ispitati otvorenost romskih studenata za one koji su u okruženju, nerome.

Ako se osvrnemo na pitanja u upitniku koja su vezana za neke elemente identiteta, kao što je jezik, videćemo da procenat govorenja romskog jezika opada sa godinama studija – najveći je kod studenata/kinja prve godine, a najmanji kod svršenih studenata/kinja. Takođe, u pitanju koje se tiče veze između izgradnje identiteta romskih studenata/kinja i afirmativnih mera, naglašava se

važnost obrazovanja i njegov uticaj na identitet, ne samo romskih studenata već i zajednice u celini. Ipak, ne smatramo da to znači asimilaciju u okviru većinskog naroda, već izgradnju jednog drugačijeg identiteta Roma i Romkinja.

Važno je naglasiti da se svih 80 anketiranih studenata/kinja izjasnilo da pripada romskoj zajednici. To je naročito značajno za studente/kinje viših godina studija, kao i za grupu diplomiranih studenata/kinja, jer nakon primene afirmativnih mera prilikom upisa na fakultet, ne postoji sistem praćenja romskih studenata i studentkinja. Najčešće se smatra da u kasnijim fazama studija i/ili nakon diplomiranja oni prestanu da se izjašnjavaju da su romske nacionalnosti. Iako se na osnovu uzorka od 80 studenata/kinja to ne može sa sigurnošću tvrditi, u ovom radu zastupamo stav da romski studenti/kinje ne pribegavaju mimikriji svoje nacionalne pripadnosti. Tokom studija romski studenti/kinje se uključuju u različite aktivnosti kojima se jača romski identitet (obeležavanje Međunarodnog dana Roma, Đurđevdana kao nacionalnog praznika i druge javne manifestacije), zatim sticanje znanja o važnosti angažovanja u romskim studentskim udruženjima, distribucija raznih pisanih tekstova na romskom jeziku do kojih dolaze, sve to potencijalno utiče na izgrađivanje stava o romskom identitetu kao poželjnom.

Što se tiče poznavanja romskog jezika, podaci su sledeći: romski jezik ukupno govori 48 studenata/kinja ili 60 %, čita 47 (58,8%), a piše takođe 47 (58,8%). Analiza prema polu pokazuje da 34 studentkinje (63%) govore romski jezik, 33 (61,1%) čitaju i 33 (61,1%) pišu romski jezik, dok 14 studenata govori, čita i piše romski jezik (53,8%).

Ova analiza je pokazala da govoriti romski jezik ne znači i vladati veštinama čitanja i pisanja istog, kao i da 10% više studentkinja nego studenata Roma govoriti romski jezik, što znači da studentkinje prednjače i u tom segmentu. Zadatak buduće romske intelektualne elite svakako jeste da se romski jezik izučava na fakultetima/visokim školama u Srbiji (za sada je to moguće samo na Visokoj školi za obrazovanje vaspitača u Vršcu), kako bi se ne samo što veći broj studenata i studentkinja romske i neromske nacionalnosti upoznao sa tim jezikom već kako bi se na taj način obezbedila i njegova naučno utemeljena standardizacija.

Neki od stranih jezika govori 74 studenata/kinja ili 92,5%, dok šest ili 7,5% ne govori nijedan strani jezik. Odnos studenata i studentkinja što se stranim jezika tiče procentualno je skoro ujednačen (F–92,6%, M–92,3%), tako da u ovom segmentu nije utvrđena značajna statistička razlika. Značajan je podatak da veliki procenat romskih studenata/kinja zna strani jezik, što znači da su oni već pripremljeni za izlazak na međunarodnu scenu, što i jeste jedan od ciljeva visokog obrazovanja romskih studenata/kinja.

Najveći broj studenata/kinja (71F+M ili 88,8%) služi se engleskim jezikom, što je i očekivano, na drugom mestu je nemački (13F+M ili 16,3%), a zatim sledi mađarski (9F+M ili 11,3%), što se takođe moglo očekivati s obzirom na to da ispitanici/ce studiraju na Univerzitetu u Novom Sadu, na području Vojvodine, gde je mađaski jezik često jezik sredine, a takođe je i u službenoj upotrebi. Ostale navedene jezike (španski, ruski, švedski, rumunski, slovački i albanski) govori od jedno do troje studenata/kinja, dakle znatno manji broj.

Ispitanici/ce u navećem procentu govore jedan strani jezik (52 ili 65,0% F+M), dva strana jezika govori 21 (26,3% F+M), tri strana jezika govore samo troje (3,8% F+M), dok nijedan strani jezik ne govori njih četvoro (5% F+M). I ovde je ponegde primetna razlika u odnosu na pol: naime, studentkinje u odnosu na studente u znatno većem procentu govore dva strana jezika (18F ili 33,3%, 3M ili 11,5%).

Naredna grupa pitanja se odnosila na na uslove stanovanja ispitanika/ca: da li žive u kući sa dvorištem ili bez njega, da li je kuća/stan njihovo vlasništvo, koliko soba ima kuća/stan, da li ima

kuhinju, kupatilo, struju i kanalizaciju. Ovaj set pitanja postavljen je zbog toga što vlada uverenje da između uslova stanovanja i uspešnog studiranja postoji direktna veza; drugim rečima, da bi romski studenti/kinje uspešno priveli studije kraju i diplomirali, neophodno je da imaju adekvatne stambene uslove za učenje.

Studenti/kinje u 73,8% (59 F+M) procenata žive u kući sa dvorištem, 23,8% (19 F+M) živi u stanu, a samo 2,5% (2 F+M) živi u kući bez dvorišta. U ovom segmentu nema značajnije statističke razlike između studenata i studentkinja.

Kuća/stan su u vlasništvu anketiranih studenata/kinja, odnosno njihovih porodica u 78,8% (63 F+M), 15% (12 F+M) jesu podstanari, 2,5% (2F) živi u kući koja im je data na korišćenje, dok 3,8% (3F) živi u kući hranitelja i u kući koja je vlasništvo dede. Značajno je napomenuti da su studentkinje procentualno manje podstanari (5F ili 9,3%) od studenata (7M ili 26,9%), odnosno da su njihove porodice u većem procentu vlasnici kuća/stanova (44F ili 81,5%, u odnosu na 19M ili 73,1%). Možda bi trebalo dovesti u vezu podatak o visokom procentu vlasništva kuće sa obrazovanjem roditelja i uspešnim studiranjem Romkinja.

Više od polovine ispitanika/ca (42 ili 52,5% F+M) živi u kući/stanu sa tri i/ili više soba, nešto manji broj (34 ili 42,5% F+M) živi u kući/stanu koji ima dve sobe, dok njih četvoro (5%) ima samo jednu sobu. Podaci pokazuju da kuhinju, kupatilo, vodu i struju ima više od 96% studenata/kinja, ali kanalizaciju ima osetno manji procenat – 81,3% ispitanika/ca.

Svakako su za kvalitetno studiranje neophodni adekvatni stambeni uslovi, naročito je važno imati sobu koja je na raspaganju samo za potrebe učenja, što, u zavisnosti stambenog prostora i od broja članova porodice, studenti i studentkinje romske nacionalnosti obuhvaćeni ovim istraživanjem neretko imaju (više od polovine ispitanika/ca je navelo i da nema potrebu za smeštaj u studentskim domovima, što takođe može da se tumači da imaju adekvatne uslove za učenje u svojoj kući).

Sledeći set pitanja razmatrao je različite vrste podrške koju su ispitanici/ce imali (ili ne) na nižim nivoima obrazovanja: stipendije u srednjoj školi, pomoć u toku pripreme za maturski ispit, da li su polagali test profesionalne orientacije. Dobijeni podaci su važni kao osnova za uspešan upis na fakultet/visoku školu i nastavak obrazovnog procesa.

Stipendiju tokom srednje škole je dobijalo manje od polovine anketiranih studenata/kinja (37 ili 46,3% F+M), njih 34 (42,5% F+M) nije ni tražilo stipendiju, dok devetoro (11,3% F+M) i ne ispunjava uslove za stipendiju. Zabrinjava činjenica da veliki broj studenata/kinja nije tražio stipendiju, što pokazuje da nisu dovoljno informisani o mogućnostima za dobijanje iste, jer im je finansijski sigurno bila potrebna u toku studija.

Rezultat hi kvadrat testa (hi kvadrat=8.291, df=2, p≤0,05) pokazuje da postoji povezanost pola i primanja stipendije tokom srednje škole (Prilog broj 4), tj. da su distribucije ispitanika/ca u svakoj kategoriji takve da je veći procenat studentkinja primao stipendije od studenata.

Postoji značajna statistička razlika prema polu: studentkinje su u više nego dvostruko većem procentu uspešnije od studenata kad je u pitanju dobijanje stipendije (30F ili 55,6% prema 7M ili 26,9%), što je nesumnjivo rezultat boljeg uspeha studentkinja u srednjoj školi (odličan uspeh je imalo 44,4% F, u odnosu na 26,9% M). Istovremeno, dva puta manje studenata nego studentkinja nije ni tražilo stipendiju (17F ili 31,5% prema 17M ili 65,4%), što pokazuje da su devojke u ovom slučaju bile hrabrije, upornije i motivisane da bi ostvarile želju za obrazovanjem.

Analiza stipendija u srednjoj školi prema razredima pokazuje da je od 1. do 4. razreda srednje škole stipendiju godišnje dobijalo od 15 do 30 ispitanika/ca, odnosno od 18,8% do 37,5%. To je mali procenat, naročito ako se ima u vidu da je u Vojvodini od 2007. do 2013. godine realizovan projekat Pokrajinskog sekretarijata za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice koji je srednjoškolcima

romske nacionalnosti obezbeđivao stipendije i mentorsku podršku. Prema podacima nadležnog sekretarijata, ovim projektom su tokom sedam godina ukupno obezbeđene 1.643 stipendije za učenike/ce iz preko 80 škola u Vojvodini.²⁵

U pomenutom mentorskom programu učestvovalo je svega 20 (25%) studenata i studentkinja obuhvaćenih istraživanjem. Ovaj podatak predstavlja ključno objašnjenje za činjenicu da je manje od polovine ispitanika/ca tokom srednje škole dobijalo stipendiju. I u ovom programu je učestvovalo više studentkinja nego studenata (15F ili 27,8% i 5M 19,2%), što je opet u skladu sa njihovim boljim uspehom u srednjoj školi. Naime, uslov za ulazak u mentorski program, između ostalog, bio je i postignut opšti uspeh od minimum 3,50 u prethodnoj godini školovanja.

Zabrinjava i podatak da je pomoći u toku pripreme za maturski ispit imalo samo 13 studenata i studentkinja ili 16,3%, pri čemu su još jednom studentkinje bile „snalažljivije” (11F ili 20,4% i 2M ili 7,7%) i u osetno većem broju od studenata obezbedile sebi pomoći u pripremi mature. Nikakvu pomoći u pripremi za maturski ispit nije imalo 67 studenata/kinja ili 83,8% (43F+24M), 6 ili 7,5% (5F+1M) imalo je pomoći od strane mentora/ke u srednjoj školi, 3 ili 3,8% (2F+1M) njih je radilo sa drugim predmetnim nastavnicima u školi, 2F su uzimale privatne časove, dok je 1F bila uključena u program REF-a koji pruža podršku srednjoškolcima koji žele da upišu Medicinski fakultet.

Ovo je važan segment, u kome je potrebno obezbediti dodatnu podršku srednjoškolcima iz romske zajednice, jer uspešno završena matura predstavlja još jednu savladanu barijeru u procesu obrazovanja i dodatnu motivaciju za upisivanje fakulteta/visoke škole i dalji rad. Međutim, ne postoji jasno definisana podrška romskim srednjoškolcima u pripremi za maturski ispit. Zapravo, jedan deo od navedenih 20 srednjoškolaca koji jesu bili deo mentorskog programa nije imao od strane svojih mentora pomoći u pripremi mature (samo šestoro mentora je pomagalo), zato što mentorski program ne obuhvata pripremu za maturu, kao ni pripremu za prijemni ispit na Univerzitetu u Novom Sadu. Podaci da su neki učenici dobili pomoći te vrste zapravo svedoče o individualnoj dobroj volji njihovih mentora. Pomoći se i inače svodi na dobru volju nastavnika u školi, mentora, članova porodice, ili sporadične programe koji se sprovode, ali нико nema propisanu obavezu da dodatno podrži romske srednjoškolce u ovoj fazi obrazovanja. Ista situacija je i sa drugim podzastupljenim grupama, kao što su učenici sa invaliditetom. Srednjoškolsko obrazovanje ne brine o „drugima”: kada je u pitanju mogućnost nastavka visokoškolskog obrazovanja, implicitno se podrazumeva da tim grupama učenika takvo obrazovanje nije potrebno.

Svenka Savić u publikaciji „Iskustva mentorskog programa sa učenicama: višestruko podzastupljene grupe” navodi da rezultati mentorskog programa ukazuju na sledeće: 1. učenicama iz grupe sa više od jedne karakteristike podzastupljenosti odgovara individualni oblik mentorske pripreme za prijemne ispite; 2. prijemni ispit nije samo proces sticanja znanja nego je mnogo više proces ulaska u kulturu akademskog oblikovanja, što podrazumeva stvaranje, povećanje i nadogradnjanje motivacije za izlazak na prijemni ispit; 3. veoma je bitna izgradnja bliskih emotivnih vršnjačkih veza kao i 4. uključivanje u ceo proces ne samo roditelja već i svih drugih osoba (nastavnog i administrativnog osoblja fakulteta i škola), što je jedan od važnih faktora (nekada i presudan) u mentorskom procesu (Savić 2013: 10).

Kada su u pitanju oblici pomoći za maturski ispit, vidimo da se oni svode na nalaženje literature (7F+2M ili 11,3%), pisanje teksta kod jedne učenice, dve učenice su imale privatne časove, dok je jedna u okviru pomenutog programa REF-a imala dodatna predavanja i organizovan probni maturski ispit. Primećujemo da nema tačno propisanog oblika pomoći te da se on svodi na subjektivnu procenu onoga ko pruža pomoći (mentora, nastavnika i dr.) šta je učeniku/ci potrebno.

25 Kriš Piger Jelena, Dragana Dimitrov „Inkluzija dece romske nacionalnosti u srednje škole u AP Vojvodini”, Izveštaj o realizaciji projekta – rezultati 2007–2014. godine, Novi Sad, 2014. god., str. 10.

Što se tiče razloga zbog kojih nisu imali pomoć u toku pripreme za maturski ispit, najveći broj ispitanika/ca (54F+M ili 67,5%) smatra da im pomoć nije ni bila potrebna. Međutim, postavlja se pitanje koliko je to zaista realno, naročito kod učenika koji u visokom procentu tvrde da nisu trebali pomoć (23M ili 88,5%), a znamo da su postigli slabiji uspeh u srednjoj školi od učenica. Brine i činjenica da je 10 ispitanika/ca (12,5%F+M) navelo da nije imalo nikog da im pomogne.

Moguće je da romski učenici/ce i ne znaju koliko je njihovo „neznanje” kad procenjuju da im ne treba pomoć; s druge strane, iskustvo nam kaže da se i romski studenti i studentkinje ređe od neromske obraćaju za pomoć profesorima i asistentima. Čini se da priznavanje neznanja ima veze sa njihovim samopouzdanjem i osećanjem prihvaćenosti, odnosno da se osećaju manje vrednim u svojim i tuđim očima ukoliko pokažu da nešto ne znaju i da im treba pomoć.

Test profesionalne orijentacije je polagalo 33 studenata (41,3% F+M), od čega 24 studentkinje (44,4% F) i devet studenata (34,6%M). Jasno se vidi da su se procentualno i u ovom slučaju studentkinje više potrudile kako bi se uverile da su odabrale studije u skladu sa njihovim sposobnostima. Romski srednjoškolci nisu informisani o samom testu profesionalne orijentacije, kako izgleda, čemu služi, gde i kada bi trebalo da ga polažu. Nažalost, to nije slučaj samo sa romskim srednjoškolcima, već i sa neromskom učenicima, jer u školi nemaju obavezu da im ponude polaganje, niti da ih upute u sadržinu testa i korist od njegovog polaganja.²⁶

Test profesionalne orijentacije je, od 33 studenata koji su ga polagali, potvrdio sposobnosti za odabrane studije kod 29 studenata/kinja ili 36,3%, dok kod četvoro (2F, 2M) ili 5% nije potvrdio sposobnosti za odabrane studije. Razlozi za to mogu biti različiti, kao što su dodatne namenske stipendije koje se daju za određene smerove (na primer, program REF-a za srednjoškolce i studente medicinskih usmerenja), zbog čega se romski studenti/kinje odlučuju da upišu određeni fakultet/visoku školu, a da nemaju dovoljno sklonosti, predznanja i sposobnosti da ga završe.

Osnovni razlog zbog koga 47 ispitanika/ca ili 58,8% nije polagalo test profesionalne orijentacije upravo jeste neinformisanost o samom testu. Iako je njih 17 (21,3% F+M) navelo da nije znalo da test postoji, a 26 (32,5% F+M) smatra da im on nije ni bio potreban, pri čemu su učenice bile posebno samouverene (20F ili 37% tvrdi da im nije trebalo da polažu test), zaključujemo da se oba razloga mogu zapravo podvesti pod neznanje, jer nisu bili upućeni u namenu i sadržinu testa. Podatak bi trebalo proveriti i za neromsku populaciju, mada nam se čini da bi podaci bili istovetni. Nama, u našoj kulturi obrazovanja, testiranje sposobnosti za neke delatnosti nije još uhvatilo korena.

S obzirom na to da je za buduće studente/kinje veoma važna dostupnost informacija, sledeći set pitanja se odnosio na način informisanja o željenom fakultetu/visokoj školi, da li su se anketirani studenti/kinje informisali putem: štampanog informatora, konsultacija na fakultetu/visokoj školi ili medija.

Prema našem saznanju, ne postoji kontinuirano obaveštavanje budućih romskih studenata i studentkinja o izboru fakulteta, polaganju prijemnih ispita, načinu studiranja, prijavljivanju za studentski dom ili konkurisanju za stipendije koje su im na raspolaganju, iako je nesumnjivo važno da neka ustanova ili organizacija u kontinuitetu priprema romske učenike i učenice za upis na Univerzitet u Novom Sadu.

Putem štampanog informatora se o fakultetu/visokoj školi informisalo 33 studenata/kinja ili 41,3%, od toga 19 studentkinja (35,2%F) i 14 studenata (53,8%M). Konsultacije na fakultetu pre upisa je imalo 28 studenata/kinja ili 35%: 22 studentkinje (40,7%F) i šestorica studenata (23,1%M).

26 Na Univerzitetu u Novom Sadu postoji „Centar za razvoj karijere i savetovanje studenata”, koji besplatno studentima i diplomcima UNS nudi upravo ovakve usluge

Putem medija se o željenom fakultetu/visokoj školi informisalo 16 studenata/kinja ili 20%, od čega osam studentkinja (14,8%F) i osmorica studenata (30,8%M).

Zaključujemo da se najveći broj ispitanika/ca (33 F+M) o željenom fakultetu informisao putem štampanog informatora, nešto je manji broj (28 F+M) išao na konsultacije na fakultet/visoku školu, a najmanje informacija su dobili putem medija (16 F+M).

Kao druge izvore informacija o željenom fakultetu studenti/kinje su navodili: internet, kontakte sa nevladinim organizacijama, informacije koje su dobili u svojoj srednjoj školi, od starijih kolega na fakultetu, od Kancelarije za inkluziju Roma AP Vojvodine, od mentora/ki u srednjoj školi, prijatelja, profesora, rođaka, aktivista Roma, od Udruženja romskih studenata, kao i putem promocije fakulteta koja je bila organizovana u njihovoj srednjoj školi.

Možemo da zaključimo da su informacije o fakultetu/visokoj školi koju žele da upišu studenima i studentkinjama bile dostupne iz različitih izvora te da je u tom smislu potrebna saradnja i razmena informacija između obrazovnih ustanova, institucija i nevladinog sektora, naročito romskog. Takođe, način ili put do informacije jeste i lični kontakt, što treba povezati sa elementima romske tradicijske kulture, u kojoj još uvek glavni izvor informacija jeste kontakt „licem u lice”. Za buduće aktivnosti sa romskim učenicima/cama srednjih škola prilikom upisa na fakultet/visoku školu treba imati na umu ovaj podatak.

Naredna pitanja su se odnosila na sistem primene afirmativnih mera: da li su ispitanici/e blagovremeno dobili informacije o načinu na koji se afirmativna akcija sprovodi, ko ih je obavestio o njoj, kada su dobili rešenje za upis, da li su zadovoljni načinom na koji su mere sprovedene, kako se mogu unaprediti i da li je propisana kvota od 2% dovoljna za studente/kinje romske nacionalnosti.

Više od polovine ispitanika/ca nije blagovremeno dobilo informacije o načinu na koji se afirmativne mere za upis na fakultete/visoke škole sprovode (45 F+M ili 56,3%). Značajnija statistička razlika prema polu ne postoji: jednak su loše obavešteni i jedni i drugi (31F ili 57,4% i 14M ili 53,8% nije blagovremeno dobilo informacije). Ovakvi rezultati potvrđuju tezu da informacije o primeni afirmativnih mera uglavnom kasne, jer se sa nivoa Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja svake godine čeka instrukcija (koja se po pravilu donosi pred sam upis)²⁷ pa ne ostaje dovoljno vremena za razmenu informacija između nadležnih institucija, nevladinog sektora i romske zajednice na lokalnu. To je posledica činjenice da ne postoji pravilnik o primeni afirmativnih mera, već se svake godine iznova donosi rešenje o njihovoj primeni, u skladu sa procenom i mogućnostima nadležnog Ministarstva.

Iz odgovora studenata i studentkinja može se zaključiti da je širok krug osoba i načina na koje su dobili informacije o afirmativnim mera: rođaci, prijatelji, mentori, profesori, facebook, mediji. Ono što zabrinjava jeste da od strane institucija koje su direktno zadužene za njihovo sprovođenje, kao što je Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, studenti/kinje nisu bili informisani. Takođe, Nacionalni savet romske nacionalne manjine, koji takođe učestvuje u primeni afirmativnih mera, naveden je od strane samo jednog studenta. Ispitanici/ce su u najvećoj meri bili obavešteni od strane Kancelarije za inkluziju Roma AP Vojvodine i od Udruženja romskih studenata iz Novog Sada.

Rešenje o primeni afirmativnih mera do početka akademске godine je dobilo 49 studenata/kinja ili 61,3% ispitanika/ca (prema polu: 30F ili 55,6% i 19M ili 73,1%). Studenti su u većem procentu dobili rešenje od studentkinja, ali ni kod jednih ni kod drugih to nije zadovoljavajući procenat i direktna posledica je nedostatka pravilnika o primeni afirmativnih mera. Radi se zapravo o svoje-

²⁷ Uputstvo za sprovođenje zajedničkog konkursa za upis studenata u prvu godinu osnovnih i integrisanih studija na visokoškolskim ustanovama čiji je osnivač Republika Srbija za školsku 2014/15. godinu, Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja je donelo 11.06.2014. godine, rešenje broj:612-00-988/2014-04.

vršnom „lančanom” kašnjenju između aktera zaduženih za sprovođenje, koje kreće od Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, koje donosi instrukciju o načinu sprovođenja mera, zatim Nacionalni savet romske nacionalne manjine kasni u prikupljanju prijava i podataka o budućim brusošima, za njim sledi Kancelarija za ljudska i manjinska prava, koja te podatke obrađuje, i, na kraju, ponovo Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja kasni u izradi rešenja za svakog studenta i studentkinju ponaosob koje prosleđuje fakultetima/visokim školama. Treba reći i da ovakvi problemi ne deluju podsticajno i ne motivišu srednjoškolce iz romske zajednice da upisuju fakultete/visoke škole, jer nisu sigurni da li će im afirmativne mere pomoći da se upišu ili ne.

Samo četvoro studenata/kinja je navelo kada su dobili rešenja o primeni afirmativnih mera: nedelju dana nakon polaska na fakultet, u oktobru, krajem oktobra i u novembru. Nije koristilo afirmativne mere za upis 20% odnosno 16 studenata/kinja, od kojih petoro (6,3% F+M) studira na privatnim fakultetima, na kojima se ne primenjuju mere afirmativne akcije.

Mišljenja studenata/kinja o tome da li su zadovoljni sistemom primene afirmativnih mera podjeljena su: 28 (35% F+M) sasvim je zadovoljno, 22 (27,5% F+M) smatra da se još mogu unaprediti, dok 30 (37,5% F+M) nije zadovoljno primenom. Stepen zadovoljstva je očigledno povezan sa njihovim ličnim iskustvima prilikom upisa (dobijanje rešenja, stipendije i sl.). Analiza prema polu pokazuje razliku između studenata i studentkinja u procentu nezadovoljstva afirmativnim merama (16F ili 29,6% prema 14M ili 53,8%), gde su studentkinje mnogo manje nezadovoljne od studenata. Zaključujemo da su one lakše upisale željene fakultete/visoke škole i dobole stipendije zbog boljeg uspeha u srednjoj školi, iz čega je proistekao i manji stepen nezadovoljstva primenom afirmativnih mera.

Anketirani studenti/kinje smatraju da se sprovođenje afirmativnih mera može unaprediti: do-nošenjem pravilnika o njihovoj primeni, povećanjem kvote, poboljšanjem informisanosti studenata i studentkinja, većim stepenom odgovornosti u sprovođenju, potrebno je i da rešenja stižu na vreme i da ne budu u formi preporuke, već da obavezuju fakultete/visoke škole na primenu, da se pomogne budućim brusošima u pripremi za fakultet te da se obezbedi više mesta u studentskim domovima. Zaključujemo da su studenti/kinje svojim odgovorima ukazali na skoro sve problematične aspekte sprovođenja afirmativnih mera na kojima treba raditi kako bi se one efikasnije sprovodile.

Kad je reč o razlozima zbog kojih nisu zadovoljni sistemom afirmativnih mera, najveći broj ispitanika/ca odgovara da nije dobio stipendiju Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (9F+M ili 11,3%), kao i da je kvota od 2% koja se primenjuje mala (5F+M ili 6,3%). U manjem procentu navode i sledeće: da se osećaju kao građani drugog reda, da ima manje mogućnosti nego ranijih godina, informacije kasne, postoje zloupotrebe i manipulacije, ne prate se postignuća studenata/kinja, proces traje predugo, rešenja za upis iz Ministarstva prosvete uvek kasne, zbog čega studenti/kinje moraju da plate prvu ratu školarine da bi se upisali, kao i da kvota ne bi trebala da postoji. Zaključak koji se nameće iz dobijenih odgovora jeste da se najveći izvor nezadovoljstva u ovom slučaju ne prepoznaje u samoj proceduri upisa na fakultet/visoku školu, već u (ne)dobijanju stipendije, što je i razumljivo, jer ona najčešće predstavlja preduslov za nastavak školovanja.

Što se tiče kvote od 2% za upis studenata/kinja romske nacionalnosti, koja postoji od 2012. godine i doneta je od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, ispitanici/ce u 76,3% (61 F+M) smatraju da ona nije dovoljna. Ipak, određen broj studenata/kinja (19 F+M ili 23,8%) misli da propisana kvota jeste dovoljna. Analiza prema polu ne ukazuje na značajniju statističku razliku u odgovorima studenata i studentkinja na ovo pitanje.

Obrazloženja zašto 23,8% ispitanika/ca smatra da kvota od 2% jeste dovoljna jesu da je to dovoljno za one koji stvarno žele da studiraju, da se taj način motivišu da postižu bolji uspeh u srednjoj školi kako bi upisali željeni fakultet, da se tako selektuju najbolji, oni koji hoće da uče, da svakako nema većeg interesovanja u romskoj zajednici za studiranje, da je kvota u skladu sa brojem

studenata/kinja romske nacionalnosti, kao i da se na taj način stvara atmosfera zdrave konkurencije između budućih studenata.

Oni pak koji smatraju da kvota nije dovoljna (58 F+M ili 72,5%) svoje su odgovore sveli na jednostavnu konstataciju da je kvota od 2% mala. Jedino dobijeno temeljnije obrazloženje jeste da u kvotu ulaze i studenti sa invaliditetom, što dodatno umanjuje broj mesta za romske studente i studentkinje. Međutim, u odgovorima dobijenim na pitanje zbog čega nisu zadovoljni primenom afirmativnih mera, može se dobiti dodatno tumačenje: da kvota ne treba da postoji, da neki od njih nisu upravo zbog toga upisali željeni fakultet itd.

Na pitanje da li imaju smeštaj u studentskom domu, više od polovine anketiranih studenata/kinja (46 F+M ili 57,5%) navelo je da nema potrebu za smeštajem, što nije iznenađujući podatak jer je njih 30 ili 37,5% navelo Novi Sad kao sadašnje mesto stanovanja. Sem toga, u istraživanju je učestvovalo 15 studenata/kinja koji su završili studije. Zabrinjava činjenica da njih 11 (6F, 5M ili 13,8%) nema smeštaj u studentskom domu iako imaju potrebu za njim. To je posledica kašnjenja prilikom upisa, odnosno primene afirmativnih mera, jer studenti/kinje ne mogu da konkurišu za место u studentskom domu dok se ne upišu. Tako se problem oko samog upisa odražava i na smeštaj u domovima, jer dok studentima stigne rešenje o upisu na fakultet/visoku školu, u studentskom domu prođe rok za predaju dokumenata, odnosno konkurs se završi.

Kada govorimo o stipendijama, rezultati istraživanja su sledeći: stipendiju Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja dobija samo 18 (22% F+M) anketiranih studenata/kinja, pri čemu su studentkinje u većem broju zastupljene (15F ili 27,8% i 3M ili 15,5%); stipendiju pokrajinske administracije dobija 18 (22,5% F+M) studenata/kinja, od kojih su 12 (22,2%F) studentkinje a šest (23,1%M) studenti; stipendiju lokalne samouprave dobija samo jedan student i jedna studentkinja. Romski edukativni fond je ukupno dodelio 37 stipendija (46,3%), od kojih 30 (55,6% F) dobijaju studentkinje i sedam (26.9% M) studenti; stipendiju donatora, Evropske komisije (Erasmus Mundus), dobija jedna studentkinja, dok stipendiju nevladine organizacije, Udruženja romskih studenata iz Novog Sada, dobija jedan student.

Rezultati hi kvadrat testa (hi kvadrat= 5.788, df=1, p≤0,05) pokazuju da su muški i ženski ispitanici značajno različito zastupljeni kao korisnici stipendije Romskog edukativnog fonda. Pregledom frekvencija (Prilog broj 4) vidimo da je veći broj studentkinja korisnik stipendije nego što je to slučaj sa studentima.

Zaključujemo pre svega da je broj stipendija koje dodeljuje Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja nedovoljan (naročito ako se uporedi sa istim brojem dodeljenih stipendija pokrajinske administracije, nadležno ministarstvo bi u mnogo većem procentu moralo da ohrabruje studiranje Roma i Romkinja), da lokalne samouprave očigledno ne vide svoj interes u tome da podrže studente/kinje romske nacionalnosti koji studiraju u njihovoј lokalnoj zajednici, ali i da studenti/kinje iz romske zajednice teško dolaze do stipendija donatora i/ili nevladinih organizacija. Takođe je važno reći da su rezultati ovog istraživanja pokazali da studentkinje u većem broju ostvaruju pravo na stipendije, kako nadležnog ministarstva ili pokrajinske administracije tako i Romskog edukativnog fonda, što pokazuje da postižu bolje rezultate u toku studija, odnosno imaju bolji prosek ocena od studenata.

Najveći broj ispitanika/ca koji su učestvovali u ovom istraživanju nije menjao fakultet/visoku školu, to je učinilo sedmoro (F+M) ili 8,8% studenata/kinja. Razlika prema polu postoji, jer su samo dve (3.7% F) studentkinje menjale fakultete/visoke škole, dok je na drugoj strani pet (19,2%M) studenata to uradilo. Objasnjenje za ovakve rezultate se može i tražiti u pitanju koje se ticalo polaganja testa profesionalne orijentacije, gde je 44,4% studentkinja polagalo test, u odnosu na 34,6% studenata. Oni studenti/kinje (ne samo romske nacionalnosti) koji nisu polagali test profesionalne orijentacije svakako imaju više „šanse” da ne izaberu odgovarajući fakultet/visoku školu i

da nakon godinu, dve ili čak i više godina, shvate da nisu upisali studije koje su u skladu sa njihovim sklonostima i mogućnostima.

Jedini fakultet koji se ponavlja u odgovorima sedmoro studenata/kinja koji su menjali fakultete, a koji su napustili, jeste Pravni fakultet u Novom Sadu (ostali navedeni fakulteti su: Akademija umetnosti u Novom Sadu, Visoka škola za obrazovanje vaspitača u Vršcu, Fakultet organizacionih nauka u Beogradu, Fakultet tehničkih nauka u Novom Sadu, Policijska akademija u Zemunu, Visoka poslovna škola strukovnih studija u Novom Sadu). Ipak, na osnovu dvoje studenata koji su prekinuli studije na Pravnom fakultetu, ne možemo donositi zaključke o tome zbog čega su upisivali taj fakultet i zbog čega su ga napustili. Primećujemo takođe da je dvoje od sedmoro studenata/kinja (1F, 1M) dva puta menjalo fakultete.

Iz odgovora ispitanika/ca na pitanje u kojoj akademskoj godini su upisivali raniji fakultet/visoku školu, vidimo da su neki od njih pre više od decenije upisivali fakultete koje su napustili (nапомијем да се 1999. и 2001. године нису применивале afirmativne mere за студента/киње ромске националности). Ono što je pozitivno јесте то да су се i nakon толико времена они вратили u обrazовни процес te da su ih очигледно afirmativne mere, bez обзира на низ пoteškoća које постоје u njihovoj primeni, motivisale da ponovo upišu fakultet/visoku školu budući da su smatrali da će sada imati više podrške i šanse da ga završe.

Studenti/kinje koji su menjali fakultete/visoke škole na prethodnim fakultetima proveli su 1–3 godine (čak troje od sedmoro studenata/kinja je po tri godine studiralo prethodni fakultet), što nije kratak vremenski period. To pokazuje da им је требало доста времена да приhvate činjenicu da nisu upisali odgovarajuće studije. Ovakva situacija се, naravno, ne dešava само studentima i studentkinjama koji dolaze iz romske zajednice, ali bi kod Roma i Romkinja koji žele da završe fakultete/visoke škole то требало svesti na najmanju moguću meru, jer će se zbog uslova i načina života u овој zajednici mali broj njih odvažiti da ponovo upiše fakultet ako je jednom napravio pogrešan izbor.

Najveća teškoća испитаницима prilikom upisa na fakultet/visoku školu bila je finansijske prirode (58 F+M ili 72%), što je bilo i очekivano, s tim što treba reći da су се studenti u нешто većem procentu suočili sa finansijskim preprekama od studentkinja (F – 68,5% u odnosu na M – 80,8%).

Nakon тога долази strah od prijemnog ispita (29F+M ili 36,3%), где су studenti bili hrabriji od studentkinja, односно u manjem su procentu bili uplašeni (F – 40,7% u odnosu na M – 29,6%). S druge стране, možda je studentkinjama jednostavno bilo lakše da priznaju da су osećale taj strah.

Pozitivno je to što se manji broj suočio sa odsustvom podrške roditelja (3F, 3M ili 7,5%), što je naročito važno za studentkinje iz romske zajednice, jer se one mnogo češće nalaze u situaciji da roditelji ne podržavaju njihovo studiranje.

Nedovoljan uspeh iz srednje škole je imalo osmoro studenata/kinja (4F, 4M ili 10%); da ih institucije nisu podržale, smatra 13 studenata/kinja (7F, 6M ili 16,3%), dok je diskriminaciji bilo izloženo sedmoro studenata/kinja (5F, 2M ili 8,8%). Primećuje se da je veći broj studentkinja nego studenata osetio diskriminaciju, što nije iznenađujući podatak, s obzirom na то да су Romkinje diskrimisane i kao Romkinje i као жене, i u svojoj i u većinskoj zajednici.

Najviše podrške da upišu fakultet/visoku školu испитаници/це су имали od стране родитеља i članova porodice: majke (72F+M, ili 90%), oca (61F+M ili 76,3%), braće/sestara (52F+M ili 65%) i drugih članova porodice (42F+M, ili 65%). Nažalost, ne može se pozitivno oceniti činjenica da je podršku nastavnika imalo manje od polovine studenata/kinja (36F+M ili 45%), mentor/ke u srednjoj školi su tek u 18,8% (15F+M) podržavali učenike iz romske zajednice koji su želeli da studiraju. Romska zajednica има takođe nedovoljno podrške pružala (32F+M ili 40%), kao i lokalna zajednica (19F+M ili 23,8%).

Kao drugi koji su pružali podršku anketiranim studentima/kinjama u upitniku se navode: Kancelarija za inkluziju Roma AP Vojvodine, nevladina organizacija iz Novog Sada „Matica romska”, hranitelj/i, prijatelj/i, supruga, deda, okolina, nevladin sektor, jedna studentkinja je navela da je „sama sebi bila podrška”, dok druga tvrdi da je imala podršku svih ljudi oko sebe. Analiza prema polu pokazuje zanimljive rezultate: studentkinje su u odnosu na studente imale veću podršku od očeva (F – 81,5%, M – 65,4%), braće/sestara (F – 68,5%, M – 57,7%), drugih članova porodice (F – 57,4%, M – 42,3), nastavnika (F – 48,1%, M – 38,5%) i mentora/ke (F – 22,2%, M – 11,5%), dok su majke (F – 88,9%, M – 92,3%), romska (F – 38,9%, M – 42,3%) i lokalna zajednica (F – 20,4%, M – 30,8) više podržavale studente. Zaključak je da su roditelji ipak u visokom procentu podržavali svoj decu da upišu studije, ali je nizak procenat podrške dolazio od nastavnika, mentora, romske zajednice i lokalne zajednice.

Na pitanje kako ih vide kolege na fakultetu/visokoj školi, anketirani studenti/kinje odgovaraju da ih najveći broj kolega vidi kao: kolegu (65F+M, ili 81,3%), u manjem procentu kao prijatelja (31F+M, 38,8%), samo petoro (6,3%) misli da ih vide kao konkurenčiju (od toga 4F, 1M), dve studentkinje navode da ih vide kao studenta sa marginom, dok takođe dve studentkinje smatraju da su kolege ravnodušne prema njima. Pohvalno je to što se bar nekoliko studenata, naročito četiri studentkinje, osećaju dovoljno uspešno i sigurno u sebe da smatraju da ih drugi studenti i kolege vide kao konkurenčiju.

Važna je i činjenica da najveći broj roditelja podržava obrazovanje svoje dece (F+M 85%), čak je u nešto većem procentu izraženija podrška studentkinjama u odnosu na studente (F – 87%, M – 80,8%). U 12,5% (10F+M) roditelji su prepustili odluku deci, a samo su dva studenata (2,5% M) navela da roditelji ne podržavaju njihovu odluku da studiraju. Teško je na osnovu uzorka u ovom istraživanju tvrditi sa sigurnošću, ali u ovom radu zastupamo stav da dobijeni podaci pokazuju promenu svesti u romskoj zajednici u odnosu na vrednovanje obrazovanja, posebno Romkinja.

Najvećem broju studenata/kinja je, sasvim očekivano, u daljem radu potrebna finansijska podrška (69F+M, 86,3%), na drugom mestu je podrška profesora (34F+M, 42,5%), zatim roditelja (31F+M, 38,8%), a u manjim procentima podrška institucija (17F+M, 21,3%) i podrška druge vrste (10F+M, 12,5%).

Rezultati hi kvadrat testa (hi kvadrat= 6.183, df=1, p≤0,05) pokazuju da se muški i ženski ispitanici razlikuju u pogledu potrebe za podrškom roditelja u daljem radu. Pregledom frekvencija (Prilog broj 4) vidimo da u odnosu na studente veći broj studentkinja ima potrebu za roditeljskom podrškom.

Rezultati hi kvadrat testa takođe pokazuju (hi kvadrat= 6.183, df=1, p≤0,05) da se muški i ženski ispitanici razlikuju u pogledu potrebe za podrškom profesora u daljem radu. Pregledom frekvencija (Prilog broj 4) vidimo da je veći broj studentkinja ima potrebu za podrškom profesora u odnosu na studente.

Studenti/kinje očekuju podršku i od republičkih i pokrajinskih institucija (Vlade Srbije, Pokrajinske vlade, Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, Kancelarije za inkluziju Roma AP Vojvodine), od Nacionalnog saveta romske nacionalne manjine, zapravo od svih koji im mogu pomoći u stručnoj praksi, organizovanju seminara, profesionalnom razvoju i zapošljavanju. Međutim, samo 11/80 ispitanika/ca je odgovorilo na ovo pitanje i navelo instituciju od koje očekuje pomoć. Nizak nivo očekivanja od institucija pokazuje da ispitanici/ce nemaju puno poverenja u iste, što je verovatno rezultat problema sa kojima su se susretali tokom upisa na fakultet/visoku školu i tokom studija (kao što je nemogućnost da afirmativnim merama upišu željeni fakultet, nedobijanje stipendije i sl.).

Kao drugu vrstu podrške anketirani studenti/kinje su nabrojali: dodatne edukacije, kurseve, seminare, neformalno obrazovanje, profesionalno savetovanje za razvoj karijere, mentora na fakultetu/visokoj školi, stažiranje u institucijama, zapošljavanje, rešavanje stambenog pitanja, podršku nevladinih organizacija i kontakte sa drugim romskim studentima. Zaključak je da se podrška očekuje u sferi ličnog napredovanja i unapređenja sopstvenih kapaciteta (kroz kurseve, seminare i sl.), a krajnji cilj toga je zapošljavanje nakon završenog fakulteta/visoke škole.

Što se tiče vremenskog perioda u kome ispitanici/ce planiraju završetak studija, treba reći da uzorak čini i 15 diplomiranih studenata/kinja, tako da se ovo pitanje odnosilo na one koji još uvek nisu završili fakultet/visoku školu (65/80 F+M). Prosek u kome ispitanici/ce planiraju završetak studija iznosi 2,6 godina. Iz navedenih odgovora možemo zaključiti da u vremenskom periodu kraćem od jedne godine možemo očekivati diplomiranje 24 studenata i studentkinja iz romske zajednice koji studiraju na Univerzitetu u Novom Sadu. Nažalost, do sada nije uspostavljen sistem praćenja kako na republičkom i pokrajinskom tako ni na lokalnom nivou i ne postoje zbirni podaci o broju Roma i Romkinja koji su diplomirali.

Nakon završenih osnovnih studija, master želi da upiše 63,8% (33F, 18M) studenata/kinja, doktorske studije planira 22,5% (13F, 5M), dok o nastavku studija ne razmišlja 11 (8F, 3M) studenata/kinja koji su učestvovali u istraživanju. Dakle, o nastavku studija razmišlja značajan broj (69 od 80 ispitanika/ca) Roma i Romkinja, što bi trebalo stimulisati dodatnim merama podrške usmerenim ka poslediplomskim studijama (naročito za Romkinje), koje za sada ne postoje na univerzitetima u Srbiji.

Razlozi zbog kojih 11 studenata/kinja ne planira nastavak školovanja jesu: nedostatak finansijskih sredstava (4/11), porodične okolnosti, činjenica da su zadovoljni fakultetskom diplomom te ne vide svrhu nastavka školovanja jer su i sa završenim fakultetom nezaposleni. Imajući ovo u vidu, smatramo da bi efikasan način da se Romi i Romkinje motivišu za visoko obrazovanje, sem podrške prilikom upisa, stipendija i obezbeđivanja mesta u studentskim domovima, bio i istovremen rad na njihovom zapošljavanju.

Više od polovine studenata/kinja (50F+M, 62,5%) smatra da se ne može uporedno studirati i zasnivati porodica, pri čemu su u odnosu na studente studentkinje u većem procentu takvog stava (36F, 66,7% naspram 14M, 53,8%). To se može tumačiti i sa stanovišta patrijarhalnog vaspitanja Romkinja, gde se one obavezuju da svakodnevno brinu o deci i porodici, što nikako ne bi moglo da usklade sa obavezama koje zahteva studiranje. Studenti/kinje koji su odgovorili da može uporedno da se zasniva porodica i da se studira, uglavnom su uz potvrđan odgovor dodali i određene uslove pod kojima je to moguće (odricanje, podrška porodice, izvršavanje obaveza na fakultetu i sl.), što znači da su svesni odgovornosti koje sa sobom donosi takva odluka.

Oni koji misle da se ne može istovremeno studirati i zasnivati porodica, naglašavaju obaveze i odgovornost koja se mora imati i prema porodici i prema studijama, te smatraju da ih nije moguće uskladiti i posvetiti se oboma podjednako.

Tabela broj 25. Stavovi studenata/kinja o uporednom studiranju i zasnivanju porodice

<i>Zašto smatrate da se uporedno može studirati i zasnivati porodica.</i>	Frekvencija	Procenat (%)
Nisu odgovorili.	28	35%
Ja to i radim, imam porodicu i studiram.	1	1,3%
Ove stvari ne isključuju jedna drugu.	1	1,3%
Teško jeste, ali je ipak moguće.	3	3,8%

Može, ali ja ne planiram.	1	1,3%
Da, ali pri kraju studija.	2	2,5%
Može, ali ipak treba prvo završiti studije.	1	1,3%
Može, uz podršku supružnika i porodice.	5	6,3%
Može, uz malo odricanja.	1	1,3%
Može, ako ste odgovorni i imate uslove za to.	1	1,3%
Može, ali bi se ipak sporije završile studije.	1	1,3%
Može, ali uz izvršavanje obaveza na fakultetu.	1	1,3%
Može, postoje primeri iz okruženja.	1	1,3%
Može, ali to zavisi od osobe.	1	1,3%
<i>Zašto smatrate da se uporedo ne može studirati i zasnivati porodica.</i>		
Ne može oboje, te dve stvari ne idu zajedno, sve u svoje vreme treba raditi.	4	5%
Porodicu treba imati posle studija i zaposlenja.	1	1,3%
Ne mogu se posvetiti i jednom i drugom i uskladiti obaveze.	6	7,5%
Obaveze prema porodici ometaju studiranje, smanjuju angažovanje i kvalitet studija.	4	5%
Resursi osoba su rasplinuti, brzo se troše, zbog toga to uspeva samo darovitim i istrajnim pojedincima.	1	1,3%
Zbog obaveza i posvećenosti učenju i fakultetu.	4	5%
Ne može, jer je potreban rad, odricanje i finansijska podrška.	2	2,5%
Ne može, jer je to velika odgovornost.	7	8,8%
Suviše je komplikovano i podrazumeva obaveze.	2	2,5%
Primeri i iskustva drugih ljudi govore da nije moguće.	1	1,3%
Ukupno	80	100%

Konačno, zaključujemo da Romi i Romkinje u 96,3% (77F+M) smatraju da afirmativne mere doprinose izgrađivanju identiteta romskih studenata/kinja, iako se od budućih akademskih građana očekivalo da svi odgovore potvrđno (troje od 80 koji tako ne misle jesu studentkinje). Obrazloženja, odnosno odgovori studenata/kinja na pitanje da li smatraju da afirmativne mere doprinose izgrađivanju identiteta romskih studenata (tabela broj 25), pokazuju da su svesni značaja obrazovanja i njegovog uticaja na identitet romske zajednice (bolji status Roma i Romkinja u društvu, izgradnja intelektualne elite, iskorenjivanje predrasuda, ravnopravnost u društvu i dr.). Afirmativne mere su neophodne kao podrška i sredstvo za postizanje cilja, a to je visoko obrazovanje, koje donosi mogućnost boljeg života, kvalitetnijeg posla i napredovanja u društvu. Sve to doprinosi izgradnji (drugačijeg) identiteta ne samo romskih studenata već i romske zajednice u celini. Tri studentkinje koje su mišljena da afirmativne mere ne doprinose izgradnji identiteta romskih studenata svoj stav su objasnile zloupotrebljama u primeni ovih mera, mišljenjem da one doprinose govoru mržnje prema Romima, kao i da Romi i Romkinje, kad završe fakultet, prestaju da se izjašnjavaju kao pripadnici romske zajednice.

Tabela broj 26. Stavovi studenata/kinja o doprinosu afirmativnih mera izgrađivanju identiteta romskih studenata:

Obrazložite odgovor na pitanje da li smatrate da afirmativne mere doprinose izgrađivanju identiteta romskih studenata:	Frekvencija	Procenat (%)
Nisu odgovorili.	36	45%
Daju rezultate.	1	1,3%
Daju mogućnost, ali se i zloupotrebljavaju.	1	1,3%
Romi dobijaju mogućnost da upišu fakultet.	1	1,3%
Afirmativne mere doprinose boljem statusu Roma u društvu.	1	1,3%
Država se zauzela za nas.	1	1,3%
Formira se romska obrazovna elita.	1	1,3%
Identitet se gradi na višem nivou.	1	1,3%
Identitet se menja u skladu sa povećanim stepenom obrazovanja.	1	1,3%
Imamo podršku.	1	1,3%
Izgrađujemo sebe i iskorenjujemo predrasude.	1	1,3%
Meni je pomoglo.	1	1,3%
Menja se identitet uz pomoć obrazovanja.	1	1,3%
Pružaju mogućnost usavršavanja.	1	1,3%
Pružaju mogućnost zaposlenja i boljeg života.	1	1,3%
Pomažu u nalaženju dobrog posla.	1	1,3%
Neguje se osećaj pripadništva kolektivitetu.	1	1,3%
Imate osećaj da neko brine o vama.	1	1,3%
Afirmativne mere su neophodne da bismo završili studije.	1	1,3%
Omogućavaju viši stepen obrazovanja i ravnopravnost u društvu.	1	1,3%
Pomažu deci koja su bez finansijske i roditeljske podrške.	1	1,3%
Romi postaju akademski građani.	2	2,5%
Uz pomoć afirmativnih mera se povećava procenat romskih studenata.	1	1,3%
Romi dokazuju da mogu da završe veći stepen obrazovanja ako im se da šansa.	1	1,3%
Romi imaju podršku i šansu.	1	1,3%
Samo sa diplomom stižemo do ispunjenja cilja.	1	1,3%
Stipendije nam olakšavaju studiranje i napredovanje.	8	10%
Studenti imaju pomoć.	1	1,3%
Studenti prestanu da se izjašnjavaju kao Romi kad završe fakultet.	1	1,3%
Studenti se osipaju na prvoj godini, treba ulagati u pripreme za prijemni ispit.	1	1,3%

Treba svakom studentu dati šansu, na njemu je da li će je iskoristiti ili ne.	1	1,3%
Važna je podrška da bismo uspeli.	1	1,3%
Važno je završiti fakultet, nije dovoljno samo ga upisati.	1	1,3%
Fakultet pruža osećaj većeg samopouzdanja i napredovanja.	1	1,3%
Većina studenata nema finansijsku mogućnost da upiše fakultet, te su afirmativne mere presudne.	1	1,3%
Zbog umrežavanja studenata i saznanja o svojoj kulturi i tradiciji su važne afirmativne mere.	1	1,3%
Zloupotreboom afirmativnih mera se gradi govor mržnje prema Romima od strane drugih studenata.	1	1,3%
Ukupno	80	100%

Obrada ukupnog uzorka prema grupama ispitanika/ca

Uzorak od 80 studenata i studentkinja romske nacionalnosti koji su upisani na osnovne, master i doktorske studije, kao i studenata/kinja koji su diplomirali u periodu od 2008. do 2013. godine na Univerzitetu u Novom Sadu – podeljen je u tri grupe: prva godina (31 student/kinja, 38,8%), više godine (34 studenta/kinja, 42,5%) i diplomirani studenti (15 studenata/kinja, 18,8%). Namera je da se uporede iskustva, razlike i sličnosti u sprovođenju afirmativnih mera između više generacija studenata/kinja.

Što se završene srednje škole tiče, studenti/kinje prve godine su završili: trogodišnju stručnu – 1 student (3,2%), četvorogodišnju stučnu – 28 studenata/kinja (90,3%), dok je gimnaziju pohađalo samo dvoje (6,5%). Studenti/kinje viših godina studija imaju završenu: trogodišnju stručnu – dvoje (5,9%), četvorogodišnju stručnu – 26 (76,5%), i gimnaziju – šestoro (17,6%). Diplomirani studenti/kinje su završili: troje (20%) trogodišnje stručne škole, osmoro (53,3%) četvorogodišnje stručne i četvoro (26,7%) gimnaziju. Zaključujemo da je u svakoj od tri grupe najveći broj ispitanika/ca završio srednju četvorogodišnju stručnu školu, a manji broj gimnaziju i trogodišnju stručnu srednju školu. Dakle, srednjoškolce iz romske zajednice bi trebalo usmeravati ka četvorogodišnjim srednjim stručnim školama i gimnazijama, kako bi u što većem broju mogli da upisuju fakultete/visoke škole.

Studenti/kinje prve godine su u srednjoj školi u najvećem procentu postigli vrlo dobar uspeh (19, 61,3%), za razliku od njih studenti/kinje viših godina studija su najviše postigli odličan uspeh (19, 55,9%), dok su studenti/kinje koji su diplomirali takođe u najvećem broju postigli vrlo dobar uspeh (11, 73,3%). Primećuje se da u sve tri grupe anketirani studenti/kinje u najvećem broju postižu vrlo dobar i/ili odličan uspeh i da je dobar uspeh u srednjoj školi manje zastupljen.

Bračni status u okviru grupe je sledeći: od sedmoro (8,8%) udatih/oženjenih studenata/kinja troje (9,7%) pohađa prvu godinu, dvoje (5,9%) više godine studija, dok je dvoje (13,3%) diplomiralo. Suprotno očekivanjima, najveći broj udatih/oženjenih je u grupi studenata/kinja prve godine, ali je reč o ispitanicima koji su se odlučili za studije nakoliko godina nakon završetka srednje škole i u međuvremenu sklopili brak. Važna je odluka da se vrate obrazovnom procesu, bez obzira na porodične obaveze i u tome ih treba podržati. Ovi rezultati takođe pokazuju da visokoobrazovani pripadnici/e romske zajednice, slično većinskom stanovništvu, kasnije ulaze u brak, jer je samo 2/13 diplomiranih studenata i studentkinja udato/oženjeno.

Broj dece prema grupama je najveći među studentima/kinjama prve godine (ukupno troje), na višim godinama studija oženjeni/udati ispitanici nemaju dece, dok u grupi diplomiranih studenata ima jedno dete. Ovi podaci pokazuju da što je veći nivo obrazovanja romske zajednice – manji je broj rano sklopljenih brakova i broj novorođene dece.

Kad je reč o zaposlenju, rezultati hi kvadrat testa (hi kvadrat=16.696, df=2, p=0.00) pokazuju značajnu povezanost nivoa studija i zaposlenja, a pregledom frekvencija zaposlenih i nezaposlenih u svakoj grupi vidimo da je najviše zaposlenih iz grupe diplomiranih studenata/kinja, što je i očekivan rezultat (Prilog broj 4). Kako bi se dobili pouzdaniji rezultati, budući da se sa tri grupe dobijaju značajni, ali nepouzdani rezultati, zaposlenje je spojeno u dve kategorije: 1. zaposleni (stalno i povremeno) i 2. nezaposleni.

Ovo pitanje je najvažnije razmotriti upravo sa aspekta diplomiranih studenata/kinja, od kojih je stalno zaposlenih sedmoro (46,7%), povremeno četvoro (26,7%) a nezaposlenih četvoro (26,7%). Ako uzmeno u obzir da povremeni poslovi ne garantuju konstantan izvor prihoda, možemo da zaključimo da više od polovine diplomiranih studenata i studentkinja nema stalnog posao i siguran izvor egzistencije. Situacija se dodatno pogoršava ako tome dodamo i 28 (82,4%) studenata/kinja viših godina koji će u narednih nekoliko godina diplomirati. Oni će verovatno takođe biti suočeni sa problemom nezaposlenosti i pored toga što su visokoobrazovani, čime i sistem afirmativnih mera namenjenih obrazovanju romske zajednice gubi na značaju.

Što se tiče članova porodice sa kojima žive, rezultati u okviru grupa su sledeći: suprotno očekivanjima, najveći procenat anketiranih studenata/kinja u grupi diplomiranih (73,3%) živi sa majkom, dok je najmanji procenat u grupi studenata/kinja prve godine (67,7%); sa ocem procentualno najviše žive studenti/kinje prve godine (67,7%), a najmanje studenti/kinje viših godina (58,8%); sa obe roditelja živi više od polovine studenata/kinja iz svih ispitivanih grupa (prva godina: 51,6%, više godine: 55,9%, diplomirani: 53,3%), manji procenat živi samo sa majkom (prva godina: 16,1%, više godine: 14,7%, diplomirani: 20%), samo sa ocem (prva godina: 16,1%, više godine: 2,9%, diplomirani: 6,7%), ili ni sa jednim od roditelja (prva godina: 16,1%, više godine: 26,5%, diplomirani: 20%).

Zanimljiv je podatak da samo troje diplomiranih studenata/kinja ne živi ni sa jednim od roditelja, za šta mogu biti dva razloga: prvi je nezaposlenost (podsećam da osmoro od 15 diplomiranih studenata/kinja nije stalno zaposleno), a drugi tradicija zajedničkog porodičnog života više generacija u romskoj zajednici.

Majke studenata/kinja su visoko nezaposlene u sve tri grupe ispitanika/ca. Najviše su trajno nezaposlene majke studenata/kinja na višim godinama studija (21 ili 63,6%) i prve godine (17 ili 58,6%), a najmanje majke diplomiranih studenata/kinja (7 ili 50%). Najviše stalno zaposlenih majki je u grupi studenata/kinja prve godine (9 ili 31%).

Očevi su procentualno više zaposleni u odnosu na majke u sve tri grupe ispitanika/ca, ali je, što se tiče analize stalnog zaposlenja i trajne nezaposlenosti po grupama, situacija ista kao kod majki: stalno je zaposlen najveći broj očeva iz grupe studenata/kinja prve godine (13 ili 44,8%), dok su trajno nezaposleni najviše očevi studenata/kinja viših godina studija (18 ili 58,1%).

Najveći broj ispitanika/ca svih grupa je odrastao u mešovitoj zajednici (prva godina: 22 ili 71%, više godine: 23 ili 67,6%, diplomirani: 7 ili 46,7%) i u neromske sredine (prva godina: sedmoro ili 22,6%, više godine: devetoro ili 26,5%, diplomirani: sedmoro ili 46,7%). Samo petoro (6,3%) ukupno iz svih grupa odraslo je u romskoj zajednici, što znači da studenti/kinje Romi i Romkinje najviše dolaze iz mešovite i neromske sredine, jer ona pozitivnim primerima iz okruženja stimulativnije deluje na želju za visokim obrazovanjem kod mladih u romskoj zajednici.

Takođe, pokazalo se i u ovom istraživanju da romske porodice koje žive u mešovitim sredinama uglavnom imaju zadovoljavajuće stambene uslove (ne žive u izolovanim, neuslovnim romskim naseljima), što je sigurno uticalo na odluku mladih Roma i Romkinja iz svih anketiranih grupa da upišu i završe fakultet/visoku školu.

Svi anketirani studenti i studentkinje iz svih grupa su se izjasnili da pripadaju romskoj zajednici. Ovaj podatak je posebno značajan za sudente/kinje na višim godinama studija i za diplomirane, jer ne postoji sistem praćenja nakon upisa u prvu godinu studija i primene afirmativnih mera. Institucije na svim nivoima, ali ni romski nevladin sektor, nemaju podataka o tome koliko studenata/kinja na višim godinama studija, a posebno kada diplomiraju, nastavi da se izjašnjava kao pripadnici/e romske zajednice.

Romski jezik najviše govore studenti/kinje prve godine (22 ili 71%), zatim studenti/kinje viših godina (20 ili 58,8%), a najmanje oni koji su diplomirali (šestoro ili 40%). Isti jezik čita najviše studenata/kinja prve godine (22 ili 71%), zatim studenata/kinja viših godina (19 ili 55,9%), a najmanje onih koji su diplomirali (šestoro ili 40%). Identična situacija je i kad je reč o pisantu: romski jezik pišu najviše studenti/kinje prve godine (22 ili 71%), zatim student/kinje viših godina (19 ili 55,9%), a najmanje oni koji su diplomirali (šestoro ili 40%).

Dakle, znanje romskog jezika (govore, čitaju, pišu) najveće je kod studenata i studentkinja prve godine. Na osnovu uzorka u ovom istraživanju nije moguće sa sigurnošću tvrditi da znanje romskog jezika opada sa rastom stepena obrazovanja studenata/kinja iz romske zajednice, ali romskim studentima svakako treba institucionalno obezbediti mogućnost za izučavanje i negovanje sopstvenog jezika i kulture.

Nema značajne statističke razlike prema grupama ispitanika/ca kad je u pitanju znanje stranog jezika. U svakoj od grupa studenti/kinje u više od 90% govore neki strani jezik. Što se broja stranih jezika tiče, u svakoj od grupa najveći broj studenata/kinja govori jedan ili dva strana jezika. Tri strana jezika govori samo dvoje studenata viših godina studija i jedan diplomirani student. Broj stranih jezika u odnosu na godine studija trebalo bi da raste kako bi što više jačali kapaciteti studenata i studentkinja iz romske zajednice.

Uslovi stanovanja ispitanika/ca po grupama su sledeći: studenti/kinje svih ispitivanih grupa najviše žive u kući sa dvorištem (prva godina: 25 ili 80,6%, više godine: 22 ili 64,7%, diplomirani: 12 ili 80%), zatim u stanu (prva godina: šestoro ili 19,4%, više godine: 10 ili 29,4%, diplomirani: troje ili 20%), a manji broj u kući bez dvorišta (samo dvoje studenata viših godina studija).

Studenti/kinje svih grupa, odnosno njihove porodice, u najvećem su procentu vlasnici kuća/stanova u kojima žive (prva godina: 24 ili 77,4%, više godine: 26 ili 76,5%, diplomirani: 13 ili 86,7%). Uslovi stanovanja imaju veliki uticaj na efikasnost i kvalitet studiranja u sve tri grupe studenata/kinja. Naime, ovo istraživanje je pokazalo da se za studiranje uglavnom odlučuju članovi romske zajednice koji ipak imaju obezbeđen minimum stambenih uslova.

Najveći broj stipendija u srednjoj školi su dobijali studenti/kinje viših godina studija (18 ili 52,9%), najmanje diplomirani studenti/kinje (troje ili 20%), a tek nešto više od polovine brusoša je imalo stipendiju u srednjoj školi (16 ili 51,6%). To pokazuje da je grupa studenata/kinja na višim godinama studija imala najbolji uspeh u srednjoj školi i na osnovu toga je najveći broj njih dobijao stipendiju.

Mentorski program Pokrajinskog sekretarijata za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice u Vojvodini se sprovodio od 2007. do 2013. godine. Dobijeni rezultati po grupama nisu očekivani

(prva godina: 12 ili 38,7%, više godine: 8 ili 23,5%, diplomirani 0 ili 0%), jer je u ovom programu morala biti veća zastupljenost studenata i studentkinja koji su sada na višim godinama studija ili su diplomirali, s obzirom na to da su oni u periodu sprovođenja programa bili srednjoškolci.

Rezultati hi kvadrat testa (hi kvadrat=8.147, df=2, p≤0,05) ukazuju na razlike u učešču u mentorskom programu kod različitih grupa spram nivoa studija. Pregledom frekvencija (Prilog broj 4) vidimo da niko od diplomiranih studenata/kinja nije učestvovao u mentorskom programu.

Pomoć u toku pripreme za maturski ispit najmanje su imali diplomirani studenti/kinje (samo 1/15 anketiranih), ali ni druge dve grupe ispitanika/ca u više od 80% takođe nisu imale pomoć u pripremi mature (prva godina: 25 ili 80,6%, više godine: 28 ili 82,4%).

Oblik pomoći za mali broj anketiranih Roma i Romkinja koji su je imali uglavnom se svodi na nalaženje literature za četvoro (12,9%) studenata/kinja prve godine, takođe za četvoro (11,8%) studenata/kinja viših godina studija i za jednog (6,7%) diplomiranog studenta. Pomoć u pisanju teksta je imalo dvoje (6,5%) studenata/kinja prve godine, dok su kao nešto treće naveli jedan (3,2%) student prve godine i dvoje (5,9%) viših godina.

Preovlađujući razlog zbog koga sve tri grupe studenata/kinja nisu imale pomoć jeste to što su smatrali da im pomoć nije bila potrebna (prva godina: 22 ili 71%, više godine: 20 ili 58,8%, diplomirani: 12 ili 80%). Bez obzira na to što su ispitanici/ce u najvećem broju imali vrlo dobar uspeh u srednjoj školi, postavlja se pitanje koliko je takav stav realan i da li su zaista imali toliko znanja da samostalno savladaju ne tako beznačajnu barijeru kao što je maturski ispit.

Rezultati ovog istraživanja pokazuju da postoji razlika u broju studenata/kinja koji su polagali test profesionalne orientacije između grupe diplomiranih studenata/kinja (u kojoj su samo 4/15 ili 26,7%) i druge dve grupe (prva godina: 14 ili 25,2%, više godine: 44,1%). Razlog tome je verovatno bolja obaveštenost mlađih generacija studenata/kinja o mogućnostima za polaganje testa i njegovo svrsi.

Test profesionalne orientacije nije potvrdio sposobnosti za odabrane studije kod 3/11 (9,7%) studenata/kinja prve godine koji su ga polagali, 1/14 (2,9%) studenta viših godina studija, dok je kod svih diplomiranih studenata/kinja (4/4) potvrdio sposobnosti za studije koje su odabrali.

Studenti/kinje koji nisu polagali test profesionalne orientacije u najvećem broju su smatrali da im to nije potrebno, reč je studentima i studentkinjama prve godine (11 ili 53,5%) i viših godina studija (13 ili 38,2%), dok diplomirani studenti/kinje (8 ili 53,3%) uglavnom nisu znali da to postoji. I ovi podaci potvrđuju tezu da su o testu profesionalne orientacije bolje obaveštene mlađe generacije studenata/kinja.

O željenom fakultetu/visokoj školi putem štampanog informatora najviše se informisala grupa diplomiranih studenata/kinja (11 ili 35,5%), zatim studenti/kinje viših godina studija (15 ili 44,1%), a najmanje brukoši (11 ili 35,5%).

Konsultacije na fakultetu/visokoj školi radi informisanja o željenim studijama imalo je devetoro (29%) studenata/kinja prve godine, 11 (32,4%) studenata/kinja viših godina studija i osmoro (53,3%) diplomiranih ispitanika/ca.

Putem medija su se studenti/kinje svih grupa u malom broju informisali (prva godina: osmoro ili 25,8%, više godine: četvoro ili 11,8%, diplomirani: četvoro ili 26,7%), ali je procentualno ovakav vid informisanja najmanje zastupljen kod grupe studenata/kinja viših godina studija.

Čini se da se grupa diplomiranih studenata/kinja najradije informisala putem konsultacija na fakultetu/visokoj školi, odnosno kroz direktni razgovor, dok su kasnije generacije (druge dve grupe) studenata/kinja koristile najviše štampani informator. Pitanje je da li to znači promenu određenih tradicionalnih modela komunikacije u romskoj zajednici, ali je svakako poželjno korišćenje svih rasploživih mogućnosti kako bi informacije bile pravovremene, dostupne i tačne. Jedan od

problema koji konstantno prate proces primene afirmativnih mera jeste nedostatak pravovremenih informacija. Rezultati dobijeni u ovom istraživanju pokazuju da je najmanje obaveštena o primeni afirmativnih mera grupa diplomiranih studenata/kinja (sedmoro ili 46,7%), dok su studenti/kinje prve godine najbolje obavešteni o afirmativnoj akciji (19 ili 61,3%). To ipak znači da je u proteklim godinama, koliko se afirmativne mere primenjuju, poboljšana saradnja na planu razmene informacija između institucija, nevladinog sektora i romske zajednice.

Rešenja o primeni afirmativnih mera do početka akademске godine u najvećem broju dobila je grupa studenata/kinja prve godine (23 ili 74,2%), zatim viših godina studija (19 ili 55,9%), dok su za diplomirane studente/kinje ona najviše kasnila (samo 7/15 ili 46,7% ih je dobilo pravovremeno). Ovi podaci mogu da se tumače i kao svojevrstan napredak tokom deset godina primene afirmativnih mera, odnosno da je za svaku narednu generaciju studenata/kinja afirmativna akcija sprovedena kvalitetnije i uz poštovanje rokova. Postavlja se, međutim, pitanje da li to zaista jeste tako, s obzirom na ograničenja, kvotu od 2%, koja je od 2012. godine uvedena, i niz drugih problema koji su se sa godinama javljali u procesu primene, a nisu rešavani.

Slično prethodnim podacima, procenat zadovoljstva afirmativnom akcijom najveći je kod grupe studenata/kinja prve godine (15 ili 48,4%) i opada sa godinama studija (više godine: devetoro ili 26,5%, diplomirani: četvoro ili 26,7%). To može da se objasni time što studenti/kinje prve godine ne znaju kako je proces tekao ranije (pre 2012. godine kada su ograničenja uvedena), stepen zadovoljstva su merili samo na svom ličnom iskustvu (oni su se upisali!), ne uzimajući u obzir probleme sa kojima su se drugi suočili.

Sve tri grupe anketiranih studenata/kinja u preko 70% smatraju da kvota od 2% nije dovoljna (prva godina: 22 ili 71%, više godine: 27 ili 79,4%, diplomirani: 12 ili 80%). Procentualno više takav stav zastupaju stariji studenti i studentkinje kao i oni koji su diplomirali, za šta je razlog po svoj prilici činjenica da je njihov proces upisa tekao bez ograničenja kao i to da su svesni koliko je to značajno (mogu da uporedi).

Smeštaj u studentskom domu studenti/kinje viših godina studija (15 ili 44,1%) imaju u većem procentu u odnosu na grupu studenata/kinja prve godine (šestoro ili 19,4%) i diplomiranih studenata/kinja (dvoje ili 13,3%). Ovakav rezultat je očekivan jer svršenim studentima i studentkinjama smeštaj i nije potreban (troje koji su naveli da imaju potrebu za smeštajem to su obrazložili time da se njihov odgovor odnosio na vreme dok su studirali, da tada nisu imali smeštaj u studentskom domu), dok studenti/kinje prve godine prilikom obezbeđivanja smeštaja u studentskom domu imaju najviše problema zbog kašnjenja u procesu primene afirmativnih mera (dok se ne upišu, ne mogu da konkurišu za mesto u studentskom domu).

Značajno je reći da stipendiju Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja ne dobija čak 93,5% studenata/kinja prve godine, a potrebna im je ne samo kao finansijska podrška već i kao motiv za nastavak školovanja.

Rezultati hi kvadrat testa (hi kvadrat=7.920. df=2, p≤0,05) pokazuju da se grupe različitog nivoa studija razlikuju po broju stipendista Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja. Pre-gledom frekvencija (Prilog broj 4) vidimo da stipendiju Ministarstva dobijaju u najvećem procentu ispitanici/e viših godina studija (12 ili 35,3%).

Stipendiju pokrajinske administracije dobijaju najviše studenti/kinje viših godina studija (11 ili 32,4%), manji broj ispitanika/ca prve godine studija (petoro ili 16,1%) i diplomiranih (dvoje ili 13,3%). Očekivano, sve navedene stipendije u najvećem broju dobija grupa studenata/kinja na višim godinama studija. Diplomirani studenti/kinje mogu da dobiju stipendiju ukoliko su upisani na master ili doktorske studije, dok je studentima i studentkinjama prve godine najteže da se izbore za neku od stipendija.

Stipendiju lokalne samouprave dobija samo dvoje (5,9%) studenata viših godina studija.

Stipendiju donatora ili nevladine organizacije dobija takođe samo dvoje (5,9%) studenata viših godina studija.

Rezultati hi kvadrat testa ($hi\ kvadrat=19.434$, $df=2$, $p=0.00$) pokazuju da se grupe različitog nivoa studija razlikuju po broju stipendista Romskog edukativnog fonda. Pregledom frekvencija (Prilog broj 4) vidimo da je najviše korisnika stipendije sa viših godina studija (25 ili 73,5%), mnogo manje je zastupljena grupa studenata/kinja prve godine (šestoro ili 19,4%) i diplomiranih studenata/kinja (šestoro ili 40%).

Fakultet/visoku školu su procentualno najviše menjali diplomirani studenti/kinje (dvoje ili 13,3%), zatim grupa studenata/kinja prve godine (troje ili 9,7%) i viših godina studija (dvoje ili 5,9%). Time su diplomirani studenti/kinje pokazali da odabir neodgovarajućeg fakulteta/visoke škole ne mora biti „greška koju nije moguće ispraviti” te da se i pored toga može postati visokoobrazovana osoba.

Prethodne fakultete je studiralo troje studenata/kinja prve godine (ukupno šest godina), dvoje studenata/kinja viših godina studija (ukupno pet godina) i dvoje diplomiranih studenata/kinja (ukupno četiri godine). Ovaj rezultat pokazuje da nema razlike između generacija studenata i studentki/na: svima je trebalo oko dve godine da prihvate činjenicu da nisu upisali fakultet/visoku školu koje će moći i da završe.

Prilikom upisa na fakultet/visoku školu sve grupe ispitanika/ca su se suočile sa određenim preprekama. Finansijske prepreke su bile najčešće u grupi studenata/kinja viših godina (26 ili 76,5%), zatim kod studenata/kinja prve godine (23 ili 74,2%), dok su u najnižem procentu bile prisutne kod diplomiranih studenata/kinja (devetoro ili 60%).

Nedovoljan uspeh iz srednje škole prilikom upisa na fakultet/visoku školu u najvećem procentu imali su studenti/kinje prve godine studija (sedmoro ili 22,6%), samo jedan (2,9%) student viših godina studija, dok se u grupi diplomiranih niko nije suočio sa problemom nedovoljnog uspeha iz srednje škole.

Strah od prijemnog ispita su najviše imali diplomirani student/kinje (šestoro ili 40%), dok je razlika između druge dve grupe studenata u tom smislu procentualno veoma mala (prva godina: 11 ili 35,5%, više godine: 12 ili 35,3%).

Studenti/kinje prve godine studija su u najvećem procentu (četvoro ili 12,9%) bili suočeni sa odsustvom podrške roditelja, kod grupe studenata/kinja viših godina studija taj problem je manje izražen (dvoje ili 5,9%), dok se diplomirani studenti/kinje nisu suočavali sa ovakvim odnosom roditelja.

Sa odsustvom podrške institucija u najvećem procentu suočili su se diplomirani studenti/kinje (petoro ili 33,3%), zatim studenti/kinje prve godine (petoro ili 16,1%), te u znatno manjem procentu grupa studenata/kinja na višim godinama studija (troje ili 8,8%).

Diskriminaciju prilikom upisa su najviše osetili studenti/kinje prve godine (četvoro ili 12,9%), zatim diplomirani (dvoje ili 5,9%) i studenti/kinje viših godina studija (dvoje ili 5,9%). Ovakvi rezultati pokazuju povećan stepen diskriminacije prema romskoj zajednici akademске 2013/14. godine u odnosu na prethodne generacije studenata.

Majčinu podršku da upišu fakultet/visoku školu najviše su imali diplomirani studenti/kinje (14 ili 93,3%), zatim studenti/kinje viših godine studija (31 ili 91,1%) i, konačno, studenti/kinje prve godine (27 ili 87,1%). Zaključak je da su tri grupe studenata u visokom procentu imale podršku prilikom upisa na fakultet/visoku školu od strane majke, ali da je on tokom godina opadao, verovatno usled otežane primene afirmativne akcije.

Očevu podršku da upišu fakultet/visoku školu najviše su imali studenti/kinje viših godina studija (28 ili 82,4%), zatim diplomirani studenti/kinje (12 ili 80%) i u nešto manjem procentu studenti/kinje prve godine (21 ili 67,7%). Dakle, najmanji procenat podrške prilikom upisa na fakultet/visoku školu, kako od strane majke tako i od strane oca, imali su studenti i studentkinje prve godine.

Braća i/ili sestre su prilikom upisa na fakultet/visoku školu najviše podržali studente/kinje viših godina studija (24 ili 70,6%), zatim studente/kinje prve godine (19 ili 61,3%) i diplomirane ispitanike/ce (devetoro ili 60%). Zaključujemo da su značajniju podršku braće i/ili sestara imali studenti/kinje viših godina studija nego studenti/kinje prve godine i oni koji su diplomirali.

Drugi članovi porodice su prilikom upisa na fakultet/visoku školu podržali najviše studente/kinje viših godina studija (19 ili 55,9%), zatim diplomirane (osmoro ili 53,3%) i studente/kinje prve godine (15 ili 48,4%).

Nastavnici su prilikom upisa na fakultet/visoku školu podržali najviše studente/kinje viših godina studija (20 ili 58,8%), zatim diplomirane (sedmoro ili 46,7%) i studente/kinje prve godine (devetoro ili 29%). Dakle, i nastavnici su, kao i drugi članovi porodice, najmanje podržali studente/kinje prve godine.

Najveću podršku prilikom upisa na fakultet/visoku školu od strane mentora imali su studenti/kinje prve godine studija (osmoro ili 25,8%), u nešto manjoj meri studenti/kinje viših godina studija (sedmoro ili 20,6%), dok je diplomirani studenti/kinje uopšte nisu imali. Ovi rezultati nisu očekivani, budući da je mentorski program sproveden od 2007. do 2013. godine, što znači da su studenti i studentkinje koji su sada na višim godinama studija morali imati veću podršku od strane mentora u srednjoj školi.

Romska zajednica je prilikom upisa na fakultet/visoku školu podržala u najvećem procentu grupu diplomiranih studenata/kinja (sedmoro ili 46,7%), manje studente/kinje prve godine (13 ili 41,9%) i studente/kinje viših godina studija (12 ili 35,3%).

Lokalna zajednica je prilikom upisa na fakultet/visoku školu podržala u najvećem procentu grupu diplomiranih studenata/kinja (petoro ili 33,3%), manje studente/kinje viših godina studija (osmoro ili 23,5%) i studente/kinje prve godine studija (šestoro ili 19,4%).

Zaključak je da su studenti i studentkinje prve godine studija, u odnosu na druge dve grupe, imali najmanju podršku prilikom upisa na fakultet/visoku školu. Grupu studenata/kinja prve godine su najmanje podržali: majke, očevi, drugi članovi porodice, nastavnici i lokalna zajednica. Razlog tome je verovatno početno nepoverenje u iskrenu želju bruča za studiranjem, prisutno kako kod roditelja i drugih članova porodice tako i kod nastavnika i lokalne zajednice. Moguće je takođe i nepoverenje u sistem afirmativnih mera usled njegovog otežanog sprovođenja, naročito u periodu od 2012. godine, kada je uvedena kvota od 2%. Naime, prethodne generacije romskih studenata i studentkinja su podržane u većem procentu jer se njihovi roditelji, porodica, nastavnici, nisu suočavali sa takvima problemima prilikom upisa, dobijanja stipendije ili mesta u studentskom domu, kakve sada imaju studenti/kinje prve godine.

Naredna pitanja su se bavila odnosom drugih studenata/kinja na fakultetu/visokoj školi prema Romima i Romkinjama, odnosno kako ispitanici/e smatraju da ih kolege na fakultetu vide. Studenti/kinje u sve tri grupe u najvećem procentu smatraju da ih drugi studenti na fakultetu/visokoj školi vide kao kolege (diplomirani: 14 ili 93,3%, više godine: 28 ili 82,4%, prva godina: 23 ili 74,2%). Najmanji broj potvrđnih odgovora su dali romski studenti/kinje prve godine, što je i očekivano, jer još uvek nisu u dovoljnoj meri razvili kolegijalni odnos sa drugim studentima.

Grupa studenata i studentkinja prve godine i viših godina studija u značajno većem broju se izjasnila da ih drugi studenti na fakultetu/visokoj školi vide kao prijatelja (prva godina: 13 ili 41,9%, više godine: 14 ili 41,2%), nego što je to slučaj sa diplomiranim studentima/kinjama (četvoro ili 26,7%).

Samo četvoro (11,8%) studenata/kinja viših godina studija smatra da predstavljaju konkurenčiju ostalim kolegama na fakultetu/visokoj školi, u grupi diplomiranih ispitanika/ca pak samo

jedna osoba (6,7%) to smatra, dok studenti/kinje prve godine sebe uopšte ne vide kao konkurenčiju drugima. To pokazuje da je grupa studenata/kinja prve godine najmanje sigurna u sebe, svoje znanja i kvalitete te otud ne smatra da predstavlja konkurenčiju kolegama.

Mali broj studenata/kinja viših godina studija, njih dvoje (5,9%), misli da ih druge kolege na fakultetu/visokoj školi posmatraju kao studente sa margine. To su ohrabrujući rezultati, jer je studentima i studentkinjama iz romske zajednice potrebno da se osećaju dobrodošlo na visokoškolskoj ustanovi, da imaju dovoljno samopouzdanja i da budu sigurni da tamo pripadaju. To doprinosi njihovom ostanku na fakultetu/visokoj školi i efikasnjem i uspešnjem studiranju.

Samo dvoje (5,9%) studenata/kinja viših godina studija misli da su druge kolege na fakultetu/visokoj školi ravnodušne prema njima. Nije očekivan rezultat da studenti/kinje viših godina studija navode da ih kolege na fakultetu vide kao studenta sa margine i/ili da su ravnodušni prema njima, jer bi se to pre očekivalo u grupi studenata prve godine, koji se još uvek nisu upoznali u dovoljnoj meri sa ostalim kolegama.

Stav roditelja ispitanika/ca prema obrazovanju jeste takav da ih u velikom procentu podržavaju (prva godina: 24 ili 77,4%, više godine: 30 ili 88,2%, diplomirani: 14 ili 93,3%), pri čemu je procenat podrške najmanji u prvoj godini studija, što je i očekivano, jer oni tek moraju da dokažu spremnost i želju da se posvete studijama. Zbog toga u prvoj godini roditelji studenata/kinja prepustaju i njihovo odluci u 16,1% (petoro), jer imaju svest o tome da je upis tek početak i da, ukoliko im se obezbede svi ostali potrebnii uslovi (stipendije, smeštaj u studentske domove i dr.), zavisi od samih studenata i studentkinja koliko će biti uspešni.

Svakoj grupi ispitanika/ca su neophodne različite vrste podrške kako tokom upisa tako i tokom studiranja. Finansijska podrška je najpotrebnija studentima i studentkinjama prve godine (29 ili 93,5%), zatim višim godinama studija (31 ili 91,2%), a najmanje grupi diplomiranih studenata/kinja. To su očekivani rezultati jer se pretpostavlja da oni koji su diplomirali imaju i posao i nije im potrebna finansijska podrška u tolikoj meri. Sa druge strane, razumljiv je visok procenat potrebe za finansijskom podrškom u prvoj godini i na višim godinama studija, jer je dobijanje stipendija neizvesno i uvek se postavlja pitanje kako i da li će ti studenti nastaviti studije ukoliko ne dobiju nijednu od studentskih stipendijs za koje su konkurisali.

Rezultati hi kvadrat testa (hi kvadrat=10.727, df=1, p≤0,01) pokazuju da se aktuelni i diplomirani studenti/kinje razlikuju u potrebi za finansijskom podrškom u daljem radu – većina studenata/kinja (preko 90%) iskazuje potrebu za finansijskom podrškom, nasuprot znatno manjem procentu (60%) diplomiranih studenata. Kako bi se dobili pouzdaniji rezultati, studenti/kinje prve i viših godina spojeni su u jednu grupu te se porede sa grupom svršenih studenata, jer se sa tri grupe dobijaju značajni, ali nepouzdani rezultati (Prilog broj 4).

Što se tiče podrške roditelja, odgovori studenata/kinja su neočekivani, jer je grupa studenata/kinja na višim godinama studija izrazila najveću potrebu za podrškom roditelja (19 ili 55,9%) u odnosu na bruso (devetoro ili 29%) i grupu diplomiranih studenata i studentkinja (troje ili 38,8%). Iako bi bilo očekivano da studenti/kinje prve godine pokažu najveću potrebu podrškom roditelja, ovakav se rezultat ipak može objasniti time da su oni tek upisali studije, da nisu svesni težine puta koji ih čeka i da će im biti potrebna podrška svih (institucija, profesora, roditelja, kolega...).

Rezultati hi kvadrat testa (hi kvadrat=7.660, df=2, p≤0,05) pokazuju da se grupe različitog nivoa studija razlikuju u potrebi za roditeljskom podrškom u daljem radu. Pregledom distribucija frekvencija u svakoj od grupa (Prilog broj 8), vidimo da se u odnosu na studente/kinje prve godine, kao i već diplomirane studente i studentkinje, studenti/kinje viših godina izjašnjavaju o većoj potrebi za roditeljskom podrškom

Podrška profesora u daljem radu je najpotrebnija studentima i studentkinjama viših godina studija (16 ili 47,1%), zatim onima koji su diplomirali (7 ili 46,7%), a najmanje grupi prve godine

studija (11 ili 35,5%). Rezultati nisu iznenađujući kada je u pitanju grupa diplomiranih studenata/kinja jer se 50,3% izjasnilo da želi da nastavi školovanje. Grupi studenata/kinja koji su na višim godinama studija takođe je potrebna podrška profesora jer njeni predstavnici još uvek studiraju, ali iznenađuju podaci da studentima i studentkinjama prve godine u najmanjem procentu treba podrška profesora, budući da su oni tek započeli studije i da je njima ova vrsta podrške zapravo najneophodnija.

Potrebu za institucionalnom podrškom su u dosta niskom procentu iskazale sve tri grupe ispitanika/ca. Ipak, ona je najizraženija kod diplomiranih studenata/kinja (petoro ili 33,3%), a pretpostavka je da se podrška očekuje pri zapošljavljanju ili u nastavku školovanja. Osetno je niža u grupi studenata/kinja viših godina studija (sedmoro ili 20,6%), da bi, suprotno očekivanjima, najniža bila kod brucoša (petoro ili 16,1%). Niska očekivanja u smislu podrške od strane institucija u sve tri grupe ispitanika/ca verovatno je posledica nedoslednosti u dosadašnjem procesu sprovođenja afirmativne akcije i nepostojanja precizno utvrđenih pravila i obaveza svih učesnika u procesu.

Podrška druge vrste najpotrebnija je diplomiranim studentima/kinjama (petoro ili 33,3%), manje grupi s viših godina studija (četvoro ili 11,8%), a najmanje (kao u i prethodnim pitanjima koja se odnose na podršku), studentima i studentkinjama prve godine studija (jedan ili 3,2%). Zaključujemo da brucoši smatraju da im je finansijska podrška najvažnija za uspešno studiranje i da ne smatraju presudnom podršku roditelja, profesora i institucija.

Rezultati hi kvadrat testa ($hi\ kvadrat=7,326$, $df=1$, $p\leq 0,01$) pokazuju da se aktuelni i diplomirani studenti/kinje razlikuju u potrebi za drugaćijom vrstom podrške u daljem radu – trećina diplomiranih vidi potrebu za podrškom, dok je među aktuelnim studentima i studentkinjama preko 90% onih koji ne osećaju potrebu za drugom vrstom pomoći (Prilog broj 4).

O nastavku školovanja na master studijama razmišljaju sve tri grupe ispitanika/ca (prva godina: 21 ili 67,7%, više godine: 22 ili 64,7%, diplomirani studenti: osmoro ili 53,3%), dok je za doktorske studije, što je i očekivano, interesovanje manje. Posebno su ohrabrujući podaci koji se dobijaju zbrajanjem studenata i studentkinja koji žele da nastave školovanje na master i na doktorskim studijama: svaka grupa se u preko 70% izjasnila da želi da nastavi visoko obrazovanje (na jednom ili drugom nivou).

Da se uporedo može studirati i zasnivati porodica, u najvećem broju smatraju studenti/kinje prve godine studija (15 ili 48,4%), što pokazuje da se brucoši još uvek nisu suočili sa ozbiljnim procesom studiranja; nešto manji broj diplomiranih studenata (sedmoro ili 46,7%) takođe veruje u to, dok je kod studenata viših godina studija taj postotak osetno manji (8 ili 23,5%).

Sve tri grupe ispitanika/ca u preko 90% smatraju da afirmativne mere doprinose izgrađivanju identiteta romskih studenata i studentkinja (prva godina: 31 ili 100%, više godine: 32 ili 94,1%, diplomirani: 14 ili 93,3%). To znači da afirmativne mere, uprkos svim nedostacima, više generacija studenata/kinja smatra korisnim.

7. Zaključak

Cilj ovog rada je da popiše, sistematizuje i analizira različite oblike primene afirmativnih mera za upis i studiranje na visokoobrazovnim školama u Srbiji te da predloži mere za poboljašnje primene istih u praksi.

Za ovaj cilj su odabrani sledeći empirijski materijali: upitnici koje je ispunilo 13 (8F, 5M) koordinatora i koordinatorke za romska pitanja koji su zaposleni u opština u Vojvodini, 15 (8F, 7M) pedagoških asistenata i asistentkinja koji rade u osnovnim školama i predškolskim ustanovama u Vojvodini, 80 (54F, 26M) studenata i studentkinja romske nacionalnosti koji studiraju na Univerzitetu u Novom Sadu, kao i intervju sa zdravstvenim medijatorkama iz Novog Sada i iz opštine Žabalj.

Rezultati istraživanja po navedenim grupama su sledeći:

Na funkciji koordinatora/ki za romska pitanja u 13 lokalnih samouprava u Vojvodini više je obrazovanih Romkinja nego Roma (8F, 5M). Ove osobe su najčešće angažovani/e po ugovoru na određeno vreme (na godinu dana), često imaju neadekvatne uslove za rad i gotovo zanemarljiva ovlašćenja, a rade i poslove koji im nisu u opisu inventara poslova. Oni imaju „prividno” datu društvenu moć, koja je umanjena time što lokalne samouprave i nadležno ministarstvo nisu stvorili uslove za valjanu primenu ovog programa.

Potreba za angažovanjem koordinatora/ki za romska pitanja u opština i gradovima u Srbiji postoji kako bi problemi romske zajednice u lokalnoj samoupravi bili vidljivi i efikasnije se rešavali. Njihova radna mesta u lokalnim samoupravama trebalo bi da budu sistematizovana, a posao jasno definisan i određen od strane nadležnog ministarstva. Takođe, svi trenutno angažovani koordinatori i koordinatorke morali bi biti zaposleni na neodređeno vreme. Osim toga, trebalo bi nadalje voditi računa i o zapošljavanju osoba iz romske zajednice na ovoj poziciji u lokalnim sredinama u kojima žive Romi i Romkinje, a u kojima koordinatori nisu trenutno angažovani.

Što se pedagoških asistenata/kinja tiče, njihov dosadašnji rad je u velikoj meri doprineo povećanju obuhvata romske dece osnovnim obrazovanjem. Ipak, njihova uloga, mogućnosti napredovanja i status u okviru obrazovnih ustanova, još uvek nisu jasno defisani. Na ovoj poziciji je takođe angažovano više Romkinja nego Roma (ukupno u Srbiji 175 PA – 95F i 80M; od toga u Vojvodini ukupno 30 PA – 20F, 10M), koji su svi zaposleni po ugovoru na određeno vreme (godinu dana), rade sa različitim, često velikim brojem dece, među kojom neretko ima i neromske, pri čemu nadležno ministarstvo do momenta završetka ovog istraživanja (kraj 2014. godine) nije organizovalo sve zakonom propisane obuke za pedagoške asistente/kinje.

Program pedagoških asistenata/kinja moguće je unaprediti ukoliko se: definišu kriterijumi za njihovo angažovanje, zaposle na neodređeno vreme (to znači da treba obezbediti sredstva za njihovo finansiranje), angažuje potreban/dovoljan broj zaposlenih pedagoških asistenata/kinja, unapredi njihov status u predškolskim ustanovama i osnovnim školama, definiše opis posla i odgovornosti, ujednači broj dece sa kojom rade i obezbedi sistematsko stručno usavršavanje i napredovanje, jer

su oni često u situaciji da se bave problematikom koja nadilazi njihova teorijska i praktična znanja potrebna u konkretnim slučajevima u lokalnoj zajednici (pogotovo što se odgovornost često prebacuje na asistente, umesto da se njihova uloga vidi u povezivanju obrazovnih ustanova i romske zajednice, odnosno porodice).

Kvalitativni podaci pokazuju da su zdravstvene medijatorke uticale na poboljšanje zdravlja pre svega romskih žena i dece, naročito u romskim naseljima, da one iniciraju, sprovode i/ili problematizuju brojne aktivnosti za dobrobit romske zajednice. Nadležno ministarstvo kontinuirano obezbeđuje dodatne edukacije za medijatorke, ali ipak treba reći da je reč o ženama koje su završile uglavnom samo osnovnu školu. Nažalost, ni ova funkcija nije sistematizovana u sistemu zdravstva, već su medijatorke angažovane po ugovorima na određeno vreme.

Preporuka je, stoga, da se u zdravstveni sistem Srbije uvede standardizovano zanimanje zdravstvene medijatorke, odnosno da se omogući sistematizovanje njihovih radnih mesta i zapošljavanje na neodređeno vreme. Neophodne su i kontinuirane obuke medijatorki u oblasti zdravstva, kao i prostor za njihov rad i oprema za aktivnosti na terenu. Potrebna je i intenzivna saradnja sa lokalnim samoupravama, kao i sa koordinatorima za romska pitanja i sa pedagoškim asistentima kako bi se izbegla situacija u kojoj „svi rade sve“ jer se na taj način malobrojni ljudski resursi u lokalnoj sredini ne troše racionalno.

Napominjem i da značajan broj romskih srednjoškolaca i studenata u Srbiji pohađa medicinska usmerenja te da je neophodno uključiti ih u dalje sprovođenje ovog programa. Ukoliko bi kvalitetniji kadar iz romske zajednice obavljao poslove koji se tiču zdravlja Roma i Romkinja, sigurno bi i rezultati ovog programa bili uspešniji.

Inkluzija Roma i Romkinja se ostvaruje u lokalnoj sredini i lokalne samouprave raspolažu podacima o broju i potrebama ove zajednice na svojoj teritoriji. Prema Popisu stanovništva iz 2011. godine Romi u Srbiji nastanjuju 92 lokalne samouprave, a njihov broj je različit od opštine do opštine. Iskustva ukazuju na to da su u prethodnom periodu inkluzivne aktivnosti uspešno sprovedene u onim lokalnim samoupravama u kojima su angažovane osobe iz romske zajednice koje su o tome vodile računa. Ostvarivanje Strategije za inkluziju Roma u Srbiji, između ostalog, zavisi i od toga na koji način se vrši upravljanje i praćenje, kako na nacionalnom tako i na lokalnom nivou, ali i od toga koliko su u čitav proces uključeni predstavnici/ce romske zajednice.

Zaključak koji se tiče sva tri mehanizma zbog toga jeste da bi u svakoj opštini/gradu u Srbiji, naročito u onima gde živi veći broj Roma i Romkinja, morali da budu zaposleni koordinator/ka za romska pitanja u opštini, pedagoški asistent/kinja u predškolskim ustanovama i u osnovnim školama i zdravstvena medijatorka u domu zdravlja. Njima je, osim toga, potrebno obezbediti stalno zaposlenje i kontinuirano usavršavanje, jer jedino na taj način romska zajednica može da učestvuje u kreiranju i sprovođenju mera u lokalnoj sredini. Takođe, neophodna je saradnja i razmena podataka između ovih mehanizama, ali i koordinacija između nacionalnih i lokalnih instrumenata inkluzije koju bi morali da uspostave nadležna ministarstva.

Uključivanju Roma i Romkinja tokom poslednjih deset godina u rad institucija u Srbiji doprinele su i mere afirmativne akcije u obrazovanju romske dece, omladine i studentske populacije. Ipak, neophodno je donošenje dodatne obavezujuće pravne regulative (pre svega usvajanje pravilnika o sprovođenju afirmativne akcije) kako bi se precizno definisale procedure i kriterijumi za upis romskih učenika/ca i studenata/kinja, poboljšala informisanost romske zajednice o primeni afirmativnih mera, ali i smanjila mogućnost njihove zloupotrebe u praksi. Takođe, kako bi što veći broj Roma i posebno Romkinja stekao visoko obrazovanje, potrebno je uvođenje različitih, ali koordinisanih podsticajnih formi, kao što je budžetsko finansiranje i prioritet za mesta u studentskim

domovima, stipendiranje romskih studenata/kinja koji se opredeljuju za struke koje su od posebnog značaja za romsku zajednicu, kao i studenta/kinja koji završavaju master studije i žele da se upišu na doktorske studije. Napominjem i da ne postoje tačni podaci o broju upisanih učenika/ca i studenata/kinja i o njihovom postignuću jer se njihovo školovanje nije pratilo, što znači da je neophodno uspostaviti i sistem praćenja (upisa i postignuća) na svim nivoima obrazovnog procesa.

Analiza grupe studenata i studentkinja romske nacionalnosti na Univerzitetu u Novom Sadu, pokazuje da je na fakultetima i visokim školama u Vojvodini značajno veći broj studentkinja iz romske zajednice nego studenata. Osnovni podatak je da su studentkinje disciplinovanije u izvršavanju studentskih obaveza, redovnije diplomiraju, češće nastavljaju da se usavršavaju (master, magistarske ili doktorske studije). Nažalost, najčešće ne dobijaju zaposlenje u državnim institucijama, već svoje znanje aktiviraju u međunarodnim organizacijama ili u različitim romskim nevladinim organizacijama, koje neretko same iniciraju i organizuju.

Potrebno je definisati mere i aktivnosti kojima bi se diplomiranim studentima i posebno studentkinjama romske nacionalnosti omogućilo zapošljavanje, naročito u državnim institucijama i u oblastima koje se tiču unapređenja položaja Roma i Romkinja (obrazovanje, zapošljavanje, zdravstvo, stanovanje, socijalna zaštita itd.). Podizanje obrazovnih kapaciteta i kompetencija mora da ima za cilj zapošljavanje visokoobrazovanih osoba iz romske zajednice, naročito žena, u suprotnom se dovodi u pitanje i osnovna zamisao o primeni afirmativnih mera u obrazovanju. Romkinja koja ulaže u svoje obrazovanje, savlada brojne prepreke na tom putu i završi fakultet ili visoku školu, trebalo bi da ima posao koji omogućava kvalitetniji standard života njoj i njenoj porodici. To je važno ne samo za nju lično već i za mlade Romkinje i Rome u njenom okruženju, koje bi na taj način motivisala da se dalje obrazuju.

Opšti zaključak pokazuje da su u godini u kojoj je istraživanje sprovedeno (2013–2014, Vojvodina) u sve četiri grupe dominantne Romkinje. U Vojvodini više žena radi na poslovima koordinatorke za romska pitanja, pedagoških asistentkinja, dok su zdrastvene medijatorke sve žene. Takođe, obrazovni status Romkinja zaposlenih na ovim pozicijama veći je nego kod njihovih kolega Roma koji obavljaju iste poslove. Ista je situacija prisutna i kada su u pitanju studenti i studentkinje, jer je u studentskoj populaciji takođe dominantna ženska romska populacija na svim nivoima obrazovanja (osnovne, master, doktorske studije), naročito na nekim fakultetima Univerziteta u Novom Sadu (Medicinski, Pravni, Filozofski).

Ono na šta takođe treba skrenuti pažnju jeste činjenica da je ovaj rezultat manje poznat široj javnosti i zbog jezičke upotrebe. Naime, nazivi za ove grupe se koriste u muškom rodu (koordinatori za romska pitanja, pedagoški asistenti, zdravstveni medijatori), a jezički znak u muškom rodu nije transparentan u odnosu na realnu stvarnost – daleko je više (statistički značajno) Romkinja angažovano na sprovođenju afirmativnih mera. Time je „zamagljen” doprinos Romkinja u društvenom i nacionalnom (romskom) identitetu.

Navedeni istraživački podaci ukazuju i na potrebu za promenom ustaljenog stereotipnog prikazivanja Roma i (pre svega) Romkinja kao nepoželjnih, odbačenih, neobrazovanih, kako bi se mogla konstruisati povoljnija slika o uticajnim, darovitim i obrazovnim ženama koje imaju moć u svojoj i široj zajednici.

Imajući sve ovo u vidu, ne možemo se oteti utisku da je izgrađivanje romske intelektualne elite u ovom trenutku, i romska zajednica i institucije sistema, stavila upravo pred romske intelektualke. Činjenica je, međutim, da zanimanje koordinatora/ke za romska pitanja, pedagoškog asistenta/

kinje i zdravstvene medijatorke nije sistematizovano unutar plaćenih poslova na neodređeno vreme. Nadoknade za ove poslove su još uvek nedovoljne, što bi mogao biti pokazatelj zašto Romi intelektualci nisu „osvojili” ovaj prostor. Činjenica je takođe i to da su za ova zanimanja Romkinje imale više obrazovne kvalifikacije. Ostaje pitanje da li je ovaj svojevrsni preokret koji u ovom trenutku uz pomoć afirmativnih mera čine obrazovane žene u romskoj zajednici u AP Vojvodini – samo kratko-ročna tendencija ili je to pak značajan pomak u izgradњu drugačijih identiteta Roma i Romkinja u novim društvenim odnosima.

8. Literatura

Acković, Dragoljub (2009), Romi u Beogradu, Beograd: Rominterpress

Andelković, Branka, Obradović, Marko, Radoman, Jelena (2013), Procena efikasnosti lokalnih mehanizama socijalnog uključivanja Roma i Romkinja, Beograd: Tim za smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije (SIPRU), Centar za istraživanje javnih politika

Antić Petar, Balić Osman, Koprivica Ivana (2013), Praćenje sproveđenja romskih politika na nacionalnom i lokalnom nivou u Republici Srbiji, Beograd: Centar za prava manjina, YUROM Centar, Romski ženski centar Bibija

Akcioni plan za sproveđenje nacionalne strategije za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti za period 2010–2015. godine („Službeni glasnik RS”, br. 15/09)

Akcioni plan za unapređivanje položaja Roma u Republici Srbiji za period 2009–2011, Službeni glasnik RS, broj 55/05, 71/05 – ispravka)

Akcioni plan za unapređivanje položaja Roma u Republici Srbiji za period 20012–2015, Službeni glasnik RS, broj 101/07 i 65/08)

Bašić, Goran (2010), Politička akcija, Romski pokret i promene, Beograd: Čigoja štampa

Barry, Brian (2006). Kultura i jednakost: egalitarna kritika multikulturalizma. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk

Batler, Džudit, Skot, Džoan (2006), Feministkinje teoretičku političko, Beograd: Centar za ženske studije i istraživanja roda

Bogdanić, Ana (2005), Usmene povijesti starijih Romkinja iz grada Rijeke, Rijeka: Udruga žena Romkinja „Bolji život”

Corsi, Marcella (2008), Ethnic Minority and Roma Women in Europe: A Case for Gender Equality! Synthesis report for the European Commission Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities G.1

Davis, Barbara (2005), Romanipe (n): O kulturnom identitetu Roma: Beograd, CARE International u Srbiji i Crnoj Gori

Delić, Vesna (2008), Otvorena vrata – Antropološki prikaz kulturama Roma i Egipćana u Crnoj Gori, Podgorica: Institut socijalne inkluzije

Delija, Fana (2005), Istraživanje položaja Romkinja u Nikšiću, Nikšić: Centar za romske inicijative – Nikšić

Delija, Fana (2006), Nevinost ne određuje vrijednost romske djevojke, Nikšić: Centar za romske inicijative – Nikšić

Duhaček, Daša (2011), Rod i identitet, u: „Uvod u rodne teorije”, Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Centar za rodne studije – ACIMSI i Publishing

Đorđević, Dragoljub (1998), Interkulturnost versus getoizacija i diskriminacija – slučaj Roma, u: Interkulturnost versus rasizam i ksenofobija, međunarodni skup, Beograd: Forum za etničke odnose, str. 335–342.

Đorđević, Dragoljub (2002), Sociologija romskog identiteta, Niš: Komrenski sociološki susreti

Đurić, Vladimir (2007), Afirmativna akcija, Beograd, Institut za uporedno pravo

Đurić, Vladimir, Radojević, Miodrag (2007), Propisi i praksa afirmativne akcije u Republici Srbiji, Beograd: Služba za ljudska i manjinska prava Republike Srbije

Đurić, Rajko (2006), Istorija Roma, Beograd: Politika

Đurić, Rajko (2008), Istorija holokausta Roma, Beograd: Politika

Ekumenska humanitarna organizacija (2013), Dvadeset godina uz bližnje, sa bližnjima za bližnje: Novi Sad, EHO

Evropska unija (2006), Rezolucija o položaju Romkinja u EU (broj P6 TA(2006) 0244)

Evropska unija (2008), Rezolucija o evropskoj strategiji prema Romima (br. 2010/2276)

Evropska komisija (2013), Izveštaj o napretku Srbije za 2013. godinu, Radni dokument oso-blja Komisije, Brisel 16.10. 2013. SWD (2013) 412

Idrizi, Merziha (2013), Quota for Minority Communities in Higher Education in the Republic of Macedonia, Affirmative Action: Policy Framework Review, Budapest: Central European University

Ilić, Rozalija (2004), Jačanje ženskih romskih kapaciteta za rad u NVO, Kragujevac: Romski informativni centar

Informator o afirmativnoj meri za upis učenika romske nacionalnosti u srednju školu (2011), OEBS, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, državnu upravu i lokalnu samoupravu, Ministarstvo prosvete i nauke

Informator o afirmativnoj meri za upis studenata romske nacionalnosti na visokoškolske ustanove (2011), OEBS, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, državnu upravu i lokalnu samoupravu, Ministarstvo prosvete i nauke

Interkulturnost, časopis za podsticanje i afirmaciju interkulturne komunikacije (2011), broj 1, Novi Sad: Zavod za kulturu Vojvodine

Interkulturnost, časopis za podsticanje i afirmaciju interkulturne komunikacije (2014), broj 7, Novi Sad: Zavod za kulturu Vojvodine

Izvod iz Pravilnika o organizaciji i sistematizaciji radnih mesta Opštinske uprave Opštine Apatin (broj 11-5/2008-IV, od 24.11.2008. godine)

Izvršno veće AP Vojvodine (2007), Regionalna konferencija – „Romkinje u Srbiji: pogled u napred”, Novi Sad

Jakić, Monika (2012), Obrazovanje Roma – usporedba Republike Hrvatske sa Republikom Slovenijom, Rijeka: Filozofski fakultet

Jakšić, Božidar (2002), Ljudi bez krova, Beograd: Nolit

Jakšić Božidar, Bašić, Goran (2005), Umetnost preživljavanja, Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju

Jarić, Isidora, Vukasović, Martina (2009), Mere u obrazovanju usmerene ka ugroženom stanovništvu, Beograd: Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva (SIPRU)

Jelinčić, Jadranka (2007), Jednaka dostupnost kvalitetnog obrazovanja za Rome, Beograd: Fond za otvoreno društvo

Jelinčić Jadranka, Đurović, Srđan (2010), Afirmativne akcije za Rome u oblasti obrazovanja, Beograd: Fond za otvoreno društvo

Kancelarija za inkluziju Roma (2014), Strateški plan 2014–2017: Novi Sad, Fondacija za otvoreno društvo

Kancelarija za ljudska i manjinska prava (2013), Radni materijal za izradu drugog i trećeg periodičnog izveštaja RS o primeni međunarodne konvencije o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije: Beograd

Komisija za proučavanje života i običaja Roma – SANU (2012), Promene identiteta, kulture i jezika Roma u uslovima planske socijalno-ekonomske integracije, knjiga 33, Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti

Kimlika, Vil (2009), Savremena politička filozofija, Beograd: Nova srpska politička misao

Kocze, Angela (2009), Missing Intersectionality, Race/Ethnicity, Gender and Class in Current Research and Policies on Romani Women in Europe: Central European University, Centar for Policy Studies

Korać-Mandić, Danijela (2009), Romi i rodna pitanja, Novi Sad: NSHC

Kriš Piger Jelena, Dimitrov, Dragana, Vujović, Lea, Katona, Jasna (2014), Inkluzija dece romske nacionalnosti u srednje škole u AP Vojvodini: Novi Sad, Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice

Kunac Suzana, Majetić, Mladen (2011), Rodna dimenzija uzroka odustajanja RAE djece od obaveznog školovanja u zemljama regije, Zagreb: CARE NWB

Kurtić Vera (2012), Uticaj feminizma na Romkinje, u: „Neko je rekao feminizam”, Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar

Kyuchukov, Hristo (1995), Romany children and their preparation for literacy, A Case Study, Amsterdam: Tilburg University Press

Lokar, Sonja (2003), Roma Women Can Do It, Regional Project Report, Kumanovo: Gender Task Force

Macura-Vuksanović Zlata, Macura, Vladimir (2007), Stanovanje i naselja Roma, Beograd: Društvo za unapređenje romskih naselja

Majetić, Mladen (2011), Politička participacija Roma s naglaskom na političku participaciju Romkinja u zemljama regije, Zagreb: K-faktor

Mihajlović, Milena (2010), Romski pedagoški asistenti kao nosioci promena, Beograd: OEBS

Mihić, Vladimir (2010), Korelati i determinante etničkih predrasuda, polnih predrasuda i predrasuda prema starima kod stanovnika Vojvodine – doktorska disertacija: Novi Sad, Filozofski fakultet

Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije (2011), Rezultati upisa u srednje škole za period 2005–2010 godine, Beograd, Vlada Republike Srbije

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (2010), Pravilnik o radu pedagoških asistenata – Uloga pedagoškog asistenta u pružanju dodatne obrazovne podrške, (br. 110-00-00243/2010-07).

Ministarstvo prosvete nauke i tehnološkog razvoja (2010), Pravilnik o programu obuke za pedagoškog asistenta (Sl. glasnik RS – Prosvetni glasnik, br.11/2010)

Ministarstvo prosvete nauke i tehnološkog razvoja (2010), Pravilnik o smeštaju i ishrani učenika i studenata (Sl. glasnik RS broj 36/2010 i 55/2012)

Mitro, Veronika, Aleksandrović, Marija (2003), Devica da ili ne, Novi Sad: Ženske studije i istraživanja „Mileva Marić Ajnštajn”

Mitro, Veronika (2004), Nevidljive: ljudska prava Romkinja u Vojvodini, Novi Sad: Futura publikacije

Mršević, Zorica (1996), Kontroverze afirmativne akcije, Beograd: Arhiv za pravne i društvene nauke 1–3

Mršević, Zorica (2013), Svetionici – ženski likovi između zaborava i uzora, Novi Sad: Zavod za ravnopravnost polova

Muller, Stephan (2011), Pathways to Progress, Budapest, Open Society Institute

Muller, Stephan (2011), Nacionalne politike u odnosu na Romkinje na Zapadnom Balkanu, Sarajevo: CARE International North-West Balkans

Odluka Skupštine AP Vojvodine o Strategiji za zaštitu od nasilja u porodici i drugih oblika rodno zasnovanog nasilja u AP Vojvodini za period 2008–2012. godine (01 broj: 9-3/08)

Perić, Tatjana (2012), Ostvarivanje ljudskih prava Romkinja u Republici Srbiji: Analiza primene postojećih institucionalnih mera, Niš: Ženski prostor

Perić, Tatjana (2014), The housing situation of Roma Communities: Regional Roma Survey 2011, Bratislava, UNDP, OESC

Petrušić, Nevena (2013), Redovan godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti, Beograd: Poverenik za zaštitu ravnopravnosti

Petrušić, Nevena (2014), Jednake šanse za bolje mogućnosti, Beograd: Poverenik za zaštitu ravnopravnosti

Petz, Boris (2002). Osnovne statističke metode za nematematičare. Naklada Slap: Jastrebarsko

Politikon, časopis za istraživanje fenomena politike (2014), broj 7, Vojvođanska politikološka asocijacija, Novi Sad

Praxis (2012), Iseljenje neformalnog naselja u Bloku 72, Novi Beograd: Beograd, Praxis

Praxis (2013), Analiza glavnih problema i prepreka u pristupu Roma pravima na zdravlje i zdravstvenu zaštitu: Beograd, Ministarstvo inostranih poslova Kraljevine Norveške

Praxis (2013), Doprinos socijalnoj inkluziji i borbi protiv diskriminacije marginalizovane populacije u Srbiji, Beograd: Praxis, Ministarstvo inostranih poslova Kraljevine Norveške

Prechal, Sacha, Burri, Susanne (2009), Pravila EU o rodnoj ravnopravnosti: Kako su ona preneta u nacionalno pravo, Beograd: Evropska komisija, OEBS

Refuggee Women's Resource Project, Asylum Aid (2002), Romani Women from Central and Eastern Europe: A 'Fourth World', or Experience of Multiple Discrimination: Community Fund

Republički zavod za statistiku (2012), Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji – Nacionalna pripadnost: Beograd, RZS

Roma Education Fund (2007), Advancing Education of Roma in Serbia, Budapest: REF

Savet Evrope (1994), Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina, Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori, br. 6/98

Savet Evrope (1995), Evropska povelja o regionalnim i manjinskim jezicima, Službeni list SCG - Međunarodni ugovori, br. 18/2005

Savić, Svenka (2001), Vojvođanke (1917–1931): životne priče, Novi Sad: Futura publikacije

Savić, Svenka (2001), Romkinje: biografije starih Romkinja u Vojvodini, Novi Sad: Futura publikacije

Savić, Svenka (2002): Žene iz manjinskih grupa u Vojvodini: pogled iz vizure žene iz većinskog naroda. – Informator, Novi Sad, br. 35–36, str. 8–20.

Savić, Svenka i saradnice (2004), Romkinje, Novi Sad: Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja „Mileva Marić Ajnštajn”

Savić Svenka, Ćebić, Milica, Đorđević, Dragoljub (2004), Zbornik istraživačkih radova studenata Roma, Beograd: Centar za interaktivnu pedagogiju

Savić, Svenka (2007), Romkinje 2, Novi Sad: Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja „Mileva Marić Ajnštajn”

Savić, Svenka (2006), Škola romologije, Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu

Savić, Svenka, Grbić, Milana (2008), Akademskim obrazovanjem do romske elite, Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Futura publikacije i Ženske studije i istraživanja „Mileva Marić Ajnštajn”

Savić, Svenka i saradnice (2009): Rod i jezik, Novi Sad, Ženske studije i istraživanja, Futura publikacije

Savić, Svenka (2010): Obrazovane Romkinje: predlog za model interkulturnog razumijevanja i slušanja, Zagreb, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Hrvatsko filološko društvo, Plejada, 187–202.

Savić, Svenka (2013), Iskustva mentorskog programa sa učenicama: višestruko podzastupljene grupe, Novi Sad: Zavod za kulturu Vojvodine

Simić, Đura (2003), Romi nisu narod bez korena, Knjaževac: Fond za otvoreno društvo

Simone de Beauvoir (1949), Drugi pol, Beograd: Bigz, 1982

Strategija socijalnog stanovanja u Srbiji (Službeni glasnik RS, br. 13/2012)

Strategija prevencije i zaštite od diskriminacije (2012), Službeni glasnik RS br. 72/12

Strategija za unapredavanje položaja Roma (2009), „Službeni glasnik RS”, br. 55/05, 71/05 – ispravka, 101/07 i 65/08

Šerer, Marijana, Korać-Mandić, Danijela (2011), Situaciona analiza obrazovanja i socijalne iključenosti romskih devojčica u Srbiji, Novi Sad: CARE Srbija, NSHC

Štrbac, Lorna (2007), Globalizacija i nacionalna kultura, Šid: Kulturno obrazovani centar

Tairović, Zoran (2006), Putevi interakcije slike sveta u umetničkoj svesti Roma (na materijalu likovnih umetnosti) i evropskog sistema kulturnih vrednosti kao interkulturalni fenomen – magistarski rad: Novi Sad, Univerzitet u Novom Sadu, ACIMSI

Trifković Milijana, Miković, Jasmina, Stanković, Ivana (2014), Jednake šanse za bolje mo-

gućnosti, Jačanje Roma i Romkinja u borbi protiv diskriminacije, Beograd: Poverenik za zaštitu ravnopravnosti

Ujedinjene nacije (1948), Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, (Rezolucija br. 217/III/)

Ujedinjene nacije (1965), Međunarodna konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije (Službeni list SFRJ broj 31/67)

Ujedinjene nacije (1979), Međunarodna konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije prema ženama (CEDAW, broj 34/180), Službeni list SFRJ, Međunarodni ugovori br. 11 /1981.

Ujedinjene nacije (1992), Deklaracija o pravima pripadnika nacionalnih ili etničkih manjina (Rezolucija broj 47/135)

Ujedinjene nacije (1995), Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori, broj 6/98

Ustav Republike Srbije (2006), Službeni glasnik Republike Srbije broj 48/94 i 11/98

UNICEF, (2011), Istraživanje višestrukih pokazatelja – MICS (Multiple indicators Cluster Survey): Beograd, Republički zavod za statistiku

UNICEF (2012), Serbia Multiple Indicator Cluster Survey – 2010: Beograd, UNICEF, MICS, RZS

Vidović, Marija (1992), „Romkinje u naselju Mali London”, u: Društvene promene i položaj Roma: Zbornik radova sa naučnog skupa održanog 10. i 11. decembra 1992. ur. /Miloš Macura i Aleksandra Mitrović, Beograd: SANU, Institut za socijalnu politiku

Vukašinović, Eva et al. (2011), Romska naselja u Vojvodini – Istraživanje Pokrajinskog ombudsmana, Novi Sad

Zaharijević, Adriana (2010), Postajanje ženom, Beograd: Rekonstrukcija Ženski fond

Zahariev Ivanov, Atanas (2013), Becoming Roma Intellectual in Eastern Europe, Life-Strategies and Practices, Case Study from Budapest, Budapest: Central European University

Zakon o dopunama Zakona o vanparničnom postupku (Službeni glasnik RS, br. 42/77 i 25/89)

Zakon o izboru narodnih poslanika (2004) („Sl. glasnik RS”, br. 35/2000, 57/2003 – odluka USRS, 72/2003 – dr. zakon, 75/2003 – ispr. dr. zakona, 18/2004, 101/2005 – dr. zakon, 85/2005 – dr. zakon, 28/2011 – odluka US, 36/2011 i 104/2009 – dr. zakon)

Zakon o Nacionalnim savetima nacionalnih manjina (2009), Službeni glasnik Republike Srbije broj 72/2009

Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja („Sl. glasnik RS”, br. 72/009, 52/2011 i 55/2013)

Zakon o prebivalištu i boravištu građana2012, (Sl. glasnik RS, br. 42/77 – prečišćen tekst, 24/85, 6/89 i 25/89

Zakon o socijalnom stanovanju (Službeni glasnik RS, br. 72/2009)

Zakon o stanovanju (Službeni glasnik RS, br. 99/2011)

Zakon o visokom obrazovanju: Službeni glasnik Republike Srbije broj 76/2005, 100/2007 – autentično tumačenje, 97/20089 i 44/2010

Zakon o zabrani diskriminacije (2009), Službeni glasnik RS, broj 22/09

Zakonu o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina (2002), Službeni glasnik SRJ br. 11/02

Zakonu o zdravstvenom osiguranju (Službeni glasnik RS, br. 107/2005, 109/2005 – ispr., 57/2011, 110/2012 – odluka US i 119/2012)

Zaštitnik građana (2012), Rezultati istraživanja o sprovođenju Strategije za unapređenje položaja Roma u Republici Srbiji, Beograd

Zlatanović, Sanja (2012), Odnos etničkog i drugih oblika kolektivnog identiteta: terenska istraživanja srpske zajednice na jugoistoku Kosova, doktorska disertacija, Beograd: Filozofski fakultet

Zlatanović, Sanja (2013), Propustljivost granice: Srbi/, „Srpski Cigani” u enklavi Vitina,

Beograd: Etnografski institut SANU, str. 1079–1099.

Elektronska literatura

www.bibija.org.rs
www.bayefsky.com
www.care.rs
www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/country-by-country/serbia
www.delscg.eceuropa.eu
www.ec.europa.eu/roma
www.erisee.org.
www.fkuapv.org
www.fra.europa.eu/eu-midis
www.hocudaznas.org
www.inkluzija.gov.rs
www.ljudskaprava.gov.rs
www.novosti.rs
www.nzs.gov.rs
www.ombudsmanapv.org
www.pm.rs.ba
www.puma.vojvodina.gov.rs
www.romskinacionalnisavet.org.rs
www.savetroma.vojvodina.gov.rs/istorija.htm
www.spriv.vojvodina.gov.rs
http://www.telegraf.rs
www.urs.co.rs
www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/cedaw38/cc/serbiaE.pdf
sr.wikipedia.org
www.zdravlje.gov.rs

9. Prilozi

Prilog broj 1.

Upitnik za koordinator/ke za romska pitanja u AP Vojvodini

1.Lični podaci

1. Pol: M Ž

2. Stručna spremam:

- 2.1. Srednja (podvući): – trogodišnja – četvorogodišnja
- 2.2. Visoka (navesti pun naziv) :
 - diplomirao/la
 - završio/la 1. 2. 3. 4. godinu (zaokružiti poslednju završenu godinu)
- 2.3. Fakultet (navesti pun naziv):
 - diplomirao/la
 - završio/la 1. 2. 3. 4. godinu (zaokružiti poslednju završenu godinu)

2. Podaci o uslovima i načinu rada

3. Radite kao koordinator/ka u opštini:

4. Tip radnog odnosa:

- 4.1. Stalni
- 4.2. Povremeni (po ugovoru)

5. Angažovani ste kao koordinator/ka od (navesti prvu godinu):

6. Da li ste imali prekida u angažovanju na koordinatorskom poslu? DA NE

- 6.1. Ako DA, navedite vreme i razlog:

7. Da li je radno mesto koordinatora za romska pitanja sistematizovano u Vašoj opštini ? DA NE

- 7.1. Ako DA, navedite kada:

8. Navedite podatke o obukama namenjenim koordinatorima za romska pitanja koje ste pohadali do sada (organizatore, vreme, mesto, vrsta potvrde o učešću):

9. Navedite podatke o drugim oblicima usavršavanja koje ste pohadali (seminari, škole, skupovi: naziv, organizatore, vreme, mesto, vrsta potvrde o učešću):

10. Da li Vam je opština obezbedila kancelariju i osnovne tehničke uslove za rad (kompjuter,

telefon, radni sto...) DA NE

10.1. Ako DA, opišite uslove rada:

10.2. Ako NE, opišite gde i kako radite:

11. Da li saradujete sa pedagoškim asistentima/kinjama u predškolskoj ustanovi u lokalnoj zajednici ? DA NE

11.1. Ako DA, navedite oblike saradnje:

11.2. Ako NE, navedite zašto:

12. Da li saradujete sa pedagoškim aistentima/kinjama u osnovnoj školi ? DA NE

12.1. Ako DA, navedite oblike saradnje:

12.2. Ako NE, navedite zašto

13. Opišite iskustvo iz saradnje sa pedagoškim asistentima koje je korisno za rad koordinatora:

14. Da li saradujete sa zdravstvenim medijatorkama? DA NE

14.1. Ako DA, navedite oblike saradnje:

14.2. Ako NE, navedite zašto:

15. Da li saradujete sa organima jedinice lokalne samouprave? DA NE

15.1. Ako DA, navedite oblike saradnje:

15.2. Ako NE, navedite zašto:

16. Da li podnosite izveštaj o svom radu ? DA NE

16.1. Ako Da, navedite kome:

16.2. Ako DA, navedite za koji vremenski period (zaokružite): jednomesečni polugodišnji godišnji

17. Da li neko vrši evaluaciju Vašeg rada? DA NE

17.1. Ako DA, navedite ko i na koji način:

18. Da li je u Vašoj opštini usvojen Lokalni akcioni plan za Rome? DA NE

18.1. Ako DA, navedite u kojim oblastima se on ostvaruje:

18.2. Ako NE navedite zašto:

19. Da li saradujete sa romskim udruženjima u vašoj lokalnoj zajednici? DA NE

19.1. Ako DA, navedite oblike saradnje:

19.2. Ako NE, navedite zašto:

3. Podaci o drugim angažovanjima i kompetencijama

20. Da li pripadate romskoj zajednici? DA NE

20.1. Ako NE, navedite kojoj zajednici pripadate:

21. Da li govorite romski jezik?

21.1. DA (podvući): govorim; pišem; čitam;

21.2. NE

22. Da li govorite neke strane jezike?

- 22.1. DA (navedite koje):
- 22.2. NE

23. Da li se služite nekim od jezika nacionalnih zajednica u Vojvodini?

- 23.1. DA (navedite koje):
- 23.2. NE

24. Da li ste aktivni u nevladinom sektoru (NVO)? DA NE

Ako DA:

- 24.1. U romskom NVO (navesti naziv):
- 24.2. U neromskom NVO (navesti naziv):
- 24.3 Na drugi način (navesti koji):

25. Navedite Vaš hobi (možete navesti više od jednog):

26. Da li biste želeli da se nadalje usavršavate? DA NE

- 26.1. Ako DA, u kojoj oblasti:

27. Da li se dobro osećate na funkciji koordinatora? DA NE

28. Da li na funkciji koordinatora osećate da imate moć? DA NE

29. Da li kao koordinator za romska pitanja imate osećaj da možete da utičete na promenu postojeće situacije u Vašoj opštini ? DA NE

Obrazložite odgovor:

30. Molim, dopišite što smatraste važnim, a nismo Vas pitali:

HVALA!

Prilog broj 2.

Upitnik za pedagoške asistente/kinje

1. Lični podaci

1. Pol: M Ž

2. Stručna spremam:

- a) Srednja škola: – trogodišnja – četvorogodišnja
- b) Fakultet/ Visoka škola (navesti pun naziv) :
 - diplomirao/la
 - završila 1. 2. 3. 4. godinu (zaokružiti poslednju završenu godinu)

2. Podaci o uslovima i načinu rada

3. Radite kao pedagoški asistent u:

- a) Osnovnoj školi
- b) Predškolskoj ustanovi
- c) Osnovnoj školi i predškolskoj ustanovi

4. Tip radnog odnosa:

- a) Stalni
- b) Povremeni (po ugovoru)

5. Angažovani ste kao pedagoški asistent u periodu:

6. Navedite podatke o obukama namenjenim pedagoškim asistentima koje ste pohađali, godinu kada ste ih pohađali i organizatore obuka (navedite i sve druge kurseve, seminare i škole koje ste pohađali):

7. Navedite:

- a) Pravilnik po kome radite:
- b) Plan i program po kome radite:
- c) Udžbenike koja koristite:
- d) Nastavna sredstva koja koristite:

8. Koje poslove obavljate u OŠ/PU i sa koliko dece radite?

9. Da li ste koristili trudničko/porodiljsko bolovanje u toku angažovanja na poslu pedagoškog asistenta?

- a) DA (Ukoliko DA, navedite pod kojim uslovima):
- b) NE

3. Podaci o drugim angažovanjima i kompetencijama

10. Da li ste angažovani i kao nastavnik romskog jezika?

- a) DA: – u istoj OŠ/PU

- u drugoj OŠ/PU (navedite kojoj):
- b) DA, u ranijem periodu (navedite kada):
- c) NE

11. Da li pripadate romskoj zajednici ?

- a) DA
- b) NE (Ukoliko NE, navedite kojoj zajednici pripadate):

12. Da li govorite romski jezik?

- a) DA: govorim; pišem; čitam:
- b) NE

13. Da li govorite neki strani jezik?

- a) DA (Ukoliko DA, navedite koji):
- b) NE

14. Da li se služite nekim od jezika nacionalnih zajednica?

- a) DA (Ukoliko DA, navedite kojim):
- b) NE

15. Da li ste aktivni u nevladinom sektoru ?

- a) DA, u romskom NVO
- b) DA, u neromskom NVO
- c) DA, na drugi način (navedite koji):
- d) NE

16. Navedite Vaš hobij:

HVALA!

Prilog broj 3.

Upitnik za studente/kinje romske nacionalnosti na Univerzitetu u Novom Sadu

1. Lični podaci

1.1. Pol : Ž M

1.2. Datum rođenja

1.3. Mesto rođenja

1.4. Sadašnje mesto stanovanja

1.5. Ranija mesto stanovanja (ukoliko ih je bilo)

1.6. Završena srednja škola (zaokružiti): – stručna: trogodišnja, četvorogodišnja
– gimnazija

1.7. Uspeh u srednjoj školi (zaokružiti): dovoljan, dobar, vrlo dobar, odličan

1.8. Fakultet/Visoka škola (pun naziv):

1.9. Godina studija (zaokružiti): – master I, II III IV V VI
– doktorske: I, II, III

1.10. Bračno stanje: – neudata/neoženjen

- udata/oženjen
- razveden/a

1.11. Deca (navesti broj dece ukoliko ih imate):

1.12. Da li ste zaposleni ?

- a) Zaposlen/a: – stalno (navesti tip posla):
- povremeno (navesti tip posla):
- b) Nezaposlen/a

2. Podaci o porodici

2.1. Navedite članove porodice sa kojima živate (zaokružiti članove):

- majka, otac
- sestra (navesti broj sestara: _____)
- brat (navesti broj braće: _____)
- baka, deda
- neko drugi (navesti ko):

2.2. Stručna spremna roditelja:

- a) Bez školske spreme: majka, otac

- b) Osnovna škola: majka (zaokružiti završen poslednji razred): 1 2 3 4 5 6 7 8
otac (zaokružiti završen poslednji razred): 1 2 3 4 5 6 7 8
- c) Srednja škola (pun naziv škole):
 - majka (zaokružiti završen poslednji razred) :1 2 3 4
 - otac (zaokružiti završen poslednji razred): 1 2 3 4
- d) Fakultet/ Visoka škola (navesti pun naziv):
 - majka: – diplomirala
 - završila 1. 2. 3. 4. godinu (zaokružiti poslednju završenu godinu)
 - otac: – diplomirao
 - završio 1. 2. 3. 4. godinu (zaokružiti poslednju završenu godinu)

2.3. Radni status roditelja:

- a) Zaposlen/a: – stalno (navesti tip posla): majka, otac
 - povremeno (navesti tip posla): majka, otac
- b) Nezaposlen/a: – trenutno: majka otac
 - trajno: majka, otac

2.4. Okruženje u kome ste odrasli pretežno čini:

- a) Romska zajednica
- b) Neromska zajednica
- c) Mešovita zajednica

2.5. Da li pripadate romskoj zajednici?

- a) DA
- b) NE

2.6. Da li govorite romski jezik ?

- a) DA (podvući): govorim; pišem; čitam;
- b) NE

2.7. Da li govorite neki strani jezik?

- a) DA (Ako DA, navedite koji)
- b) NE

3. Podaci o uslovima stanovanja

3.1. Živite u (zaokružiti):

- a) Kući bez dvorišta
- b) Kući sa dvorištem
- c) Stanu

3.2. Kuća/stan je (zaokružiti):

- a) Vlasništvo
- b) Podstanari smo
- c) Data nam je na korišćenje
- d) Nešto drugo (navedite šta):

3.3. Kuća/stan u kome živite se sastoji od (zaokružiti):

- a) Jedne sobe

- b) Dve sobe
- c) Tri i više soba

3.4. Kuća/stan u kome živite ima kuhinju: – DA – NE

3.5. Kuća/stan u kome živite ima kupatilo: – DA – NE

3.6. Kuća/stan u kome živite ima vodu : – DA – NE

3.7. Kuća/stan u kome živite ima kanalizaciju: – DA – NE

3.8. Kuća/stan u kome živite ima struju: – stalno – povremeno – nema struju

4.Podaci o uslovima obrazovanja

4.1. Da li ste dobijali stipendiju tokom srednjoškolskog obrazovanja?

- a) DA (zaokružiti godine tokom kojih ste primali stipendiju): 1. 2. 3. 4. godina
- b) NE (Ako NE, obrazložite zašto): – nisam tražio/la
ne ispunjavam uslove

4.2. Da li ste učestvovali u mentorskom programu Pokrajinskog sekretarijata za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice?

- a) DA
- b) NE

4.3. Da li ste imali pomoć u toku pripreme za maturski ispit?

- a) DA (Ako DA, navedite):

Osobu koja je pomogla : – mentor/ka
– neko od drugih nastavnika u školi
– neko od članova porodice ili rođaka
– neko drugi (navedite ko)

Oblik pomoći : – nalaženje literature
– pisanje teksta
– nešto treće (navedite šta)

- b) NE (Ako NE, navedite razloge): – pomoć vam nije bila potrebna, znali ste sami
– niste imali ko da vam pomogne
– nešto treće (navedite šta):

4.4. Da li ste polagali test profesionalne orijentacije?

- a) DA: – test je potvrđio moju sposobnost za studije koje sam odabrao/la
– test nije potvrđio sposobnost za odabранe studije
- b) NE

Ako niste polagali, obrazložite zašto: – niste znali da to postoji
– nema mogućnosti za polaganje u vašem mestu
– smatrali ste da vam to nije potrebno
– više razloga

4.5. Na koji način ste se informisali o željenom fakultetu/visokoj školi i prijemnom ispitu?

- a) Putem štampanog informatora

- b) Konsultacije na fakultetu
- c) Putem medija (televizije, radija, štampe)
- d) Na drugi način (navedite koji):

4.6. Da li ste blagovremeno obavešteni o načinu na koji će se mere afirmativne akcije za upis studenata Roma primenjivati akademske 2013/14. godine?

- a) DA (ukoliko DA, navedite ko vas je obavestio):
- b) NE

4.7. Da li ste rešenje o primeni afirmativnih mera dobili do početka akademske godine?

- a) DA
- b) NE (ukoliko NE, navedite kada ste dobili rešenje)

4.8. Da li ste zadovoljni sistemom afirmativnih mera koje su primenjene akademske 2013/14. godine?

- a) DA, sasvim sam zadovoljan/na
- b) DA, ali se one mogu još unaprediti (navedite na koji način):
- c) NE (obrazložite zbog čega):

4.9. Da li smatrate da kvota od 2% koju je Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja donelo za studente/kinje romske nacionalnosti omogućava romskoj deci da se upišu u što većem broju na željene fakultete i visoke škole?

- a) DA (Ako DA, obrazložite zbog čega):
- b) NE (Ako NE, obrazložite zbog čega):

4.10 . Da li imate smeštaj u studentskom domu?

- a) DA
- b) NE, nemam potrebu za smeštajem
- c) NE, iako imam potrebu za smeštajem

4.11. Da li dobijate neku od sledećih studentskih stipendija ?

- a) Stipendiju Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja: – DA – NE
- b) Romskog edukativnog fonda – DA – NE
- c) Lokalne samouprave: – DA – NE
- d) Stipendiju donatora ili neke nevladine organizacije (navesti koje): – DA – NE
- e) Stipendiju pokrajinske administracije: – DA – NE

4.12. Da li ste menjali fakultet/visoku školu ?

- a) DA (Ako DA, navesti: pun naziv fakulteta/visoke škole koji ste ranije upisivali, u kojoj akademskoj godini, koliko vremena ste studirali: 1, 2, 3, 4 godine – zao kružiti broj):
- b) NE

4.13. Sa kakvim preprekama ste se suočili prilikom upisa na fakultet /visoku školu ?

- a) Finansijskim: – DA – NE
- b) Nedovoljnim uspehom iz srednje škole: – DA – NE
- c) Strahom od prijemnog ispita: – DA – NE
- d) Odsustvom podrške roditelja: – DA – NE

- e) Odsustvom podrške institucija: – DA – NE
- f) Diskriminacijom: – DA – NE

4.14. Podršku da upišete fakultet/visoku školu ste imali od strane:

- a) Majke
- b) Oca
- c) Braće/Sestara
- d) Drugih članova porodice
- e) Nastavnika
- f) Mentora
- g) Romske zajednice
- h) Lokalne zajednice
- i) Nekog drugog (navedite koga):

4.15. Najveći broj kolega/kolegenica na fakultetu/visokoj školi Vas obično vidi kao:

- a) Koleginicu/kolegu
- b) Prijateljicu/prijatelja
- c) Konkurenčiju
- d) Studentkinju /studenta sa marginе
- e) Ravnodušni su prema meni

4.16. Stav Vaših roditelja prema vašem obrazovanju je:

- a) Podržavaju me
- b) Ne podržavaju me
- c) Prepuštaju mojoj odluci

4.17. Kakva vrsta podrške Vam je potrebna u daljem radu?

- a) Finansijska: – DA – NE
- b) Podrška roditelja: – DA – NE
- c) Podrška profesora: – DA – NE
- d) Institucionalna (navesti koja): – DA – NE
- e) Podrška druge vrste (navedite koje): – DA – NE

4.18. U kom vremenskom periodu planirate završetak studija (navedite orijentacioni broj meseci/godina)?

4.19. Da li razmišljate o nastavku školovanja?

- a) DA, Master
- b) DA, Doktorske studije
- c) NE (obrazložite odgovor):

4.20. Da li smatrate da se može uporedo studirati i zasnivati porodica (obrazložite svoj odgovor)? – DA – NE

4.21. Da li smatrate da afirmativne mere doprinose izgradivanju identiteta romskih studenata (obrazložite svoj odgovor)? – DA – NE

HVALA!

Prilog broj 4.

HI KVADRAT ANALIZA

a) Značajne razlike prema polu

Tabela broj 27. Da li ste dobijali stipendiju tokom srednje škole?

pol ispitanika * stipendija tokom srednje škole Crosstabulation

stipendija tokom srednje škole		da	ne, nisam tražio	ne, ne ispunjavam uslove	Total		
pol ispitanika	ženski	Count	30	17	7	54	
		% within pol ispitanika	55.6%	31.5%	13%	100%	
	muški	Count	7	17	2	26	
		% within pol ispitanika	26.9%	65.4%	7.7%	100%	
Total		Count	37	34	9	80	
		% within pol ispitanika	46.3%	42.5%	11.3%	100%	

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	8.291 ^a	2	.016
Likelihood Ratio	8.331	2	.016
Linear-by-Linear Association	2.090	1	.148
N of Valid Cases	80		

a. 1 cells (16.7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2.93.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.322	.016
	Cramer's V	.322	.016
	Contingency Coefficient	.306	.016
N of Valid Cases		80	

Tabela broj 28. Da li ste dobijali stipendiju Romskog edukativnog fonda?

pol ispitanika * stipendija Romskog edukativnog fonda Crosstabulation

stipendija Romskog edukativnog fonda			da	ne	Total	
pol ispitanika	ženski	Count	30	24	54	
		% within pol ispitanika	55.6%	44.4%	100%	
	muški	Count	7	19	26	
		% within pol ispitanika	26.9%	73.1%	100%	
Total		Count	37	43	80	
		% within pol ispitanika	46.3%	53.8%	100%	

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	5.788 ^a	1	.016		
Continuity Correction ^b	4.693	1	.030		
Likelihood Ratio	5.972	1	.015		
Fisher's Exact Test				.019	.014
Linear-by-Linear Association	5.715	1	.017		
N of Valid Cases	80				

a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 12.03.

b. Computed only for a 2x2 table

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.269	.016
	Cramer's V	.269	.016
	Contingency Coefficient	.269	.016
N of Valid Cases		80	

Tabela broj 29. Da li Vam je potrebna podrška roditelja u daljem radu?

pol ispitanika * potrebna podrška roditelja u daljem radu Crosstabulation

potrebna podrška roditelja u daljem radu		da	ne	Total	
pol ispitanika	ženski	Count	26	28	
		% within pol ispitanika	48.1%	51.9%	
	muški	Count	5	21	
		% within pol ispitanika	19.2%	80.8%	
Total		Count	31	49	
		% within pol ispitanika	38.8%	61.3%	
				100%	

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	6.183 ^a	1	.013		
Continuity Correction ^b	5.025	1	.025		
Likelihood Ratio	6.576	1	.010		
Fisher's Exact Test				.015	.011
Linear-by-Linear Association	6.106	1	.013		
N of Valid Cases	80				

a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 10.08.

b. Computed only for a 2x2 table

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.278	.013
	Cramer's V	.278	.013
	Contingency Coefficient	.278	.013
N of Valid Cases		80	

Tabela broj 30. Da li Vam je potrebna podrška profesora u daljem radu?

pol ispitanika * potrebna podrška profesora u daljem radu Crosstabulation

potrebna podrška profesora u daljem radu		da	ne	Total		
pol ispitanika	ženski	Count	29	25	54	
		% within pol ispitanika	53.7%	46.3%	100%	
	muški	Count	5	21	26	
		% within pol ispitanika	19.2%	80.8%	100%	
Total		Count	34	46	80	
		% within pol ispitanika	42.5%	57.5%	100%	

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	8.534 ^a	1	.003		
Continuity Correction ^b	7.182	1	.007		
Likelihood Ratio	9.077	1	.003		
Fisher's Exact Test				.004	.003
Linear-by-Linear Association	8.428	1	.004		
N of Valid Cases	80				

a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 11.05.

b. Computed only for a 2x2 table

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.327	.003
	Cramer's V	.327	.003
	Contingency Coefficient	.310	.003
N of Valid Cases		80	

b) Značajne razlike prema grupama

Tabela broj 31. Da li ste zaposleni?

grupa*zaposlenje Crosstabulation

zaposlenje			zaposleni	nezaposleni	Total	
grupa1	I godina	Count	7	24	31	
		% within grupa1	22.6%	77.4%	100%	
	vise godine	Count	6	28	34	
		% within grupa1	17.6%	82.4%	100%	
	diplomirani	Count	11	4	15	
		% within grupa1	73.3%	26.7%	100%	
Total		Count	24	56	80	
		% within grupa1	30.0%	70.0%	100%	

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	16.696 ^a	2	.000
Likelihood Ratio	15.535	2	.000
Linear-by-Linear Association	8.508	1	.004
N of Valid Cases	80		

a. 1 cells (16.7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 4.50.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.457	.003
	Cramer's V	.457	.003
	Contingency Coefficient	.416	.003
N of Valid Cases		80	

Tabela broj 32. Da li ste učestvovali u mentorskom programu Pokrajinskog sekretarijata za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice?

Grupa*učešće u mentorskom programu Crosstab

da li ste učestvovali u mentorskom programu			da	ne	Total	
grupa1	I godina	Count	12	19	31	
		% within grupa1	38.7%	61.3%	100%	
	vise godine	Count	8	26	34	
		% within grupa1	23.5%	76.5%	100%	
	diplomirani	Count	0	15	15	
		% within grupa1	.0%	100.0%	100%	
Total		Count	20	60	80	
		% within grupa1	25.0%	75.0%	100%	

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	8.147 ^a	2	.017
Likelihood Ratio	11.492	2	.003
Linear-by-Linear Association	7.875	1	.005
N of Valid Cases	80		

a. 1 cells (16.7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 3.75.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.319	.017
	Cramer's V	.319	.017
	Contingency Coefficient	.304	.017
N of Valid Cases		80	

Tabela broj 33. Da li ste dobijali stipendiju Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja?

Grupa*stipendija Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Crosstab

stipendija Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja		da	ne	Total		
grupa1	I godina	Count	2	29	31	
		% within grupa1	6.5%	93.5%	100%	
	vise godine	Count	12	22	34	
		% within grupa1	35.3%	64.7%	100%	
	diplomirani	Count	4	11	15	
		% within grupa1	26.7%	73.3%	100%	
Total		Count	18	62	80	
		% within grupa1	22.5%	77.5%	100%	

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	7.920 ^a	2	.019
Likelihood Ratio	8.928	2	.012
Linear-by-Linear Association	4.149	1	.042
N of Valid Cases	80		

a. 1 cells (16.7%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 3.38.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.315	.019
	Cramer's V	.315	.019
	Contingency Coefficient	.300	.019
N of Valid Cases		80	

Tabela broj 34. Da li ste dobijali stipendiju Romskog edukativnog fonda?

Grupa*Stipendija Romskog edukativnog fonda Crosstab

stipendija Romskog edukativnog fonda		da	ne	Total	
grupa1	I godina	Count	6	25	
		% within grupa1	19.4%	80.6%	
	vise godine	Count	25	9	
		% within grupa1	73.5%	26.5%	
	diplomirani	Count	6	9	
		% within grupa1	40.0%	60.0%	
Total		Count	37	43	
		% within grupa1	46.3%	53.8%	
				100%	

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	19.434 ^a	2	.000
Likelihood Ratio	20.502	2	.000
Linear-by-Linear Association	5.082	1	.024
N of Valid Cases	80		

a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 6.94.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.493	.000
	Cramer's V	.493	.000
	Contingency Coefficient	.442	.000
N of Valid Cases		80	

Tabela broj 35. Da li Vam je potrebna podrška roditelja u daljem radu?

Grupa*Potrebna podrška roditelja u daljem radu Crosstab

potrebna podrška roditelja u daljem radu			da	ne	Total	
grupa1	I godina	Count	9	22	31	
		% within grupa1	29.0%	71.0%	100%	
	vise godine	Count	19	15	34	
		% within grupa1	55.9%	44.1%	100%	
	diplomirani	Count	3	12	15	
		% within grupa1	20.0%	80.0%	100%	
Total		Count	31	49	80	
		% within grupa1	38.8%	61.3%	100%	

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	7.660 ^a	2	.022
Likelihood Ratio	7.793	2	.022
Linear-by-Linear Association	.004	1	.022
N of Valid Cases	80		

a. 0 cells (.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 5.81.

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.309	.022
	Cramer's V	.309	.022
	Contingency Coefficient	.296	.022
N of Valid Cases		80	

Tabela broj 36. Da li Vam je potrebna finansijska podrška u daljem radu?

Sudenti/diplomirani*potrebna finansijska podrška u daljem radu Crosstab

potrebna finansijska podrška u daljem radu		da	ne	Total	
pol ispitanika	studenti	Count	60	5	
		% within stud_dipl	92.3%	7.7%	
	diplomirani	Count	9	6	
		% within stud_dipl	60.0%	40.0%	
Total		Count	69	11	
		% within stud_dipl	86.3%	13.8%	

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	10.727 ^a	1	.001		
Continuity Correction ^b	8.175	1	.004		
Likelihood Ratio	8.619	1	.003		
Fisher's Exact Test				.004	.004
Linear-by-Linear Association	10.593	1	.001		
N of Valid Cases	80				

a. 1 cells (25.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2.06.

b. Computed only for a 2x2 table

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	.366	.001
	Cramer's V	.366	.001
	Contingency Coefficient	.344	.001
N of Valid Cases		80	

Tabela broj 37. Da li Vam je potrebna podrška druge vrste u daljem radu?

Sudenti/diplomirani*potrebna finansijska podrška u daljem radu Crosstab

potrebna finansijska podrška u daljem radu		da	ne	Total		
pol ispitanika	studenti	Count	5	60	65	
		% within stud_dipl	7.7%	92.3%	100%	
	diplomirani	Count	5	10	15	
		% within stud_dipl	33.3%	66.7%	100%	
Total		Count	10	70	80	
		% within stud_dipl	12.5%	87.5%	100%	

Chi-Square Tests

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	7.326 ^a	1	.007		
Continuity Correction ^b	5.169	1	.023		
Likelihood Ratio	5.933	1	.015		
Fisher's Exact Test				.017	.017
Linear-by-Linear Association	7.234	1	.007		
N of Valid Cases	80				

a. 1 cells (25%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1.88.

b. Computed only for a 2x2 table

Symmetric Measures

		Value	Approx. Sig.
Nominal by Nominal	Phi	-.303	.007
	Cramer's V	.303	.007
	Contingency Coefficient	.290	.007
N of Valid Cases		80	

Prilog broj 5

Tabelarni prikaz statističkih podataka (studenti/kinje)

Obrada ukupnog uzorka prema polu

Tabela broj 38. Pol ispitanika/ca

Pol ispitanika	Broj studenata/kinja	Procenat
Ženski	54	67,5%
Muški	26	32,5%
Ukupno	80	100%

Tabela broj 39. Mesto rođenja

Mesto	Broj studenata/kinja	Procenat
Selo	1	1,3%
Grad/Gradska naselja	55	68,7%
Novi Sad	24	30%
Ukupno	80	100%

Tabela broj 40. Sadašnje mesto stanovanja

Sadašnje mesto stanovanja				
Pol ispitanika	Selo	Grad/Gradska naselja	Novi Sad	Ukupno
Ženski	24 44,4%	10 18,5%	20 37%	54 100%
Muški	8 30,8%	8 30,8%	10 38,5%	26 100%
Ukupno F+M	32 40%	18 22,5%	30 37,5%	80 100%

Tabela broj 41. Broj selidbi

Pol ispitanika	Broj selidbi				
	0	2	3	4	Ukupno
Ženski	31 57,4%	18 33,3 %	3 5,6%	2 3,8%	54 100%
Muški	16 61,5%	7 26,9%	1 3,8%	2 7,7%	26 100%
Ukupno F+M	47 58,8%	25 31,3%	4 5%	4 5%	80 100%

Tabela broj 42. Završena srednja škola

Pol ispitanika	Završena srednja škola			
	Trogodišnja stručna	Četvorogodišnja stručna	Gimnazija	Ukupno
Ženski	3 5,6%	45 83,3%	6 11,1%	54 100%
Muški	3 11,5%	17 65,4%	6 23,1%	26 100%
Ukupno F+M	6 7,5%	62 77,5%	12 15,0%	80 100%

Tabela broj 43. Uspeh u srednjoj školi

Pol ispitanika	Uspeh u srednjoj školi			
	Dobar	Vrlo dobar	Odličan	Ukupno
Ženski	3 5,6%	27 50%	24 44,4%	54 100%
Muški	3 11,5%	16 61,5%	7 26,9%	26 100 %
Ukupno F+M	6 7,5%	43 53,8%	31 38,8%	80 100%

Tabela broj 44. Godina studija ispitanika/ca

Godina studija	Broj studenata/kinja	Procenat
I godina	31	38,8%
II godina	12	15%

III godina	13	16,3%
IV godina	6	7,5%
VI godina	2	2,5%
III godina doktorskih studija	1	1,3%
Diplomirani studenti	15	18,8%
Ukupno	80	100%

Tabela broj 45. Bračno stanje

Bračno stanje			
Pol ispitanika	Neudata/Neoženjen	Udata/Oženjen	Ukupno
Ženski	49 90,7%	5 9,3%	54 100%
Muški	24 92,3%	2 7,7%	26 100%
Ukupno F+M	73 91,2%	7 8,8%	80 100%

Tabela broj 46. Broj dece studenata/kinja koji su u braku

Broj dece				
Pol ispitanika	0	1	2	Ukupno
Ženski	51 94,4%	2 3,7%	1 1,9%	54 100%
Muški	25 96,2%	0 0%	1 3,8%	26 100%
Ukupno F+M	76 95%	2 2,5%	2 2,5%	80 100%

Tabela broj 47. Da li ste zaposleni?

Da li ste zaposleni?				
Pol ispitanika	Stalno	Povremeno	Nezaposlen/a	Ukupno
Ženski	7 13%	6 11,1%	41 75,9%	54 100%
Muški	5 19,2%	6 23,1%	15 57,7%	26 100%
Ukupno F+M	12 15%	12 15%	56 70%	80 100%

Tabela broj 48. Da li živite sa majkom?

Da li živite sa majkom?				
Pol ispitanika	Da	Ne	Ukupno	
Ženski	40 74,1%	14 25,9%	54	100%
Muški	16 61,5%	10 38,5%	26	100%
Ukupno F+M	56 70%	24 30%	80	100%

Tabela broj 49. Da li živite sa ocem?

Da li živite sa ocem?				
Pol ispitanika	Da	Ne	Ukupno	
Ženski	34 63%	20 37%	54	100%
Muški	16 61,5%	10 38,5%	26	100%
Ukupno F+M	50 62,5%	30 37,5%	80	100%

Tabela broj 50. Da li živite sa oba roditelja, samo sa majkom, samo sa ocem, ni sa jednim od roditelja?

Da li živite sa oba roditelja, samo sa majkom, samo sa ocem, ni sa jednim od roditelja?					
Pol ispitanika	Živi sa oba roditelja	Živi samo sa majkom	Živi samo sa ocem	Ne živi ni sa jednim od roditelja	Ukupno
Ženski	32 59,3%	8 14,8%	2 3,7%	12 22,2%	54 100%
Muški	11 42,3%	5 19,2%	5 19,2	5 19,2%	26 100%
Ukupno F+M	43 53,8%	13 16,3%	7 8,8%	17 21,3%	80 100%

Tabela broj 51. Da li živite sa sestrom/bratom?

Da li živite sa sestrom/bratom?	Broj sestara	Broj braće	
	Broj studenata/kinja	Procenat (%)	Broj studenata/kinja

Ne	46	57,5%	39	48,8%
1 sestrom/ bratom	22	27,5%	36	45%
2 sestre/brata	12	15%	4	5%
3 sestre/brata	0	0%	1	1,3%

Tabela broj 52. Da li živite sa bakom/dekom?

Da li živite sa bakom/ dekom?	Sa bakom	Sa dekom		
	Broj studenata/ kinja	Procenat (%)	Broj studenata/ kinja	Procenat (%)
Da	12	15%	7	8,8%
Ne	66	82,5%	71	88,8%
Nedostajući podaci	2	2,5%	2	2,5%

Tabela broj 53. Stručna spremna roditelja

Stručna spremna	Majka	Otac		
	Frekvencija	Procenat (%)	Frekvencija	Procenat (%)
Bez školske spreme	3	3,8%	4	5%
1 razred OŠ	/	/	/	/
2 razred OŠ	/	/	/	/
3 razred OŠ	/	/	1	1,3%
4 razred OŠ	/	/	1	1,3%
5 razred OŠ	2	2,5%	/	/
6 razred OŠ	1	1,3%	/	/
7 razred OŠ	/	/	1	1,3%
8 razred OŠ	24	30%	17	21,3%
1 razred SŠ	/	/	/	/
2 razred SŠ	4	5%	1	1,3%
3 razred SŠ	11	13,8%	18	22,5%
4 razred SŠ	22	27,5%	23	28,8%
1 godina studija	1	1,3%	1	1,3%
2 godina studija	/	/	2	2,5%

3 godina studija	2	2,5%	1	1,3%
4 godina studija	/	/	/	/
diplomirani	9	11,3%	7	8,8%
Bez podataka/ nepoznato	1	1,3%	3	3,8%

Tabela broj 54. Zaposlenje majke i oca

Zaposlenje	Majka	Otac		
	Frekvencija	Procenat (%)	Frekvencija	Procenat (%)
Stalno zaposlenje	17	21,3%	25	31,3%
Povremeno zaposlenje	3	3,8%	3	3,8%
Trenutno nezaposleni	8	10%	10	12,5%
Trajno nezaposleni	45	56,3%	29	36,3%
Penzioner	3	3,8%	6	7,5%
Nepoznato/nedostajuci podatak	4	5%	7	8,8%

Tabela broj 55. Okruženje u kome ste odrasli:

Okruženje u kome ste odrasli:				
Pol ispitanika	Romska zajednica	Neromska zajednica	Mešovita zajednica	Ukupno
Ženski	1 1,9%	16 29,6%	37 68,5%	54 100%
Muški	4 15,4%	7 26,9%	15 57,7%	26 100%
Ukupno F+M	5 6,3%	23 28,8%	52 65,0%	80 100%

Tabela broj 56. Poznavanje romskog jezika

Poznavanje romskog jezika	Ženski	Muški	Ukupno				
	F	%	F	%	F	%	
Govori	Da	34	63%	14	53,8%	48	60%
	Ne	20	37%	12	46,2%	32	40%

Čita	Da	33	61,1%	14	53,8%	47	58,8%
	Ne	21	38,9%	12	46,2%	33	41,3%
Piše	Da	33	61,1%	14	53,8%	47	58,8%
	Ne	21	38,9%	12	46,2%	33	41,3%

Tabela broj 57. Da li govorite neki strani jezik?

Da li govorite neki strani jezik?	Ženski	Muški	Ukupno			
	F	%	F	%	F	%
Da	50	92,6%	24	92,3%	74	92,5%
Ne	4	7,4%	2	7,7%	6	7,5%

Tabela broj 58. Koliko stranih jezika govorite?

Koliko stranih jezika govorite					
Pol ispitanika	0	1	2	3	Ukupno
Ženski	2 3,7%	33 61,1%	18 33,3%	1 1,9%	54 100%
Muški	2 7,7%	19 73,1%	3 11,5%	2 7,7%	26 100%
Ukupno F+M	4 5%	52 65,0%	21 26,3%	3 3,8%	80 100%

Tabela broj 59. Živite u: kući bez dvorišta, kući sa dvorištem, ili stanu.

Živite u:				
Pol ispitanika	Kući bez dvorišta	Kući sa dvorištem	Stanu	Ukupno
Ženski	1 1,9%	39 72,2%	14 25,9%	54 100%
Muški	1 3,8%	20 76,9%	5 19,2%	26 100%
Ukupno F+M	2 2,5%	59 73,8%	19 23,8%	80 100%

Tabela broj 60. Vlasništvo nad stanom/kućom

Vlasništvo nad stanom/kućom					
Pol ispitanika	Vlasništvo	Podstanari smo	Data nam je na korišćenje	Nešto drugo	Ukupno
Ženski	44 81,5%	5 9,3%	2 3,7%	3 5,6% (kuća hranitelja – 2, dedina kuća – 1)	54 100%
Muški	19 73,1%	7 26,9%	0 0%	0 0%	26 100%
Ukupno F+M	63 78,8%	12 15%	2 2,5%	3 3,8%	80 100%

Tabela broj 61. Koliko soba ima kuća/stan u kome živite?

Broj soba	Frekvencija	Procenat (%)
Jedna soba	4	5%
Dve sobe	34	42,5%
Tri i/ili više soba	42	52,5%
Ukupno	80	100%

Tabela broj 62. Da li kuća/stan ima: kuhinju, kupatilo, vodu, kanalizaciju, struju?

Da li stan/kuća ima:	Frekvencija	Procenat	
Kuhinju	Da	77	96,3%
	Ne	3	3,8%
Kupatilo	Da	77	96,3%
	Ne	3	3,8%
Vodu	Da	79	98,8%
	Ne	1	1,3%
Kanalizaciju	Da	65	81,3%
	Ne	15	18,8%
Struju	Stalno	78	97,5%
	Povremeno	2	2,5%

Tabela broj 63. Da li ste dobijali stipendiju tokom srednje škole?

Da li ste dobijali stipendiju tokom srednje škole?				
Pol ispitanika	Da	Ne, nisam tražio/la	Ne, ne ispunjavam uslove	Ukupno
Ženski	30 55,6%	17 31,5%	7 13%	54 100%
Muški	7 26,9%	17 65,4%	2 7,7%	26 100%
Ukupno F+M	37 46,3%	34 42,5%	9 11,3%	80 100%

Tabela broj 64. Da li ste dobijali stipendiju tokom srednje škole (prema razredima)?

Da li ste dobijali stipendiju tokom srednje škole?	Frekvencija	Procenat %	
I razred	Da	15	18,8%
	Ne	65	81,3%
II razred	Da	25	31,3%
	Ne	55	68,8%
III razred	Da	28	35%
	Ne	52	65%
IV razred	Da	30	37,5%
	Ne	50	62,5%

Tabela broj 65. Da li ste učestvovali u mentorskom programu Pokrajinskog sekretarijata za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice?

Da li ste učestvovali u mentorskom programu Pokrajinskog sekretarijata za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice?			
Pol ispitanika	Da	Ne	Ukupno
Ženski	15 27,8%	39 72,2%	54 100%
Muški	5 19,2%	21 80,8%	26 100%
Ukupno F+M	20 25%	60 75%	80 100%

Tabela broj 66. Da li ste imali pomoć u toku pripreme za maturski ispit?

Da li ste imali pomoć u toku pripreme za maturski ispit?			
Pol ispitanika	Da	Ne	Ukupno
Ženski	11 20,4%	43 79,6%	54 100%
Muški	2 7,7%	24 92,3%	26 100%
Ukupno F+M	13 16,3%	67 83,8%	80 100%

Tabela broj 67. Navedite osobu koja Vam je pomogla u pripremi za maturski ispit.

Navedite osobu koja Vam je pomogla u pripremi za maturski ispit:						
Pol ispitanika	Niko	Mentor/ka	Nastavnik/ca u školi	Član porodice ili rođak	Neko drugi	Ukupno
Ženski	43 79,6%	5 9,3%	2 3,7%	1 1,9%	3 5,6% (privatni profesor – 2, REF program – 1)	54 100%
Muški	24 92,3%	1 3,8%	1 3,8%	0 0%	0 0%	26 100%
Ukupno F+M	67 83,8%	6 7,5%	3 3,8%	1 1,3%	3 3,8%	80 100%

Tabela broj 68. Navedite oblik pomoći za maturski ispit

Navedite oblik pomoći za maturski ispit (prema polu):					
Pol ispitanika	Nikakva	Nalaženje literature	Pisanje teksta	Nešto treće	Ukupno
Ženski	43 79,6%	7 13%	1 1,9%	3 5,6% (1 – program REF-a koji organizuje predavanja i probni ispit, 2 – privatni časovi)	54 100%

Muški	24 92,3%	2 7,7%	0 0%	0 0%	26 100%
Ukupno F+M	67 83,8%	9 11,3%	1 1,3%	3 3,8%	80 100%

Tabela broj 69. Navedite razloge zbog kojih niste imali pomoć u toku pripreme za maturski ispit.

Navedite razloge zbog kojih niste imali pomoć u toku pripreme za maturski ispit:					
Pol ispitanika	Nisu naveli razloge	Pomoć Vam nije bila potrebna	Niste imali ko da Vam pomogne	Nešto treće	Ukupno
Ženski	12 22,2%	31 57,4%	10 18,5%	1 1,9%	54 100%
Muški	2 7,7%	23 88,5%	0 0%	1 3,8%	26 100%
Ukupno F+M	14 17,5%	54 67,5%	10 12,5%	2 2,5%	80 100%

Tabela broj 70. Da li ste polagali test profesionalne orijentacije?

Da li ste polagali test profesionalne orijentacije?			
Pol ispitanika	Da	Ne	Ukupno
Ženski	24 44,4%	30 55,6%	54 100%
Muški	9 34,6%	17 65,4%	26 100%
Ukupno F+M	33 41,3%	47 58,8%	80 100%

Tabela broj 71. Rezultat testa profesionalne orijentacije

Rezultat testa profesionalne orijentacije:				
Pol ispitanika	Nisam polagao	Test je potvrdio sposobnosti za odabранe studije	Test nije potvrdio sposobnosti za odabранe studije	Ukupno
Ženski	30 55,6%	22 40,7%	2 3,7%	54 100%

Muški	17 65,4%	7 26,9%	2 7,7%	26 100%
Ukupno F+M	47 58,8%	29 36,3%	4 5%	80 100%

Tabela broj 72. Navedite razloge zbog kojih niste polagali test profesionalne orijentacije.

Navedite razloge zbog kojih niste polagali test profesionalne orijentacije:					
Pol ispitanika	Nisu naveli razloge	Nisam znao/la da to postoji	Nema mogućnosti u mom mestu	Smatrao/la sam da mi to nije potrebno	Ukupno
Ženski	24 44,4%	7 13%	3 5,6%	20 37%	54 100%
Muški	9 34,6%	10 38,5%	1 3,8%	6 23,1%	26 100%
Ukupno F+M	33 41,3%	17 21,3%	4 5%	26 32,5%	80 100%

Tabela broj 73. Da li ste se informisali o željenom fakultetu putem štampanog informatora?

Da li ste se informisali o željenom fakultetu putem štampanog informatora?			
Pol ispitanika	Da	Ne	Ukupno
Ženski	19 35,2%	35 64,8%	54 100%
Muški	14 53,8%	12 46,2%	26 100%
Ukupno F+M	33 41,3%	47 58,8%	80 100%

Tabela broj 74. Da li ste se informisali o željenom fakultetu/visokoj školi putem konsultacija na fakultetu?

Da li ste se informisali o željenom fakultetu putem konsultacija na fakultetu?			
Pol ispitanika	Da	Ne	Ukupno
Ženski	22 40,7%	32 59,3%	54 100%
Muški	6 23,1%	20 76,9%	26 100%
Ukupno F+M	28 35,0%	52 65%	80 100%

Tabela broj 75. Da li ste se informisali o željenom fakultetu putem medija?

Da li ste se informisali o željenom fakultetu putem medija?			
Pol ispitanika	Da	Ne	Ukupno
Ženski	8 14,8%	46 85,2%	54 100%
Muški	8 30,8%	18 69,2%	26 100%
Ukupno F+M	16 20%	64 80%	80 100%

Tabela broj 76. Da li ste blagovremeno obavešteni o načinu primene afirmativnih mera?

Da li ste blagovremeno obavešteni o načinu primene afirmativnih mera?			
Pol ispitanika	Da	Ne	Ukupno
Ženski	31 57,4%	23 42,6%	54 100%
Muški	14 53,8%	12 46,2%	26 100%
Ukupno F+M	45 56,3%	35 43,8%	80 100%

Tabela broj 77. Ko vas je obavestio o primeni afirmativnih mera?

Ko vas je obavestio o primeni afirmativnih mera?	Frekvencija	Procenat %
Valid	39	48,8%
Administrirram facebook stranicom koja okuplja romske studente i niko nije imao zvanične informacije	1	1,3%
Kancelarija za inkviziciju Roma AP Vojvodine	11	13,8%
Majka	1	1,3%
Mediji	2	2,5%
Mentor/ka	2	2,5%
Nacionalni savet romske nacionalne manjine	1	1,3%
NVO	4	5%
Prijatelj	1	1,3%
Profesor/ka	3	3,8%

Rođaka	1	1,3%
Starije kolege	5	6,3%
Starije kolege i profesor	1	1,3%
Udruženje romskih studenata	8	10%
Ukupno	80	100%

Tabela broj 78. Da li ste rešenje o primeni afirmativnih mera dobili do početka akademske godine?

Da li ste rešenje o primeni afirmativnih mera dobili do početka akademske godine?			
Pol ispitanika	Da	Ne	Ukupno
Ženski	30 55,6%	24 44,4%	54 100%
Muški	19 73,1%	7 26,9%	26 100%
Ukupno F+M	49 61,3%	31 38,8%	80 100%

Tabela broj 79. Kada ste dobili rešenje o primeni afirmativnih mera?

Kada ste dobili rešenje o primeni afirmativnih mera?	Frekvencija	Procenat (%)
Valid	55	68,8%
Krajem oktobra, kasnilo je mesec dana.	1	1,3%
Nedelju dana nakon polaska na fakultet.	1	1,3%
Nisam koristio/la afirmativne mere za upis.	16	20%
U novembru	1	1,3%
Na privatnom fakultetu nema afirmativnih mera.	5	6,3%
U oktobru	1	1,3%
Ukupno	80	100%

Tabela broj 80. Da li ste zadovoljni sistemom primene afirmativnih mera?

Da li ste zadovoljni sistemom primene afirmativnih mera?				
Pol ispitanika	Da, sasvim sam zadovoljan/na	Da, ali se one mogu još unaprediti	Ne	Ukupno

Ženski	20 37%	18 33,3%	16 29,6%	54 100%
Muški	8 30,8%	4 15,4%	14 53,8%	26 100%
Ukupno F+M	28 35%	22 27,5%	30 37,5%	80 100%

Tabela broj 81. Da li smatrate da je kvota od 2% koju je propisalo Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja za upis studenata romske nacionalnosti afirmativnim merama dovoljna?

Da li smatrate da je kvota od 2% dovoljna koju je propisalo Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja za upis studenata romske nacionalnosti afirmativnim merama dovoljna?				
Pol ispitanika	Da		Ne	Ukupno
Ženski	13 24,1%		41 75,9%	54 100%
Muški	6 23,1%		20 76,9%	26 100%
Ukupno F+M	19 23,8%		61 76,3%	80 100%

Tabela broj 82. Da li dobijate stipendiju Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, Romskog edukativnog fonda, lokalne samouprave, donatora ili nevladine organizacije, ili pokrajinske administracije?

Da li dobijate stipendiju:	Ženski	Muški	Ukupno				
	F	%	F	%	F	%	
Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja	Da	15	27,8	3	11,5	18	22,5
	Ne	39	72,2	23	88,5	62	77,5
Romskog edukativnog fonda	Da	30	55,6	7	26,9	37	46,3
	Ne	24	44,4	19	73,1	43	53,8
Lokalne samouprave	Da	1	1,9	1	3,8	2	2,5
	Ne	53	98,1	25	96,2	78	97,5
Donatora ili nevladine organizacije	Da	1	1,9	1	3,8	2	2,5
	Ne	53	98,1	25	96,2	78	97,5
Pokrajinske administracije	Da	12	22,2	6	23,1	18	22,5
	Ne	42	77,8	20	76,9	62	77,5

Tabela broj 83. Da li ste menjali fakultet/visoku školu?

Da li ste menjali fakultet/visoku školu?			
Pol ispitanika	Da	Ne	Ukupno
Ženski	2 3,7%	52 96,3%	54 100%
Muški	5 19,2%	21 80,8 %	26 100%
Ukupno F+M	7 8,8%	73 91,3%	80 100%

Tabela broj 84. Koji fakultet/visoku školu ste ranije studirali?

Koji fakultet/visoku školu ste ranije studirali?	Frekvencija	Procenat %
Valid 0	73	91,3%
Studirala sam ranije na Akademiji umetnosti u Novom Sadu i na Visokoj školi za obrazovanje vaspitača u Vršcu.	1	1,3%
Fakultet organizacionih nauka u Beogradu.	1	1,3%
Fakultet tehničkih nauka u Novom Sadu.	1	1,3%
Studirao sam ranije na Policijskoj akademiji u Zemunu i na Pravnom fakultetu u Novom Sadu.	1	1,3%
Pravni fakultet u Novom Sadu.	1	1,3%
Visoka poslovna škola strukovnih studija u Novom Sadu.	1	1,3%
Ukupno	80	100%

Tabela broj 85. U kojoj akademskoj godini ste upisivali raniji fakultet/visoku školu?

U kojoj akademskoj godini ste upisivali raniji fakultet/visoku školu?	Frekvencija	Procenat
Valid 0	73	91,3%
1999. godine	1	1,3%
2001. godine	1	1,3%
2003. godine	1	1,3%
2004. godine	1	1,3%
2009. godine	1	1,3%
2010. i 2011. godine	1	1,3%
2010. i 2012. godine	1	1,3%
Ukupno	80	100%

Tabela broj 86. Koliko vremena ste studirali prethodni fakultet/visoku školu?

Koliko vremena ste studirali prethodni fakultet visoku školu?	Frekvencija	Procenat (%)
Valid 0	73	91,3%
1	2	2,5%
2	2	2,5%
3	3	3,8%
Ukupno	80	100%

Tabela broj 87. Sa kakvim teškoćama ste se suočili prilikom upisa na fakultet/visoku školu?

Teškoće prilikom upisa na fakultet/višu školu	Ženski	Muški	Ukupno				
	F	%	F	%	F	%	
Finansijske prepreke	Da	37	68,5	21	80,8	58	72,5
	Ne	17	31,5	5	19,2	22	27,5
Nedovoljni uspeh iz srednje škole	Da	4	7,4	4	15,4	8	10
	Ne	50	92,6	22	84,6	72	90
Strah od prijemnog	Da	22	40,7	7	26,9	29	36,3
	Ne	32	59,3	19	73,1	51	63,8
Odsustvo podrške roditelja	Da	3	5,6	3	11,5	6	7,5
	Ne	51	94,4	23	88,5	74	92,5
Odsustvo podrške institucija	Da	7	13	6	23,1	13	16,3
	Ne	47	87,0	20	76,9	67	83,8
Diskriminacija	Da	5	9,3	2	7,7	7	8,8
	Ne	49	90,7	24	92,3	73	91,3

Tabela broj 88. Od koga ste imali podršku da upišete fakultet/visoku školu?

Podršku da upišete fakultet/višu školu ste imali od:	Ženski	Muški	Ukupno				
	F	%	F	%	F	%	
Majke	Da	48	88,9	24	92,3	72	90
	Ne	6	11,1	2	7,7	8	10
Oca	Da	44	81,5	17	65,4	61	76,3
	Ne	10	18,5	9	34,6	19	23,8

Braće i sestara	Da	37	68,5	15	57,7	52	65
	Ne	17	31,5	11	42,3	28	35
Drugih članova porodice	Da	31	57,4	11	42,3	42	52,5
	Ne	23	42,6	15	57,7	38	47,5
Nastavnika	Da	26	48,1	10	38,5	36	45
	Ne	28	51,9	16	61,5	44	55
Mentora/ke	Da	12	22,2	3	11,5	15	18,8
	Ne	42	77,8	23	88,5	65	81,3
Romske zajednice	Da	21	38,9	11	42,3	32	40
	Ne	33	61,1	15	57,7	48	60
Lokalne zajednice	Da	11	20,4	8	30,8	19	23,8
	Ne	43	79,6	18	69,2	61	76,3

Tabela broj 89. Kako vas vide kolege na fakultetu/visokoj školi?

Najveći broj kolega me vidi kao:	Ženski	Muški	Ukupno				
	F	%	F	%	F	%	
Kolegu	Da	43	79,6	22	84,6	65	81,3
	Ne	11	20,4	4	15,4	15	18,8
Prijatelja	Da	21	38,9	10	38,5	31	38,8
	Ne	33	61,1	16	61,5	49	61,3
Konkurenčiju	Da	4	7,4	1	3,8	5	6,3
	Ne	50	92,6	25	96,2	75	93,8
Studenta sa marginе	Da	2	3,7	0	0	2	2,5
	ne	52	96,3	26	100	78	97,5
Ravnodušan je prema meni	Da	2	3,7	0	0	2	2,5
	ne	52	96,3	26	100	78	97,5

Tabela broj 90. Stav roditelja prema vašem obrazovanju?

Stav roditelja prema vašem obrazovanju?				
Pol ispitanika	Podržavaju me	Ne podržavaju me	Prepuštaju mojoj odluci	Ukupno
Ženski	47 87%	0 0%	7 13%	54 100%
Muški	21 80,8%	2 7,7%	3 11,5%	26 100%
Ukupno F+M	68 85%	2 2,5%	10 12,5 %	80 100%

Tabela broj 91. Kakva vrsta podrške vam je potrebna u daljem radu?

Kakva vrsta podrške vam je potrebna u daljem radu?	Ženski	Muški	Ukupno				
	F	%	F	%	F	%	
Finansijska podrška	Da	44	81,5	25	96,2	69	86,3
	Ne	10	18,5	1	3,8	11	13,8
Podrška roditelja	Da	26	48,1	5	51,9	31	38,8
	Ne	28	19,2	21	80,8	49	61,3
Podrška profesora	Da	29	53,7	5	19,2	34	42,5
	Ne	25	46,3	21	80,8	46	57,5
Institucionalna podrška	Da	13	24,1	4	15,4	17	21,3
	Ne	41	75,9	22	84,6	63	78,8
Podrška druge vrste	Da	5	9,3	5	19,2	10	12,5
	Ne	49	90,7	21	80,8	70	87,5

Tabela broj 92. Kakva institucionalna podrška Vam je potrebna u daljem radu?

Kakva institucionalna podrška Vam je potrebna u daljem radu?	Frekvencija	Procenat (%)
Valid 0	69	85%
Državne i pokrajinske institucije u kojima bismo mogli da stažiramo.	1	1,3%
Institucije zadužene za zapošljavanje kad završimo fakultet.	1	1,3%
Kancelarije za inkluziju Roma AP Vojvodine.	1	1,3%
Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja.	1	1,3%
Nacionalnog saveta romske nacionalne manjine.	1	1,3%
Obrazovnih institucija.	2	2,5%
Opštine.	1	1,3%
Republičkih i pokrajinskih institucija.	1	1,3%
Svih institucija koje organizuju stručne prakse i finansiraju profesionalni razvoj, seminare, obuke itd.	1	1,3%
Vlade Srbije i AP Vojvodine.	1	1,3%
Ukupno	80	100%

Tabela broj 93. Koja druga vrsta podrške Vam je potrebna u daljem radu?

Koja druga vrsta podrške Vam je potrebna u daljem radu?	Frekvencija	Procenat (%)
Valid 0	69	86,3%
Dodatne edukacije.	1	1,3%
Kursevi, seminari, neformalno obrazovanje.	1	1,3%
Podrška mentora na fakultetu.	1	1,3%
Podrška nevladinih organizacija i kontakti sa romskim studentima.	1	1,3%
Profesionalno savetovanje za razvoj karijere.	1	1,3%
Rešavanje stambenog pitanja.	1	1,3%
Stažiranje u institucijama.	1	1,3%
Podrška Udruženja romskih studenata.	1	1,3%
Zapošljavanje.	3	3,8%
Ukupno	80	100%

Tabela broj 94. U kom vremenskom periodu planirate završetak studija (izraženo u godinama)?

U kom vremenskom periodu planirate završetak studija?	Frekvencija	Procenat (%)
Valid 0	15	18,8%
.05	10	12,5%
1.00	14	17,5%
1.50	2	2,5%
2.00	9	11,3%
2.50	1	1,3%
3.00	7	8,8%
4.00	10	12,5%
5.00	6	7,5%
6.00	5	6,3%
7.00	1	1,3%
Ukupno	80	100%

Tabela broj 95. Da li razmišljate o nastavku školovanja?

Da li razmišljate o nastavku školovanja?				
Pol ispitanika	Da, master	Da, doktorske studije	Ne	Ukupno
Ženski	33 61,1%	13 24,1%	8 14,8%	54 100%
Muški	18 69,2%	5 19,2%	3 11,5%	26 100%
Ukupno F+M	51 63,8%	18 22,5%	11 13,8 %	80 100%

Tabela broj 96. Zbog čega ne razmišljate o nastavku školovanja?

Zbog čega ne razmišljate o nastavku školovanja?	Frekvencija	Procenat %
Valid 0	71	88,8%
Ne vidim svrhu, nezaposlen sam i sa fakultetom.	1	1,3%
Zbog nedostatka finansijskih sredstava.	4	5%
Suprug i majka smatraju da je porodica prioritet.	1	1,3%
Ja sam već na doktorskim studijama, za postdoktorske mi je potrebna mnogo veća finansijska podrška.	1	1,3%
Zadovoljna sam fakultetom.	1	1,3%
Želim porodicu.	1	1,3%
Ukupno	80	100%

Tabela broj 97. Da li smatrate da se može uporedo studirati i zasnivati porodica?

Da li smatrate da se može uporedo studirati i zasnivati porodica?			
Pol ispitanika	Da	Ne	Ukupno
Ženski	18 33,3%	36 66,7%	54 100%
Muški	12 46,2%	14 53,8%	26 100%
Ukupno F+M	30 37,5%	50 62,5%	80 100%

Tabela broj 98. Da li smatrate da afirmativne mere doprinose izgrađivanju identiteta romskih studenata?

Da li smatrate da afirmativne mere doprinose izgrađivanju identiteta romskih studenata?			
Pol ispitanika	Da	Ne	Ukupno
Ženski	51 94,4%	3 5,6%	54 100%
Muški	26 100%	0 0%	26 100%
Ukupno F+M	77 96,3%	3 3,8%	80 100%

Obrada ukupnog uzorka prema grupama ispitanika/ca

Tabela broj 99. Ukupan uzorak prema grupama ispitanika/ca

Grupe:	Frekvencija	Procenat (%)
Prva godina	31	38,8%
Više godine	34	42,5%
Diplomirani	15	18,8%
Ukupno	80	100%

Tabela broj 100. Završena srednja škola:

Završena srednja škola				
Grupe	Trogodišnja stručna	Četvorogodišnja stručna	Gimnazija	Ukupno
Prva godina	1 3,2%	28 90,3%	2 6,5%	31 100%
Više godine	2 5,9%	26 76,5%	6 17,6%	34 100%
Diplomirani	3 20%	8 53,3 %	4 26,7%	15 100%
Ukupno	6 7,5%	62 77,5%	12 15%	80 100%

Tabela broj 101. Uspeh u srednjoj školi:

Uspeh u srednjoj školi				
Grupe	Dobar	Vrlo dobar	Odličan	Ukupno

Prva godina	4 12,9%	19 61,3%	8 25,8%	31 100%
Više godine	2 5,9%	13 38,2%	19 55,9%	34 100%
Diplomirani	0 0%	11 73,3 %	4 26,7%	15 100%
Ukupno	6 7,5%	43 53,8%	31 38,8%	80 100%

Tabela broj 102. Bračni status:

Bračni status				
Grupe	Neodata/Neoženjen	Udata/Oženjen	Ukupno	
Prva godina	28 90,3%	3 9,7%	31	100%
Više godine	32 94,1%	2 5,9%	34	100%
Diplomirani	13 86,7%	2 13,3%	15	100%
Ukupno	73 91,3%	7 8,8%	80	100%

Tabela broj 103. Broj dece oženjenih/udatih studenata/kinja:

Broj dece				
Grupe	0	1	2	Ukupno
Prva godina	28 90,3%	1 3,2%	2 6,5%	31 100%
Više godine	34 100%	0 0%	0 0%	34 100%
Diplomirani	14 93,3%	1 6,7 %	0 0%	15 100%
Ukupno	76 95%	2 2,5%	2 2,5%	80 100%

Tabela broj 104. Da li ste zaposleni?

Da li ste zaposleni?				
Grupe	Stalno	Povremeno	Nezaposlen/a	Ukupno

Prva godina	2 6,5%	5 16,1%	24 77,4%	31 100%
Više godine	3 8,8%	3 8,8%	28 82,4%	34 100%
Diplomirani	7 46,7%	4 26,7 %	4 26,7%	15 100%
Ukupno	12 15,0%	12 15%	56 70%	80 100%

Tabela broj 105. Da li živite sa majkom?

Da li živite sa majkom?			
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	21 67,7%	10 32,3%	31 100%
Više godine	24 70,6%	10 29,4%	34 100%
Diplomirani	11 73,3%	4 26,7%	15 100%
Ukupno	56 70%	24 30%	80 100%

Tabela broj 106. Da li živite sa ocem?

Da li živite sa ocem?			
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	21 67,7%	10 32,3%	31 100%
Više godine	20 58,8%	14 41,2%	34 100%
Diplomirani	9 60%	6 40%	15 100%
Ukupno	50 62,5%	30 37,5%	80 100%

Tabela broj 107. Da li živite sa oba roditelja, samo sa majkom, samo sa ocem, ili ne živite ni sa jednim od roditelja?

Da li živite sa oba roditelja, samo sa majkom, samo sa ocem, ili ne živite ni sa jednim od roditelja?				
Grupe	Živi sa oba roditelja	Živi samo sa majkom	Živi samo sa ocem	Ne živi ni sa jednim od roditelja

Prva godina	16 51,6%	5 16,1%	5 16,1%	5 16,1%	31 100%
Više godine	19 55,9%	5 14,7%	1 2,9%	9 26,5%	34 100%
Diplomirani	8 53,3%	3 20,0%	1 6,7%	3 20%	15 100%
Ukupno	43 53,8%	13 16,3%	7 8,8%	17 21,3%	80 100%

Tabela broj 108. Zaposlenje majke:

Zaposlenje majke						
Grupe	Stalno zaposlena	Povremeno zaposlena	Trenutno nezaposlena	Trajno nezaposlena	Penzioner	Ukupno
Prva godina	9 31%	0 0%	2 6,9%	17 58,6%	1 3,4%	29 100%
Više godine	5 15,2%	2 6,1%	3 9,1%	21 63,6%	2 6,1%	33 100%
Diplomirani	3 21,4%	1 7,1%	3 21,4%	7 50%	0 0%	14 100%
Ukupno	17 22,4%	3 3,9%	8 10,5%	45 59,2%	3 3,9%	76 100%

Tabela broj 109. Zaposlenje oca:

Zaposlenje oca						
Grupe	Stalno zaposlen	Povremeno zaposlen	Trenutno nezaposlen	Trajno nezaposlen	Penzioner	Ukupno
Prva godina	13 44,8%	2 6,9%	3 10,3%	9 31%	2 6,9%	29 100%
Više godine	6 19,4%	0 0%	4 12,9%	18 58,1%	3 9,7%	31 100%
Diplomirani	6 46,2%	1 7,7%	3 23,1%	2 15,4%	1 7,7%	13 100%
Ukupno	25 34,2%	3 4,1%	10 13,7%	29 39,7%	6 8,2%	73 100%

Tabela broj 110. Okruženje u kome ste odrasli:

Okruženje u kome ste odrasli				
Grupe	Romska zajednica	Neromska zajednica	Mešovita zajednica	Ukupno
Prva godina	2 6,5%	7 22,6%	22 71%	31 100%
Više godine	2 5,9%	9 26,5%	23 67,6%	34 100%
Diplomirani	1 6,7%	7 46,7 %	7 46,7%	15 100%
Ukupno	5 6,3%	23 28,8%	52 65%	80 100%

Tabela broj 111. Da li pripadate romskoj zajednici?

Da li pripadate romskoj zajednici?			
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	31 100%	0 0%	31 100%
Više godine	34 100%	0 0%	34 100%
Diplomirani	15 100%	0 0%	15 100%
Ukupno	80 100%	0 0%	80 100%

Tabela broj 112. Da li govorite romski jezik?

Da li govorite romski jezik?			
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	22 71%	9 29%	31 100%
Više godine	20 58,8%	14 41,2%	34 100%
Diplomirani	6 40%	9 60%	15 100%
Ukupno	48 60%	32 40%	80 100%

Tabela broj 113. Čitam romski jezik:

Čitam romski jezik :			
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	22 71%	9 29%	31 100%
Više godine	19 55,9%	15 44,1%	34 100%
Diplomirani	6 40%	9 60%	15 100%
Ukupno	47 58,8%	33 41,3%	80 100%

Tabela broj 114. Pišem romski jezik:

Pišem romski jezik:			
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	22 71%	9 29%	31 100%
Više godine	19 55,9%	15 44,1%	34 100%
Diplomirani	6 40%	9 60%	15 100%
Ukupno	47 58,8%	33 41,3%	80 100%

Tabela broj 115. Da li govorite neki strani jezik?

Da li govorite neki strani jezik?			
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	29 93,5%	2 6,5%	31 100%
Više godine	31 91,2%	3 8,8 %	34 100%
Diplomirani	14 93,3%	1 6,7%	15 100%
Ukupno	74 92,5%	6 7,5%	80 100%

Tabela broj 116. Broj stranih jezika koji govore ispitanici:

Broj stranih jezika:					
Grupe	0	1	2	3	Ukupno
Prva godina	2 6,5%	22 71%	7 22,6%	0 0%	31 100%
Više godine	2 5,9%	20 58,8%	10 29,4%	2 5,9%	34 100%
Diplomirani	0 0%	10 66,7%	4 26,7%	1 6,7%	15 100%
Ukupno	4 5%	52 65%	21 26,3%	3 3,8%	80 100%

Tabela broj 117. Da li živite u: kući bez dvorišta, kući sa dvorištem ili stanu?

Da li živite u:				
Grupe	Kući bez dvorišta	Kući sa dvorištem	Stanu	Ukupno
Prva godina	0 0%	25 80,6%	6 19,4%	31 100%
Više godine	2 5,9%	22 64,7%	10 29,4%	34 100%
Diplomirani	0 0%	12 80%	3 20%	15 100%
Ukupno	2 2,5%	59 73,8%	19 23,8%	80 100%

Tabela broj 118. Da li je kuća/stan u kojoj živite Vaše vlasništvo?

Da li je kuća/stan u kojoj živite Vaše vlasništvo?					
Grupe	Vlasništvo	Podstanari	Data nam je nakorišćenje	Nešto drugo	Ukupno
Prva godina	24 77,4%	5 16,1%	0 0%	2 6,5%	31 100%
Više godine	26 76,5%	5 14,7%	2 5,9%	1 2,9%	34 100%
Diplomirani	13 86,7%	2 13,3%	0 0%	0 0%	15 100%
Ukupno	63 78,8%	12 15 %	2 2,5%	3 3,8%	80 100%

Tabela broj 119. Da li ste dobijali stipendiju tokom srednje škole?

Da li ste dobijali stipendiju tokom srednje škole?				
Grupe	Da	Ne, nisam tražio	Ne, ne ispunjavam uslove	Ukupno
Prva godina	16 51,6%	13 41,9%	2 6,5%	31 100%
Više godine	18 52,9%	11 32,4%	5 14,7%	34 100%
Diplomirani	3 20%	10 66,7%	2 13,3%	15 100%
Ukupno	37 46,3%	34 42,5%	9 11,3%	80 100%

Tabela broj 120. Da li ste učestvovali u mentorskom programu Pokrajinskog sekretarijata za obrazovanje, upravu i nacionalne zajednice?

Da li ste učestvovali u mentorskom programu?			
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	12 38,7%	19 61,3%	31 100%
Više godine	8 23,5%	26 76,5%	34 100%
Diplomirani	0 0%	15 100%	15 100%
Ukupno	20 25%	60 75%	80 100%

Tabela broj 121. Da li ste imali pomoć u toku pripreme za maturski ispit?

Da li ste imali pomoć u toku pripreme za maturski ispit?			
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	6 19,4%	25 80,6%	31 100%
Više godine	6 17,6%	28 82,4%	34 100%
Diplomirani	1 6,7%	14 93,3%	15 100%
Ukupno	13 16,3%	67 83,8%	80 100%

Tabela broj 122. Oblik pomoći za maturski ispit:

Oblik pomoći za maturski ispit:					
Grupe	Nikakva	Nalaženje literature	Pisanje teksta	Nešto treće	Ukupno
Prva godina	24 77,4%	4 12,9%	2 6,5%	1 3,2%	31 100%
Više godine	28 82,4%	4 11,8%	0 0%	2 5,9%	34 100%
Diplomirani	14 93,3%	1 6,7%	0 0%	0 0%	15 100%
Ukupno	66 82,5%	9 11,3%	2 2,5%	3 3,8%	80 100%

Tabela broj 123. Zbog čega niste imali pomoć u toku pripreme za maturski ispit?

Zbog čega niste imali pomoć u toku pripreme za maturski ispit:					
Grupe	Nije nave-deno	Pomoć Vam nije bila potrebna	Niste imali ko da Vam pomogne	Nešto treće	Ukupno
Prva godina	7 22,6%	22 71%	2 6,5%	0 0%	31 100%
Više godine	6 17,6%	20 58,8%	6 17,6%	2 5,9%	34 100%
Diplomirani	1 6,7%	12 80%	2 13,3%	0 0%	15 100%
Ukupno	14 17,5%	54 67,5%	10 12,5%	2 2,5%	80 100%

Tabela broj 124. Da ste polagali test profesionalne orijentacije?

Da li ste polagali test profesionalne orijentacije?			
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	14 45,2%	17 54,8%	31 100%
Više godine	15 44,1%	19 55,9%	34 100%
Diplomirani	4 26,7%	11 73,3%	15 100%
Ukupno	33 41,3%	47 58,8%	80 100%

Tabela broj 125. Da li je test potvrdio Vašu sposobnost za studije koje ste odabrali?

Da li je test potvrdio Vašu sposobnost za studije koje ste odabrali?				
Grupe	Nisam polagao/la	Test je potvrdio sposobnosti za odabrane studije	Test nije potvrdio sposobnosti za odabrane studije	Ukupno
Prva godina	17 54,8%	11 35,5%	3 9,7%	31 10%
Više godine	19 55,9%	14 41,2%	1 2,9%	34 100%
Diplomirani	11 73,3%	4 26,7%	0 0%	15 100%
Ukupno	47 58,8%	29 36,3%	4 5%	80 100%

Tabela broj 126. Zbog čega niste polagali test profesionalne orijentacije?

Zbog čega niste polagali test profesionalne orijentacije?					
Grupe	Nije navedeno	Nisam znao/la da to postoji	Nema mogućnosti za polaganje u mom mestu	Smatrao/la sam da mi to nije potrebno	Ukupno
Prva godina	14 45,2%	6 19,4%	0 0%	11 35,5%	31 100%
Više godine	15 44,1%	3 8,8%	3 8,8%	13 38,2%	34 100%
Diplomirani	4 26,7%	8 53,3%	1 6,7%	2 13,3%	15 100%
Ukupno	33 41,3%	17 21,3%	4 5,0%	26 32,5%	80 100%

Tabela broj 127. Da li ste se informisali o željenom fakultetu/visokoj školi putem štampanog informatora?

Da li ste se informisali putem štampanog informatora?			
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	11 35,5%	20 64,5%	31 100%
Više godine	15 44,1%	19 55,9%	34 100%
Diplomirani	7 46,7%	8 53,3%	15 100%
Ukupno	33 41,3%	47 58,8%	80 100%

Tabela broj 128. Da li ste se informisali o željenom fakultetu/visokoj školi putem konsultacija na fakultetu/visokoj školi?

Da li ste se informisali putem konsultacija?			
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	9 29%	22 71%	31 100%
Više godine	11 32,4%	23 67,7%	34 100%
Diplomirani	8 53,3%	7 46,7%	15 100%
Ukupno	28 35,8%	52 65%	80 100%

Tabela broj 129. Da li ste se informisali o željenom fakultetu/visokoj školi putem medija?

Da li ste se informisali o željenom fakultetu/visokoj školi putem medija?			
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina		23 74,2%	31 100%
Više godine	4 11,8%	30 88,2%	34 100%
Diplomirani	4 26,7%	11 73,3%	15 100%
Ukupno	16 20%	64 80%	80 100%

Tabela broj 130. Da li ste blagovremeno obavešteni o načinu primene afirmativnih mera?

Da li ste blagovremeno obavešteni o načinu primene afirmativne akcije?			
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	19 61,3%	12 38,7%	31 100%
Više godine	19 55,9%	15 44,1%	34 100%
Diplomirani	7 46,7%	8 53,3%	15 100%
Ukupno	45 56,3%	35 43,8%	80 100%

Tabela broj 131. Da li ste rešenje o primeni afirmativnih mera dobili do početka akademske godine?

Da li ste rešenje o primeni afirmativnih mera dobili do početka akademske godine?				
Grupe	Da	Ne	Ukupno	
Prva godina	23 74,2%	8 25,8%	31	100%
Više godine	19 55,9%	15 44,1%	34	100%
Diplomirani	7 46,7%	8 53,3%	15	100%
Ukupno	49 61,3%	31 38,8%	80	100%

Tabela broj 132. Da li ste zadovoljni primenom afirmativnih mera akademske 2013/14. godine?

Da li ste zadovoljni primenom afirmativnih mera akademske 2013/14. godine?				
Grupe	Da, sasvim sam zadovoljan/na	Da, ali se one još mogu unaprediti	Ne	Ukupno
Prva godina	15 48,4%	10 32,3%	6 19,4%	31 100%
Više godine	9 26,5%	8 23,5%	17 50%	34 100%
Diplomirani	4 26,7%	4 26,7%	7 46,7%	15 100%
Ukupno	28 35%	22 27,5%	30 37,5%	80 100%

Tabela broj 133. Da li je kvota od 2% za upis studenata romske nacionalnosti koju je propisalo Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja dovoljna?

Da li je kvota od 2% dovoljna?				
Grupe	Da	Ne	Ukupno	
Prva godina	9 29%	22 71%	31	100%
Više godine	7 20,6%	27 79,4%	34	100%
Diplomirani	3 20%	12 80%	15	100%
Ukupno	19 23,8%	61 76,3%	80	100%

Tabela broj 134. Da li imate smeštaj u studentskom domu?

Da li imate smeštaj u studentskom domu?				
Grupe	Da	Ne, nemam potrebu za smeštajem	Ne, iako imam potrebu za smeštajem	Ukupno
Prva godina	6 19,4%	20 64,5%	5 16,1%	31 100%
Više godine	15 44,1%	16 47,1%	3 8,8%	34 100%
Diplomirani	2 13,3%	10 66,7%	3 20%	15 100%
Ukupno	23 28,8%	46 57,5%	11 13,8%	80 100%

Tabela broj 135. Da li dobijate stipendiju Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja?

Da li dobijate stipendiju Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja?			
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	2 6,5%	29 93,5%	31 100%
Više godine	12 35,3%	22 64,7%	34 100%
Diplomirani	4 26,7%	11 73,3%	15 100%
Ukupno	18 22,5%	62 77,5%	80 100%

Tabela broj 136. Da li dobijate stipendiju Romskog edukativnog fonda?

Da li dobijate stipendiju Romskog edukativnog fonda?			
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	6 19,4%	25 80,6%	31 100%
Više godine	25 73,5%	9 26,5%	34 100%

Diplomirani	6 40%	9 60%	15 100%
Ukupno	37 46,3%	43 53,8%	80 100%

Tabela broj 137. Da li dobijate stipendiju lokalne samouprave?

Da li dobijate stipendiju lokalne samouprave?			
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	0 0%	31 100%	31 100%
Više godine	2 5,9%	32 94,1%	34 100%
Diplomirani	0 0%	15 100%	15 100%
Ukupno	2 2,5%	78 97,5%	80 100%

Tabela broj 138. Da li dobijate stipendiju donatora ili nevladine organizacije?

Da li dobijate stipendiju donatora ili nevladine organizacije?			
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	0 0%	31 100%	31 100%
Više godine	2 5,9%	32 94,1%	34 100%
Diplomirani	0 0%	15 100%	15 100%
Ukupno	2 2,5%	78 97,5%	80 100%

Tabela broj 139. Da li dobijate stipendiju pokrajinske administracije?

Da li dobijate stipendiju pokrajinske administracije?			
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	5 16,1%	26 83,9%	31 100%
Više godine	11 32,4%	23 67,6%	34 100%
Diplomirani	2 13,3%	13 86,7%	15 100%
Ukupno	18 22,5%	62 77,5%	80 100%

Tabela broj 140. Da li ste menjali fakultet/visoku školu?

Da li ste menjali fakultet/visoku školu?			
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	3 9,7%	28 90,3%	31 100%
Više godine	2 5,9%	32 94,1%	34 100%
Diplomirani	2 13,3%	13 86,7%	15 100%
Ukupno	7 8,8%	73 91,3%	

Tabela broj 141. Koliko vremena ste studirali prethodni fakultet?

Koliko vremena ste studirali prethodni fakultet?					
Grupe	0	1	2	3	Ukupno
Prva godina	28 90,3%	1 3,2%	1 3,2%	1 3,2%	31 100%
Više godine	32 94,1%	0 0%	1 2,9%	1 2,9%	34 100%

Diplomirani	13 86,7%	1 6,7%	0 0%	1 6,7%	15 100%
Ukupno	73 91,3%	2 2,5%	2 2,5%	3 3,8%	80 100%

Tabela broj 142. Da li ste se suočili sa finansijskim preprekama prilikom upisa na fakultet/visoku školu?

Da li ste se suočili sa finansijskim preprekama?			
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	23 74,2%	8 25,8%	31 100%
Više godine	26 76,5%	8 23,5%	34 100%
Diplomirani	9 60%	6 40%	15 100%
Ukupno	58 72,5%	22 27,5%	80 100%

Tabela broj 143. Da li ste se suočili sa nedovoljnim uspehom iz srednje škole prilikom upisa na fakultet/visoku školu?

Da li ste se suočili sa nedovoljnim uspehom iz srednje škole prilikom upisa na fakultet/visoku školu?			
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	7 22,6%	24 77,4%	31 100%
Više godine	1 2,9%	33 97,1%	34 100%
Diplomirani	0 0%	15 100%	15 100%
Ukupno	8 10%	72 90%	80 100%

Tabela broj 144. Da li ste se suočili sa strahom od prijemnog ispita prilikom upisa na fakultet/visoku školu?

Da li ste se suočili sa strahom od prijemnog ispita prilikom upisa na fakultet/visoku školu?			
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	11 35,5%	20 64,5%	31 100%
Više godine	12 35,3%	22 64,7%	34 100%
Diplomirani	6 40%	9 60%	15 100%
Ukupno	29 36,3%	51 63,8%	80 100%

Tabela broj 145. Da li ste se suočili sa odsustvom podrške roditelja prilikom upisa na fakultet/visoku školu?

Da li ste se suočili sa odsustvom podrške roditelja prilikom upisa na fakultet/visoku školu?			
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	4 12,9%	27 87,1%	31 100%
Više godine	2 5,9%	32 94,1%	34 100%
Diplomirani	0 0%	15 100%	15 100%
Ukupno	6 7,5%	74 92,5%	80 100%

Tabela broj 146. Da li ste se suočili sa odsustvom podrške institucija prilikom upisa na fakultet/visoku školu?

Da li ste se suočili sa odsustvom podrške institucija?			
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	5 16,1%	26 83,9%	31 100%
Više godine	3 8,8%	31 91,2%	34 100%
Diplomirani	5 33,3%	10 66,7%	15 100%
Ukupno	13 16,3%	67 83,8%	80 100%

Tabela broj 147. Da li ste se suočili sa diskriminacijom prilikom upisa na fakultet/visoku školu?

Da li ste se suočili sa diskriminacijom?			
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	4 12,9%	27 87,1%	31 100%
Više godine	2 5,9%	32 94,1%	34 100%
Diplomirani	1 6,7%	14 93,3%	15 100%
Ukupno	7 8,8%	73 91,3%	80 100%

Tabela broj 148. Da li Vam je majka pružila podršku prilikom upisa na fakultet/visoku školu?

Da li Vam je majka pružila podršku prilikom upisa na fakultet/visoku školu?			
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	27 87,1%	4 12,9%	31 100%
Više godine	31 91,2%	3 8,8%	34 100%
Diplomirani	14 93,3%	1 6,7%	15 100%
Ukupno	72 90%	8 10%	80 100%

Tabela broj 149. Da li Vam je otac pružio podršku prilikom upisa na fakultet/visoku školu?

Da li Vam je otac pružio podršku prilikom upisa na fakultet/visoku školu?			
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	21 67,7%	10 32,3%	31 100%
Više godine	28 82,4%	6 17,6%	34 100%
Diplomirani	12 80%	3 20%	15 100%
Ukupno	61 76,3%	19 23,8%	80 100%

Tabela broj 150. Da li su Vam braća i/ili sestre pružili podršku prilikom upisa na fakultet/visoku školu?

Da li su Vam braća i/ili sestre pružili podršku?			
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	19 61,3%	12 38,7%	31 100%
Više godine	24 70,6%	10 29,4%	34 100%
Diplomirani	9 60%	6 40%	15 100%
Ukupno	52 65%	28 35%	80 100%

Tabela broj 151. Da li su Vam drugi članovi porodice pružili podršku prilikom upisa na fakultet/visoku školu?

Da li su Vam drugi članovi porodice pružili podršku?			
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	15 48,4%	16 51,6%	31 100%
Više godine	19 55,9%	15 44,1%	34 100%
Diplomirani	8 53,3%	7 46,7%	15 100%
Ukupno	42 52,5%	38 47,5%	80 100%

Tabela broj 152. Da li su Vam nastavnici pružili podršku prilikom upisa na fakultet/visoku školu?

Da li su Vam nastavnici pružili podršku?			
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	9 29%	22 71%	31 100%
Više godine	20 58,8%	14 41,2%	34 100%
Diplomirani	7 46,7%	8 53,3%	15 100%
Ukupno	36 45%	44 55%	80 100%

Tabela broj 153. Da li su Vam mentori pružili podršku prilikom upisa na fakultet/visoku školu?

Da li su Vam mentori pružili podršku?			
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	8 25,8%	23 74,2%	31 100%
Više godine	7 20,6%	27 79,4%	34 100%
Diplomirani	0 0%	15 100%	15 100%
Ukupno	15 18,8%	65 81,3%	80 100%

Tabela broj 154. Da li Vam je romska zajednica pružila podršku prilikom upisa na fakultet/visoku školu?

Da li Vam je romska zajednica pružila podršku?			
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	13 41,9%	18 58,1%	31 100%
Više godine	12 35,3%	22 64,7%	34 100%
Diplomirani	7 46,7%	8 53,3%	15 100%
Ukupno	32 40%	48 60%	80 100%

Tabela broj 155. Da li Vam je lokalna zajednica pružila podršku prilikom upisa na fakultet/visoku školu?

Da li Vam je lokalna zajednica pružila podršku prilikom upisa na fakultet/visoku školu?			
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	6 19,4%	25 80,6%	31 100%
Više godine	8 23,5%	26 76,5%	34 100%
Diplomirani	5 33,3%	10 66,7%	15 100%
Ukupno	19 23,8%	61 76,3%	80 100%

Tabela broj 156. Najveći broj kolega me vidi kao kolegu:

Najveći broj kolega me vidi kao kolegu			
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	23 74,2%	8 25,8%	31 100%
Više godine	28 82,4%	6 17,6%	34 100%
Diplomirani	14 93,3%	1 6,7%	15 100%
Ukupno	65 81,3%	15 18,8%	80 100%

Tabela broj 157. Najveći broj kolega me vidi kao prijatelja:

Najveći broj kolega me vidi kao prijatelja			
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	13 41,9%	18 58,1%	31 100%
Više godine	14 41,2%	20 58,8%	34 100%
Diplomirani	4 26,7%	11 73,3%	15 100%
Ukupno	31 38,8%	49 61,3%	80 100%

Tabela broj 158. Najveći broj kolega me vidi kao konkurenciju:

Najveći broj kolega me vidi kao konkurenciju			
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	0 0%	31 100%	31 100%
Više godine	4 11,8%	30 88,2%	34 100%
Diplomirani	1 6,7%	14 93,3%	15 100%
Ukupno	5 6,3%	75 93,8%	80 100%

Tabela broj 159. Najveći broj kolega me vidi kao studenta sa margine:

Najveći broj kolega me vidi kao studenta sa margine			
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	0 0%	31 100%	31 100%
Više godine	2 5,9%	32 94,1%	34 100%
Diplomirani	0 0%	15 100%	15 100%
Ukupno	2 2,5%	78 97,5%	80 100%

Tabela broj 160. Najveći broj kolega je ravnodušan prema meni:

Najveći broj kolega je ravnodušan prema meni			
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	0 0%	31 100%	31 100%
Više godine	2 5,9%	32 94,1%	34 100%
Diplomirani	0 0%	15 100%	15 100%
Ukupno	2 2,5%	78 97,5%	80 100%

Tabela broj 161. Stav roditelja prema Vašem obrazovanju je:

Stav roditelja prema Vašem obrazovanju je:				
Grupe	Podržavaju me	Ne podržavaju me	Prepuštaju mojoj odluci	Ukupno
Prva godina	24 77,4%	2 6,5%	5 16,1%	31 100%
Više godine	30 88,2%	0 0%	4 11,8%	34 100%
Diplomirani	14 93,3%	0 0%	1 6,7%	15 100%
Ukupno	68 85,0%	2 2,5%	10 12,5%	80 100%

Tabela broj 162. Da li Vam je potrebna finansijska podrška u daljem radu?

Da li Vam je potrebna finansijska podrška u daljem radu?			
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	29 93,5%	2 6,5%	31 100%
Više godine	31 91,2%	3 8,8%	34 100%
Diplomirani	9 60%	6 40,0%	15 100%
Ukupno	69 86,3%	11 13,8%	80 100%

Tabela broj 163. Da li Vam je potrebna podrška roditelja u daljem radu?

Da li Vam je potrebna podrška roditelja u daljem radu?			
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	9 29%	22 71%	31 100%
Više godine	19 55,9%	15 44,1%	34 100%
Diplomirani	3 20%	12 80%	15 100%
Ukupno	31 38,8%	49 61,3%	80 100%

Tabela broj 164. Da li Vam je potrebna podrška profesora u daljem radu?

Da li Vam je potrebna podrška profesora u daljem radu?			
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	11 35,5%	20 64,5%	31 100%
Više godine	16 47,1%	18 52,9%	34 100%
Diplomirani	7 46,7%	8 53,3%	15 100%
Ukupno	34 42,5%	46 57,5%	80 100%

Tabela broj 165. Da li Vam je potrebna institucionalna podrška u daljem radu?

Da li Vam je potrebna institucionalna podrška u daljem radu?			
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	5 16,1%	26 83,9%	31 100%
Više godine	7 20,6%	27 79,4%	34 100%
Diplomirani	5 33,3%	10 66,7%	15 100%
Ukupno	17 21,3%	63 78,8%	80 100%

Tabela broj 166. Da li Vam je potrebna podrška druge vrste u daljem radu?

Da li Vam je potrebna podrška druge vrste u daljem radu?			
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	1 3,2%	30 96,8%	31 100%
Više godine	4 11,8%	30 88,2%	34 100%
Diplomirani	5 33,3%	10 66,7%	15 100%
Ukupno	10 12,5%	70 87,5%	80 100%

Tabela broj 167. Da li razmišljate o nastavku školovanja?

Da li razmišljate o nastavku školovanja?				
Grupe	Da, master	Da, doktorske studije	Ne	Ukupno
Prva godina	21 67,7%	9 29%	1 3,2%	31 100%
Više godine	22 64,7%	6 17,6%	6 17,6%	34 100%
Diplomirani	8 53,3%	3 20%	4 26,7%	15 100%
Ukupno	51 63,8%	18 22,5%	11 13,8%	80 100%

Tabela broj 168. Da li smatrate da se može uporedno studirati i zasnivati porodica?

Da li se može uporedno studirati i zasnivati porodica?			
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	15 48,4%	16 51,6%	31 100%
Više godine	8 23,5%	26 76,5%	34 100%
Diplomirani	7 46,7%	8 53,3%	15 100%
Ukupno	30 37,5%	50 62,5%	80 100%

Tabela broj 169. Da li smatrate da afirmativne mere doprinose izgrađivanju identiteta romskih studenata?

Da li smatrate da afirmativne mere doprinose izgrađivanju identiteta romskih studenata?			
Grupe	Da	Ne	Ukupno
Prva godina	31 100%	0 0%	31 100%
Više godine	32 94,1%	2 5,9%	34 100%
Diplomirani	14 93,3%	1 6,7%	15 100%
Ukupno	77 96,3%	3 3,8%	80 100%

O ZAVODU ZA RAVNOPRAVNOST POLOVA

Zavod za ravnopravnost polova je pokrajinska ustanova osnovana 2004. godine Odlukom Skupštine AP Vojvodine. Osnivanjem Zavoda i donošenjem Deklaracije i Odluke o ravnopravnosti polova zaokružen je sistem institucionalnih mehanizama na pokrajinskom nivou i utemeljen je pravni okvir za ostvarivanje rodne ravnopravnosti na teritoriji Vojvodine u oblastima koje su u nadležnosti Pokrajine.

Zavod je osnovan kao stručno telo u cilju promovisanja koncepta rodne ravnopravnosti i izrade preporuka za integraciju rodne perspektive u sve politike, mere, akcije i programe koje pokrajinska vlada donosi i sprovodi.

Delokrug rada Zavoda obuhvata istraživačke programe i projekte u cilju stvaranja baza preciznih i aktuelnih podataka o položaju žena kao osnova za izradu preporuka za poboljšanje položaja žena; edukativne programe u cilju povećanja nivoa znanja o značaju rodne ravnopravnosti i potrebi ugrađivanja rodne perspektive u sve društvene sfere života, kao i promociju koncepta rodne ravnopravnosti na teritoriji AP Vojvodine i pružanje podrške lokalnim samoupravama u sprovođenju politike jednakih mogućnosti.

U okviru izdavačke delatnosti Zavod za ravnopravnost polova pokrenuo je ediciju „Roza Luksemburg” koja je posvećena doktorskim i master radovima na temu rodne ravnopravnosti sa ciljem da predstavi i afirmiše stručnjake i stručnjakinje koji se bave rodnim politikama.

U okviru ove edicije do sada su objavljeni radovi:

- Mirjana Dokmanović, Globalizacija i razvoj zasnovan na ljudskim pravima iz rodne perspektive, 2012.
- Gordana Stojaković, Rodna perspektiva u novinama antifašističkog fronta žena 1945-1953, 2012.
- Ksenija Kričković Pele, Vantelesna oplodnja: rodne i društvene kontroverze”, 2014.
- Marina Ileš, Terminologija rodne ravnopravnosti u engleskom, srpskom i mađarskom jeziku – uporedna kritička analiza, 2014.
- Anja Hemon Đerić, Politika jednakih mogućnosti u Evropskoj uniji i Autonomnoj Pokrajini Vojvodini – rodna ravnopravnost i diskriminacija u domenu zaposlenja, 2014.

Sve publikacije dostupne su na www.ravnopravnost.org.rs

